

महालेखापरीक्षकको चवन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७३

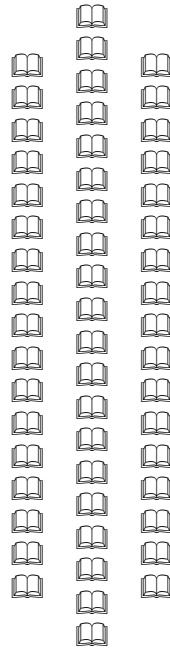

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

महालेखापरीक्षकको चवन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७३

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

Serving the Nation and the People

दूरदृष्टि (Vision)

जनहितकालागि जवाफदेहिता, पारदर्शिता र निष्ठा प्रवर्द्धन गर्ने विश्वसनीय संस्था हुन प्रयत्नशील रहने ।

(We strive to be a credible institution in promoting accountability, transparency and integrity for the benefit of the people)

गन्तव्य (Mission)

सरोकारवालालाई सार्वजनिक कोषको दक्षतापूर्ण उपयोग सम्बन्धमा आश्वस्त पार्न स्वतन्त्र एवं गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने ।

(Provide independent and quality audit service to assure our stakeholders that the public funds are efficiently used)

मूल्य मान्यता (Core Values)

निष्ठा	(Integrity)
स्वतन्त्रता	(Independence)
व्यावसायिकता	(Professionalism)
पारदर्शिता	(Transparency)
जवाफदेहिता	(Accountability)

महालेखापरीक्षकको ५४औं वार्षिक प्रतिवेदन, २०७३ सम्माननीय राष्ट्रपति श्री विद्यादेवी भण्डारीज्यू
समक्ष पेश गर्दै माननीय कार्यवाहक महालेखापरीक्षक श्री सुकदेव भट्टराई खत्री
२०७३।१।३०

नेपालका
महालेखापरीक्षक

बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

पत्र संख्या: २०७३।७४

च.नं. ३६

मिति: २०७३।१२।३०

विषय: चवन्नौं वार्षिक प्रतिवेदन ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू,
राष्ट्रपतिको कार्यालय,
काठमाडौं, नेपाल ।

नेपालको संविधानको धारा २४१ बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७२।७३ को लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी धारा २९४ बमोजिम वार्षिक प्रतिवेदन पेश गरेका छौं ।

भवदीय,

(सुकदेव भट्टराई खत्री)
कार्यवाहक महालेखापरीक्षक

क्र.सं.	विषय	पृष्ठ
१.	लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति	
२.	लेखापरीक्षण र बेरुजूको स्थिति	१
३.	लेखापरीक्षणबाट देखिएका मुख्य व्यहोरा	५
३.१.	आर्थिक परिसूचक	६
३.२.	बजेट व्यवस्थापन	९
३.३.	ऋण एवं सहायता	१२
३.४.	सञ्चित कोषको लेखा	१६
३.५.	राजस्व छुट	१७
३.६.	पुँजीगत लाभकर	१९
३.७.	कर फछ्यौट	२३
३.८.	आयकर	२८
३.९.	मूल्य अभिवृद्धि कर	३२
३.१०.	भन्सार एवं अन्तःशुल्क	३५
३.११.	आयोजना व्यवस्थापन	३७
३.१२.	खरिद व्यवस्थापन	४९
३.१३.	लेखापरीक्षण	६४
३.१४.	आय प्राप्ति	६८
३.१५.	बढी भुक्तानी र व्ययभार	७१
३.१६.	सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण एवं उपयोग	७६
३.१७.	अनुदानको उपयोग	८२
३.१८.	कार्यक्रम कार्यान्वयन	८५
३.१९.	निर्णय कार्यान्वयन	९१
३.२०.	अनुगमन	९६
३.२१.	निर्माण कार्यको गुणस्तर	९८
३.२२.	आन्तरिक व्यवस्थापन	९८
३.२३.	विद्युत उत्पादन एवं वितरण	१००
३.२४.	कोष व्यवस्थापन	१०१
३.२५.	विपद व्यवस्थापन	१०४
३.२६.	पूर्ण स्वामित्वका संस्थाको लेखापरीक्षण	१०७
३.२७.	अधिकांश स्वामित्वका संस्थाको लेखापरीक्षण	११७
३.२८.	बेरुजू फछ्यौट	१२०
३.२९.	सुधारका क्षेत्रहरु	१२१

अनुसूचीहरु

प्राक्कथन

नेपालको संविधानले उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालनद्वारा तीव्र आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने तथा प्राप्त उपलब्धिको न्यायोचित वितरण गरी स्वतन्त्र र सुदृढ अर्थतन्त्रको विकास गर्ने आर्थिक उद्देश्य निर्धारण गरेको छ। यो उद्देश्य प्राप्त गर्न राज्यका स्रोत साधनको प्राप्ति एवं उपयोग मितव्ययी, दक्ष र प्रभावकारी हुन जरुरी छ। सार्वजनिक स्रोत साधनको परिचालन जवाफदेही ढङ्गबाट भए नभएको मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन गर्ने जिम्मेवारी संविधानले महालेखापरीक्षकलाई सुम्पेको छ। आर्थिक कारोबारको वस्तुपरक ढङ्गबाट मूल्याङ्कन गरी सुभावसहितको यो प्रतिवेदन सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूसमक्ष प्रस्तुत गरिएको छ।

लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा आएका परिवर्तन एवं अभ्यासलाई आत्मसात गरी लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु प्रमुख आवश्यकता रहेको छ। महालेखापरीक्षकको कार्यालय सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) र एसियाली सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठन (एसोसाई) को सदस्य हुनाको साथै एसोसाई गभर्निङ्ग बोर्डको निर्वाचित सदस्य रहेकोले ती संगठनहरूबाट प्रतिपादित मानदण्ड अवलम्बन गरी लेखापरीक्षणलाई थप गुणस्तरीय बनाउन पाँच वर्षीय रणनीतिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

सीमित स्रोतको दक्षतापूर्ण उपयोग गर्ने हेतुले लेखापरीक्षण ऐनबमोजिम जोखिमका आधारमा कार्यालय छनौट गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ। लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा सहज पहुँच पुऱ्याई सरोकारवालालाई सुसूचित गर्ने उद्देश्यले यस वर्ष जिल्लागत, मन्त्रालयगत र वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। उनान्चासौं वार्षिक प्रतिवेदनदेखि सबै निकायमा देखिएका समान प्रकृतिका व्यहोरा समावेश गरी प्रतिवेदन गर्न शुरुआत गरिएको थियो। यो वर्ष समान प्रकृतिका एवं विषयगत उल्लेखनीय व्यहोरालाई वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गरी अन्य व्यहोरालाई मन्त्रालयगत एवं जिल्लागत प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ। राज्यको संघीय संरचनाअनुरूप प्रदेश र स्थानीय तहको लेखापरीक्षणलाई सहज बनाउने उद्देश्यले यस कार्यालयको संगठनात्मक संरचना विस्तार गर्न नेपाल सरकारसमक्ष प्रस्ताव पठाइएको छ। यसबाट आगामी दिनमा संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक कारोबारसँग सम्बन्धित जनचासो सम्बोधन गरी प्रतिवेदन गर्न सहज हुने विश्वास लिइएको छ।

सार्वजनिक लेखा समितिले समय समयमा दिएको सुभाव, नेपाल सरकारका पदाधिकारीसँग भएको छलफल, यस कार्यालयको रणनीतिक योजना एवं समकक्षी पुनरावलोकन प्रतिवेदनले दिएका सुभावलाई मध्यनजर गरी कारोबार र निकायमा आधारित प्रतिवेदन प्रणालीलाई परिमार्जन गरी समान व्यहोरा र विषयगत आधारमा प्रतिवेदन गर्ने अभ्यासको प्रारम्भ गरिएको छ। यसबाट प्रतिवेदन अझ पठनीय हुने र यथासमयमै छलफल गरी आवश्यक निर्देशन दिन सार्वजनिक लेखा समितिलाई सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ।

सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी र जवाफदेही बनाई सुशासनको प्रत्याभूति गर्न राज्यका क्रियाकलाप निर्देशित हुने संवैधानिक व्यवस्था छ। जिम्मेवार व्यक्तिले सरकारी आम्दानी वा खर्च गर्दा नियमसम्मत, मितव्ययी, दक्ष, प्रभावकारी र औचित्यपूर्ण तवरले गर्नुपर्ने र आफूले गरेको आर्थिक कारोबारको आन्तरिक जाँच गरी वा गराई ठीक छ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुनुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ। यसबमोजिम आर्थिक कारोबार नभएबाट नै बेरुजू हुने गरेको छ।

दर्शन विधाले सर्वस्वीकार्य मानेको सत्यप्रतिष्ठायां क्रियाफलाश्रयत्वम् अर्थात् सत्यको साधना गरेर कार्यान्वयन पक्षलाई मूर्त रूप दिँदा नै सबैको कल्याण हुन्छ। यसै सन्दर्भमा स्वच्छ आर्थिक कारोबारका लागि आफ्नो कामप्रतिको निष्ठा, पेशागत इमान्दारिता र जिम्मेवारीको बोध हुनु आवश्यक छ। यसै तथ्यलाई मध्यनजर गरी यस कार्यालयका कर्मचारीको पेशागत आचारसंहिता तर्जुमा गरी सोको कार्यान्वयन गरिएको छ। यसतर्फ आर्थिक कारोबार गर्ने कार्यालय, नियमनकारी निकाय तथा सरोकारवाला सबैको ध्यान पुग्नु पनि उत्तिकै जरुरी छ। यस क्रममा आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षणको भूमिका महत्वपूर्ण रहने हुनाले यसमा पनि प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ।

अन्तमा, संवैधानिक जिम्मेवारीअनुसार लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्न सुभाव दिई सहयोग गर्ने व्यवस्थापिका-संसद, सबै संवैधानिक निकाय, नेपाल सरकारका निकाय, सार्वजनिक संस्था, विकास साभेदार, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, आम नागरिक लगायत सबैप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छौं। प्रतिवेदनहरू यस कार्यालयको वेबसाइट www.oagnep.gov.np मा समेत राखिएको हुनाले अध्ययन गरी आफ्ना अमूल्य राय, सल्लाह र सुभाव उपलब्ध गराउन आह्वान गर्दछौं।

नेपालका महालेखापरीक्षक

बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

पत्र संख्या: २०७३/७४
च.नं. २७

मिति: २०७३/१२/२७

सञ्चितकोष हिसाबको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन

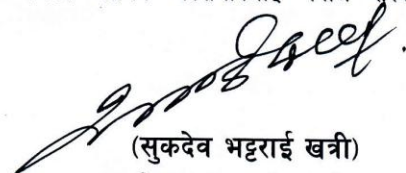
श्री अर्थ सचिव,
अर्थ मन्त्रालय,
सिंहदरवार, काठमाडौं ।

- आर्थिक विवरणउपर प्रतिवेदन - हामीले नेपाल सरकारको सञ्चितकोषको २०७३ असार ३१ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको आर्थिक विवरण र तत्सम्बन्धमा अपनाएका आधार तथा लेखा टिप्पणीको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका छौं ।
- आर्थिक विवरणउपर व्यवस्थापनको जिम्मेवारी - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ र प्रचलित कानून, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान, अभ्यास र प्रचलन अनुरूप आर्थिक विवरण तयार गर्ने एवं उचित रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने जिम्मेवारी अन्तर्गत आर्थिक विवरण जालसाजी, त्रुटि र गलत आँकडारहित सारभूत रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने, निकायको लागि आवश्यक आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली विकास गरी निरन्तर प्रभावकारी हुने गरी स्थापित गर्ने, उपयुक्त लेखा नीतिको छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने आवश्यकता अनुसार उचित लेखा अनुमान लागू गर्ने कार्य पर्दछन् ।
- लेखापरीक्षकको जिम्मेवारी - हाम्रो जिम्मेवारी प्रस्तुत आर्थिक विवरणउपर लेखापरीक्षणको आधारमा राय व्यक्त गर्नु हो । नेपालको संविधान र लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनका आधारभूत लेखापरीक्षण सिद्धान्त, सरकारी लेखापरीक्षणमान र महालेखापरीक्षकको कार्यालयले जारी गरेका मार्गदर्शनअनुसार व्यावसायिक आचारसंहिताको पालना गर्ने र आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा गलत आँकडारहित प्रस्तुत भएको छ भन्ने कुरामा यथोचित आश्वस्तता प्रदान गर्न लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा गरी तदनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने कार्य पर्दछन् ।

आर्थिक विवरणमा खुलासा गरिएका सूचनाका बारेमा पुष्ट्याई गर्ने, यथेष्ट प्रमाण सङ्कलन गर्ने, प्रमाणको पूर्ण, आंशिक वा छड्के परीक्षण गर्ने विषय लेखापरीक्षण कार्यविधिमा समावेश हुन्छ । लेखापरीक्षण कार्यविधिमा आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा जालसाजी वा त्रुटि वा गलत आँकडा प्रस्तुति हुन सक्ने कुरालाई मध्यनजर राख्दै अवलम्बन गरिने लेखापरीक्षण जोखिमको मूल्याङ्कन व्यवसायिक विवेकमा निर्भर हुन्छ । लेखापरीक्षण जोखिमको मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा निकायको आर्थिक विवरण तयारी तथा यथार्थ प्रस्तुतीकरणको लागि आवश्यक पर्ने आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था तथा उपयुक्तताबारेमा परीक्षण गरिए तापनि त्यस्तो आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको प्रभावकारीताबारे लेखापरीक्षणबाट राय व्यक्त गर्ने उद्देश्य राखिएको छैन । आर्थिक विवरण तयार गर्दा प्रयोग गरेका लेखा नीतिको सान्दर्भिकता, विश्लेषण र लेखा अनुमानको उपयुक्तता लगायत आर्थिक विवरणको समग्र स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने कार्य लेखापरीक्षण अन्तर्गत पर्दछ । हामीलाई लेखापरीक्षणमा प्राप्त भएका प्रमाणहरूले कैफियतसहितको राय व्यक्त गर्न पर्याप्त र उपयुक्त आधार प्रदान गर्दछ भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौं ।
- कैफियत सहितको राय व्यक्त गर्ने आधार - कैफियतसहितको लेखापरीक्षण राय व्यक्त गर्ने आधारका रूपमा आर्थिक विवरणलाई सारभूत असर पर्ने व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
  - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण नेपाल सरकारले २०६६।१।३० मा स्वीकृत गरेको नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानबमोजिम तयार गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्ने लेखा ढाँचा प्रचलित कानूनबमोजिम स्वीकृत गराएको छैन ।
  - सञ्चित कोषलगायत नेपाल सरकारको धरौटी र अन्य कारोबारको लेखापरीक्षण गरी देखिएका कारोबारका यथार्थता, ऐन नियमको परिपालना, आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था, सम्पत्तीको सुरक्षण, स्रोत साधनको उपयोग सम्बन्धी व्यहोरा

मन्त्रालयहरूलाई जानकारी गराईएको छ । सो मध्ये महत्वपूर्ण व्यहोराहरू चवन्नाै वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत समावेश गरिएको छ । यस वर्ष लेखापरीक्षणबाट रु.४० अर्ब ४३ करोड ८९ लाख असुल उपर गर्नुपर्ने, रु.५ अर्ब १३ करोड ५५ लाख अनियमित देखिएको, रु.१८ अर्ब १४ करोड २५ लाख प्रमाण कागजात पेस नभएको, रु.१४ लाख राजस्व जिम्मेवारी नसारेको, रु.१ अर्ब १२ करोड ३८ लाख शोधभर्ना नलिएको र रु.२४ अर्ब १ करोड ३८ लाख पेशकी बेरुजू समेत रु.८८ अर्ब ८५ करोड ५९ लाख बेरुजू देखिएको छ । यस अतिरिक्त राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब ३२ अर्ब १८ करोड १८ लाख र शोधभर्ना हुन बाँकी वैदेशिक अनुदान र ऋण क्रमश रु.२२ अर्ब ५१ करोड ७६ लाख र रु.१४ अर्ब ३३ करोड ७२ लाख रहेकाले राजस्व असुलीमा असर पर्न गएको छ ।

- ४.३ राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणलाई विनियोजित गरिएको बजेटमध्ये खर्च हुन नसकेको रकम रु.१८ अर्ब २६ करोड ब.उ.शी.नं. ६०२८०१३/४ बाट महालेखा नियन्त्रक कार्यालयअन्तर्गत खोलिएको खपत समूहको पुनर्निर्माण कोष खातामा वर्षको अन्त्यमा रकम सारेको छ । यसै गरी आर्थिक पुनरुद्धार कोषमा रु.५ अर्ब ट्रान्सफर गरेको देखिन्छ । उक्त रकम यथार्थ खर्च नभई खाता ट्रान्सफरमात्र भएकाले सञ्चितकोषमा खर्च वृद्धि भएको छ ।
- ४.४ नेपाल सरकारलाई यस वर्ष प्राप्त भएको मूल्य अभिवृद्धि कर छुट्टै बैङ्क खाता खोली जम्मा गरेको र सो खाताबाट मूल्य अभिवृद्धि करबापत रु.५ अर्ब ४४ करोड ९३ लाख फिर्ता गरेको छ । उक्त आम्दानी र खर्च महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चितकोष हिसावमा समावेश गरेको छैन ।
- ४.५ प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्थाअनुरूप सरकारी लेखा नगद आधारमा तयार गरिने व्यवस्था छ । तर सञ्चित कोषको वार्षिक मौज्जात ऋणात्मक देखाएको छ । गत वर्षसम्म सरकारको मौज्जात रु.७८ अर्ब ६९ करोड ४४ लाख ऋणात्मक भएकोमा यो वर्ष रु.५६ अर्ब ४ करोड २७ लाख बचत हुन गई रु.२२ अर्ब ६५ करोड १७ लाख ऋणात्मक मौज्जात रहेको छ । नगदमा आधारित प्रणाली अवलम्बन गरी तयार गरेको वित्तीय विवरणमा ऋणात्मक मौज्जात सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गरेको छैन ।
- ४.६ सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा बाह्य ऋणअन्तर्गत नगद प्राप्त रु.४ अर्ब १९ करोड ६६ लाख, शोधभर्ना प्राप्त रु.१४ अर्ब ५५ करोड ८ लाख र सोभै भुक्तानी प्रत्यक्ष ऋण रु.८ अर्ब ६७ करोड ९२ लाखसमेत रु.२७ अर्ब ४२ करोड ६६ लाख आम्दानी देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्त रु.२९ अर्ब ७७ करोड ३५ लाख देखाएकोले नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ट्रेजरी हिसाबसँग कार्यालयले पेस गरेको ऋण रकम समेत फरक परेको छ । कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्त रु.२ अर्ब ३४ करोड ६९ लाख फरक परेको सम्बन्धमा हिसाब मिलान गरेको छैन ।
- ४.७ सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदानअन्तर्गत नगद प्राप्त रु.३ अर्ब ९१ करोड ४२ लाख, शोधभर्ना प्राप्त रु.२८ अर्ब ५६ करोड २८ लाख, सोभै भुक्तानी प्रत्यक्ष अनुदान रु.७ अर्ब ५२ करोड ७० लाख र वस्तुगत सहायता रु.३ अर्ब ४ करोड ४८ लाख समेत रु.४३ अर्ब ४ करोड ८८ लाख आम्दानी देखाएको छ । यस्तै नेपाल राष्ट्र बैङ्कले यो वर्ष रु.३९ अर्ब ७८ करोड ३२ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखाएको छ । यसरी सञ्चित कोषले देखाएको प्रत्यक्ष अनुदान र वस्तुगत सहायताबाहेक रु.३२ अर्ब ४७ करोड ७० लाख र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको अनुदान प्राप्त हिसाबबीचमा रु.७ अर्ब ३० करोड ६२ लाख फरक परेको सम्बन्धमा हिसाब मिलान गरेको छैन ।
५. लेखापरीक्षकको राय – हामीलाई उपलब्ध गराइएको सेस्ता, अभिलेख, सूचना, जानकारीका आधारमा हाम्रो रायमा अनुच्छेद ४ मा उल्लेख भएका आर्थिक विवरण नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामानबमोजिम तयार नगरेको, सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणको ढाँचा कानूनबमोजिम स्वीकृत नभएको, अबौं रुपैया बेरुजू देखिएको, राजस्व असुलीमा फरक परेको, मूल्य अभिवृद्धि कर सञ्चितकोष हिसाबमा समावेश नगरेको, ऋणात्मक मौज्जात देखिएको र फरक रकमको हिसाब मिलान गर्नुपर्नेमा नगरेको सम्बन्धमा विगत वर्षका प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेकोमा स्थिति यथावत छ । उल्लिखित व्यहोराहरूले पार्ने सम्भावित सारभूत असरबाहेक नेपाल सरकारको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणले २०७३ आषाढ ३१ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको आर्थिक कारोबारलाई नेपाल सरकारको लेखाप्रणालीअनुसार यथार्थ प्रस्तुत गर्दछ ।

 (सुकदेव भट्टराई खत्री)
 कार्यवाहक महालेखापरीक्षक

लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति

१. **संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था** – नेपालको संविधानको धारा २४१ मा संघीय र प्रदेशका सबै सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह तथा कानूनद्वारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने र धारा २९४ बमोजिम वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपति समक्ष पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ ले महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने तरिका, क्षेत्र, परीक्षण गर्ने कुरा र नेपाल सरकारको पूर्ण एवं अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण सम्बन्धमा उल्लेख गरेको छ । संविधान र लेखापरीक्षण ऐनद्वारा प्रदत्त कानुनी आधारअनुरूप लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।
२. **उद्देश्य** – सार्वजनिक स्रोतको प्राप्त र उपयोगका सम्बन्धमा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यको विचार गरी देहायका विषयहरू सुनिश्चित गर्नु लेखापरीक्षणको उद्देश्य रहेको छ:
  - आर्थिक विवरण तोकिएको ढांचामा तयार भई कारोबारको यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
  - विनियोजन ऐनबमोजिम स्वीकृत सीमाभित्र रही सोही ऐनबाट निर्दिष्ट प्रयोजनमा खर्च गरेको,
  - राजस्व लगायत समस्त आमदानी र धरौटी असुली तथा दाखिला गरेको,
  - सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख, उपयोग र संरक्षणको पर्याप्त व्यवस्था गरेको,
  - आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी रहेको,
  - आर्थिक कारोबार गर्दा ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याई गर्ने यथेष्ट प्रमाण राखेको,
  - कार्यक्रमअनुसार निर्धारित समयभित्र प्रगति हांसिल गरेको र
  - विगतमा औल्याइएका व्यहोराको कार्यान्वयन गरेको ।
३. **क्षेत्र** – यो वर्ष सबै सरकारी निकाय, संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण, विश्वविद्यालय समेतका कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने गरी तोकेका निकायको आर्थिक वर्ष २०७२/७३ को र पेस भएसम्म बक्यौता समेतका आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण गरिएको छ । स्वीकृत वार्षिक लेखापरीक्षण योजनाअनुसार वित्तीय लेखापरीक्षणको साथै कार्यमूलक, सूचना प्रविधिमा आधारित र वातावरणीय लेखापरीक्षण गरिएको छ । यस वर्षदेखि केही महत्वपूर्ण विषयहरूमा केन्द्रित भई विषयगत लेखापरीक्षण शुरु गरी प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ ।
४. **पद्धति**: संविधान, लेखापरीक्षण ऐन, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) द्वारा प्रतिपादित सिद्धान्त र असल अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण मानदण्ड एवं मार्गदर्शन प्रयोग गरिएको छ ।

वार्षिक योजना र कार्यक्रमको अधीनमा रही स्थलगत रूपमा लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन गरिएको छ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि कार्यान्वयन चरणमा निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा आचारसंहिता पालनाको अनुगमन गरी गुणस्तर आश्वस्तताको निमित्त सम्पादित कामको पुनरावलोकन गर्ने गरिएको छ ।

लेखापरीक्षण गरिने निकाय र कारोबारको छनौट गर्दा जोखिम मूल्याङ्कनको आधारमा स्वीकृत योजना र कार्यविधि अबलम्बन गरी विस्तृत, संक्षिप्त र आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा केन्द्रीय आर्थिक विवरणको आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

लेखापरीक्षण र बेरुजूको स्थिति

१. **लेखापरीक्षण** – कार्यालयबाट यो वर्ष निम्नानुसार लेखापरीक्षण गरिएको छः
- १.१ **सरकारी निकाय** – यो वर्ष ३ हजार ९४४ सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटी समेत रु. १२ खर्ब ९५ अर्ब ४४ करोड ९२ लाखको निम्नानुसार लेखापरीक्षण भएको छः

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	कारोबार	२०७२/७३ को लेखापरीक्षण अङ्क
१.	विनियोजन निकासा	६,००,८५,१०
२.	राजस्व असुली	४,७५,१२,४९
३.	धरौटी आमदानी	२६,७६,४९
४	अन्य	१,९२,७०,८४
जम्मा		१२,९५,४४,९२

सरकारी निकायको लेखापरीक्षण कारोबारको विवरण अनुसूची १ मा उल्लेख छ ।

- १.२ **संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था** – यो वर्ष ६३ संगठित संस्थाको रु.१७ खर्ब ९८ अर्ब ८३ करोड ६० लाख, ६९३ समिति तथा अन्य संस्थाको रु.१ खर्ब २२ अर्ब ४७ करोड ६ लाख र ७५ जिल्ला विकास समितिको रु.१ खर्ब २३ अर्ब २ करोड ७७ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची २, ३, ४ र ६ मा छ ।
- १.३ **कार्यमूलक तथा अन्य लेखापरीक्षण** – यो वर्ष ७ विषयको कार्यमूलक, १ विषयको वातावरणीय र ३ सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ ।
- १.४ **लेखापरीक्षण बक्यौता** – सरकारी कार्यालयतर्फ लेखापरीक्षण बक्यौता गत वर्षसम्म २ हजार ९२९ इकाईको रु.५ अर्ब ७४ करोड १२ लाख रहेकोमा यो वर्ष २ हजार ९२५ इकाईको रु.५ अर्ब ३० करोड ६४ लाख पुगेको छ । यसै गरी संगठित संस्थाहरूको गत वर्षसम्मको लेखापरीक्षण बक्यौता ४८२ आर्थिक वर्षको रहेकोमा यस वर्ष ४३६ वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ ।
- १.५ **रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – सञ्चित कोषको हिसाब एवं केन्द्रीय निकायबाट पेस भएका आर्थिक विवरण उपर यस कार्यालयबाट लेखापरीक्षण रायसहितको प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ । संगठित संस्थातर्फ ३८ आर्थिक विवरणमध्ये ४ मा कैफियतरहित र ३४ मा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।
२. **बेरुजू** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २(द) ले प्रचलित कानूनबमोजिम पुऱ्याउनुपर्ने रीत नपुऱ्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको व्यहोरालाई बेरुजूको रूपमा परिभाषित गरेको छ ।

निकायहरूको असुल फछ्यौट गरी कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम गत वर्ष रु.३ खर्ब २८ अर्ब ५२ करोड ३८ लाख रहेकोमा यस वर्ष देहायअनुसार रु.३ खर्ब ९६ अर्ब २५ करोड ६१ लाख पुगेको छ । उक्त रकम गतवर्षको तुलनामा २०.६२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । सोमध्ये सरकारी कार्यालय र जिल्ला विकास समिति र अन्य संस्था समितिको हालसम्मको बेरुजू २ खर्ब २२ अर्ब रहेको छ ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको बेरुजू	१६७,४९,२७
२	जिल्ला विकास समिति, अन्य संस्था र समितिका बेरुजू	५४,३९,९८
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	५,३०,६४
४	राजस्व बक्यौता	१,३२,१८,१८
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	२२,५१,७७
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	१४,३३,७२
७	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२,०५
	जम्मा:	३,९६,२५,६१

द्रष्टव्यः संगठित संस्थाहरुको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको लगत राख्ने एवं सम्परीक्षण कार्य यस कार्यालयबाट नहुने भएकोले उल्लिखित अकमा समावेश छैन ।

३. बेरुजू वर्गीकरण - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ मा बेरुजूलाई असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने र पेशकी गरी ३ वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ । यस कार्यालयले बेरुजूलाई असुल गर्नुपर्ने, अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेस नभएको, जिम्मेवारी नसारेको, शोधभर्ना नलिएको र पेशकी बाँकीमा वर्गीकरण गरिएको छ । पेशकीअन्तर्गत कर्मचारी पेशकी, मोबिलाइजेसन पेशकी, प्रतीतपत्र पेशकी र संस्थागत पेशकीमा वर्गीकरण रहेको छ । यो वर्ष सरकारी कार्यालय, समिति र अन्य संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरुजू अङ्क निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

वर्गीकरण	सरकारी कार्यालय	समिति तथा अन्य संस्था र जिल्ला विकास समिति	जम्मा	कुल बेरुजूको प्रतिशत
जम्मा बेरुजू	८८,८५,५९	८,५८,१०	९७,४३,६९	१००.००
१. असुल गर्नुपर्ने	४०,४३,८९	९४,७८	४१,३८,६७	४२.४८
२. नियमित गर्नुपर्ने	२४,४०,३२	६,०७,७८	३०,४८,१०	३१.२८
• अनियमित भएको	५,१३,५५	२,०९,६४	७,२३,१९	७.४२
• प्रमाण कागजात पेस नभएको	१८,१४,२५	३,७०,९६	२१,८५,२१	२२.४३
• जिम्मेवारी नसारेको	१४	-	१४	०.००
• शोधभर्ना नलिएको	१,१२,३८	२७,१८	१,३९,५६	१.४३
३. पेशकी	२४,०१,३८	१,५५,५४	२५,५६,९२	२६.२४
• कर्मचारी पेशकी	४०,९१	३,२१	४४,१२	०.४५
• मोबिलाइजेसन पेशकी	१६,६१,७३	-	१६,६१,७३	१७.०५
• प्रतीतपत्र पेशकी	२,९८,५६	-	२,९८,५६	३.०६
• संस्थागत पेशकी	४,००,१८	१,५२,३३	५,५२,२१	५.६८

बेरुजू वर्गीकरण अनुसूची ७ र ८ मा उल्लेख छ ।

- ३.१ सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष रकमगत आधारमा बढी बेरुजू हुने ५ मन्त्रालय निम्नानुसार छन्ः

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय	लेखापरीक्षण अंक	बेरुजू अङ्क				कुल बेरुजूको प्रतिशत	ले.प.अङ्कको तुलनामा बेरुजू प्रतिशत
			असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने	पेशकी बाँकी	जम्मा		
१.	अर्थ	७१८९५६६	३७५३६१	१५४८६	३०२	३९११४९	४४.०२	५.४४
२.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	७०६८७०	६५००	२४२५२	९६९५३	१२७७०५	१४.३७	१८.०७
३.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	६७०६२६	२५५२	४२०१३	३५७८३	८०३४८	९.०४	११.९८
४.	शिक्षा	९२०३०४	१०५८	७३९१६	२६७०	७७६४४	८.७४	८.४४
५.	खानेपानी तथा सरसफाई	१४६४३४	१७४६	२१५४४	१४९६०	३८२५०	४.३०	२६.१२
	जम्मा	९६३३००	३८२१७	१७७२११	१५०६६८	७५०९६		

उल्लिखित ५ मन्त्रालयको बेरुजू सरकारी कार्यालयतर्फको कुल बेरुजूको ८०.४८ प्रतिशत रहेको छ ।

- ३.२ सरकारी निकायतर्फ विगत ३ वर्षको लेखापरीक्षण र बेरुजू अङ्कको तुलनात्मक स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

प्रतिवेदन	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरजू अङ्क	प्रतिशत
बाउन्तौ	८,५३,९४,६४	३७,४०,५७	४.३८
त्रिपन्तौ	१०,४३,२३,८४	४८,७७,८८	४.६७
चवन्तौ	१२,९५,४४,९२	८८,८५,५९	६.८६

लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा बेरजू गत वर्ष ४.६७ प्रतिशत रहेकोमा यस वर्ष बढेर ६.८६ प्रतिशत पुगेको छ ।

४. **असुली** - यस वर्ष लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरजू रु.९७ अर्ब ४३ करोड ६९ लाखमध्ये ४२.४८ प्रतिशत अर्थात् रु.४१ अर्ब ३८ करोड ६७ लाख असुलउपर गर्नुपर्ने बेरजू रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार रहेका छन्:

४.१ कार्यालयले विभिन्न ३९ सरकारी निकायहरुको लेखापरीक्षण गर्दा बेरजू औल्याए पश्चात् लेखापरीक्षणको क्रममा रु.९ करोड ७६ लाख, प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि रु.२ करोड ३३ लाख र सम्परीक्षणको क्रममा रु.१ अर्ब ८४ करोड ८३ लाख समेत कुल रु.१ अर्ब ९६ करोड ९२ लाख असुल भएको छ । समितितर्फ ५ निकायले रु.१२ करोड ५ लाख असुल गरेको समेत लेखापरीक्षणबाट यस वर्ष रु.२ अर्ब ८ करोड ९७ लाख असुल भएको छ । असुली सम्बन्धी निकायगत विवरण देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	ले. प. को दौरानमा	प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	सम्परीक्षणको क्रममा	जम्मा	अन्य निकाय	कुल जम्मा
१.	राष्ट्रपतिको कार्यालय	-	२४२	-	२४२	-	२४२
२.	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	७३	-	३४	१०७	-	१०७
३.	सर्वोच्च अदालत	२६६	५४४	६७२९	७५३९	-	७५३९
४.	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	९	-	-	९	-	९
५.	लोक सेवा आयोग	२०	-	५८	७८	-	७८
६.	निर्वाचन आयोग	५	-	१४४	१४९	-	१४९
७.	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	५१	-	२४	७५	-	७५
८.	न्याय परिषद्	१६४८	-	-	१६४८	-	१६४८
९.	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	२	-	६	८	-	८
१०.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	३२५७	२८	५७५६	९०४१	-	९०४१
११.	अर्थ	११३८१	६५२८	६३७४८१	६५५३९०	६४४८	६६१८३८
१२.	उद्योग	१३७८	३४	-	१४१२	-	१४१२
१३.	ऊर्जा	७०	६०	१४७५	१६०५	-	१६०५
१४.	कृषि विकास	३५३५	१२३७	७३३५७	७८१२९	-	७८१२९
१५.	गृह	८२९९	६४१	९१५६	१८०९६	-	१८०९६
१६.	परराष्ट्र	५	-	-	५	-	५
१७.	पशुपन्छि विकास	२७२२	७९	७९३	३५९४	-	३५९४
१८.	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	-	-	४७०	४७०	४००३९	४०५०९
१९.	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	३६९	५६४	-	९३३	-	९३३
२०.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	९०८८	२२२	५३२२६	६२५३६	-	६२५३६
२१.	महिला,बालबालिका तथा समाज कल्याण	१७२१	३	२४५३	४१७७	-	४१७७
२२.	युवा तथा खेलकूद	३४	-	-	३४	-	३४
२३.	रक्षा	१२०१८	-	४७४	१२४९२	-	१२४९२
२४.	वन तथा भू-संरक्षण	२५६९	१०१	१०१३१	१२८०१	-	१२८०१
२५.	वाणिज्य	६७	-	१६	८३	-	८३
२६.	आपूर्ति	४	-	-	४	-	४
२७.	जनसंख्या तथा बातावरण	९	-	२१२२२	२१२३१	-	२१२३१
२८.	शान्ति तथा पुननिर्माण	१०	-	५३९०८८	५३९०९८	-	५३९०९८
२९.	शिक्षा	९५४१	७७३	६९८०६	८०१२०	१९०३	८२०२३
३०.	श्रम तथा रोजगार	५०	०	०	५०	-	५०

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	ले. प. को दौरानमा	प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	सम्परीक्षणको क्रममा	जम्मा	अन्य निकाय	कुल जम्मा
३१.	सामान्य प्रशासन	३१९	०	६४४५	६७६४	-	६७६४
३२.	सिचाई	९६९	४३१	१५४०५	१६८०५		१६८०५
३३.	सूचना तथा सञ्चार	५२	२३७	२७४०२५	२७४३१४	-	२७४३१४
३४.	सहरी विकास	५०	२०५१	१२६१५	१४७१६		१४७१६
३५.	खानेपानी तथा सरसफाइ	६३४	३५३	४६२८	५६१५	-	५६१५
३६.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	२५०२७	९०३८	८३०७५	११७१४०	४२६	११७५६६
३७.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२३२७	३३३	१९९६२	२२६२२	७९६५४	९४२७६
३८.	सहकारी तथा गरिबी निवारण			१५८	१५८		१५८
३९.	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	५१	२	१८५	२३८	-	२३८
	जम्मा	९७६३०	२३२५९	१८४८३९७	१९६९२८६	१२०४७०	२०८९७५६

- ४.२ यस वर्ष असुल गर्नुपर्ने देखिएको बेरुजूमध्ये अर्थ मन्त्रालयको सबैभन्दा बढी रु.३७ अर्ब ५३ करोड ६१ लाख रहेको छ। उक्त रकममा पुँजीगत लाभकर असुल नगरेको, करदाताले खरिद बिक्रीको कारोबार यथार्थ घोषणा नगरेको, मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने कारोबार भए पनि असुल नगरेको, करदाताले मूल्य अभिवृद्धि कर सरकारबाट लिनुपर्ने (क्रेडिट) देखाई तिर्नुपर्ने रकम घटाएको, नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी गरेको, करोडौं कारोबार गरे पनि आय विवरण पेस गरी कर नतिरेको लगायतका व्यहोरा देखिएका छन्।
- ४.३ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गत मूल्य समायोजन बढी भुक्तानी दिएको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगरेको, जोडजम्मा फरक पारी बढी भुक्तानी दिएको, नयाँ आइटममा बढी दर निर्धारण गरेको, प्रोभिजनल सममा बिल भरपाईवेगर खर्च गरेको लगायतका कारणबाट रु.६५ करोड असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ।
- ४.४ सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयअन्तर्गत दूरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीहरुबाट फ्रिक्वेन्सी दस्तुर, नवीकरण दस्तुर र रोयल्टी असुल नभएकोले रु.५५ करोड ४६ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ४.५ भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयले घरजग्गा बिक्रीमा पुँजीगत लाभ असुल नगरेको, रजिष्ट्रेसन दस्तुर असुल नगरेको आदि कारणबाट रु.३३ करोड ६३ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ।
- ४.६ कृषि विकास र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गत सशर्त अनुदान उपयोग नभए पनि फिर्ता नगरेको, अग्रिम कर कट्टा नगरेको लगायतका कारणबाट क्रमशः रु.२५ करोड ६२ लाख र रु.२५ करोड ५२ लाख असुल गर्नुपर्ने अवस्था छ।
५. **पेशकी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को परिच्छेद ९ बमोजिम उपलब्ध गराएको कार्यपरिचालन, प्रतीतपत्र, कर्मचारी तथा अन्य पेशकी तोकेको कार्यविधि अपनाई फछ्यौट गर्नुपर्नेमा यो वर्ष सरकारी कार्यालयतर्फ रु.२४ अर्ब १ करोड ३८ लाख फछ्यौट हुन बाँकी पेशकी बेरुजू रहेको छ। यस्तो पेशकी बेरुजू हालसम्मको रु.५८ अर्ब ३६ करोड ३० लाख रहेको छ। गत वर्षको तुलनामा पेशकी बाँकी बेरुजू रकम १२.५५ प्रतिशत बढेको छ। पेशकी विवरण ५ मा रहेको छ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ बमोजिम खरिद सम्भौता भएपश्चात् मोबिलाइजेसन पेशकी दिने र बिलबाट कट्टा गर्ने व्यवस्था रहेकोमा यो वर्ष दिएको पेशकीमध्ये रु.१६ अर्ब ६१ करोड ७३ लाख समेत हालसम्मको फछ्यौट हुन बाँकी मोबिलाइजेसन पेशकी बेरुजू रु.२७ अर्ब ८ करोड ५५ लाख रहेको छ।

लेखापरीक्षणबाट देखिएका मुख्य व्यहोरा

सार्वजनिक जवाफदेहिताको परिपालना सम्बन्धमा यस कार्यालयबाट हुने लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरालाई संक्षिप्त रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छः

सार्वजनिक जवाफदेहिताको अवस्था

बजेट व्यवस्थापन

- प्राविधिक, वस्तुगत लगायतका सबै वैदेशिक सहायता बजेटमा समावेश नगरेको,
- कानून प्रतिकूल रकमान्तर गरेको,
- वर्षान्तमा रकम ट्रान्सफर गरी खर्च देखाएको,
- बजेटको महत्वपूर्ण हिस्सा ओगटने अनुदानको अनुगमन नगरेको,
- पुँजीगत खर्च अपेक्षा गरेअनुरूप नबढेको,
- समयमा शोधभर्ना प्राप्त नगरेको,
- चालु र पुँजीगत खर्चको प्रतिवेदन यथार्थपरक नभएको ।

सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन

- लागत अनुमान यथार्थपरक तयार नहुँदा भेरिएसनबाट काम थप गर्ने,
- ठेक्का व्यवस्था समयमा नहुने,
- टुक्रे लागत तयार गरी सोभै खरिद गर्ने,
- ठेक्काको काम म्यादभित्र सम्पन्न नहुने,
- पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगर्ने
- नपाउने मूल्यवृद्धि भुक्तानी दिने,
- दावी भुक्तानी दिएको ।

आयोजना व्यवस्थापन

- राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू योजनाबद्ध तवरले सञ्चालन नभएको र प्रगति न्यून रहेको,
- आयोजना कार्यान्वयन कार्ययोजना तयार नगरेको,
- परामर्शदाताको निर्भरता रहेको,
- आयोजनाबाट अपेक्षित उपलब्धि हासिल नभएको,
- वैदेशिक सहायताको उपयोग न्यून रहेको
- लक्ष्यअनुसार प्रगति नभएको,
- मापदण्ड बेगर कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेको,
- अन्तरिकाय समन्वय नभएको ।

स्रोत साधनको संरक्षण एवं उपयोग

- सरकारी सम्पत्तिको एकीकृत अभिलेख नभएको,
- सरकारी वन एवं जग्गा अतिक्रमण भएको,
- सरकारी सम्पत्ति उपयोगविहीन रहेको,
- प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट समुचित प्रतिफल प्राप्त नभएका, ।

आन्तरिक नियन्त्रण एवं कारोबारको यर्थातता

- जिम्मेवार व्यक्तिबाट अनुगमन निरीक्षण नभएको,
- आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी नभएको,
- सरकारी लेखामानअनुरूप लेखा नराखेको एवं सञ्चित कोषको लेखामा प्रतिबिम्बित नभएको,
- बचत रकम सञ्चित कोषमा दाखिला नभएको,
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सवल नभएको ।

राजस्व प्रशासन

- समानुपातिक क्रेडिट कट्टी नगरेको,
- ठूलो रकमको कारोबार गरेपनि कर चुक्ता नगरेको,
- नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट लिएको,
- फरक भन्सार दरबन्दी लगाएबाट कम महसुल उठेको,
- राजस्व छुटको उपयोग सुनिश्चित नभएको,
- करदाताले यथार्थ कारोबार नदेखाएबाट घटी कर असुल भएको,
- पुँजीगत लाभकर छल्ने प्रवृत्ति बढेको
- कर फछ्यौट आयोग गठन गरी बक्यौता राजस्व मिनाहा दिएको ।

संस्थान सञ्चालन

- अधिकांश संगठित संस्था नोक्सानीमा रहेको,
- आन्तरिक नियन्त्रण कमजोर रहेको,
- समयमा लेखापरीक्षण नगराएको एवं प्रतिवेदन उपर प्रतिक्रिया नदिएको,
- निष्क्रिय संस्थामा प्रशासनिक खर्चको लागि ऋण लगानी गरेको,
- रोयल्टी नदीकरण दस्तुर असुल नगरेको ।

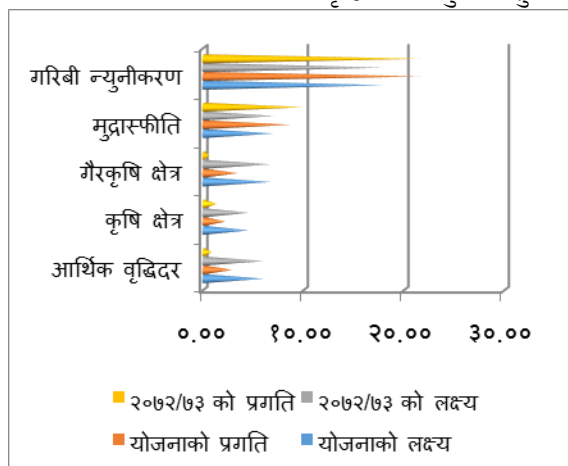
जिम्मेवारी बहन

- जिम्मेवार पदाधिकारीले तोकिएको समयभित्र कारवाही गरी बेरजू फछ्यौट नगरेको,
- कतिपय वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको,
- संसदीय समितिको निर्णय कार्यान्वयन तथा अनुगमन नभएको,
- बेरजू लगायत कारवाही गरी असुल फछ्यौट तथा टुङ्गो लगाउन बाँकी रु.३ खर्ब ९६ अर्ब २५ करोड टुङ्गो नलगाएको ।

● आर्थिक परिसूचक

१. **समग्र आर्थिक स्थिति** - राष्ट्रिय योजना आयोगको आँकडा अनुसार तेह्रौँ योजना (२०७०।७१-२०७२।७३) ले वार्षिक औसत वृद्धिदर ६ प्रतिशत हासिल गर्ने लक्ष्य लिएकोमा आवधिक वृद्धिदर २.९ प्रतिशत रहन गएको छ। सोमध्ये कृषि क्षेत्रको ४.५ प्रतिशत र गैरकृषि क्षेत्रको ६.७ प्रतिशत लक्षित वृद्धिदर रहेकोमा प्रगति क्रमशः २.२ र ३.४ प्रतिशत रहेको छ। भूकम्प र सीमा अवरोध समेतले २०७२।७३ मा समग्र आर्थिक क्षेत्रमा परेको प्रभावका कारण आर्थिक वृद्धिदर संकुचन हुनाले वृद्धिदर ०.८ प्रतिशत मात्र हासिल भएको

जनाएतापनि गत दशककै औसत वृद्धिदर ३.८ प्रतिशत रहनाले अपेक्षाकृत वृद्धि हासिल भएको छैन। मुलुकलाई सन् २०३० सम्म मध्यम आम्दानी भएको राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्न ७ प्रतिशतभन्दा बढीको दरले आर्थिक वृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादन दोब्बर हुन तेह्रौँ योजनाको वृद्धिको आधारमा २४ वर्ष र गत दशकको औसत वृद्धिको आधारमा अझ १८ वर्ष लाग्ने अवस्था छ। अतः अपेक्षित वृद्धिदर हासिल गर्न ठुलो मात्रामा लगानी गरी योजना कार्यान्वयन गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु जरूरी छ। यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

- १.१ आर्थिक सर्वेक्षणअनुसार मुलुकको अर्थतन्त्रमा यो वर्ष कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ३२ प्रतिशतले विप्रेषण आय रु.६ खर्ब ७९ अर्ब आप्रवाह भए तापनि सो आयको प्रयोग मुख्यतया उपभोगमा खर्च भएको स्थितिले पुँजी निर्माण हुन सकेको छैन। आयात प्रतिस्थापन गर्न आन्तरिक उत्पादनमा अपेक्षित वृद्धि हुन नसक्नु र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा ह्रासका कारण निकासी दर कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ३ प्रतिशत मात्र रहेको छ। यो वर्षको आयात रु.७ खर्ब ८१ अर्बको तुलनामा निर्यात रु.७० अर्बमात्र रहेको हुँदा व्यापार घाटा वृद्धि हुन गई रु.७ खर्ब ११ अर्ब पुगेको छ। आम जनताको क्रयशक्तिमा सुधार ल्याउन योजना अवधिमा मूल्यवृद्धिलाई नियन्त्रण गरी वार्षिक औसत मूल्य वृद्धिदर ७ प्रतिशतमा सीमित राख्ने लक्ष्य भए तापनि २०७२।७३ को ९.९ प्रतिशतसहित योजना अवधिमा सरदर मुद्रास्फीति ८.७ प्रतिशत रहनाले अपेक्षित परिमाणभन्दा वस्तु वा सेवाको प्राप्ति घटेको स्थिति छ। गत दशकको औसत कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कुल उपभोग ९० प्रतिशत र कुल गार्हस्थ्य बचत १० प्रतिशत रहेकोमा यो वर्ष उपभोग बढेर ९४.७ प्रतिशत र बचत घटेर ५.३ प्रतिशत रहेता पनि उच्च विप्रेषण आप्रवाहका कारण कुल राष्ट्रिय बचत अनुपात ४२.९ प्रतिशत रहेको भएपनि उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी बढ्न नसकेको स्थिति छ।

- १.२ योजना अवधिमा गरिबीको रेखामुनि रहेका २३.८ प्रतिशत जनसंख्यालाई १८ प्रतिशतमा भार्ने लक्ष्य रहे तापनि आर्थिक गतिविधिमा न्यूनताका कारण गरिबी २.२ प्रतिशत विन्दुले मात्र घटेको छ भने वार्षिक औसत रोजगारी वृद्धिदरको लक्ष्य ३.२ प्रतिशतको तुलनामा २.९ प्रतिशतमात्र रोजगारी वृद्धि भएको छ। त्यस्तै योजना अवधिमा प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय अमेरिकी डलर ७१३ बाट ९०२ पुग्ने अनुमान गरे तापनि योजनाको अन्तिम वर्ष २०७२।७३ मा गत वर्षको स्थिर मूल्यको आयभन्दा पनि ०.५३ प्रतिशत घटेर अमेरिकी डलर ७६६ कायम भएको छ। मानव विकास प्रतिवेदन, २०१६ अनुसार १४४ औँ स्थानमा रहेको नेपालको मानव विकास सूचकाङ्क ०.५५८ रहेको छ भने जिनी गुणाङ्क ३२.८ र पाल्मा अनुपात पनि १.३ रहेको हुँदा मानवीय पक्षको समग्र

विकासमा कमी तथा आयको वितरणमा अधिक असमानता रहेको अवस्था छ । वर्षान्तसम्म बाँकी ऋण रकम रु.६ खर्ब २७ अर्ब ७९ करोडको आधारमा प्रतिव्यक्ति ऋण भार गत वर्षको भन्दा रु.२ हजार ८९५ ले वृद्धि भई रु.२२ हजार १२९ सिर्जना भए तापनि आर्थिक वृद्धिदर घटेको स्थिति छ ।

१.३ सार्वजनिक ऋणलाई कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ३३ प्रतिशतमा सीमित राख्ने योजनाको लक्ष्यभित्रै २७.९ प्रतिशतमा रहे तापनि विकास व्यवस्थापन क्षमता सबल नहुनाले योजना अवधिमा वैदेशिक अनुदान र ऋण सहायता रु.३ खर्ब ४१ अर्ब ५९ करोड परिचालन गर्ने लक्ष्यको ५३.४४ प्रतिशतले रु.१ खर्ब ८२ अर्ब ५५ करोडमात्र परिचालन हुन सकेको छ । मुलुकको विकासका लागि राष्ट्रिय गौरवका आयोजनासहित ठूला पूर्वाधारजन्य आयोजना सञ्चालन भए तापनि सोको कार्यान्वयन अवस्था सुस्त रहेको छ । राष्ट्रिय योजना आयोगको तथ्याङ्कअनुसार योजना अवधिमा प्रक्षेपित बजेट रु.१६ खर्ब १६ अर्ब ७५ करोडको ८४ प्रतिशतले रु.१३ खर्ब ५८ अर्ब ६३ करोड खर्च भएकोमा पुँजीगततर्फको स्थिर मूल्यमा प्रक्षेपित बजेट खर्च रु.३ खर्ब २९ अर्ब ९८ करोडको ७२.९ प्रतिशत खर्च रहेको छ । गत विगत वर्ष भै यो वर्ष लक्षित बजेटको ७३.३४ प्रतिशतले कुल सरकारी खर्च रु.६ खर्ब १ अर्ब १ करोड रहेको मध्ये पुँजीगत बजेटको ५९ प्रतिशतले खर्च रु.१ खर्ब २३ अर्ब २५ करोड भएको छ । कानुनी जटिलता, उपलब्ध क्षमताको उचित व्यवस्थापन र निकायहरुबीच समन्वयको अभाव तथा सार्वजनिक जवाफदेहिता प्रति विमुख हुनाका कारण पुँजीगत खर्च अपेक्षकृत न्यून रहने गरेको छ । साथै राजस्व व्यवस्थापन र सार्वजनिक क्षेत्रमा गरिएका खर्चमा पनि सार्वजनिक जवाफदेहिता र कानुनको पालनामा कमी तथा वित्तीय सुशासन कायम नहुनाले यो वर्ष सरकारी कार्यालयको विनियोजन, राजस्व र धरौटीको लेखापरीक्षणबाट रु.८८ अर्ब ८५ करोड ५९ लाख बेरूजू देखिएको छ । सो बेरूजू रकममध्ये रु.४० अर्ब ४३ करोड ८९ लाख (४५.५१ प्रतिशत) असुलउपर गर्नुपर्ने बेरूजू रहेको छ । यस अवस्थामा परिचालित स्रोतको समुचित उपयोग नहुनाले अपेक्षाकृत प्रतिफल प्राप्त भएको स्थिति छैन । साथै नगदमा आधारित लेखाङ्कन गरिएको खर्चबाट महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको विवरणअनुसार वर्षान्तमा निकास गरिएको पेशकी रु.२२ अर्ब २८ करोड र ट्रान्सफर गरिएको रु.२४ अर्ब घटाउँदा वास्तविक खर्च रु.४६ अर्ब २८ करोडले घटी हुन आउँछ । यस स्थितिमा आर्थिक वृद्धिदर अझ कम हुन जान्छ ।

१.४ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको तथ्याङ्कअनुसार २०७३।७४ को माघ मसान्तसम्म वित्तीय व्यवस्था समेत कुल बजेटको २९.८३ प्रतिशतले रु.३ खर्ब १३ अर्ब ३० करोड खर्च भएको मध्ये चालु खर्च ३८.३९ प्रतिशत र पुँजीगत खर्च १५.०५ प्रतिशत मात्र रहेको छ । सोमा पेशकी रकम कट्टा गर्दा वास्तविक पुँजीगत खर्च प्रतिशत अझ कम हुन आउँछ । चालु वर्षमा व्यापार घाटा बढिरहेको, विप्रेषणको आप्रवाहमा कमी आइरहेको र कर्जा योग्य लगानी रकमको अभाव भएको हुँदा पुँजी निर्माणमा शिथिलता आउन सक्ने तथा चालु खाता बचत र शोधानान्तर बचतमा कमी आउने स्थिति छ । साथै स्रोत परिचालनको तुलनामा सरकारी खर्च व्यवस्थापन क्षमता कमजोर हुनाका कारण चालु वर्षको माघ मसान्तसम्म नेपाल सरकारको ढुकुटीमा नगद मौज्जात रु.२ खर्ब १ अर्ब ६१ करोड रहेको स्थिति छ । मुद्रास्फीति तथा मौज्जात रकमको निष्क्रिय अवधि अधिक रहनाका कारण सोको वर्तमान मूल्यमा उल्लेखनीय हास आउने स्थिति रहेको छ । समग्रमा विद्यमान आर्थिक स्थिति अनुसार वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न, वित्तीय पहुँच बढाउन, वित्तीय व्यवस्थापन सबल बनाउन र सो क्षेत्रको विस्तारबाट उच्च आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न थप प्रयास गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

संघीय शासन प्रणालीको अवलम्बनसँगै सार्वजनिक खर्चको आवश्यकता बढ्ने देखिन्छ । यो वर्ष लक्ष्यअनुसार राजस्व सङ्कलन भए तापनि बढ्दो स्रोतको आवश्यकतालाई पूर्ति गर्न राजस्वको स्रोत दिगो हुनुपर्दछ । आयातमा आधारित कर राजस्वको प्रधानता रहेको हुँदा दिगो राजस्व वृद्धिका लागि आन्तरिक वस्तु वा सेवाको उत्पादनमा वृद्धि गरी मूल्य अभिवृद्धि हुने क्षेत्रबाट आन्तरिक राजस्व प्राप्ति हुने दायरा विस्तार गर्नु जरूरी रहेको छ । त्यस्तै मुलुकलाई सन् २०२२

सम्ममा विकासशील राष्ट्रमा र सन् २०३० सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आम्दानी भएको राष्ट्रमा स्तरोन्नतिका लागि उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्न र दिगो आर्थिक स्थायित्वका लागि कृषि र बन, उर्जा, पर्यटन जस्ता तुलनात्मक लाभ भएका क्षेत्रको व्यवसायीकरण र विकास गर्न, पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिने, स्वदेशी र विदेशी पुँजी लगानीमा वृद्धि गर्न कानुनी एवं प्रशासनिक क्षेत्रमा समेत समसामयिक सुधार गर्न, विप्रेषण आयलाई पुँजी निर्माण क्षेत्रमा लगानी गर्न, उपलब्ध स्रोत साधनको समुचित परिचालन गर्न कानुनी व्यवधान र प्रक्रियामुखी जटिलतालाई सरल बनाउन, विकास व्यवस्थापनको क्षमता बढाई पुँजीगत खर्च गर्ने सामर्थ्य अभिवृद्धि गर्न, जनशक्ति र संस्थालाई कुशल तथा व्यवसायिक बनाउन र विकास योजनाको कार्यान्वयन पक्षलाई जवाफदेही गराउन, तथा सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नका लागि तदनुकूल सुधारका कार्य गर्नुपर्दछ ।

२. आय-व्यय स्थिति - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयका अनुसार नेपाल सरकारको विगत ३ वर्षको आय-व्यय स्थिति देहायअनुसार छः

(रु. करोडमा)

विवरण	२०७०।७१ यथार्थ	२०७१।७२ यथार्थ	२०७२।७३	
			अनुमान	यथार्थ
कर राजस्व	३,१२,४४	३,५५,९६	४,४८,३६	४,२१,१०
अप्रत्यक्ष कर	२,२७,७१	२,४३,५०	३,२१,११	२,९०,५४
प्रत्यक्ष कर	८४,७३	१,१२,४६	१,२७,२५	१,३०,५६
गैर कर राजस्व	४४,१८	४९,९१	५१,६०	६०,८७
सावा फिर्ता	५७	२,०८	२,००	१३,६९
अन्य	५,७३	५,९८	०	३,२६
कुल राजस्व	३,६२,९२	४,१३,९३	५,०१,९६	४,९८,९२
वैदेशिक अनुदान	३४,००	३८,२७	१,१०,९३	३९,५४
वैदेशिक ऋण	२१,१३	२५,६२	९४,९६	३३,२३
आन्तरिक ऋण	१९,९८	४२,४२	८८,००	८७,५९
कुल आय	४,३८,०३	५,२०,२४	७,९५,८५	६,५९,२८
व्यय				
चालु खर्च	३,०३,५३	३,३९,४१	४,८४,२७	३,७१,२९
पुँजीगत खर्च	६६,६९	८८,८४	२,०८,८८	१,२३,२५
वित्तीय खर्च	६४,८३	१,०३,३१	१,२६,३३	१,०६,४७
कुल व्यय	४,३५,०५	५,३१,५६	८,१९,४७	६,०१,०१
बचत (न्यून)	२,९८	-११,३२	-२३६३	५८,२७

अप्रत्यक्ष करतर्फ रु.३ खर्ब २१ अर्ब असुल गर्ने अनुमान भएकोमा रु.२ खर्ब ९० अर्ब अर्थात् ९० प्रतिशत मात्र असुल भएको छ । पुँजीगत खर्च गत वर्षभन्दा ३९ प्रतिशतले बढेको भए तापनि अनुमान रु.२ खर्ब ८ अर्ब ८८ करोडको तुलनामा ५९ प्रतिशतमात्र खर्च भएको छ । सरकारी खर्चको प्रवृत्ति र यसको संरचना विश्लेषण गर्दा कुल खर्चमा चालु खर्च, पुँजीगत खर्च र वित्तीय खर्चको हिस्सा क्रमशः ६१.७८, २०.५१ र १७.७२ रहेको छ । यस सम्बन्धी अन्य व्यहोरा देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

२.१ सरकारी बजेटको प्रमुख हिस्सा राष्ट्रसेवकको तलब भत्ता तथा सेवा निवृत्तको सुविधामा खर्च भएको देखिन्छ । यस्तो हिस्सा यसवर्ष कुल खर्चको २२.८० प्रतिशत रहेको छ । उक्त खर्च स्थानीय निकाय र अन्य निकाय, समिति एवं बोर्डलाई प्रदान गरिने चालु अनुदानबाट समेत व्यहोरिने गरेको देखिन्छ । कुल खर्चमा ती निकायलाई दिने चालु अनुदानको हिस्सा १६.६९ प्रतिशत रहेबाट

कुल खर्चमा राष्ट्रसेवकको पारिश्रमिक तथा सेवा निवृत्त सुविधा लगायत उपभोग प्रकृतिका खर्चको हिस्सा बढी रहेको छ ।

- २.२ राज्यको कुल खर्चमा सामाजिक सेवा अनुदान २२.७६, स्थानीय निकाय अनुदान ५.६३ र सामाजिक सुरक्षा अनुदान ३.१६ समेत ३१.५६ प्रतिशत अर्थात् रु.१ खर्ब ९० करोड निशर्त तथा सशर्त अनुदानमा खर्च हुने गरेको देखिन्छ । उक्त सबै अनुदान चालु खर्चमा लेखाङ्कन गरिएको तर पुँजीगत प्रयोजनको लागि रु.६८ अर्ब ५४ करोड निकासा दिएको छ । यसले गर्दा चालु तथा पुँजीगत खर्च यर्थाथपरक नहुने तथा सम्बन्धित निकायलाई अनुदान प्रदान गरे पश्चात् उपयोग नभए पनि खर्च देखाउनुपर्ने अवस्था विद्यमान छ ।
- २.३ पुँजीगततर्फ सवारीसाधन खरिदको लागि रु.१ अर्ब ९९ करोड २८ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.२ अर्ब २१ करोड ९७ लाख (विनियोजनभन्दा ११.३९ प्रतिशत बढी) खर्च भएको छ । उक्त रकममा सडक विभाग र खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजनले कन्टिन्जेन्सीबाट यस वर्ष खर्च गरेको रु.४० करोड ६६ लाख समावेश गर्दा सो प्रतिशत अझै बढ्ने देखिन्छ ।

● बजेट व्यवस्थापन

३. **भैपरी शीर्षकबाट खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) मा स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्छ भने मात्र निकासा तथा खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । साथै कार्यसञ्चालन निर्देशिका, २०७० मा साधारण प्रशासन शीर्षकबाट विनियोजन भएको रकम सम्बन्धित मन्त्रालयसँग सम्बन्धित बजेट उपशीर्षकमा नै निकासा खर्च लेख्ने गरी निकासा दिनुपर्ने व्यहोरा समेत उल्लेख छ । अर्थ मन्त्रालयको २०७३।३।७ को निर्णयानुसार भैपरी आउने साधारण प्रशासन शीर्षकबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्कमार्फत आर्थिक पुनरुद्धार कोष सञ्चालन गर्न ब्याज अनुदान र पुनर्कर्जाका लागि कार्यक्रम स्वीकृत नभएको तथा बजेट पनि स्वीकृत नभएको अवस्थामा भैपरी शीर्षकबाट रु.५ अर्ब खर्च लेखेको उपयुक्त देखिएन । उक्त कोषको रकम हालसम्म पनि उपयोग भएको छैन ।
४. **अर्थ बजेट** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकासा दिने अधिकार प्राप्त अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्छ भनेमात्र निकासा दिनुपर्ने उल्लेख छ । विनियोजन ऐनले छुट्याएको रकम सोही प्रयोजनमा खर्च गर्नुपर्नेमा बजेटमा अर्थ बजेट शीर्षकमा एकमुष्ट रु.५६ अर्ब ६६ करोड ९१ लाख विनियोजन गरी आर्थिक सहायता, भ्रमण भत्ता, भन्सार महसुल फिर्ता, कर फिर्ता, भौतिक सुविधा, भूकम्प पुनर्निर्माण लगायतका कार्यको लागि अर्थ मन्त्रालयबाट पटके निर्णयका आधारमा थप बजेट निकासा गरेको देखिन्छ । उक्त रकम यस वर्ष कुल विनियोजित बजेट रु.८ खर्ब १६ अर्ब १७ करोडको ६.९४ प्रतिशत रहेको छ । उक्त निकासा रकममा विभिन्न मन्त्रालयमार्फत राष्ट्रिय पुनर्निर्माण कोषको लागि रु.५४ अर्ब ५० करोड, आर्थिक सहायताको लागि रु.१८ करोड ३५ लाख, भौतिक सुविधाअन्तर्गत आपूर्ति मन्त्रालयलाई रु.१ करोड २० लाख र पशुपंछी विकास मन्त्रालयका लागि रु.३ करोड ३५ लाख निकासा दिएको छ । गत वर्ष रु.१३ अर्ब ४६ करोड निकासा भएको थियो ।

यो परिपाटी बढ्दै जाँदा कार्यक्रम बजेट कार्यान्वयनमा समस्या आउने, अनुगमनमा कठिनाइ हुने, बजेटको पारदर्शिता नहुने, अभिलेख तथा खर्च व्यवस्थापनमा समस्या पर्ने हुँदा यस प्रकारले अर्थ बजेट खर्चउपर नियन्त्रण गरिनुपर्दछ । यस्ता खर्च बजेट अनुशासनमा समेत असर गर्ने स्पष्ट छ । सम्बन्धित कार्यक्रम र शीर्षकमा विनियोजन नै नगर्ने वा कम विनियोजन गरी अर्थ बजेटबाट निकास दिने परिपाटीले बजेट सिद्धान्त पालना भएको छैन ।

५. **खर्चको आकार वृद्धि** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा वर्षान्तमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम फ्रिज गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अर्थ मन्त्रालयले यो वर्ष बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले खर्चको आकार बढाउन निम्नानुसार निकास तथा खर्च लेखेको पाइयो । उक्त खर्च रकम वर्षको अन्तिम दिनमा सम्बन्धित बोर्ड, कोष, प्राधिकरण लगायत अन्य निकायमा ट्रान्सफर गरी जम्मा गरेको तर उपयोग नभएबाट यथार्थमा खर्च मान्न सकिने अवस्था छैन । यस प्रकारको खर्चबाट बजेट खर्चको आकार ६.२० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

(रु लाखमा)

संस्था	भुक्तानी मिति	विवरण	निकास खर्च
काठमाडौं खानेपानी बोर्ड	२०७३-३-२०	कोष स्थापनाको लागि विविध खर्चबाट	५००००
काठमाडौं खानेपानी बोर्ड	२०७३-३-२८	ऋण लगानी	४३४८१
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	२०७३-३-२९	ऋण लगानी	४८७९९
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	२०७३-३-३१	शेयर लगानी /विद्युत बिक्रीमा नोक्सानी बापत	३९६७७
राष्ट्रिय पुनःनिर्माण प्राधिकरण	२०७३-३-३१	खर्च नभै बचत रकम फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर वैदेशिक	१८२६००
नेपाली सेना	२०७३-३-३१	स्रोत परिवर्तन गरी ६०२०२३३ बाट रकमान्तर गरी	४०९७
पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७३-३-३१	६०२२०२३३ बाट रकमान्तर गरी	२०००
नगर विकास कोष		ऋण लगानी	२१६७
		कुल खर्च	३७२८२१

खर्च हुन नसक्ने अवस्थामा बजेट खर्चको आकारमात्र बढाउन फ्रिज नहुने खातामा राख्ने प्रयोजनको लागि निकास दिनु उचित होइन । यसबाट वित्तीय अनुशासन उल्लङ्घन भएको छ । तसर्थ ऐन तथा नियमावलीमा भएको व्यवस्थाको पुर्णपालना हुने गरी निकास तथा खर्च लेख्नुपर्ने देखिन्छ ।

६. **रकमान्तर** – विनियोजन ऐनअनुसार विनियोजित रकमको दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी रकमान्तर गर्न सकिने उल्लेख छ । सार्वजनिक लेखा समितिले कानूनबमोजिम रकमान्तर गर्न निर्देशन दिएकोमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार देहायका २६ निकायको शुरु विनियोजित बजेटको औसतमा २९.६७ प्रतिशतसम्म रकमान्तर गरेको देखिन्छ ।

(रु.लाखमा)

सि.नं.	मन्त्रालय । निकायकोनाम	शुरु बजेट	रकमान्तरबाट थप	थप प्रतिशत
१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	४२०२१८	११७८१०	२८.०४
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	४२३६१	७३४४१	१७३.३७
३	सिँचाइ मन्त्रालय	१८७८४७	३४००५	१८.१०
४	शहरी विकास मन्त्रालय	१८६१०५	३११२६	१६.७२
५	रक्षा मन्त्रालय	३०९९१	८२४८	२६.६१
६	परराष्ट्र मन्त्रालय	२९९०१	५०५५	१६.९१
७	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	१३१०१	४८६२	३७.११
८	शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	१८६७५	४३६८	२३.३९
९	ऊर्जा मन्त्रालय	९२७८	३६७३	३९.५९
१०	अर्थ मन्त्रालय	२२४६२	२८६१	१२.७४

सि.नं.	मन्त्रालय।निकायकोनाम	शुरु बजेट	रकमान्तरबाट थप	थप प्रतिशत
११	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	७७१४	२७८३	३६.०८
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९६५५	१४७८	१५.३१
१३	शिक्षा मन्त्रालय	१६८८	११५५	६८.४२
१४	लोक सेवा आयोग	४१६२	९२५	२२.२२
१५	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१७००	६५२	३८.३५
१६	राष्ट्रपतिको कार्यालय	२३५४	४६९	१९.९२
१७	संविधान सभा /व्यवस्थापिका संसद -	१२९	३३१	२५६.५९
१८	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१३	२७१	२०८४.६२
१९	महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय	१४५०	१९८	१३.६६
२०	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	६२१	११८	१९.००
२१	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	३८६	९२	२३.०३
२२	युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय	२५	९१	३६४.००
२३	लोक सेवा आयोग	५७५	७८	१३.५७
२४	कानून न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	४७	५२	११०.६४
२५	न्याय परिषद्	९	४१	४४५.५६
	जम्मा	९९१४६७	२९४१८३	२९.६७

रकमान्तर सम्बन्धी अन्य व्यहोरा निम्नानुसार रहेका छन्:

- ६.१ आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ८ मा विनियोजित बजेट बचत हुने भएमा रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । बजेट उपशीर्षक नं ६०२१०६४ भैपरी आउने विकास कार्यक्रममा शुरु बजेट रु.५ अर्ब रहेकोमा रकमान्तरबाट थप गरी रु.९ अर्ब २५ करोड ३३ लाख बजेट कायम भएकोमा पुनः रु.९ अर्ब ५३ करोड १९ लाख रकमान्तरबाट घटाए पश्चात् उक्त शीर्षकमा खुद बजेट रु.२७ करोड ८६ लाख ऋणात्मक भएको देखियो ।
- ६.२ अर्थ मन्त्रालयले ३७ बजेट उपशीर्षकमा शुरु विनियोजित बजेट रु.६ अर्ब ५ करोड २६ लाख भएकोमा पूरै रकम रकमान्तर गरी घटाएबाट बजेट विनियोजन यथार्थपरक देखिएन ।
- ६.३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४, को नियम ३३ (क) मा सालतमाम हुनुभन्दा ७ दिन अगाडि नै आर्थिक कारोबार बन्द गर्नुपर्ने व्यवस्था भएपनि कुल रकमान्तर रु.१ खर्ब ६६ अर्बमध्ये रु.२४ अर्ब अर्थात् १४.४६ प्रतिशत रकमान्तर वर्षान्तको ७ दिनमा गरेको पाइयो ।
- ६.४ यो वर्ष वैदेशिक शेरर लगानीमा बजेट विनियोजन नै नभएकोमा भैपरी शीर्षकबाट रकमान्तर थप गरी रु.७० करोड ६८ लाख शेरर लगानीमा खर्च गरेको छ ।

ऐन नियममा भएका प्रावधान विपरीत बजेट विनियोजन गर्ने एवं रकमान्तर गर्ने परिपाटीउपर नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

७. **खर्च एवं राजस्व आम्दानी** - यो वर्ष नेपाल सरकारलाई नेपाल विद्युत प्राधिकरणले बुझाउनुपर्ने ब्याज रु.२० अर्ब ४० करोडमध्ये नेपाल सरकारले २०७३।३।२९ मा दिएको ऋण लगानी निकासबाट रु.४ अर्ब ८८ करोड बुझाएको उल्लेख गरी ऋण लगानी खर्च र ब्याज आय देखाएको पाइयो । नेपाल सरकारलाई तिर्नु/बुझाउनुपर्ने ब्याज नेपाल सरकारले नै विनियोजनबाट ऋण लगानी गरी ब्याज आर्जन गरेको भनी राजस्व असुल गर्नु मनासिब देखिँदैन । उक्त कारोबारबाट नेपाल सरकारको खर्च एवं राजस्वको आकारमात्र बढ्न गएबाट सरकारले सार्वजनिक गरेको प्रतिवेदन यथार्थपरक छैन ।

८. **वर्षान्तमा खर्च एवं अख्तियारी** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको एकल कोष खाताअनुसार यो वर्षको कुल पुँजीगत खर्च रु.१ खर्ब २३ अर्ब २५ करोडमध्ये आषाढ महिनामा मात्र रु.५८ अर्ब ४२ करोड (४७ प्रतिशत) खर्च भएको देखिन्छ । अर्थ मन्त्रालयले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ठूलो रकम थप निकास दिने र सो मध्येबाट कार्यालयहरूले पेशकी दिने, फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गर्ने प्रवृत्ति यथावत् रहेको छ । यससम्बन्धी केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८.१ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(क) बमोजिम सालतमाम हुनुभन्दा ७ दिन अगावै आर्थिक कारोबार बन्द गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेपनि महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार कुल विनियोजित बजेट रु.६ खर्ब १ अर्बमध्ये रु ८७ अर्ब अर्थात् १४.४७ प्रतिशत खर्च आर्थिक वर्षको अन्तिम ७ दिनमा गरेको पाइयो । यसरी हुने खर्चको उपलब्धि न्यून हुन जान्छ । तसर्थ कानूनकोपालना गरिनुपर्दछ ।
- ८.२ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको कुल खर्च रु.३७ अर्ब १३ करोडमध्ये तेस्रो चौमासिकमा रु.२८ अर्ब ९३ करोड (७७.९२ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । सोमध्ये आषाढ महिनामा मात्र रु.१८ अर्ब ३८ करोड (४९.४९ प्रतिशत) खर्च भएको छ ।
- ८.३ सशस्त्र प्रहरी बल, प्रधान कार्यालयले पुँजीगत खर्चको एकमुष्ट अख्तियारी नदिई शुरुमा रु.१४ लाखको अख्तियारी दिएकोमा पटक पटक गरी रु.५४ करोड ५१ लाख कायम गरेको एवं रक्षा मन्त्रालयले पुनर्निर्माण कार्यको लागि रु.४१ करोडको अख्तियारी २०७३।१।२४ मा दिएको छ ।
- ८.४ शिक्षा मन्त्रालयले अर्थ मन्त्रालयको २०७३।३।२० को निर्णयबाट रकमान्तर गरी रु.२९ करोड ९८ लाख विद्यालय भवन निर्माण र कक्षाकोठा थप, मेसिन उपकरण खरिद, कम्प्युटर, विज्ञान प्रयोगशाला, शौचालय र कम्पाउण्डवाल, खेल मैदान निर्माण र सोलार जडान लगायत कार्यको अख्तियारी ६८ जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई २०७३।३।२१ मा दिएको छ । यसरी आर्थिक वर्षको अन्तिम समयमा अनुदान रकम खर्च गरी सम्बन्धित विद्यालयको खातामा जम्मा गरिए पनि यस वर्ष तोकिएको काम सम्पन्न गर्न सम्भव नै नरहेको अवस्थामा अख्तियारी प्रदान गरिनु र विद्यालयको खातामा रकम जम्मा गरेकै आधारमा शतप्रतिशत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति देखाएको उपयुक्त देखिएन ।

आषाढ महिनामा बढी खर्च भएको, खर्चको आकार बढाउन वर्षान्तमा कोष तथा बोर्ड लगायतमा रकम ट्रान्सफर गरेको, तोकिएको सीमाभन्दा बढी रकमान्तर गरेको, भैपरी र अर्थ बजेट शीर्षकबाट रकमान्तर गरी खर्च गर्ने गरेकोले बजेट अनुशासन कमजोर देखिन्छ । साथै बजेट अनुशासन कायम गर्न नेपाल सरकारले गम्भीरता देखाई वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी कानून तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

● ऋण एवं सहायता

९. **समष्टिगत ऋण** – कार्यालयले पेस गरेको विवरणमा २०७२।७३ सम्म नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्व रु.६ खर्ब २७ अर्ब ७९ करोड रहेको छ । जसमध्ये आन्तरिक ऋण रु.२ खर्ब ३९ अर्ब ३ करोड र वैदेशिक ऋण रु.३ खर्ब ८८ अर्ब ७६ करोड रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी २०७२।७३ को कुल गार्हस्थ उत्पादनको २७.९२ प्रतिशत कुल ऋण दायित्व रहेको छ । जसमा आन्तरिक ऋण १०.६३ प्रतिशत र वैदेशिक ऋण १७.२९ प्रतिशत रहेको छ । कुल जनसंख्या २ करोड ८३ लाख ६९ हजारलाई आधार मान्दा यो वर्षसम्ममा प्रतिव्यक्ति कुल ऋण दायित्व रु.२२ हजार १२९ रहेको छ ।

१०. **वैदेशिक सहायता** – वैदेशिक ऋण तथा अनुदान प्राप्त सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१०.१ यस वर्षको वैदेशिक अनुदान रु.१ खर्ब १० अर्ब ९३ करोड र वैदेशिक ऋण रु.९४ अर्ब ९६ करोड समेत रु.२ खर्ब ५ अर्ब ८९ करोड खर्च व्यहोरिने गरी बजेट विनियोजन भएकोमा वैदेशिक अनुदानतर्फ रु.३९ अर्ब ५४ करोड १७ लाख र वैदेशिक ऋणतर्फ रु.३३ अर्ब २२ करोड ८३ लाख समेत रु.७२ अर्ब ७७ करोड खर्च भएको देखियो । यस वर्ष बजेट वक्तव्यमा अनुमान गरिएको वैदेशिक ऋण अनुदान रकमको समग्रमा ३५.३४ प्रतिशतमात्र उपयोग भएको देखिन्छ ।

१०.२ कृषि, सिँचाइ र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गत विभिन्न वैदेशिक दातृ निकायको अनुदान एवं ऋण सहयोगका १२ आयोजनामा वैदेशिक सहायता प्राप्त हुने गरी सम्भौता भएकोमा ऋण उपयोगको अवस्था देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

(रकम रु. लाखमा)

सि.नं.	आयोजनाको नाम	दातृ निकाय	आयोजना अवधि	आयोजना व्यतित वर्ष	कुल सम्भौता रकम	जम्मा खर्च	खर्च प्रतिशत
१.	साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना	ए.डी.बी.	८	६	२५९२०	१०२१७	३९.४२
२.	व्यवसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना	विरव बैङ्क	९	७	६००००	२६४८०	४४.१३
३.	जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना	विरव बैङ्क	५	३	५१५४	२९३३	५६.९१
४.	कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना	विरव बैङ्क	५	३	४९३००	२५३७३	५१.४७
५.	फिसानका लागि उन्नत बीउ बिजन कार्यक्रम	आईफाइड	७	४	४७७६०	११९१६	२४.९५
६.	सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	विरव बैङ्क	४	२	६२०१०	१८१६७	२९.३०
७.	जलसाधन योजना तयारी सुविधा आयोजना	एशियाली विकास बैङ्क	७	४	१४७२९	५४६७	३७.१२
८.	रानीजमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना	विरव बैङ्क	७	६	५२२२८	२२२४७	४२.५४
९.	राष्ट्रिय ग्रामीण यातायात सुदृढीकरण कार्यक्रम	विरव बैङ्क	५	३	१७४७८६	३१२२७	१७.८७
१०.	सामुदायिक सिँचाइ आयोजना	एसियाली विकास बैङ्क	७	६	३६५९७	१७४६४	४७.७२
११.	विकेन्द्रित ग्रामीण पूर्वाधार तथा जीविकोपार्जन	एसियाली विकास बैङ्क	५.३३	५	७१३२०	५०४१९	७०.६९
१२.	स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम	एसियाली विकास बैङ्क लगायत ११	४	३	१०९१३६	७५१३४	६८.८४

सम्भौताबमोजिम आयाजना अवधिको ५० देखि ९४ प्रतिशत समय व्यतीत हुँदा १७.८७ देखि ७०.६९ प्रतिशतमात्र ऋण अनुदान उपयोग भएको देखिएकोले आयाजना अवधिमा सम्पूर्ण रकम खर्च भई निर्धारित लक्ष्य हासिल गर्न कठिन हुने देखिन्छ । तसर्थ सम्भौता अवधिमा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

११. **अनुदान शोधभर्ना** – गत वर्षसम्म अनुदानतर्फ शोधभर्ना लिन रु.२१ अर्ब २५ करोड बाँकी रहेकोमा यस वर्ष शोधभर्ना प्राप्त गर्ने गरी खर्च भएको रु.२५ अर्ब १२ करोड समेत जम्मा शोधभर्ना हुनुपर्ने रु.४६ अर्ब ३७ करोडमध्ये यो वर्ष शोधभर्ना प्राप्त तथा हिसाब मिलान रु.२३ अर्ब ८५ करोड ३४ लाख भई वर्षान्तमा रु.२२ अर्ब ५१ करोड ७७ लाख बाँकी रहेको छ । गत वर्षको तुलनामा शोधभर्ना हुन बाँकी अनुदान ५.९६ प्रतिशतले बढेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११.१ अनुदानतर्फ शोधभर्ना हुन बाँकी रकम बढी रहेका देहायका ५ मन्त्रालयको रु.१९ अर्ब २५ करोड देखिन्छ । उक्त रकम शोधभर्ना लिन बाँकी अनुदान रकमको ८५.४९ प्रतिशत रहेको छ ।

सि.नं.	मन्त्रालय	गत आ.व.सम्मको	यस आ.व.सम्मको
१.	शिक्षा मन्त्रालय	१४,०३,०४	१३,३४,६६
२.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	३,०७,३०	२,४६,७५
३.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय	३७,१७	१,५१,२८
४.	कृषि विकास मन्त्रालय	९३,८५	१,१९,४५
५.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	(१०,१६)	७३,०२
	जम्मा	१८,३१,२०	१९,२५,१६

यसरी शोधभर्ना लिन बाँकी रकम शोधभर्ना नहुँदा नेपाल सरकारको स्रोतमा व्ययभार बढ्ने हुनाले यथासमयमै शोधभर्ना प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

११.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट पेस भएको विवरणमा २२ योजनामा शोधभर्ना हुन बाँकी रु.१२ अर्ब ६५ करोड १८ लाख ऋणात्मक देखिएकोमा कारण खुलाएको छैन । बन्द भइसकेका आयोजनाको समेत ऋणात्मक हिसाब हुँदा कुल शोधभर्ना हुन बाँकी रकम घट्न गई बाँकी रकमको यथार्थ हिसाब प्रस्तुत हुन सकेन । यस्तो हिसाब यथासमयमै मिलान गरिनुपर्दछ ।

१२. ऋण शोधभर्ना – गत विगत वर्ष वैदेशिक ऋण शोधभर्ना हुने गरी खर्च भएको रु.८ अर्ब ६७ करोड ९५ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी रहेकोमा यो वर्षको खर्च रु.२० अर्ब २७ करोड ९० लाख समेत शोधभर्ना हुनुपर्ने रु.२८ अर्ब ९५ करोड ८५ लाख भएकोमा रु.१४ अर्ब ६५ करोड ३४ लाख प्राप्त भएको तथा ३ करोड २१ लाख हिसाब मिलान भई वर्षान्तमा रु.१४ अर्ब ३३ करोड ७२ लाख बाँकी देखिएको छ ।

ऋण शोधभर्ना बाँकी रकम गत वर्षभन्दा ६५.१८ प्रतिशतले बढेको छ । ऋण शोधभर्ना बढी बाँकी रहेका मन्त्रालयहरूमा अर्थ मन्त्रालयको रु.१३ अर्ब २६ करोड ८७ लाख, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको रु.१ अर्ब ६७ करोड २१ लाख र सिँचाइ मन्त्रालयको रु.१ अर्ब २२ करोड ६६ लाख रहेको छ । शोधभर्ना बाँकी रकम समयमा नै फिर्ता लिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

१३. प्राविधिक तथा अन्य सहायता - बजेट वक्तव्यसाथ व्यवस्थापिका-संसदमा पेस गरेको प्राविधिक तथा अन्य सहायता सम्बन्धी विवरणमा देहायका २० मन्त्रालयअन्तर्गत १३३ सम्भौतामा यो वर्ष रु.२५ अर्ब ३९ करोड ७ लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने उल्लेख गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४(२) अनुसार प्राविधिक सहायता सम्बन्धी विवरण केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सरकारको समग्र आयव्ययको चित्रण हुन सकेको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिबाट प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएको भए तापनि ती सहायताको आर्थिक विवरण एवं सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	सम्भौता संख्या	वार्षिक प्राप्त हुनुपर्ने
१	सर्वोच्च अदालत	१	७७,४५५
२	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१	७७,५००
३	अर्थ	३	१,०६१,४०९
४	उद्योग,	३	९५४,७७९
५	कृषि विकास	१२	९४८,७१८
६	ऊर्जा	४	१५६,५४५
७	गृह	३	४३३,२३५
८	विज्ञान,प्रविधि तथा बातावरण	१८	१,०१३,३६७
९	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	१	११,२००
१०	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	१	४०,७००
११	वन तथा भू-संरक्षण	१३	१,४२४,०८७
१२	वाणिज्य आपूर्ति	३	३४९,३९२
१३	शिक्षा	१७	७,६५८,५६७
१४	संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१	३९,११०
१५	शान्ति तथा पुननिर्माण	३	२१८,९०६
१६	सहरी विकास	४	११५,४३८
१७	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२३	७,३२४,२९०
१८	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१७	१,७७१,४६८
१९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	२४३,३७१
२०	श्रम तथा रोजगार	४	१११,१८१
	जम्मा	१३३	२५,३९०,७१८

अन्य सहायता सम्बन्धमा देहायअनुसार देखिएको छः

- १३.१ भारतीय सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालय भवन निर्माण लगायतका कार्यका लागि भारतीय सरकारबाट उदयपुर, गोरखा, मकवानपुर, काठमाडौं, अछाम र बाजुरा जिल्ला विकास समिति मार्फत रु.५ करोड ३१ लाख खर्च गरेकोमा विनियोजन बजेटमा समावेश गरेको देखिएन ।
- १३.२ आपूर्ति मन्त्रालयमा भूकम्पपीडितको सहयोगार्थ चीन सरकारबाट ५० लाख चिनिया यूयान बराबरको १० हजार थान इन्डक्सन चुलो र १० लाख चिनिया यूयान बराबरको १० टन नुन, १० टन तेल, ३० टन चामल समेत नेपाली रुपयाँ रु ९ करोड ३० लाखको वस्तुगत सहायता प्राप्त भएको छ । प्राप्त सहायतामध्ये नुन, तेल र चामल खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागले परीक्षण गर्दा नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड बमोजिम नुन र चामल खानयोग्य देखिए तापनि तेलमा एसिडको मात्रा ०.५ प्रतिशतभन्दा बढी हुन नहुनेमा १.२६ देखि १.४१ प्रतिशतसम्म भएकाले खान योग्य नभएको प्रतिवेदन दिएको छ । इन्डक्सन चुल्होको सम्बन्धमा भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धिकर भुक्तानी गर्न नेसनल ट्रेडिङ लिमिटेडलाई रु.२ करोड ५० लाख अनुदान दिएकोमा हालसम्मको डेमरेज शुल्क रु.१ करोड बुझाउन बाँकी रहेकोले भन्सार गोदाममै रहेको छ । यसबाट भूकम्पपीडितले लाभ प्राप्त नगरेकोले समयमै उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

वैदेशिक ऋण एवं अनुदानको यथासमयमा शोधभर्ना प्राप्त गर्ने र वैदेशिक सहायताको उपयोग क्षमता वृद्धि गर्नुपर्दछ । साथै सबै प्रकारका वैदेशिक सहायता बजेटमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

● सञ्चित कोषको लेखा

१४. सञ्चित कोष – कार्यालयले पेस गरेको सञ्चित कोषको प्राप्त र भुक्तानीको अवस्था निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

विवरण	आ.व. २०७२/७३	आ.व. २०७१/७२	घट बढ प्रतिशत
प्राप्ति			
१. राजस्व तथा अनुदान			
क. राजस्व	४८५२३९६	४११९५९०	१७.७९
ख. अनुदान	४३०४८८	३७३८२७	१५.१६
२. वित्तीय व्यवस्था			
क. ऋण लगानी फिर्ता	१३६९४०	२०८१५	५५७.८९
ख. शेयर बिक्री			
ग. वैदेशिक ऋण प्राप्ति	२७४२६७	२०४३२३	३४.२३
घ. आन्तरिक ऋण प्राप्ति	८७५८८१	४२३६७६	१०६.७३
जम्मा	६५६९९७३	५१४२२३१	२७.७७
भुक्तानी			
१. चालु वर्षको भुक्तानी			
क. सञ्चित कोष माथि व्ययभार हुने रकममा खर्च	८७६३०	९३३४८	-६.१३
ख. विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	४८५७८३३	४१८६९८०	१६.०२
२. वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको भुक्तानी			
क. सञ्चित कोष माथि व्ययभार हुने रकममा खर्च	६८९४९७	६४४५७८	६.९७
ख. विनियोजन ऐन द्वारा भएको खर्च	३७५१७४	३८८४९४	-३.४३
३. कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट खर्च भएको तर बैकबाट भुक्तानी नभएको खर्च समायोजन			
	-५८०	-८०८	-२८.२२
जम्मा	६००९५५४	५३१२५९२	१३.१२
४. गत वर्षको छुट भुक्तानी			
नगदमा परिवर्तन	५६०४१८	-१७०३६१	४२८.९६
आ.व. को शुरुको मौज्दात	-७८६९४४	-६१५७५९	-२७.८०
आ.व. को अन्तिम मौज्दात	-२२६५२६	-७८६९२०	७१.१८

आन्तरिक ऋण गत वर्ष रु.४२ अर्ब ३६ करोड ७६ लाख लिएकोमा यो वर्ष १०६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.८७ अर्ब ५८ करोड ८१ लाख रहेको छ। वैदेशिक ऋण र अनुदान गत वर्षभन्दा क्रमशः ३४.२३ र १५.१६ प्रतिशतले बढेको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्ः

१४.१ गत वर्षको तुलनामा ऋण लगानी फिर्ता यो वर्ष ५.५७ गुणा वृद्धि भई रु.१३ अर्ब ६९ करोड पुगेको छ। सो मध्ये नेपाल आयल निगमको मात्र रु.१२ अर्ब ६४ करोड अर्थात् ९२ प्रतिशत ऋणको साँवा फिर्ता रहेको छ।

१४.२ प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्था अनुरूप सरकारी लेखा नगद आधारमा लेखाङ्कन गरिने व्यवस्था छ। तर सञ्चित कोषको वार्षिक मौज्दात ऋणात्मक देखिएको छ। यो वर्ष रु.५६ अर्ब ४ करोड १८ लाख बचत हुन गई रु.२२ अर्ब ६५ करोड २६ लाख ऋणात्मक मौज्दात रहेको छ। नगदमा

आधारित प्रणाली अवलम्बन गरी तयार गरेको वित्तीय विवरणमा ऋणात्मक मौज्दात देखिदा वित्तीय विवरणले यथार्थता चित्रण गरेको देखिदैन ।

- १४.३ सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा बाह्य ऋण रु.२७ अर्ब ४२ करोड ६७ लाख आम्दानी देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्त रु.२९ अर्ब ७७ करोड ३५ लाख देखाएकोले नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ट्रेजरी हिसाबसँग कार्यालयले पेस गरेको ऋण रकम रु.२ अर्ब ३४ करोड ६८ लाख फरक परेको छ ।
- १४.४ सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदान अन्तर्गत रु.४३ अर्ब ४ करोड ८८ लाख आम्दानी देखाएको मध्ये प्रत्यक्ष अनुदान र वस्तुगत सहायताबाहेकको रु.३२ अर्ब ४७ करोड ७० लाख र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले देखाएको रु.३९ अर्ब ७८ करोड ३२ लाख अनुदान हिसाबबीच रु.७ अर्ब ३० करोड ६२ लाख फरक देखिएको छ ।
- १४.५ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सञ्चित कोषको हिसाबको ढाँचा तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत गराएको छैन । तसर्थ कार्यालयले प्रचलित ऐन, नियम एवं असल अभ्यासलाई आधार लिई सञ्चित कोषको ढाँचा तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत गराउनुपर्दछ ।

उपर्युक्त सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखासमितिबाट सञ्चित कोषको ढाँचा तयार गरी सुफाव अनुसार गर्ने, मौज्दात यकिन गर्ने, फरक परेको हिसाबको लागि रिकन्सिलिएसन गरी ३ महिनाभित्र हिसाब पेस गर्ने निर्देशन भएकोमा सोको पालना भएको छैन ।

सरकारी लेखा ढाँचामा आवश्यकतानुसार परिमार्जन एवं सुधार गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कको हिसाबसँग मिलान गर्नु आवश्यक छ ।

● राजस्व छुट

१५. छुट एवं सुविधा – आर्थिक ऐन, २०७२ को दफा १८ ले नेपाल सरकारलाई कानूनबमोजिमको दस्तुर, शुल्क, महसुल र करका दरहरु घटाउन बढाउन वा आंशिक वा पूर्ण छुट दिनसक्ने व्यवस्था गरेको छ । मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, अन्तःशुल्क ऐन तथा भन्सार ऐनबमोजिम तोकिएका दरबन्दीमा लाग्ने कर महसुल आर्थिक ऐनले छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले मिति २०७३।३।३१ मा छुट दिने व्यवस्थालाई नियन्त्रण गर्दैजाने, अन्तराष्ट्रिय व्यवस्थाअनुसार राजस्व छुटको लेखाङ्कन गर्ने र छुटको अनुगमन प्रभावकारी बनाउने निर्देशन दिएको छ । यस्तो छुट आ.व. २०७०।७१ देखि क्रमशः रु.३८ अर्ब २७ करोड, रु.४९ अर्ब १ करोड र रु.५१ अर्ब ३१ करोड समेत ३ वर्षमा रु.१ खर्ब ३८ अर्ब ५९ करोड राजस्व छुट दिएको देखिन्छ । तीन वर्षको अवधिमा राजस्व छुट रकम ३४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । यस्तो राजस्व छुटको प्रभाव मूल्याङ्कन समेत गरेको छैन । यसवर्ष राजस्व छुट दिएको स्थिति देहायअनुसार छः

क्र. सं.	छुटको प्रयोजन	छुट भएको राजस्व	क्र. सं.	छुटको प्रयोजन	छुट दिएको राजस्व
१.	कृषि तथा पशु जन्य उत्पादन, ह्याचरी र चिया उद्योग	११७७२४	२.	रासायनिक मल	५५१७८
३	औषधि एवं कीटनाशक औषधि र औषधिको कच्चा पदार्थ	५३६१८	४	दाना उद्योगले आयात गर्ने कच्चा पदार्थ	४१८५२
५	मिल मेसिनरी	३४३२४	६	सुन, चाँदी	२५२३०
७	नेपाली सेना, प्रहरी लगायतका सरकारी र अन्य निकाय	३४१८१	८	विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा विद्युत उत्पादन उपकरण पार्टस	२४०६५
९	एलपीजी ग्यास, नून, कपास र प.नि.साधन,	२२०३६	१०	अस्पताल र सामाजिक संघ संस्था	२१५८५
११	साफ्टा छुट	१६१६४	११	जेनेरेटर, रेपसिड, ग्रेसर, हयारो, पम्पिङ सेट लगायतका कृषि उपकरण	१२८६५
१२	हवाइजहाजका एंव पार्टसहरु	१०३८२	१३	सोलार ब्याट्री र अन्य	७९९५
१४	विदेशी सहायतामा सञ्चालित आयोजना,	६५३९	१५	कटन सारी, लुंगी, सिन्दुर टिकुली, चुरा	६३९४
१६	विद्युतीय सवारी साधन, सवारीसाधन, दमकल एम्बुलेन्स, शववाहन,	५३२३	१७	तेल मिलले आयात गर्ने कच्चा तेल	५१११
१८	छपाइका किताब र प्रिन्ट मेटेरियल, न्युज प्रिन्ट पेपर र बैङ्क नोट	४४९३	१९	कच्चा जुट र जुटमिलका स्पेयर पार्टस र जुट मिलको जगेडा पार्टस	३८३८
२०	गलैचा उद्योगको फाइबर, मानव निर्मित फाइबर समेत र कस्मिरी यार्न र कटन यार्न	३३१३	२१	पीभीसी फिल्म, बीओपीपी फिल्म, फिल्ड माष्टर व्याच	६६०
२२	होटलले स्तर वृद्धि गर्न पैठारी गर्ने मालवस्तु, चलचित्र विकास बोर्डको सिफारिसमा सिनेमा उद्योगले पैठारी गर्ने मालवस्तु	२१०		जम्मा	५१३०८०

आय-व्यय विवरणको अभिन्न अङ्गको रूपमा राजस्व छुटको रकमगत विवरण र सोको प्रभाव मूल्याङ्कन बजेट वक्तव्यसँगै पेस गर्ने अन्तर्निष्ठ असल अभ्यास रहेको छ । राजस्व छुटको उक्त विवरणमा भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क छुट दिएको कारण सो छुटले राजस्वमा हुन गएको कमीको रकमगत अभिलेख अर्थ मन्त्रालयले तयार गरेको छैन । यससम्बन्धी अन्य प्रमुख व्यहोरा निम्न छन्:

- १५.१ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ अन्तर्गत समूह ११ मा अर्ध निर्मितरूपका वा धूलोरूपका सुन र सुनका गरगहनामा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था छ । यस सुविधाअन्तर्गत गतवर्ष रु.१ अर्ब ९४ करोड राजस्व छुट भएकोमा यस वर्ष रु ५७ करोड ४९ लाख (२९.५१ प्रतिशत) वृद्धि भई रु.२ अर्ब ५२ करोड राजस्व छुट भएको छ । यस्ता विलासिताका सामानमा समेत राजस्व छुट दिएको सम्बन्धमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
- १५.२ आधारभूत आवश्यकताका खाद्यान्न सस्तो सुलभ मूल्यमा आपूर्ति व्यवस्था मिलाउन कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा राजस्व छुट दिने, शुल्क, महसुल असुल नगर्ने व्यवस्थाअनुसार यस वर्ष कृषि तथा पशुजन्य उद्योग, ह्याचरी र चिया उद्योगले पैठारी गरेका मालवस्तुमा रु.११ अर्ब ७७ करोड राजस्व छुट भएको छ । उक्त छुटको कारणले स्वदेशी कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा परेको प्रभाव अध्ययन भएको छैन ।
- १५.३ आर्थिक ऐन २०७२ बमोजिम साफ्टा छुट हुने मालवस्तुहरु सार्क मुलुकमा उत्पादन भई सोही मुलुकबाटै उत्पत्तिको प्रमाणपत्रसहित पैठारी भएमा आंशिक महसुल छुट हुने व्यवस्था छ । सो व्यवस्थाबमोजिम विभिन्न भन्सार कार्यालयबाट यो वर्ष रु.१ अर्ब ६१ करोड ६४ लाख राजस्व छुट भएको छ । सरकारले यस प्रकारको छुटको कारण स्वदेशी उद्योगमा पर्ने प्रभावको मूल्याङ्कन हालसम्म गरेको छैन । सार्क क्षेत्रका मुलुकबीच भएको साफ्टा सम्मौताको प्रावधानबाट मुलुकले

लाभ लिन प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । यसरी साफ्टा छुटका सामानको आयात निर्यात सम्बन्धमा विस्तृत अध्ययन गरी मुलुकको हित संरक्षण गर्न साफ्टासम्बन्धी बैठकमा पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- १५.४ आर्थिक ऐन, २०७२ मा दाना उद्योगले पैठारी गर्ने मकै, भटमासको पिना लगायतका मालवस्तुमा भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था छ । जसअनुसार यो वर्ष रु.४ अर्ब १८ करोड ५२ लाख राजस्व छुट भएको छ । राजस्व छुटमा आयात भएका ती मालवस्तुहरु पशुपंछीको दाना बनाउने प्रयोजनमा नै उपयोग भएको आश्वस्त हुने अवस्था छैन ।

राजस्व छुटको विवरण तयार गरी यस्तो छुटका कारणले समग्र अर्थतन्त्रमा परेको प्रभावको लेखाजोखा गरी बजेटसँगै व्यवस्थापिका-संसदमा पेस गर्नुपर्दछ ।

● पुँजीगत लाभकर

१६. **लाभकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(कद)(३),२(द) र २(कड) अनुसार गैरव्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति निसर्ग गर्ने विदेशी लगानीकर्ता स्थायी संस्थापन हुने, दफा ६७(६)(ठ)(२) अनुसार नेपालमा सञ्चालित क्रियाकलापसँग सम्बन्धित भुक्तानीमा स्रोतको आधारमा कर दाखिला गर्नुपर्ने, दफा ३५ अनुसार करमुक्ति योजनाको भागको रूपमा गरिएको वा गर्न खोजिएको कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको कुनै भागलाई पुनः चारित्रीकरण गर्ने व्यवस्था रहेको छ । तर नेपालको दूरसञ्चार क्षेत्रमा लगानी गर्ने एक विदेशी लगानीकर्ताको शेयर स्वामित्व बिक्री गरेको सम्बन्धमा यी अवस्था विद्यमान हुँदाहुँदै उक्त करदाताले ती दफा अनुसार आय विवरण दाखिला नगरेको र विभिन्न देशमा मध्यस्थ निकाय खडा गरी अप्रत्यक्ष रूपमा नियन्त्रण कायम गर्दै कर छल्ने प्रबन्ध गरेको पाइयो । ठूला करदाता कार्यालयले पनि ऐनको दफा ९६(५) बमोजिम कुनै व्यक्तिले अनिश्चित समयका लागि नेपाल छोड्ने भएमा, नेपालमा गरिरहेको कार्य छोड्न लागेमा वा विभागले अन्यथा उपयुक्त सम्भेमा ऐनको दफा १०० अनुसार न्यायोचित आधारमा संशय कर निर्धारण गर्न सक्ने उल्लेख भए पनि सोअनुसार गरेको छैन । नेपालको दूरसञ्चार सेवा प्रदायक एक प्रा.लि.ले नियन्त्रण परिवर्तनको आधारमा दफा ५७ अनुसार आय विवरण पेस गरिसकेको देखिन्छ । यी सबै अवस्थामा समेत विभागबाट उक्त विदेशी लगानीकर्ताको आय विवरण पेस गराई कर असुल गराउन सक्रियता देखाएको पाइएन । प्राप्त सूचना तथा कागजातको आधारमा परीक्षण गर्दा यससम्बन्धी देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

- १६.१ नेपालमा दूरसञ्चार व्यवसाय गर्ने उक्त प्रा.लि.मा रहेको हित निसर्ग हुँदा २०७२ चैत्र २९ मा नेट वर्थ रु.७२ अर्ब ४६ करोड २४ लाख र रिजर्भ रु.७२ अर्ब ३६ करोड २३ लाख देखिन्छ । खुद पुँजीगत सम्पत्ति रु.४३ अर्ब ९९ करोड २१ लाख, पुँजीगत निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.८ अर्ब ३ करोड ३९ लाख समेत कुल सम्पत्ति रु.१ खर्ब ३७ अर्ब ७५ करोड ३४ लाखको रहेको छ । उक्त समयमा नेपालको ५० प्रतिशतभन्दा बढी बजार हिस्सा ओगटेको उक्त प्रा.लि.ले वार्षिक रूपमा रु.५९ अर्ब ७६ करोड १० लाखको आम्दानीबाट रु.२७ अर्ब ५२ करोड २८ लाख खुद नाफा आर्जन गरी रहेको अवस्थामा अन्य दूरसञ्चार सेवाप्रदायकलाई सहज रूपमा नेपालको बजारमा प्रवेश गर्न कठिन हुने वास्तविकता रहेको छ । ग्राहक आधार तथा बजार हिस्सा, विगतको रिजर्भ एवं लगानीबाट सिर्जित सम्पत्ति तथा लाईसेन्स समेतको प्राविधिक मूल्याङ्कन एवं ख्याती हिसाब नगरेकोले करदाताले देखाएको हित निसर्गसम्बन्धी कारोबार मूल्य ८० प्रतिशतको रु.१ खर्ब ४४ अर्ब ७८ करोड २५ लाख र २० प्रतिशतको रु.११ अर्ब ५७ करोड ६० लाखलाई वास्तविक मान्न सकिएन । तसर्थ ठूलाकरदाता कार्यालयले ख्याती तथा सोको मूल्याङ्कनका आधार प्रमाण, शेयर

खरिद बिक्री सम्झौता, सम्बन्धित क्रेताहरुबाट कारोबार मूल्यको कन्फर्मेशन र यससँग सम्बन्धित बैकिङ्ग कारोबार समेत छानबिन गरी आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ लाई आधार लिएर संशोधित कर निर्धारण एवं असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१६.२ उल्लिखित दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्ने एक प्रा.लि.मा ८० प्रतिशत शेयरको स्वामित्व रहेको एक विदेशी लिमिटेडको पनि शतप्रतिशत शेयरको स्वामित्व लिएको अर्का विदेशी कम्पनीले सो लिमिटेडमा रहेको पूरै शेयर बिक्री गर्दा नेपालको प्रा.लि.मा रहेको हित निसर्ग भएको र सोही कारणले उक्त विदेशी कम्पनीलाई हुन गएको लाभमा कर बुझाउनुपर्ने व्यवस्था अनुरूप अग्रिम कर रु.९ अर्ब ९६ करोड ९६ लाख बुझाएको देखियो । उक्त कारोबारको पेस भएसम्मका कागजातका आधारमा बिक्री मूल्य रु.१ खर्ब ४४ अर्ब ७८ करोड २५ लाखमा शेयरको लागत खर्च रु.७८ अर्ब ३१ करोड ८७ लाख कट्टा गर्दा रु.६६ अर्ब ४६ करोड ३८ लाख लाभ भै सो आयमा १५ प्रतिशतले हुने अग्रिम करबापत उक्त रकम बुझाएको देखियो । तर सो शेयर बिक्री गर्ने करदाताले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ बमोजिम आय विवरण बुझाई अनुसूची १ अनुसार २५ प्रतिशतका दरले कर बुझाउनुपर्नेमा १५ प्रतिशत अग्रिम करमात्र बुझाएकोले बाँकी रु.६ अर्ब ६४ करोड ६४ लाखमा व्याज तथा शुल्क समेत असुल नभएकोले ऐनको दफा ३५ लाई आधार लिएर छानबिन गरी कर निर्धारण एवं असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१६.३ शेयर बिक्रीकर्ता विदेशी कम्पनीले ठूला करदाता कार्यालयमा शेयर खरिद/बिक्री सम्झौता पेस गरेको छैन र कार्यालयले माग गरेको पनि छैन । कार्यालयमा उपलब्ध रहेको अभिलेख तथा प्रमाणअनुसार शेयर बिक्रीकर्ता विदेशी कम्पनीले २०६५ आश्विन १५ मा सो शेयर रु.१ अर्ब १२ करोड ८८ लाखमा खरिद गरेको तर सो शेयरलाई हाल बिक्री गर्दा रु.७८ अर्ब ३१ करोड ८७ लाख लागत खर्च कट्टी गरेकोले रु.७७ अर्ब १८ करोड ९९ लाख बढी खर्च कट्टी लेखेको रकमलाई अमान्य गरी हुने आयमा कर छल्ने प्रबन्ध गरेको हुँदा दफा ९५(क)(२)(ख) अनुसार हित निसर्ग भएको कम्पनीमार्फत सो कारोबारमा नपुग १५ प्रतिशत अग्रिम कर रु.११ अर्ब ५७ करोड ८५ लाख छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसैगरी विदेशी लगानीकर्तालाई ऐनको दफा ३५ अनुसार कर छल्ने प्रबन्ध गरेकोमा कारवाही गरी ऐनको अनुसूची १(२) बमोजिम उल्लिखित अग्रिम करसहित २५ प्रतिशतका दरले आयकर रु.१९ अर्ब २९ करोड ७५ लाखमा लाग्ने व्याज तथा शुल्क समेत ऐनको दफा ३५ लाई आधार लिएर छानबिन गरी कर निर्धारण एवं असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१६.४ उल्लिखित दूरसञ्चार सेवा प्रदायकमा नेपालीको २० प्रतिशत शेयर स्वामित्व रहेको एक गैरबासिन्दा करदाताले २०७२।७३ मा आय विवरण पेस गरेअनुसार रु.११ अर्ब ५७ करोड ६० लाखमा बिक्री गरेको उल्लेख गरी आम्दानीबाट लागत खर्च रु.२५ करोड कट्टी गरेर हुने लाभ रु.११ अर्ब ३२ करोड ६० लाखको २५ प्रतिशत कर रु.२ अर्ब ८३ करोड १५ लाख दाखिला गरेको देखिन्छ । सो शेयर बिक्रीकर्ताले विगतमा उक्त २० प्रतिशत शेयर धितोमा विदेशी कम्पनीबाट अमेरिकी डलर २३० मिलियन वा करिब रु.२० अर्ब ऋण लिएको विवरण समेत एक विदेशी लगानीकर्ताको वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । शेयर बिक्रीबापत रु.३ अर्ब ३१ करोड २४ लाखको भुक्तानीपछि क्रेताको आर्थिक हित खुला हुने उद्योग विभागमा पेस शेयर खरिद बिक्री सम्झौतामा उल्लेख गरेको छ । तसर्थ उद्योग विभागमा पेस गरेको शेयर खरिद बिक्री सम्झौता र कार्यालयमा पेस गरेको आय विवरण तथा सोही शेयरको धितोमा लिएको रु.२० अर्ब ऋण समेतको आधारमा करदाताले कर छल्ने उद्देश्यले कारोबारको न्यून मूल्याङ्कन गरेको देखिन्छ । तसर्थ कर छल्ने प्रबन्ध गरेको देखिँदा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ अनुसार कारवाही गरी चारित्रीकरण गर्दा एकै समयमा भएको शेयर खरिद बिक्री कारोबारमा एक विदेशी लगानीकर्ता नियन्त्रित ८० प्रतिशत शेयरको मूल्याङ्कन रु.१ खर्ब ४४ अर्ब ७८ करोड २५ लाख रहेको तर निज करदाताले बिक्री गरेको २० प्रतिशत शेयरको मूल्याङ्कन रु.११ अर्ब ५७ करोड ६० लाख गरेकोले समानुपातिक हिसाबले

उक्त शेयरको मूल्याङ्कन रु.३६ अर्ब १९ करोड ५६ लाख हुनुपर्नेमा रु.२४ अर्ब ६१ करोड ९६ लाख न्यून मूल्याङ्कन भएको देखिन्छ । तसर्थ उक्त न्यून मूल्याङ्कित रकममा ऐनको अनुसूची १ अनुसार २५ प्रतिशतले हुने कर रु.६ अर्ब १५ करोड ४९ लाखमा ब्याज तथा शुल्क समेत छानबिन गरी कर निर्धारण एवं असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१६.५ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ अनुसार नेपालमा दूरसञ्चार सेवा प्रदायक उक्त प्रा.लि.को नियन्त्रण परिवर्तन भएको आधारमा आय विवरण पेस गरेकोमा सो प्रा.लि.को सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गर्दा रु.२४ करोड ८३ लाख खुद लाभ भएको विवरण पेस गरी स्वयं कर निर्धारण गरेको अवस्थामा उक्त मूल्याङ्कनको ठूला करदाता कार्यालयले सम्पत्ति दायित्व, लाइसेन्स र ख्याती समेतको मूल्याङ्कनको आधारमा यकिन गरेको छैन । विभागले कर जोखिमको आधारमा वार्षिक करदाता छनौट गरी कर परीक्षण गर्नुपर्नेमा हाल सो प्रा.लि.को २०६८।०६९ सम्मको मात्र कर परीक्षण सम्पन्न गरेकोले जोखिमको आधारमा उक्त प्रा.लि.को थप वर्षको कर परीक्षण गरी उक्त मूल्याङ्कनका वास्तविकता यकिन गर्नुपर्दछ ।

१६.६ व्यवस्थापिका-संसद, अर्थ समितिको २०७३।०२।२१ को निर्णयमा नेपालमा कम्पनी दर्ता गरी नेपालमा नाफा कमाएपछि र शेयर बिक्री गरी बिक्रेताबाट स्वामित्व हस्तान्तरण गरेर पुँजीगत लाभ लिएपछि नेपालमा पुँजीगत लाभकर तिर्नुपर्ने व्यहोरा उल्लेख छ । सो निर्णयमा एक कम्पनीको विगतका शेयरधनीहरूका हकमा विगतमा विभिन्न कारोबार भएका, पटक पटक शेयर स्वामित्व हस्तान्तरण हुँदा कम मूल्य राखी कर दाखिला गरिएको र हालको कारोबार गर्ने पक्षलाई ध्यानमा राखेर कोबाट कति अनियमितता भएको हो सो सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग मार्फत छानबिन गरी दोषीलाई कानूनी कारवाही प्रक्रिया अगाडि बढाउन नेपाल सरकारलाई निर्देशन दिने व्यहोरा उल्लेख भएकोमा सो सम्बन्धी भए गरेको काम कारवाहीको प्रमाण पेश हुन आएको छैन ।

१७. **शेयर संरचना परिवर्तन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ अनुसार विभागले कर दायित्व यकिन गर्न कर मुक्ति योजनाको कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको भागलाई पुनः चारित्रीकरण गर्न सक्ने प्रावधान छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम रहेका छन्:

१७.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नम्बर १ काठमाडौँ अन्तर्गतका एक टेलिकम लिमिटेडको शेयर संरचनाको ५० प्रतिशत (५० हजार कित्ता) शेयर २०६५।०६।१९ मा एक साइप्रसको सर्भिसेज लिमिटेडले बेलायतको एक इन्टरनेशनल लि. बाट रु.५ करोडमा खरिद गर्न उद्योग विभागले स्वीकृति दिएको देखिन्छ । त्यसपछि सो टेलिकम लिमिटेडमा उक्त साइप्रसको सर्भिसेज लिमिटेडको ५० प्रतिशत, एक टेलिकम प्रा.लि. को ४० प्रतिशत, एक प्राकृतिक व्यक्तिको ५ प्रतिशत, पाकिस्तानका एक टेलिकम्युनिकेशन लिमिटेडको ३ प्रतिशत र बंगलादेशको एक टेलिकमको २ प्रतिशत स्वामित्व रहेको देखियो ।

स्विडेनस्थित विदेशी कम्पनीको वार्षिक प्रतिवेदन २०११ को पेज ५४ र ८५ अनुसार उल्लिखित साइप्रसको सर्भिसेज लिमिटेडको ५१ प्रतिशत शेयर रु.२ अर्ब ३ करोड (१९१ मिलियन स्विडिस क्रोनर) मा खरिद गरी नेपालको एक टेलिकम लिमिटेडको २५ प्रतिशत हित प्राप्त गरेको व्यहोरा सार्वजनिक गरेको छ । त्यसैगरी सोही विदेशी कम्पनीको वार्षिक प्रतिवेदन २०१२ को पेज २७ र १०२ मा उक्त साइप्रसको सर्भिसेज लिमिटेडमार्फत उक्त टेलिकम लिमिटेडको २५ हजार कित्ता शेयर उल्लिखित टेलिकम प्रा.लि.बाट खरिद गरेको उल्लेख गरेको छ । तत्पश्चात् सो विदेशी कम्पनीले २६ अप्रिल २०१२ मा उक्त टेलिकम लिमिटेडमा शेयर स्वामित्व ५० प्रतिशतबाट ७५ प्रतिशत पुऱ्याउन साइप्रसको एक सर्भिसेज लिमिटेडको ४९ प्रतिशत शेयर खरिद गर्दा रु.३ अर्ब

६८ करोड (२९५ मिलियन स्विडिस क्रोनर) तिरेको विवरण सार्वजनिक गरेको छ। फलस्वरूप उक्त विदेशी कम्पनीको साइप्रसको सर्भिसेज लिमिटेडमा शतप्रतिशत स्वामित्व भएको देखिन्छ।

करदाताले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७(ठ)२ बमोजिम नेपालमा सञ्चालित क्रियाकलापबाट भएको पुँजीगत लाभमा तिर्नुपर्ने कर नतिर्ने उद्देश्यले न्यून लगानीमा साइप्रसमा कम्पनी स्थापना गरी सोहीमार्फत अप्रत्यक्ष रूपमा उक्त विदेशी कम्पनीलाई शेयर बिक्री गरी लाभ आर्जन गर्ने तर कर नतिर्ने प्रबन्ध गरेको देखिन्छ। अतः सन् २०११ देखि सन् २०१२ को अवधिमा उक्त टेलिकम लिमिटेडको ७५ प्रतिशत शेयर प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपले समानुपातिक हिसाबमा उक्त विदेशी कम्पनीले रु.३ अर्ब ८७ करोडमा खरिद गरेको (रु.२.०३ अर्ब र ३.६८ अर्बको आधा) देखिन्छ। वासलातमा उल्लिखित ७५ प्रतिशत शेयरको मूल्य रु.५ करोड (५०,००० कित्ता शेयरको रु.१,००० ले हुने) लागतबापत रु.३ अर्ब ८७ करोडबाट कट्टी गर्दा रु.३ अर्ब ८२ करोड लाभ हुनेमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ बमोजिम कर छुल्ने प्रबन्ध गरेको र दफा ६७(छ)(ठ)२ बमोजिम नेपालमा सञ्चालित क्रियाकलापसँग सम्बन्धित कारोबार भएकोले चारित्रीकरण गरी सो ऐनको अनुसूची १ अनुसार लाग्ने २५ प्रतिशत कर रु.९५ करोड ५० लाखमा ब्याज तथा शुल्क समेत छानविन गरी कर निर्धारण एवं असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१७.२ करदाता सेवा कार्यालय त्रिपुरेश्वरअन्तर्गतका एक टेलिकम प्रा.लि. नेपाल र एक सर्भिसेज लिमिटेड साइप्रसबीच १४ सेप्टेम्बर २०११ मा भएको सम्झौताअनुसार ४५ दिनभित्र नेपालका एक टेलिकम लिमिटेडको ४० प्रतिशत शेयर (४० हजार कित्ता) वा हितमध्ये २५ हजार कित्ता शेयर उक्त सर्भिसेज लिमिटेड साइप्रसलाई रु.२ करोड ५० लाखमा बिक्री गरेको विवरण उद्योग विभागमा पेस गरेको छ। सो सर्भिसेज लिमिटेड साइप्रसको मालिक स्वीडेनस्थित विदेशी कम्पनीले २६ अप्रिल २०१२ मा नेपालका उक्त टेलिकम लिमिटेडको थप ५० प्रतिशत (५० हजार कित्ता) शेयर स्वामित्व प्राप्त गर्न करिब रु.३.६८ अर्ब (२९५ मिलियन स्विडिस क्रोनर) खर्च गरेको विवरण आफ्नो लेखापरीक्षण तथा वार्षिक प्रतिवेदनमा सार्वजनिक गरेको छ। उक्त ५० हजार कित्तामध्ये टेलिकम प्रा.लि. को स्वामित्वबाट प्राप्त गरेको २५ हजार कित्ता समेत समावेश भएको देखिन्छ। यस आधारमा टेलिकम प्रा.लि.को स्वामित्वमा रहेको शेयर प्राप्त गर्न विदेशी कम्पनीले करिब रु.१.८४ अर्ब (३.६८ अर्ब को ५० प्रतिशत) खर्च गरेको देखिन्छ।

उक्त टेलिकम प्रा.लि.ले शेयर बिक्री गरेको ५ महिनाको अवधिमा नेपालका उक्त टेलिकम लिमिटेडको ग्राहक आधार, लगानी तथा भविष्यको संभावनामा कुनै सारभूत परिवर्तन भएको अवस्था समेत देखिँदैन। सो टेलिकम लिमिटेडको शेयर सन् २०११ मा प्रतिकित्ता रु.९१ हजार र २०१२ मा प्रतिकित्ता रु.७४ हजारमा कारोबार गरेकोमा २०११ सेप्टेम्बरमा उक्त सर्भिसेज लिमिटेड साइप्रसलाई बिक्री गर्दा शेयर प्रतिकित्ता रु.१ हजारमात्र मूल्याङ्कन गर्नुले सो कारोबार गर्दा आयकर ऐनको दफा ३५ अनुसार करमुक्ति योजनाको प्रबन्ध गरेको देखियो। तसर्थ न्यून मूल्याङ्कन गरी बीचमा मध्यस्थ कम्पनी खडा गरेर कर छुल्ने प्रबन्ध गरेको हुँदा उक्त रकमलाई दफा २७ बमोजिम बजार मूल्यअनुसार परिमाणीकरण गरी लगानीकर्ताले देखाएको मूल्य रु.१.८४ अर्ब (२९५ मिलियन स्विडिस क्रोनर, २६ अप्रिल २०१२ को विनिमय दर रु.१२.४७) मा कारोबार भएको मानी उक्त मूल्यमा शुरु खरिद मूल्य रु.२ करोड ५० लाख खर्च कट्टी गर्दा हुन आउने लाभ रु.१ अर्ब ८२ करोडको आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ को उपदफा २ अनुसार २५ प्रतिशतले हुन आउने कर रु.४५ करोड ३८ लाखमा शुल्क तथा ब्याज समेत निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ।

१८. **सम्पत्ति बिक्री** - घरजग्गा लगायतका सम्पत्ति बिक्रीमा असुल गर्नुपर्ने पुँजीगत लाभकरसम्बन्धी व्यहोरा देहायअनुसार रहेका छन्:

- १८.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(द)४ मा प्राकृतिक व्यक्तिले रु.३० लाख वा सोभन्दा बढी मूल्यको घर जग्गाको कारोबार गर्दा व्यावसायिक सम्पत्ति भएको अवस्थामा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ बमोजिम आयमा व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको मुनाफा गणना गरी सोही ऐनको अनुसूची १ बमोजिम २५ प्रतिशत आयकर लाग्ने समेत व्यवस्था रहेकोमा करदाता सेवा कार्यालय, नयाँसडक र बानेश्वर क्षेत्रका दुई करदाताले घरजग्गासम्बन्धी व्यवसाय गरी रु.८६ करोड ३ लाखको जग्गा बिक्री गरेकोमा सो बिक्री रकम व्यावसायिक सम्पत्तिको निसर्ग गर्दा प्राप्त भएको तर निज करदाताले आय विवरण पेश नगरेको वा पेश गरेपनि आयमा समावेश नगरेकोले कर निर्धारण गर्नुपर्ने अन्यथा प्राकृतिक व्यक्तिको गैरव्यावसायिक करयोग्य सम्पत्तिको निसर्गमा हुने लाभ सरह ५ प्रतिशतले लाग्ने कर रु.४ करोड ८२ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १८.२ आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ द(४) तथा आन्तरिक राजस्व विभागको २०६६।४।१३ को निर्णयबमोजिम प्राकृतिक व्यक्तिले एक आर्थिक वर्षभित्र एक पटक वा पटक पटक गरी रु.३० लाख वा सोभन्दा बढी मूल्यको घर जग्गाको कारोबार गर्दा भएको पुँजीगत लाभमा ऐन को दफा ९५(क)३ मा पुँजीगत लाभकर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मालपोत कार्यालय डिल्लीबजार, चाबहिल लगायत २७ मा बढी खर्च कट्टी दाबी गरेको, खरिद रकम फरक पारेको, एउटै निसर्गकर्ताले पटक पटक गरेको निसर्गलाई एकीकृत गरी वार्षिक निसर्गमा नदेखाएको लगायतका कारणले रु.२६ करोड ४१ लाख पुँजीगत लाभ कर असुल गर्न छुट भएको देखिन्छ । आयकर ऐन २०५८ को दफा ९५(क)७) बमोजिम सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाई दफा ११९ बमोजिमको ब्याज र दफा १२० बमोजिमको शुल्क समेत गणना गरी छुट पुँजीगत लाभकर असुल गर्नुपर्दछ । विभिन्न कार्यालयमा परीक्षण गर्न बाँकी लिखतको समेत सम्बन्धित मन्त्रालयले छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- १८.३ प्राकृतिक व्यक्तिले निजी जग्गा तथा भवनहरु धितो वा बन्धकी राखी बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट लिएको ऋण समयभित्र भुक्तानी नभएमा त्यस्तो जग्गा तथा भवन बिक्री वा हस्तान्तरण गर्दा पुँजीगत लाभकर लाग्ने व्यवस्था छ । यसरी तिर्नुपर्ने कर जग्गा तथा भवनमाथि स्वामित्व भएको व्यक्तिले नतिरेमा धितो वा बन्धक लिने व्यक्तिले भुक्तानी गरी लिलाम वा कब्जा गर्दा भएको अन्य खर्च ऋणीको नाममा खर्च लेख्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारले ऋण चुक्ता नगरेको कारणबाट तीनजना ऋणीको रु.३१ करोड २५ लाख मूल्यको जग्गा तथा भवनको लिलाम अथवा निसर्ग गर्दा कायमी मूल्यबाट खरिद मूल्य नखुलेकोले यकिन गरी ५ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ५६ लाख अग्रिम पुँजीगत लाभकर असुल गर्नुपर्दछ ।

● कर फछ्यौट

१९. **कर मिनाहा** - नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०६९।७० सम्मको कर निर्धारण तथा महसुल, राजस्व बक्यौता र सरकारले प्राप्त गर्नुपर्ने कर रकम अदालत वा अन्य निकायमा विचाराधीन रहेका कर तथा महसुलसम्बन्धी विषय फछ्यौट गर्न भनी आयोग गठन गरी भएका कामकारवाहीको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार रहेका छन्:
- १९.१ आयोगमा प्राप्त १ हजार ७२६ निवेदनमध्ये १ हजार ६९ निवेदनउपर कारवाही गरी सम्भौता गरेको छ । प्रशासकीय पुनरावलोकन, राजस्व न्यायाधिकरण र अदालत तथा अन्य निकायमा विचाराधीन बक्यौताको फछ्यौट स्थिति देहायमा उल्लेख छ ।

निवेदनको विवरण	निवेदन संख्या	माग बक्यौता	फछ्यौट संख्या	फछ्यौट बक्यौता	फछ्यौट हुन बाँकी बक्यौता	सम्भौता रकम
प्रशासकीय पुनरावलोकन	२४८	१०२७०७	१४७	८२९३२	१९७७५	२३०९०
राजस्व न्यायाधिकरण	२३७	७७६४२	१२८	६७५४३	१००९९	५००४
अदालत वा अन्य	१४४	१०३२२८	६०	५७४०२	४५८२६	५१८२५
बक्यौता सम्बन्धी	१०३७	१२४५७९	६९०	९७२६९	२७३१०	१५४२९
राजस्व शीर्षक परिवर्तन	६०	१७८	४४	११२	६६	११३
जम्मा	१७२६	४०८३३४	१०६९	३०५२५८	१०३०७६	९५४६१

आयोगमा कुल रु.४० अर्ब ८३ करोड बक्यौताउपर निवेदन प्राप्त भएकोमा जम्मा रु.३० अर्ब ५२ करोड ५८ लाख निवेदनउपर फछ्यौटको कारवाही गरी रु.९ अर्ब ५४ करोड ६९ लाखमा सम्भौता भएको छ । समग्रमा राजस्व उठाउनुपर्ने बक्यौता रकमको ६८.७३ प्रतिशत मिनाहा दिई सम्भौता भएको छ । फछ्यौटको लागि प्राप्त निवेदन र कारवाहीको अध्ययन गर्दा कुल फछ्यौटको लागि माग गरिएको १ हजार ६९ निवेदनमध्ये ६९० निवेदन बक्यौतासम्बन्धी रहेका छन् । रकमको आधारमा कुल रु.३० अर्ब ५२ करोडमध्ये बक्यौताको हिस्सा ३१.८६ प्रतिशत अर्थात् रु.९ अर्ब ७३ करोड रहेको छ । उक्त बक्यौता विवादित भएर पुनरावलोकन एवं मुद्दामा गएको नभई करदाताले अटेर गरी नबुझाएको रकम हो । विवादित रकमको समाधान गर्न कर फछ्यौट आयोगको गठन गरेको भनिए तापनि विवादित रकमभन्दा कर नतिरी बसेका करदाताको रकम धेरै रहेको देखिन्छ । जसले गर्दा कर नतिरी बस्ने र आयोग गठन गरी मिनाहा गराउने प्रवृत्तिले प्रश्रय पाएको छ ।

१९.२ आयोगले मिनाहा दिएको रकममा प्रशासकीय पुनरावलोकन, राजस्व न्यायाधिकरण र अदालतमा विचाराधीन रहेकोदेखि बाहेक २०६९।७० मा कर निर्धारण भएका राजस्व बक्यौता रु.७६ करोड ८ लाखलाई फछ्यौट गर्ने गरी रु.२५ करोड ७१ लाखमा सम्भौता भएको छ । कर निर्धारण गर्ने तर निर्धारण गरेको रकम नतिर्ने करदातालाई २/३ वर्षभित्र आयोग गठन गरी मिनाहा दिएको छ । यसबाट राजस्वसम्बन्धी ऐनबमोजिम ४ वर्षभित्र संशोधित कर निर्धारण गर्नसक्ने अधिकार समेतलाई बन्देज लगाउने गरी आयोगबाट बक्यौता मिनाहा भएको कानूनसम्मत देखिएन ।

१९.३ आय वर्ष २०६९।७० मा विभिन्न निर्माण व्यवसायीले तिर्नुपर्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२१ करोड ६४ लाख समेत फछ्यौट गर्न सम्भौता गरेको देखिन्छ । निर्माण कार्य गरेबापत सरकार वा सेवा प्राप्तकर्ताले भुक्तानी दिएको मूल्य अभिवृद्धि कर समेत नबुझाएको देखियो । करदाता स्वयंले बुझाउनुपर्ने भनी विवरणमा उल्लेख गरेको रकम समेत चुक्ता नगरी बक्यौता राखेकोमा आयोगले फछ्यौट गर्न सम्भौता गरी मिनाहा दिएको छ ।

१९.४ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत एक ब्रुअरीको २०६९।७० सम्म को मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४० करोड १४ लाख बक्यौता रहेकोमा आयोगबाट रु.१४ लाख अर्थात् ०.३५ प्रतिशतमा मात्र सम्भौता गरी रु.४० करोडको ठूलो रकम मिनाहा दिएको छ । उक्त करदाताको अडिट ट्रायल रिपोर्ट परीक्षण गर्दा कुल बक्यौतामध्ये रु.२ करोड ७४ लाख कर निर्धारण गरेको रकम र बाँकी रु.३७ करोड ५० लाख मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणअनुसार सामान विक्री गर्दा उपभोक्ताबाट सङ्कलन भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रहेको देखिन्छ । यसरी उक्त करदाताले उपभोक्तासँग सङ्कलन गरी बुझाउनुपर्ने भनी स्वयं विवरण पेस गरेको रकम नै मिनाहा दिने गरी सम्भौता गरेको छ ।

१९.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखराअन्तर्गत एक होटलको लिनुपर्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१८ करोड ४३ लाख मध्ये ८९.४७ प्रतिशत मिनाहा दिई रु.१ करोड ९४ लाख लिने गरी सम्झौता गरेको देखिन्छ । करदाताको अडिट ट्रायल रिपोर्ट परीक्षण गर्दा रु.४२ लाखमात्र कर निर्धारणको रकम रहेको र मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणअनुसार बाँकी रु.१८ करोड १ लाख होटलले उपभोक्ताबाट सङ्कलन गरेको एवं राज्यलाई बुझाउन भनी स्वयं करदाताले विवरणमा उल्लेख गरेको रकम नै मिनाहा हुने गरी सम्झौता गरेको छ ।

मूल्य अभिवृद्धि करबापत उपभोक्ताबाट उठाएको रकम सम्बन्धित करदाताबाट राजस्व दाखिला हुनुपर्ने रु.७७ करोड मिनाहा गर्न सम्झौता गर्दा राजस्व चुहावटलाई मद्दत पुगेकोले आयोगका पदाधिकारीलाई नै जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१९.६ आयोग गठनको उद्देश्य कराधार संरक्षण गर्दै अधिकतम बक्यौता कर असुल गर्ने पनि रहेको हुन्छ । तर करदातासँग कर फछ्यौट आयोगले सम्झौता गर्दा न्यून रकममा सम्झौता गरेको कारण पहिले करदाताले बुझाएको रकम समेत बढी हुन गई यस वर्ष थप बजेट निकासाले ९ करोडलाई रु.७ करोड ८२ लाख फिर्ता दिनु परेको देखियो । कर फछ्यौट आयोगले एक ट्रेडर्ससँग आ.व २०६६/६७ सम्मको रु.२ करोड ९१ लाख बक्यौतालाई रु.४५ लाखमा सम्झौता गरेकोमा निज करदातालाई रु.१ करोड ८९ लाख राज्य कोषबाट फिर्ता दिनु परेको छ । त्यसैगरी एक चिया कम्पनीको नाममा रु.७ करोड ९९ लाख बक्यौता रहेको अवस्थामा रु.२६ लाख अर्थात् करिब ३ प्रतिशतमात्र लिने गरी सम्झौता भएको छ । फलस्वरूप उक्त कम्पनीलाई रु.२ करोड ६५ लाख राज्यकोषबाट फिर्ता भुक्तानी दिनुपरेको छ । उक्त आयोगले अपारदर्शी रूपमा सम्झौता गरेको कारण बक्यौता असुलीको सट्टा राज्य कोषमा जम्मा भएको रकम उल्टै फिर्ता दिनुपरेको हुँदा आयोगका पदाधिकारीलाई नै जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१९.७ आयोगले वस्तुनिष्ठ आधार लिई आपसी सहमतिबाट कर निर्धारण र फछ्यौट गर्ने उल्लेख छ । आयोगले सरकारी स्वामित्व रहेका संस्थान र निजी व्यवसायको कर बक्यौता र सम्झौता गरेको रकमको तुलनात्मक स्थिति उदाहरणार्थ देहायअनुसार छः

(रु. लाखमा)

सरकारी सस्थातर्फ					निजी व्यवसायीतर्फ			
सि.नं.	कर दाताको नाम	कर बक्यौता रकम	कर सम्झौता रकम	मिनाहा प्रतिशत	करदाताको नाम	कर बक्यौता रकम	कर सम्झौता रकम	मिनाहा प्रतिशत
१	कृषि विकास बैङ्क लि	३९१९८	१९३००	५०.७६	एक इन्टर कन्टिनेन्टल	६८६	३०	९५.६३
२	साल्ट टेडिङ्ग कम्पनी	६८३	२७०	६०.३७	एक पावर कम्पनी	१९१९	६०	९६.८६
३	नेपाल नागरिक उड्यन प्राधिकरण	१०३८८	४६१८	५५.५५	एक रिजेन्सी होटल	१०५	१	९९.०५
४	राष्ट्रिय बीमा संस्थान	३६७०१	२२६८१	३८.२०	एक वायर्स कम्पनी	२८४	९	९६.८४
५	नेपाल वायुसेवा निगम	१८१०	११००	३९.२४	एक स्टिल कम्पनी	१२२	७	९४.२७
६	नेपाल दुर सञ्चार कम्पनी	६४९०	३०००	५३.७८	एक बुअरी	५८९६	४८६	९१.७५
७	साना किसान बैङ्क लि.	२९६	१७१	४२.३२	एक मोबाईल सम्बन्धी कम्पनी	७३६	५	९९.३२
८	नेपाल बैङ्क लि	१३२२३	३४११	७४.२०	एक सिमेन्ट कम्पनी	२६४	८	९६.७४
९	हेटौडा सिमेन्ट उद्योग लि.	३०८९	१८००	४१.७४	एक ट्रेडिङ कम्पनी	३०६	४	९८.६२

कुल राजस्व बक्यौता रु. ३० अर्ब ५३ करोडमध्ये रु.९ अर्ब ५५ करोड असुल गर्ने गरी सम्झौता भएको छ । सोमध्ये ९ सरकारी सस्थाको रु.११ अर्ब १८ करोड ८१ लाख बक्यौतामध्ये रु.५ अर्ब ६३ करोड ५३ लाख असुल गर्ने गरी सम्झौता भएको छ । कुल १०६९ आवेदकमध्ये १ हजार ६० निजी व्यवसायी आवेदकबाट रु.३ अर्ब ९१ करोड असुल गर्ने गरी सम्झौता भएको छ । कुल असुलीको लागि सम्झौता गरेको रकममध्ये ५९ प्रतिशत ९ संस्थानको र बाँकी ४१ प्रतिशत

१०६० निजी व्यवसायीको रहेको देखिन्छ । सरकारी संस्थानको हकमा ३८ देखि ७४ प्रतिशतसम्म मिनाहा दिएको तर निजी व्यवसायी करदातालाई अधिकतम ९९ प्रतिशतसम्म मिनाहा दिएको देखिन्छ । आयोगले सरकारी संस्थानभन्दा निजी व्यवसायीलाई बढी दरमा छुट दिएको छ । आयोगले वस्तुगत सूचाङ्कको आधारमा फछ्यौट गर्ने व्यवस्था मिलाएकोमा निजी र सरकारी संस्थाबीच मिनाहा दिँदा फरक व्यवहार गरेकोले सो सूचाङ्क पालना भएको सम्बन्धमा आश्वस्त हुन सक्ने अवस्था समेत देखिँदैन ।

सरकारी संस्थालाई कर बक्यौता रकम घटी मिनाहा गर्ने र निजी स्तरका व्यवसायीलाई अधिकतम मिनाहा दिएबाट मिलेमतोको संकेत देखिएकोले कर फछ्यौट सम्बन्धमा भएका निर्णयउपर छानबिन गर्नुपर्दछ ।

- १९.८ आयोग र करदाताबीच भएको सम्झौतामा तोकिएको अवधिभित्र सम्बन्धित राजस्व कार्यालयहरुमा सम्पर्क गरी बुझाउनुपर्ने कर बुझाई फरफारक गर्नुपर्ने अन्यथा सम्झौता मान्य नहुने र सम्पूर्ण रकम राजस्व बक्यौता कायम गरिने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणको क्रममा सङ्कलित विवरणअनुसार यसवर्ष आयोगले रु.९ अर्ब ५५ करोडमा सम्झौता गरी टुङ्ग्याएको मध्ये २२ कार्यालयअन्तर्गत ५२६ करदाताको रु.६ अर्ब २९ करोडको सम्झौता कार्यान्वयन भएको छ । बाँकी रु.३ अर्ब २६ करोड सम्झौता कार्यान्वयन तथा राजस्व सङ्कलन एवं मिनाहा भएको छैन । सम्झौताको अवधिभित्र कार्यान्वयन नभएको हकमा बक्यौता लगत कायमै राखी राजस्व असुली प्रक्रिया अगाडि बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- १९.९ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, क्षेत्र नं. ३ अन्तर्गत एक करदाताको रु.५२ करोड ९९ लाख बक्यौता रहेकोमा रु.४ करोड ३० लाख अर्थात् ८.११ प्रतिशतमात्र लिने गरी सम्झौता भएको र उक्त रकम आय वर्ष २०७१/७२ मा नै राजस्व लगत कट्टा गरेको छ । सम्झौताबमोजिम २०७३/२७ भित्र रकम बुझाउनुपर्नेमा नबुझाएको अवस्थामा नै राजस्व लगत मिनाहा गरेकोले उक्त बक्यौता रकम पुनः लगत कायम गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसै गरी एक ट्राभलको नाममा आय वर्ष २०६७/६८ सम्मको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ६६ लाख बाँकी रहेकोमा रु.५ लाख अर्थात् ३ प्रतिशत प्राप्त गर्ने गरी सम्झौता गर्दा रु.१ करोड ६१ लाख मिनाहा दिएको छ । उक्त मूल्य अभिवृद्धि करमध्ये साँवामात्र रु.६१ लाख रहेकोमा सो समेत नउठ्ने गरी सम्झौता भएको सम्बन्धमा थप छानबिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १९.१० ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत एक बैङ्कको आय वर्ष २०६५/६६ देखि २०६६/६७ सम्मको तिनुपर्ने आयकर रु.७ करोड ७३ लाख रहेकोमा रु.४ करोड ५० लाखमा सम्झौता गरी रु.३ करोड २३ लाख अर्थात् ४१ प्रतिशत मिनाहा दिएको, अर्को एक बैङ्कको आय वर्ष २०६३/०६४ देखि २०६६/०६७ सम्मको निर्धारित आयकर रु.९ करोड ८३ लाखमध्ये रु.१ करोड ४ लाखमा सम्झौता गरी रु.८ करोड ७९ लाख अर्थात् ८९ प्रतिशत मिनाहा दिएको अवस्था छ । यस्तै अर्को एक बैङ्कको आय वर्ष २०६०/६१ देखि २०६५/६६ सम्मको आयकर रु.२१ करोड २८ लाखमध्ये रु.३ करोड ८० लाखमा सम्झौता गरी रु.१७ करोड ४८ लाख अर्थात् ८२ प्रतिशत मिनाहा दिएको छ भने अर्को एक बैङ्कको विभिन्न आय वर्षको आयकर रु.८ करोड २७ लाखमध्ये रु.२ करोड ७५ लाखमा सम्झौता गरी रु.५ करोड ५२ लाख अर्थात् ६७ प्रतिशत मिनाहा दिएको छ । कर फछ्यौट कार्यप्रणाली २०७१ ले कर तिर्ने क्षमता, व्यवसायको प्रकृति, समान स्तरको करदाता र समान कारोबार लगायतका विषयलाई आधार लिने उल्लेख गरे तापनि ती आधारमा सारभूत अन्तर नहुँदा विभिन्न वाणिज्य बैङ्कमा राजस्व बक्यौता ४२ देखि ८९ प्रतिशतसम्म मिनाहा भएको देखिन्छ । यसबाट निर्धारित मापदण्ड पालना भएको छैन ।

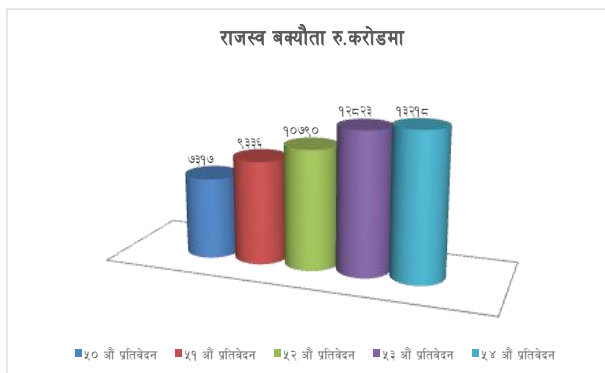
१९.११ आयोगबाट करदातासंग राजस्व बक्यौता फछ्यौटको सम्झौता गरी विवरणसहित सम्बन्धित राजस्व कार्यालयमा पठाए पश्चात् सम्बन्धित कार्यालयले करदाताको फाइल नखोजी निर्णय गरी बक्यौता मिनाहा गरेको छ । यसबाट कर निर्धारण आदेश, निर्धारित कर रकम, जरिवाना र ब्याज समेत भिडान गर्न नसकिएको र करदाताले तिरेको कर एवं धरौटी राखेको रकम समेत यकिन गर्न नसकेको अवस्था छ ।

१९.१२ तत्कालीन आयकर ऐन, २०३१ मा कर विभागलाई स्वविवेकीय आधारमा कर निर्धारण गर्न सक्ने अधिकार दिएको परिप्रेक्ष्यमा सिर्जना हुने विवाद समाधान गर्न कर फछ्यौट आयोग ऐन, २०३३ बमोजिम आयोगको व्यवस्था गरेको थियो । आयकर ऐन, २०५८ ले स्वयं कर निर्धारण प्रणालीलाई अवलम्बन गरेको र सोही ऐनको परिच्छेद २१ ले विभाग तथा मातहतका कार्यालयले गरेको निर्णय चित्त नबुझ्ने करदाताले विभागसमक्ष प्रशासकीय पुनरावलोकनको लागि निवेदन दिनसक्ने र विभागको निर्णयमा चित्त नबुझाउने करदाताले राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन दिनसक्ने व्यवस्था छ । राजस्व न्यायाधिकरणको फैसला चित्त नबुझे सर्वोच्च अदालतको अनुमतिले पुनरावेदन गर्ने व्यवस्था छ । आयकर ऐनले करसम्बन्धी विवाद समाधानका लागि पर्याप्त कानुनी व्यवस्था अवलम्बन गरेको समेत देखिन्छ ।

आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४२ मा सालबसाली लागू हुने आर्थिक ऐनले यस ऐनमा संशोधन गरी कर लगाउने, निर्धारण गर्ने, बढाउने, घटाउने, छुट दिने वा मिनाहा दिनेसम्बन्धी व्यवस्था गरेकोमा बाहेक अन्य कुनै पनि ऐनले यस ऐनबमोजिमका करका व्यवस्थाहरुमा कुनै पनि संशोधन, परिवर्तन वा कर सम्बन्धी अन्य व्यवस्थाहरु गर्न नसक्ने उल्लेख छ । स्वयं कर निर्धारणको अवधारणा कार्यान्वयन नहुँदा विगतको फरक सन्दर्भमा विवाद समाधानको लागि व्यवस्था गरिएको आधारमा आयोग गठन गरी विवादित करका विषयहरु टुङ्गो लगाउनु आयकर ऐन अनुकूल देखिएन । तसर्थ रु.९ अर्ब ५४ करोड ६१ लाख सम्झौता गरी रु.३० अर्ब ५२ करोड ५८ लाख राजस्व फछ्यौट तथा मिनाहा गरेको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

आयोगले कर निर्धारण सम्बन्धमा गरेका काम कारवाहीसम्बन्धी प्रतिवेदन २०७२/१११४ मा यस कार्यालयलाई उपलब्ध गराउन माग गरेकोमा अटेर गरी करिब १ वर्षपछि मात्र प्रतिवेदन प्राप्त हुन आएबाट कर सम्बन्धी कामकारवाही निष्क्रिय पार्न खोजेको प्रष्ट हुन्छ ।

२०. **राजस्व बक्यौता** - गत वर्षसम्म राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब २८ अर्ब २३ करोड रहेकोमा यो वर्ष ३.०८ प्रतिशत वृद्धि भई रु.१ खर्ब ३२ अर्ब १८ करोड पुगेको छ । बक्यौता रकममध्ये अर्थ मन्त्रालयको ९१.०६ प्रतिशत रहेको छ । यो वर्षको राजस्व बक्यौतामा मूल्य अभिवृद्धि करतर्फको बक्यौताको लगत कायम गरी आर्थिक विवरणमा नदेखाएकोले बक्यौता रकम यकिन हुन सकेन । प्रचलित कानूनअनुसार दाखिला गर्नुपर्ने राजस्व निश्चित समयभित्र दाखिला नगर्ने व्यक्तिको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरी असुल गर्न सकिने व्यवस्था भए तापनि कार्यालयहरुले कानूनबमोजिम कारवाही नगरेकोले राजस्व बक्यौतामा वृद्धि भएको छ ।

बक्यौतामध्ये सरकारले सरकारी संस्थानबाट प्राप्त हुनुपर्ने साँवा ब्याज रु.१ खर्ब ८ अर्ब ६८ करोड रहेको छ । त्यस्तो प्राप्त हुन बाँकी साँवा ब्याजअन्तर्गत प्रमुख रूपले नेपाल विद्युत प्राधिकरणको रु.८४ अर्ब ७९ करोड, उदयपुर सिमेन्ट उद्योगको रु.२ अर्ब ९४ करोड, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन समितिको रु.१ अर्ब ६७ करोड, बुटवल धागो कारखानाको रु.१ अर्ब ३५ करोड, ओरियन्टल म्याग्नेसाइटको रु.१ अर्ब २१ करोड, जनकपुर चुरोट कारखानाको रु.१ अर्ब ८ करोड र गोरखाकाली रबर उद्योगको रु.१ अर्ब ५ करोड रहेको छ ।

● आयकर

२१. **आय विवरण पेस नगरेको** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ अनुसार आय वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र स्वयंकर निर्धारण गरी दफा ९७, ९८ र १०० को अधीनमा रही आय विवरण पेस गर्नुपर्नेमा ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका ७ करदाताले बिक्री कारोबार गरेको तर आय विवरण पेस नगरेको अवस्थामा वर्तमान आर्थिक ऐनले दिएको व्यवस्थाको आधारमा समेत कारोबार रकमको २ प्रतिशतले रु.१५ करोड ७५ लाख असुल हुन सकेको छैन । तसर्थ कर निर्धारण गरी शुल्क र ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
२२. **हवाई यातायात** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७० (१) तथा दफा ६७ को ६(ठ)(२) बमोजिम गैरबासिन्दा व्यक्तिले हवाईसेवा सञ्चालन गर्दा नेपालबाट प्रस्थान हुने सबै यात्रुको ओसार पसारको कर दाखिला गर्नुपर्नेमा नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले दिएको यात्रु प्रस्थान विवरणअनुसारको आयकर सम्बन्धित हवाई सेवा सञ्चालकले बुझाएको देखिएन । तसर्थ तिर्नुपर्नेभन्दा घटी दाखिला गरेको २ कार्यालयका ६ करदाताबाट रु.२८ करोड २३ लाख कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२३. **कर्मचारी वोनस** - वोनस ऐन, २०३० को दफा ५ बमोजिम प्रतिष्ठानले खुद नाफाको १० प्रतिशत वोनस बापत छुट्टयाउनुपर्ने तथा ऐनको दफा १३ बमोजिम वोनस वितरण पछि बाँकी रहेको रकमको ३० प्रतिशतले हुने रकम राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोषमा र ७० प्रतिशत प्रतिष्ठान स्तरको कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । आन्तरिक राजस्व विभागको २०७२/११/२८ को परिपत्रबाट वोनस रकम वितरण नभै बाँकी रहेमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा २५(१)(ग) बमोजिम तत्काल पछिल्लो आय वर्षमा आयमा समावेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालयका कार्य क्षेत्रका २ करदाताको सोअनुरूप कोषमा नपठाएको र करदाताले पहिल्यै खर्च कट्टी लिएको वोनसलाई आयमा समावेश गर्दा लाग्ने कर रु.५ करोड ३३ लाख निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२४. **विदेशी स्थायी संस्थापन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ (कड) मा नेपालमा रहेको विदेशी स्थायी संस्थापन बासिन्दामा गणना हुने र सोहीबमोजिम करदाताले आयमा कर कट्टी गर्नुपर्नेमा बालाजु क्षेत्रका १ करदाताको कारोबार गैरबासिन्दाको ठेक्का तथा करारअनुरूप देखिएकोले करदाताले विदेशमा भुक्तानी पठाएको आयमा लाग्ने कर रु.६ करोड २ लाख असुल गर्नुपर्नेमा गरेको देखिँदैन । कर रकम निर्धारण गरी शुल्क र ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
२५. **रोयल्टी** - ठूलाकरदाता कार्यालयका क्षेत्रका एक क्यासिनो सञ्चालकबाट २०७१/७२ र सोभन्दा अगाडि नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने रोयल्टी रकम खर्च कट्टी लिई चालु दायित्वअन्तर्गत रु.६ करोड भुक्तानी गर्नुपर्ने हिसाबमा खुलासा गरेकोमा २०७१/४१ देखि २०७३/३३१ सम्मको कर

दाखिलासम्बन्धी विद्युतीय विवरण परीक्षण गर्दा उक्त रकम बुझाएको देखिएन । सो रकममा लाग्ने शुल्क र ब्याज समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२६. **कर छुट संस्थाको कारोबार** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(घ) मा कर छुट पाउने संस्थाको व्यवस्था छ । कर छुट हुने संस्थाले उद्देश्यबेगर सामाजिक र परोपकारी कार्यको अतिरिक्त बस व्यवसायी समितिले भाडा आम्दानी, ट्रिप व्यवस्थापन शुल्क, गैरसरकारी संस्थाले बचत सङ्कलन एवं ऋण लगानीबाट ब्याज आय, विद्युत बिक्री र गैरसरकारी स्वास्थ्य संस्थाले पेशागत सेवा शुल्क, स्वास्थ्य जाँच शुल्क, परिवार नियोजन सेवा शुल्क, व्यापारिक प्रकृतिको कारोबार गरी आय प्राप्त गरेकोले सो आय एवं बचतमा आयकर तिर्नुपर्नेमा ७ कार्यालयका १२ करदाताले रु.७ करोड २६ लाख कर तिरेका छैनन् । उपर्युक्त आयमा कर निर्धारण गरी शुल्क र ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
२७. **आयको खण्डीकरण** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३४ बमोजिम आयको खण्डीकरण गर्न नहुने व्यवस्था छ । सम्बद्ध व्यक्तिबाट बुझाउनुपर्ने मदिराजन्य वस्तुको कारोबारमा तिर्नुपर्ने करमा कमी ल्याउन आय विभाजन गरेको कारण ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताबाट मदिराको फ्लेवर बिक्रीबाट प्राप्त करयोग्य आयमा लाग्ने कर रु.३ करोड ७३ लाखमा शुल्क र ब्याज निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
२८. **मनी ट्रान्सफर तथा मर्चेन्ट बैंकिङ्ग सेवा** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ को समूह ११ को (आ) मा वित्तीय सेवालाई कर छुट हुने सेवामा राखेको देखिन्छ । सोअनुरूप एक स्थानबाट अर्को स्थानमा रकमको स्थानान्तरण तथा लगानीसम्बन्धी कारोबार गर्ने मनी ट्रान्सफर तथा मर्चेन्ट बैंकिङ्ग वित्तीय सेवासँग सम्बन्धित देखिन्छ । तर ती वित्तीय सेवा प्रवाह गर्ने संस्था वित्तीय सेवाको आधारमा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको पाइएन । वित्तीय सेवा भएको आधारमा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएकोले वित्तीय संस्थालाई लाग्ने ३० प्रतिशतका दरले कर तिर्नुपर्नेमा नतिर्ने मनी ट्रान्सफरतर्फ ५ कार्यालयका २१ करदाता र मर्चेन्ट बैंकिङ्गतर्फ ३ कार्यालयका ९ करदाताबाट नपुग ५ प्रतिशतले छुट भएको कर रु.४ करोड ३६ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
२९. **दीर्घकालीन करार** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६ मा १२ महिनाभन्दा बढी अवधिको निर्माण करारअनुसार आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि करारको सम्पन्न प्रतिशतको क्रमबद्ध वृद्धिको योगअनुसार आयको निर्धारण तथा खर्च कट्टी दाबी गर्ने व्यवस्थाअनुरूप ठूला करदाता कार्यालय लगायतका २ करदाताले करारको सम्पन्न प्रतिशतको आधारमा आयको गणना गर्नुपर्नेमा त्रुटिपूर्ण गणना गरी घटी भएको कर रु.२ करोड ९६ लाखमा शुल्क र ब्याज निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
३०. **प्रतिलब्धि** – उद्योग विभागबाट प्रकाशित कच्चा पदार्थसम्बन्धी नर्म्स, २०६३ अनुसार कच्चापदार्थको खपतको आधारमा उत्पादन गर्नुपर्नेमा ४ कार्यालयका ५ करदाताले तोकिएको नर्म्सभन्दा बढी खपत देखाई न्यून उत्पादन गरेको कारण आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तः शुल्क घटी निर्धारण भएको कर रु.६ करोड ७२ लाखमा शुल्क र ब्याज निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
३१. **नियन्त्रणमा परिवर्तन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ मा कुनै निकायको विगत ३ वर्ष अधिसम्म रहेको स्वामित्वको तुलनामा ५० वा सोभन्दा बढी प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएमा दफा ५७(१) अनुसार आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति वा आफूले वहन गरेको दायित्व निसर्ग गरेको मानिने र दफा ५७(२) बमोजिम कुनै निकायको स्वामित्व परिवर्तन भएमा त्यस्तो परिवर्तनपछि सो

निकायलाई दफा २० बमोजिम नोक्सानी कट्टा गर्न, दफा २०(४) बमोजिम नोक्सानी सार्न अनुमति नदिइने प्रावधान रहेकोमा ठूला करदाता कार्यालयका १ करदाताले रु.१ करोड ५९ लाखको जग्गा लगायतका अन्य सम्पत्तिको बजार मूल्यअनुसारको लाभ गणना नगरेको र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवा तथा करदाता सेवा कार्यालय बालाजुका २ करदाताले गत विगतको कट्टी नपाउने नोक्सानी रु.२ करोड ९८ लाख कट्टा गरेको कारण आयकरमा पार्ने प्रभाव यकिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३२. **आय नदेखाएको** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ मा कुनै व्यक्तिको कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको मुनाफा र लाभ आयमा समावेश गर्नुपर्नेमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं १ लगायतका ३ कार्यालयका ३ करदाताले रु.७३ करोड २० लाखको बिक्री रकम व्यवसायको आयमा नदेखाएको कारण उक्त रकम आयमा समावेश गर्दा लाग्ने कर रु.४ करोड ६२ लाखमा शुल्क र ब्याज निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

३३. **भुक्तानीमा कर** - आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद १७ मा भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सोही ऐनको दफा ९०(१) मा भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्ने प्रत्येक व्यक्तिले प्रत्येक महिना समाप्त भएको पच्चीस दिनभित्र दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था समेत रहेको छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत २ करदाताबाट व्यवस्थापन शुल्क तथा बहाल रकम भुक्तानी हुँदा सो खर्चबापत अग्रिम दाखिला हुनुपर्ने कर रु.१ करोड ५५ लाख असुल गर्नुपर्नेमा गरेको नदेखिँदा उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

३४. **करदाता अनुगमन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ अनुसार आय वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र स्वयंकर निर्धारण गरी आय विवरण पेस गर्नुपर्दछ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय भैरहवा क्षेत्रका ३ करदाताले रु.५० करोड ५८ लाखसम्मको कारोबार गरेको भन्सार तथ्याङ्कबाट देखिएकोमा सो अनुरूप कारोबारको आय विवरण पेस गरी कर निर्धारण गर्नुपर्नेमा नगरी पलायन भएकोले कारोबारमा लाग्ने कर रु.१ करोड १ लाखमा शुल्क र ब्याज निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

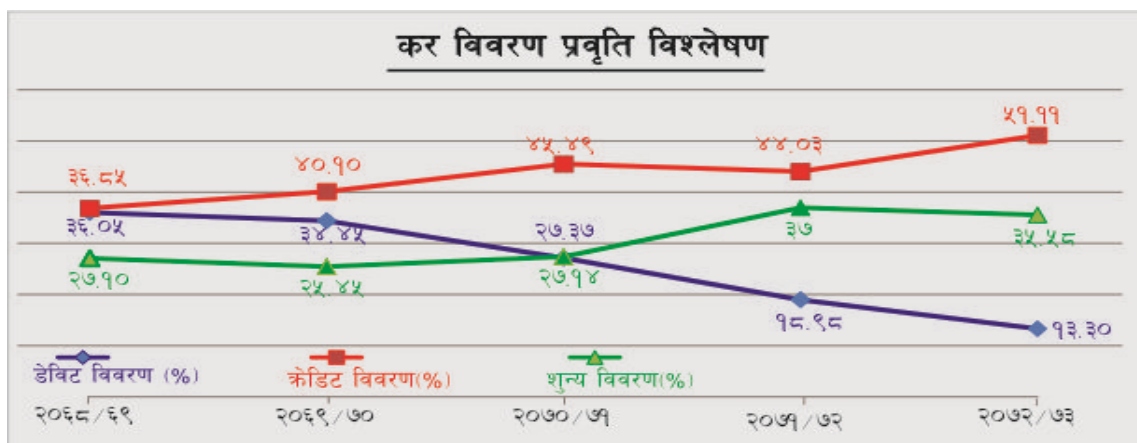
३५. **बिक्री फरक** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(ग) बमोजिम व्यापारिक मौज्जात निसर्गबाट प्राप्त रकम र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १६ अनुसार बिक्री लेखाङ्कन गर्नुपर्ने तथा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ अनुसार सेवा शुल्क भुक्तानीमा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएकाबाट १५ र भएकाबाट १.५ प्रतिशत अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्नेमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका ३ करदाताले निसर्गबाट प्राप्त कुल बिक्री लेखाङ्कन नगरी घटी बिक्री देखाएको कारणले आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ९४ लाख न्यून दाखिला भएको रकम कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

३६. **ब्याजको पुँजीकरण** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ अनुसार आय वर्षमा प्रयोग गरिएको सम्पत्ति खरिद गर्न प्रयोग गरिएको ऋणमा लागेको ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । तर ठूला करदाता कार्यालय लगायत ६ कार्यालयअन्तर्गत ६ करदाताले प्रयोगमा नआइसकेको भवन निर्माण तथा जग्गामा प्रयोग भएको ऋण रु.२४ करोड ४८ लाखको ब्याज खर्च रु.७ करोड ६४ लाख सम्बन्धित सम्पत्तिमा पुँजीकरण नगरी खर्च कट्टी लिएकोले २ करदाताको रु.२ करोड ७७ लाख नोक्सानीमा समायोजन गरी बाँकी ४ करदाताको रु.४ करोड ८७ लाख खर्च कट्टी अमान्य गर्दा हुने आयको कर रु.१ करोड ९ लाखमा शुल्क र ब्याज कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३७. **सम्बद्ध विदेशीबाट ऋण** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४(१) अनुसार कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा व्यवसायबाट भएको आयसँग सम्बन्धित ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । ठूलाकरदाता कार्यालय क्षेत्रका दूरसञ्चार सेवा प्रदान गर्ने एक करदाताले विदेशस्थित सम्बद्ध निकाय नेदरल्याण्डको एक कम्पनीबाट लिएको अल्पकालीन ऋणको ब्याज दर दोहोरो करमुक्ति सम्झौताबमोजिम लिबोर रेटको आधारमा सामान्य बजार दरअनुसार ४.५० प्रतिशत हुनुपर्नेमा लिबोर रेटभन्दा बढी ९.८३ प्रतिशत ब्याज भुक्तानी गरेकाले औसतमा बढी ब्याज खर्च कट्टी लिएको ५.३३ प्रतिशतले ऋण रु.३ अर्ब ९३ करोड ५३ लाखको ब्याज खर्च रु.२० करोड ९७ लाख खर्च कट्टी अमान्य गर्दा हुने आयमा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार रु.५ करोड २४ लाख निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
३८. **करको दर** - आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ को २ (२) अनुसार खानेसुती, खैनी, मदिरा तथा बियरको कारोबार गर्ने निकायको करयोग्य आयमा ३० प्रतिशतका दरले कर दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालय लगायत ७ कार्यालयका २५ करदाताले तिर्नुपर्ने ३० प्रतिशतभन्दा घटी दरमा कर दाखिला गरेको रु.७२ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
३९. **अग्रिम कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार करयोग्य रकम भुक्तानी गर्दा भुक्तानी गर्दाकै अवस्थामा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्नेमा २६ निकायअन्तर्गतका ३४८ कार्यालयले रु.६ करोड ५५ लाख अग्रिम कर कट्टा नगरी रकम भुक्तानी गरेका छन् । यसैगरी संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था ८३ ले रु.१ करोड ८१ लाख कट्टा नगरेको समेत रु.८ करोड ३६ लाख छुट कर रकम ब्याजसहित असुल हुनुपर्दछ । यससम्बन्धी अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३९.१ गृह मन्त्रालयले ६ निजी हेलिकोप्टर कम्पनीलाई रु.१२ करोड ५१ लाख भाडा भुक्तानी गर्दा १० प्रतिशतले कर कट्टी गर्नुपर्नेमा १.५ प्रतिशतले रु.१९ लाख मात्र कट्टी गरेकोले नपुग रु.१ करोड ६ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३९.२ कूटनीतिक नियोगमा कार्यरत कर्मचारीको वैदेशिक भत्ताको ७५ प्रतिशत रकम करयोग्य आयबाट घटाई बाँकी रहने रकममा आयकर गणना गरिने व्यवस्थाको पालना गर्न विगत वर्षदेखि नै औल्याउदै आएकोमा सोको पालना नगरी परराष्ट्र मन्त्रालयले यो वर्ष ३३ नियोगका विभिन्न तहका १७३ पदाधिकारीको तलब तथा वैदेशिक भत्ताको आयमा लाग्ने करमध्ये रु.२ करोड १० लाख घटी कर कट्टी गरेको छ । कानूनबमोजिम कर तिर्नुपर्ने दायित्व भएका व्यक्तिले कर नतिर्ने र कर असुल गर्नुपर्ने सम्बन्धित कार्यालयले असुलउपर गरेको छैन । पारिश्रमिक कर असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३९.३ यस वर्षसम्म नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा कार्यरत कर्मचारीहरुका लागि रु.४ अर्ब ३९ करोड ऋण सुविधा प्रदान गरेकोमा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम कर योग्य आयमा समावेश गरी कर असुल गरेको छैन ।
- ३९.४ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ बमोजिम पारिश्रमिक आय, सेवा शुल्क, भाडा र ठेक्काको रकम भुक्तानीमा अग्रिम आयकर कट्टा गर्नुपर्नेमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पताल समेत ३२ निकायले रु.९३ लाख पारिश्रमिक कर, रु ११ लाख बहाल कर र रु.१ लाख अन्य कर समेत रु.१ करोड ५ लाख कर कट्टा गरेका छैनन् । उक्त रकम सम्बन्धितबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३९.५ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ र ८९ बमोजिम भुक्तानीमा कर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ४३ ले नियमानुसार भुक्तानीमा कट्टी गर्नुपर्ने आयकर र बहाल कर रु.६६ लाख कट्टी गरेको पाइएन ।

● मूल्य अभिवृद्धि कर

४०. **मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम कर विवरण नबुझाउने ३० प्रतिशत, करदाताले सरकारलाई तिर्नुपर्ने (डेबिट) विवरण बुझाउने १३ प्रतिशत, सरकारले करदातालाई दिनुपर्ने (क्रेडिट) विवरण बुझाउने ५१ प्रतिशत र शून्य विवरण बुझाउने ३५ प्रतिशत करदाता रहेका छन् । विगत ३ वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर डेबिट र क्रेडिटको प्रवृत्ति विश्लेषण देहायमा देखाइएको छ ।

विगत वर्षको तुलनामा डेबिट विवरण घटेको र क्रेडिट विवरण बढेको अवस्था छ । डेबिटभन्दा क्रेडिट रकम ४.९८ गुणा बढी देखिएको छ । विभागले यस वर्ष फिर्ता गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५ अर्ब ४५ करोडलाई समायोजन गर्ने हो भने डेबिटको तुलनामा क्रेडिट रकमको अनुपात अझ बढ्ने देखिन्छ । उल्लिखित अवस्थाले मूल्य अभिवृद्धि कर असुली व्यवस्था प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसकेको स्थितिलाई संकेत गर्दछ । तसर्थ प्रभावकारी अनुगमनमा जोड दिनुपर्दछ ।

४१. **समानुपातिक कर कट्टी** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ (३) र नियमावली, २०५३ को नियम ४०(४) बमोजिम समानुपातिक रूपमा खरिदमा तिरेको कर करयोग्य बिक्री प्रयोजनको लागि प्रयोग भएको हदसम्म मात्र कट्टी गर्न पाउने, करयोग्य र कर छुटको कारोबारमा प्रयोग भएको खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर समानुपातिक कट्टी गर्नुपर्नेमा ३ कार्यालयका १५ करदाताले विभिन्न आय वर्षको कारोबारमा समानुपातिक हिसाबले खरिदमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन नगरेबाट रु.५५ करोड ५३ लाख बढी क्रेडिट दाबी गरेको देखिँदा उक्त रकम डेबिट समायोजन गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सोलाई अमान्य घोषण गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

उक्त नपाउने बढी क्रेडिट दाबी रकममध्ये एक मेडिकल कलेजको प्रमुख हिस्सा कर छुटको हुने भएपनि खरिदमा तिरेको सम्पूर्ण कर दाबी गरेको रु.१७ करोड ८७ लाख, एक अस्पतालले पुँजीगत सम्पत्तिमा तिरेको कर बिक्री शुरु भए पश्चात् निर्देशिकाले तोकेबमोजिमको अनुपातमा कट्टा नगरेबाट बढी दाबी रु.४ करोड ७९ लाख, एक प्राधिकरणले कर छुटको बिक्री गरेपनि खरिदको कर पूरै दाबी गरेबाट रु.५ करोड ६९ लाख तथा ४ निर्माण कम्पनीले कर छुटको कारोबार गरेपनि डेबिट समायोजन नगरेबाट रु.१३ करोड २१ लाख बढी क्रेडिट दाबी गरेकोले कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४२. **नपाउने क्रेडिट** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ अनुसार करदाताले कर लाग्ने बिक्रीसँग सम्बन्धित खरिदमा तिरेको करमात्र कट्टी गर्न पाउनेमा ५ कार्यालयका ५ करदाताले करयोग्य कारोबार नगरेको तर मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी गरेको कर रु.५ करोड २६ लाख नपाउने देखिँदा निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
४३. **संरचना निर्माणमा मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(३) मा व्यावसायिक प्रयोजनको लागि निर्माण गरिने पचास लाख रुपैयाँभन्दा बढीको संरचना दर्ता नभएको व्यक्तिबाट निर्माण गराएको भए पनि दर्ता भएको व्यक्तिबाट गरे सरह मानी सोको कर निर्धारण गरी असुल गरिने व्यवस्थाअनुरूप संरचना निर्माणमा सो सीमा रकमभन्दा बढीको कारोबार गरी संरचना निर्माण गरेका १४ कार्यालयका ४२ करदाताबाट मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३७ करोड ९६ लाख सङ्कलन हुन नसकेकोमा कर निर्धारण गरी कर रकममा शुल्क र ब्याज समेत असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४४. **धितोपत्र ब्रोकर कमिसन** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५ बमोजिम ऐनको अनुसूची १ मा नेपालभित्र आपूर्ति भएका वस्तु वा सेवामा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्यवस्था छ । मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता हुनुपर्ने दायित्व भएका व्यक्तिले दर्ता नभै कारोबार गरेमा कर अधिकृतले दफा २० बमोजिम कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था र दफा २९ मा जरिवाना समेत गर्ने प्रावधान रहेको छ । धितोपत्रको ब्रोकर सेवा प्रदान गर्ने करदाताले प्राप्त गर्ने ब्रोकर कमिसनमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट नदिएकोमा करदाता सेवा कार्यालय पुतलीसडक र नयाँसडकअन्तर्गतका ९ करदाताले रु. ४६ करोड ७० लाखको कारोबार गरेकोमा रु.६ करोड ७ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर असुल भएको देखिएन । उक्त कर रकम असुल हुनुपर्दछ ।
४५. **कर सङ्कलन** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ अनुसार यदि कुनै व्यक्तिले कारोबार गरेको वस्तुमा कर लाग्ने भएमा दफा १५(३) बमोजिम कर सङ्कलन गरी आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दाखिला गर्नुपर्ने प्रावधान छ । जसअनुरूप एक प्राधिकरणले २०७१/७२ मा रु.१ अर्ब १७ करोड ७९ लाख करयोग्य कारोबार गरेको भएता पनि मू.अ. कर बापत रु.१५ करोड ३९ लाख उठाउनुपर्नेमा मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक जारी गरी राजस्व दाखिला नगरेकोले असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४६. **क्याफ्टेरिया सञ्चालनमा मूल्य अभिवृद्धिकर** - मूल्य अभिवृद्धिकर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ मा होटल, रेष्टुरेण्ट, गेष्ट हाउस, क्याफ्टेरिया जस्ताले आपूर्ति गर्ने खाना तथा खाद्यमा मूल्य अभिवृद्धिकर छुट नहुने र ऐनको दफा २० र २९ मा यस्ता व्यक्तिले दर्ता नभै कारोबार गरेमा कर अधिकृतले कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुर, भक्तपुर र काठमाडौँ क्षेत्र ३ तथा ठूला करदाता कार्यालयका ६ करदाताले विद्यालय आयमा खाना खाजाबापत आय र एक प्राधिकरणले हवाई क्याटरिङ र ह्यान्डलिङ शुल्क आय गरेकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर १३ प्रतिशतले हुने रु.३ करोड ७७ लाख असुल गर्नुपर्नेमा गरेको नदेखिँदा उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
४७. **नेपाल बाहिरको मूल्य अभिवृद्धि कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(२) मा नेपाल बाहिरको दर्ता नभएको कुनै व्यक्तिबाट सेवा प्राप्त गर्ने व्यक्तिले मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन र नियमबमोजिम कर लाग्ने मूल्यमा भुक्तानीका बखत कर निर्धारण र असुलउपर गर्नुपर्नेमा ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका २ बेदर्तावाला करदाताबाट मूल्य अभिवृद्धि कर तथा सेवाको भुक्तानीमा कर रु.१ करोड ८९ लाख असुल नगरेकोले जरिवाना एवं ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।

४८. **वस्तु बजार (कमोडिटी मार्केट) –** मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५(१)क मा नेपाल राज्यभित्र आपूर्ति भएका वस्तु वा सेवामा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने र सोही ऐनको अनुसूची १ मा उल्लिखित वस्तु तथा सेवाहरूको कारोबारमा कर नलाग्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै ऐनको दफा १७ उपदफा (३) मा कुनै महिनामा कारोबार भएको वस्तु वा सेवाको पूर्ण अंश कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग नभएमा उक्त वस्तु वा सेवामा तिरेको कर वस्तु वा सेवाको कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग भएको अंशमा मात्र कट्टी गरिने उल्लेख भएकोमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय क्षेत्र नं २ अन्तर्गतको कमोडिटी मार्केटको कार्य गर्ने १ करदाताको सेवा शुल्कमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.९४ लाख असुल गर्नुपर्नेमा नगरेकोले उक्त रकम कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४९. **मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता –** आर्थिक ऐन, २०७२ ले संशोधन गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ को समूह ११ बमोजिम यो वष) मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५ अर्ब ४५ करोड फिर्ता दिएको छ । यस्तो फिर्ता रकम २०७०।७१ मा रु.७ अर्ब ३ करोड, २०७१।७२ मा रु.५ अर्ब ७६ करोड समेत ३ वर्षमा रु.१८ अर्ब २४ करोड फिर्ता भएको छ । यस वर्ष फिर्ता दिएको मध्ये तेल उत्पादनका ६ चरणमध्ये ५ चरणको काम विदेशमा सम्पादन भएको र कच्चा तेल आयात गरी सामान्य प्रशोधनपश्चात् प्याकिङ गरेर बिक्री गर्ने ठूला करदाता कार्यालयका १९ करदातालाई रु.१ अर्ब २० करोड ९५ लाख फिर्ता गरेको छ । नेपालमा उत्पादन नभएको मोबाइल सेट आयात गर्ने ७ करदातालाई रु.७५ करोड २२ लाख फिर्ता गरेको छ । यस्तो प्रक्रिया पुनरावलोकन गर्न विगतका प्रतिवेदनमा सुझाव दिएकोमा कार्यान्वयन भएको छैन ।

ट्याब्लेट सेट आयातमा तिरेको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गर्न नमिल्नेमा २ कार्यालयका ३ करदातालाई ट्याब्लेट सेट आयातको रु.६५ लाख कर रकम फिर्ता दिएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यस्तै ठूलाकरदाता कार्यालयका मोबाइल पैठारीकर्ता एकले अर्को पक्षमार्फत स्थानीय बिक्री गरी पुनः निर्यात गरेर सो कारोबारबाट मूल्य अभिवृद्धि करबापत सञ्चित कोषमा रु.७ करोड ९८ लाख दाखिला गरेकोमा रु.११ करोड ९० लाख फिर्ता लिएकोले दाखिला गरेको भन्दा बढी फिर्ता भएको रु.३ करोड ९१ लाख कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५०. **कर बीजक –** मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम १७ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका प्रत्येक व्यक्ति वा फर्मले कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा कर अधिकृतले अन्यथा स्वीकृत गरेदेखि बाहेक प्रापकलाई अनुसूची-५ र ५(क) बमोजिमको ढाँचामा कर बीजक जारी गरी पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएको छ ।

५०.१ साँफेबगर मंगलसेन मार्तडी सडक योजनाले पुल निर्माण गर्न खरिद सम्भौता गरेको एक उपक्रम आन्तरिक राजस्व विभागको विद्युतीय सूचना प्रणालीमा खोजी गर्दा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको नदेखिएकोले सो उपक्रमलाई मूल्य अभिवृद्धि करबापत भुक्तानी गरेको रु.२४ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

५०.२ स्वास्थ्य सेवा विभाग, आपूर्ति व्यवस्था महाशाखाबाट विभिन्न उपकरणहरू अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रबाट आपूर्ति गर्दा नेपालभित्र लाग्ने कर आपूर्तिकलाई महाशाखाले शोधभर्ना गरेको छ । ठेक्का गर्दा नै मालसामानको मूल्य विदेशी मुद्रामा भएकोले नेपालभित्र लाग्ने कर शोधभर्नाको रूपमा दिनुपर्नेमा ५ आपूर्तिकर्ताले भन्सार बिन्दुमा घोषणा गरी भुक्तानी गरेको मूल्य अभिवृद्धि करभन्दा रु.१३ लाख बढी मूल्य अभिवृद्धि कर शोधभर्ना दिएको देखियो । बढी भुक्तानी रकम असुल हुनुपर्दछ ।

- ५०.३ सशस्त्र प्रहरी बल, प्रधान कार्यालयले ३ आपूर्तिकवाट बीजक नम्बर नखुलेको, सच्याएको तथा हातले लेखेको कर बीजकको रु.३२ लाख र महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजनाले रु.२ करोड १९ लाख समेत रु.२ करोड ५२ लाख कर बीजक बेगर मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी गरेको छ ।
- ५०.४ रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजनाका एक निर्माण व्यवसायीले विनिमय फरक परेको रु.४ करोड ९४ लाख र सिक्टा सिँचाइ आयोजनाका अर्का निर्माण व्यवसायीले रु.१ करोड ५१ लाख भुक्तानी लिँदा कर बीजक पेस गरेका छैनन् । निर्माण व्यवसायीले उक्त रकम आफ्नो आय विवरणमा पनि समावेश गरेका छैनन् । अतः कानुनबमोजिम कारवाही गरी कर दायित्व यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५०.५ यो वर्ष खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय रुपन्देही, नवलपरासी लगायत ६ कार्यालयले बीजक नम्बर हातले लेखेको एवं केरमेट भएको अवस्थामा रु.३० लाख र मेलम्ची खानेपानी विकास समितिले रु.२ करोड ४५ लाख समेत रु.२ करोड ७५ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी गरेको देखियो । उक्त मूल्य अभिवृद्धि कर सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दाखिला वा समायोजन हुनुपर्दछ ।
- ५०.६ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४(१) मा प्रत्येक दर्ता भएको व्यक्तिले तोकिए बमोजिमको अवस्थामा बाहेक कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा प्रापकलाई बीजक दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सप्तरी, सोलुखुम्बु, रुकुम लगायत १७ ले ७३ फर्मलाई वस्तु वा सेवा खरिदवापत रु.८६ लाख ९६ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक लिएको देखिएन । मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक बेगर भुक्तानी गरेको कर रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५०.७ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १५(३) जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, भापा, सुनसरी, धनुषा लगायत २३ ले यो वर्ष असुल गरेको ठेक्काको आम्दानी रु.३३ करोड ४० लाखको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४ करोड ३४ लाख असुल गरेको छैन । त्यस्तै जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सिन्धुपाल्चोकले अमानतवाट गरेको आय असुलीको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२८ लाख दाखिला गरेको छैन ।

● भन्सार एवं अन्तःशुल्क

५१. **दरबन्दी फरक पारी घटी असुली** – भन्सार कार्यालयहरूले पैठारी भएका सामानको जाँचपास गर्दा आर्थिक ऐन, २०७२ को अनुसूची १ र भन्सार दरबन्दी पुस्तिकामा उल्लिखित संकेत नम्बरअनुसार मालवस्तुको यथार्थ संकेत निश्चित गरी जाँचपास गर्नुपर्नेमा मेची, विराटनगर, वीरगन्ज, सुख्खाबन्दरगाह, त्रिभुवन विमानस्थल र भैरहवा समेत ६ भन्सार कार्यालयले फरक संकेत नम्बर तथा दरबन्दी लगाई स्टोरेज ट्याँकी, क्याबिनेट, सिङ्क स्लिभ, क्रेनलरी, आल्मुनियम सर्कल, ग्लासविड्स, टायर, दूरसञ्चार उपकरण, एडप्टर, मोबाइल सेटको कभर आदि मालवस्तु विभिन्न पैठारीकर्ताले पैठारी गर्दा घटी राजस्व असुल गरेको रु.८ करोड ७० लाख सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।
५२. **पैठारी अन्तःशुल्क** – आर्थिक ऐन, २०७२ मा उल्लिखित अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३ सँग सम्बन्धित अन्तःशुल्क दरबन्दीअनुसार पैठारी भएका मालवस्तुमा अन्तःशुल्क असुल गर्नुपर्नेमा विराटनगर, वीरगन्ज, सुख्खाबन्दरगाह र भैरहवा समेत ४ भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न

पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेको टेलिभिजन, फिलरमाष्टर ब्याच, थिनर आदि मालवस्तुमा अन्तःशुल्क असुल नगरेको वा घटी असुल गरेको रु.३३ करोड ७२ लाख लगायतका अन्य महसुल कर असुल हुनुपर्दछ ।

सोमध्ये आर्थिक ऐन, २०७२ को अनुसूची १ को दफा १४(३)(प) मा टेलिभिजन एसेम्बल गर्ने उद्योगहरूले टेलिभिजन जडानको लागि आवश्यक पार्टपुर्जाहरू पैठारी प्रयोजनको लागि छुट्टै भन्सार दरबन्दी व्यवस्था गरेको छ । विराटनगर, वीरगन्ज, सुख्खाबन्दरगाह र भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट टेलिभिजन जडान गर्ने उद्योगको लागि व्यवस्था गरिएको विशेष दरबन्दी प्रयोग नगरी मर्मत प्रयोजनको लागि पार्टपुर्जा पैठारी गर्दा प्रयोग गर्ने दरबन्दी प्रयोग गरेबाट छुट भएको राजस्व रु.३१ करोड ८३ लाख छुट भएको छ ।

५३. **छुट सुविधा** – आर्थिक ऐन, २०७२ र आर्थिक ऐन २०७३ अनुसार सम्बन्धित उद्योग वा पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गर्ने कच्चापदार्थमा र तोकिएको मालवस्तु पैठारी गरेको अवस्थामा मात्र भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था रहेकोमा, त्रिभुवन विमानस्थल, मेची, विराटनगर, सुख्खा बन्दरगाह र भैरहवा समेत ५ भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेको टावर, पिना, सोयाबिन, मकै, हस्तकलाका समानहरू, हवाईजहाजका पार्टपुर्जा आदि मालवस्तु पैठारी गर्दा पैठारीकर्ताहरूलाई नपाउने रु.५ करोड ४० लाख छुट सुविधा दिएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।

५४. **धरौटी तथा लगतमा सुविधा** – आर्थिक ऐन, २०७२ को अनुसूची १ मा कुनै खास कार्य वा प्रयोजनको लागि धरौटी तथा लगतमा पैठारी गर्ने सुविधा प्रदान गरेको छ । त्रिभुवन विमानस्थल र वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताहरूले चलचित्र छायांकनसम्बन्धी उपकरण, सिमेन्ट लगायतका विभिन्न मालवस्तु पैठारी गर्दा राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने रु.५ करोड ७५ लाख धरौटी तथा लगतमा पैठारी गरेको छ । उक्त मालवस्तु फिर्ता भएको नदेखिएकोले सो बापत प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व असुल गर्नुपर्दछ ।

५५. **लिजमा पैठारी** – त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट एक हवाईसेवा प्रदायक संस्थाहरूले हवाईजहाज लिजमा पैठारी गर्दा रु.४ करोड असुल गरे पनि र केहीमा धरौटी राखी जाँचपास गर्ने गरेको छ । लिज पैठारी सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था नभएकोले अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासअनुरूप लिजमा पैठारी गर्दा छुट्टै भन्सार दरबन्दीको व्यवस्था गरी महसुल असुल गरिनुपर्दछ ।

५६. **बैङ्क ग्यारेन्टी** – भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम १६ मा बण्डेड वेयर हाउसको इजाजतपत्रवालाले निकासी वा स्वदेशमा नै परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री गरिने मालवस्तु उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थमा लाग्ने महसुल बैङ्क जमानत दिई पैठारी गरेको कच्चा पदार्थबाट ११ महिनाभित्र तयारी वस्तु बनाई निकासी नगरेमा वा म्याद थपको अवधि समेत समाप्त भएको अवस्थामा बैङ्क जमानतबाट भन्सार महसुलमा लाग्ने २५ प्रतिशत थप रकम असुल गरिने व्यवस्था छ । विराटनगर, त्रिभुवन विमानस्थल, वीरगन्ज, सुख्खाबन्दरगाह र भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट ६३ उद्योगले बैङ्क ग्यारेन्टीको आधारमा पैठारी गरेको कच्चापदार्थबाट सो अवधिभित्र तयारी वस्तु निकासी गरेको नदेखिएकोले ती उद्योगहरूले पैठारी गरेको कच्चापदार्थमा लाग्ने भन्सार महसुल र सोको २५ प्रतिशत थप महसुल समेत रु.८ करोड ८८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

५७. **प्याकिङ्ग मेटेरियल क्रेडिट** – अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ मा आर्थिक ऐन, २०७२ ले अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३(क) संशोधन गरी अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थको खरिदमा तिरेको अन्तःशुल्क कट्टा गर्न पाइने तर सहायक कच्चापदार्थ (प्याकिङ्ग मेटेरियल) खरिदमा तिरेको अन्तःशुल्क कट्टा गर्न नपाइने उल्लेख गरेकोमा करदाता सेवा कार्यालय, कोटेश्वरअन्तर्गतका एक करदाताले रु.१ करोड ४५ लाख प्याकिङ्ग मेटेरियलमा तिरेको अन्तःशुल्क क्रेडिट दाबी गरेकोले सो रकम असुल हुनुपर्दछ ।
५८. **जर्ती** – अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९को नियम २३(क) मा बियर उत्पादन गर्ने उद्योगलाई तयारी बोतल बन्दी गर्दा फ्लोमिटरले देखाएको परिमाणभन्दा बोतलबन्दी पछिको बोतल काउन्टरले देखाएको मौज्जात कमी भएमा बढीमा १.५ प्रतिशतसम्म र पाश्चाराइजेसन, प्याकेजिङ्ग तथा गोदाम भण्डारण गर्दा टुटफुट बियरको भौतिक परीक्षण गर्दा बढीमा २ प्रतिशतसम्म मिनाहा दिन सक्ने व्यवस्थाअनुरूप आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरअन्तर्गतको एक बियर उद्योगले फ्लोमिटर बिग्रिएको अवस्थामा समेत पाश्चाराइजेसन र प्याकिङ्गतर्फ २ प्रतिशतभन्दा बढी जर्ती दाबी गरी मिनाहा लिएको अन्तःशुल्क रु.१२ करोड २४ लाख निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ कतिपय करदाताले कर विवरण नबुझाएको, बीजकउपर आवश्यक छानबिन नहुँदा सरकारले मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गर्नुपर्ने (क्रेडिट) विवरण बुझाउने करदाता डेबिट बुझाउनेको तुलनामा अत्यधिक रहेको, नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट दाबी गरेको, समानुपातिक क्रेडिट कट्टा नगरेको, व्यवसायसँग असम्बन्धित खरिद देखाई क्रेडिट दाबी गरेको कारण मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट यथार्थपरक छैन । यसबाट राजस्व असुलीमा कमी आएको छ । कर प्रणालीको कार्यान्वयन पक्ष फितलो रहेको, कर नतिर्नेलाई कानूनबमोजिम कारवाही गर्नुपर्नेमा कर फछ्यौट आयोग गठन गरी कर मिनाहा दिएको, आर्थिक ऐनमा राजस्व छुट दिने व्यवस्था गरी राजस्वमा छुट दिने परिपाटी बढेको, सम्भाव्य सबै करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको, कानूनले तोकेभन्दा घटी राजस्व असुल गरेको, राजस्व बक्यौता बढ्दै गएको, करोडौं कारोबार गरेपनि करदाता पलायन हुँदा अनुगमन गर्न नसकेको, कर छुटको प्रमाणपत्र लिई कर लाग्ने कारोबार गरेको आदि कारणबाट राजस्व प्रशासनको प्रभावकारिता अपेक्षित रूपमा बढ्न सकेको देखिदैन । तसर्थ राजस्व असुली बढाउन पहिचान गरिएका विकृतिमा सुधार गरी राजस्व प्रशासनमा थप क्रियाशीलता ल्याउन राजस्व प्रशासनलाई जिम्मेवार बनाई कानूनको कार्यान्वयनमा गम्भीरता देखाउनु आवश्यक छ ।

● आयोजना व्यवस्थापन

५९. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना** - मुलुकको भौतिक पूर्वाधारको विकास तथा जनतालाई सेवा सुविधा विस्तार गर्न उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयन गरिएका राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको २०७२।७३ सम्मको खर्च र प्रगति निम्नानुसार छः

सि.न	आयोजनाको नाम	शुरु वर्ष	सम्पन्न हुने वर्ष	कुल लागत अनुमान	हालसम्मको खर्च	भौतिक प्रगति प्रतिशत
१	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	२०५५/५६	२०७३/७४	२३,४५	१८१४	८२.००
२	माथिल्लो तामाकोशी आयोजना	२०६७/६८	२०७३/७४	४१,७२	३२,५४	८२.३०
३	पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना	२०६४/६५	२०७४/७५	३३,३७	१३८०	४१.३५
४	बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना	२०६९/७०	२०७७/७८	२,७८,१९	१,२७	५.११
५	गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७०/७१	२०७५/७६	६,२३	१,२७	२४.००
६	रानीजमरा सिँचाइ आयोजना	२०६६/६७	२०७४/७५	१२,६३	६,१३	५८.१६
७	सिक्टा सिँचाइ आयोजना	२०५९/६०	२०७६/७७	२५,०२	१२,०१	४७.६९
८	बबई सिँचाइ आयोजना	२०४५/४६	२०७४/७५	१२,५८	४,८०	३२.४९
९	भेरी बबई डाइभर्सन	२०६८/६९	२०७७/७८	१६,४३	१,८१	१८.००
१०	पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजना	-	-	-	-	-
११	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०५७/५८	२०६७/६८	२,०३	१७	२५.००
१२	लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	२०१०	२०१७	७,००	६९	५५.००
१३	पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१/७२	२०७६/७७	२१,५१	२,१२	२०.००
१४	दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निजगढ	२०७१/७२	-	-	३	१५.००
१५	काठमाडौं तराई फास्ट ट्रायाक	२०६५/६६	२०७४/७५	२,५०,००	२,१३	७.८
१६	पूर्व पश्चिम रेलमार्ग	२०६६/६७	२०७५/७६	६,८९,६७	४४९	५.९६
१७	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कर्णाली	२०६४/६५	२०७९/८०	३,४०	४४	१७.३५
१८	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, कोशी	२०६५/६६	२०७७/७८	२,०५		-
१९	उत्तर दक्षिण लोकमार्ग, काली गण्डकी	२०६६/६७	२०७६/७७	२५,४५		-
२०	हुलाकी लोकमार्ग आयोजना	२०६६/६७	२०७४/७५	३५,८०	७२७	१५.४
२१	राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	२०६७/६८	२०७२/७३	१,९६	२९३	-

द्रष्टव्यः बबई, सिक्टा सिँचाइ आयोजना, बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना, पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको कुल लागतमा संशोधन भएकोले भौतिक प्रगति गत वर्षभन्दा फरक देखिएको छ । त्यस्तै पशुपति क्षेत्र विकास कोषको गुरुयोजनाभित्रको भौतिक प्रगति गत वर्षको भन्दा फरक परेको उल्लेख छ ।

५९.१ मेलम्ची खानेपानी आयोजना २०५५/५६ बाट शुरु भएको र कुल लागत अनुमान रु.२३ अर्ब ४५ करोड रहेकोमा हालसम्म रु.१८ अर्ब १४ करोड खर्च भै ८२ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको छ । हेडवर्क्स, सुरुङ निर्माण, पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्य २०७३/७४ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७३ माघ मसान्तसम्म हेडवर्क्स निर्माण २९ प्रतिशत, सुरुङ निर्माण २७.५ किलोमिटरमध्ये २२.६६ किलोमिटर सम्पन्न भई ४.८४ किलोमिटर बाँकी रहेको छ । पानी प्रशोधन केन्द्रतर्फ १७ करोड लिटर क्षमताको एउटा प्रशोधन केन्द्र बनाउनुपर्नेमा ८ करोड ५० लाख लिटरको एक पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्य सम्पन्न हुने क्रममा रहेको र अर्को सोही क्षमताको प्रशोधन केन्द्र बनाउन ठेक्का सम्झौता भए पनि हालसम्म निर्माण कार्य शुरु गरेको छैन । सुरुङ खन्ने क्रममा कमजोर चट्टान फेला पर्नु, मेसिन उपकरण पुराना हुनु, बन्द हडताल भूकम्प लगायतका कारण देखाई निर्माणमा ढिलाइ भएकोले तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न गर्न कठिन देखिन्छ ।

५९.२ माथिल्लो तामाकोशी आयोजनाको कुल ४५६ मेगावाट जलविद्युत उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजना २०६७ मा शुरु भई २०७२/७३ मा सम्पन्न हुने अनुमान रहेको भए तापनि सीमा क्षेत्रमा भएको अवरोध तथा भूकम्प लगायतको कारणबाट २०७४/७५ मा सम्पन्न हुने संशोधित अनुमान

रहेको छ । २०७३।७४ को प्रथम चौमासिक अवधिसम्म आयोजनाको हेडवर्क्स कन्क्रिटको कार्य ८५.३ प्रतिशत, मुख्य सुरुडको कार्य ८१.८ प्रतिशत र विद्युतगृह एवं ट्रान्सफर्मर क्याभर्न कन्क्रिटको कार्य ८९.३ प्रतिशतसम्म सम्पन्न भएको छ । भूकम्पको कारणबाट आयोजनाको मुख्य संरचनाको निर्माण कार्य अवरुद्ध भएकोले सोहीबमोजिम संरचना निर्माण गर्नुपर्ने देखिएको, आयोजना रहेको स्थानको भूबनोट कमजोर भएकोले थप अध्ययन गर्नुपर्ने देखिएको जस्ता कारणले कार्य सम्पन्न गर्न ढिलाइ हुन गएको देखिन्छ ।

५९.३ मध्यपहाडी लोकमार्गअन्तर्गत पाँचथरको चियोभन्ज्याङ्गदेखि बैतडीको भुलाघाटसम्मको अनुमानित लम्बाई करिब १ हजार ७७६ किलोमिटर ट्रयाक मात्र खुलेको छ । उक्त सडक २०६४।६५ मा शुरु भई २०७४।७५ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य रहेको छ । कुल लागत रु.३३ अर्ब ३७ करोडमध्ये हालसम्म रु.१३ अर्ब ८० करोड खर्च भई ४१.३५ प्रतिशतमात्र वित्तीय प्रगति भएको छ । योजना अवधिभित्र रेखाङ्कनमा पर्ने सबै पुलहरूको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने तथा स्तरोन्नति हुन बाँकीमध्ये ३५० किलोमिटर सडक स्तरोन्नति गर्ने गरी लक्ष्य निर्धारण गरेकोमा सो अवधिको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनबमोजिम कुल २११ किलोमिटर अर्थात् ६०.२८ प्रतिशत सडक स्तरोन्नति भएको देखिन्छ । पूर्वी खण्डका ४० मध्ये २१ पुलको निर्माण कार्य बाँकी नै रहेकोले तोकिएको समयमा योजनाको लक्ष्य प्राप्त हुने अवस्था देखिएन ।

५९.४ बुढी गण्डकी जलविद्युत आयोजनाअन्तर्गत गोरखा र धादिङ जिल्लाको सीमामा रहेको बुढीगण्डकी नदीमा जलाशययुक्त बाँध बनाएर १२०० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेको छ । ८ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने गरी २०६९ देखि सञ्चालित यो आयोजनाको लागत अनुमान रु.२ खर्ब ७८ अर्ब १९ करोड रहेको छ । आयोजना सञ्चालनको मोडालिटी स्वीकृति एवं नियम तर्जुमा भइनसकेको सो आयोजनामा हालसम्म रु.१ अर्ब २७ करोड खर्च भै ५.११ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको छ । आयोजना सञ्चालनको लागि आवश्यक जग्गा खरिद गर्न यो वर्ष रु.२ खर्ब ९० करोड विनियोजन भएकोमा रु.३ करोड ९९ लाख (१.३८ प्रतिशत) खर्च भएको छ ।

५९.५ गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थले वैकल्पिक अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल विकास गर्न मौजुदा गौतमबुद्ध विमानस्थलको धावनमार्गलाई स्तरोन्नति गरी नयाँ धावनमार्ग, अन्तर्राष्ट्रिय भवन, एयरपोर्ट अपरेशन लगायत सञ्चार तथा पथप्रदर्शक सामग्री जडान गरी अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रूपमा स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य लिएकोमा धावनमार्ग लगायत अन्तर्राष्ट्रिय भवन निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको र उपकरण जडान सम्बन्धमा बोलपत्र आह्वान गरी मूल्याङ्कन भएको छ । आयोजनामा दक्ष कर्मचारीको अभाव हुनु, आपूर्तिकर्ताले समयमा सामान उपलब्ध नगराउनु, आर्थिक व्यवस्थापन राम्ररी गर्न नसक्नु आदि कारणले समयमा काम हुन सकेको देखिएन ।

५९.६ रानीजमरा कुलरिया सिँचाइ योजनाले कैलाली जिल्लाको रानी जमरा र कुलरिया नहर प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने र सम्भाव्य क्षेत्रमा सिँचाइको विस्तार गरी २० हजार ३ सय हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने उद्देश्य लिएको छ । आयोजनाको हाल चिसापानीमा इन्टेक तथा लिंक क्यानेल निर्माण सम्पन्न भएको, चिसापानीदेखि बलचौरसम्म मूल नहर तथा सेटलिङ बेसिन निर्माण र कटासेदेखि मोहनासम्म फिडर नहर निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ । आयोजनाको लागत अनुमान रु.१२ अर्ब ६३ करोड रहेकोमा हालसम्म रु.६ अर्ब १३ करोड खर्च भएको छ । आयोजना २०६६।६७ मा शुरु भई २०७४।७५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा सम्पन्न गर्न २ वर्ष बाँकी हुँदा लागत अनुमानको ४८.५५ प्रतिशत खर्च र लक्ष्यको ५८.१६ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको छ । निर्माण कार्यमा स्थानीय निर्माण सामग्रीको अभाव (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा), जग्गा अधिग्रहणमा विवादका कारणले ढिलाइ, दक्ष जनशक्तिको अभाव, वन क्षेत्रभित्रबाट नहरको रेखाङ्कन हुनु, अन्तरनिर्काय समन्वयको अभाव जस्ता समस्या रहेका छन् ।

- ५९.७ बाँके जिल्लाको ४३ हजार हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन सिक्टा सिँचाइ आयोजनाको शुरु लागत रु.७ अर्ब ४४ करोड भएकोमा पछिल्लो पटक संशोधित लागत अनुमान रु.२५ अर्ब २ करोड कायम भएको छ । आयोजना सम्पन्न हुने समयावधि तीन पटक संशोधन गरी २०७६।७७ सम्म पुऱ्याएको छ । हालसम्म रु.१२ अर्ब १ करोड (५२.४७ प्रतिशत) खर्च भई ४७.६९ प्रतिशत भौतिक प्रगति रहेको छ । योजनामा २०७२।७३ सम्म हेडवर्क्स तथा ३५ किलोमिटर मूलनहर निर्माण कार्य भएको छ । शाखा नहरहरु र कमाण्डक्षेत्र विकास गर्ने कार्यको विस्तृत ड्रइङ डिजाइन, लागत अनुमान तयारी लगायतका कार्य शुरु भएको छैन । निर्माण सामग्री (गिट्टी, ढुङ्गा, बालुवा) आपूर्तिमा कठिनाइ रहेको, मूलनहरमा प्रयोग हुने नदीजन्य निर्माण सामग्री उल्खन, सङ्कलन तथा प्रशोधनको सम्बन्धमा थप स्थानीय शुल्क माग भएको कारण आयोजना कार्यान्वयनमा समस्या उत्पन्न हुन गएको छ । यसरी ढिलाइ हुँदा आयोजनाको लागत वृद्धि हुँदै गएको छ ।
- ५९.८ बबई सिँचाइ योजनाले बर्दिया जिल्लामा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन २०४५ देखि शुरु भै २०७४।७५ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिएको छ । यस वर्ष संशोधन भए पश्चात् कुल लागत अनुमान रु.१२ अर्ब ५८ करोड कायम भएको छ । गुरुयोजनाबमोजिम सम्पन्न गर्न २ वर्ष बाँकी रहँदा उक्त आयोजनामा रु.४ अर्ब ८० करोड खर्च भई ३२.४९ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएकोले तोकिएको समयमा आयोजना सम्पन्न हुने अवस्था देखिएन ।
- ५९.९ भेरी बबई डाइभर्सन आयोजनाले भेरी नदीको पानीलाई सुर्खेत जिल्लास्थित चिप्लेमा बाँध निर्माण गरी ४.२ मि. व्यासको १२ किलोमिटर लामो सुरुडवाट बबई नदीमा मिसाई विद्युत उत्पादन र ५१ हजार हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०६८।६९ मा शुरु गरी २०७५।७६ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजनाअन्तर्गत ४८ मेगावाट विद्युत समेत उत्पादन हुने र आयोजनाको कुल लागत रु.१६.४३ अर्ब रहेकोमा २०७३ आषाढ मसान्तसम्म आयोजना व्यवस्थापन, निर्माण कार्य तथा परामर्श सेवा समेतमा रु.१ अर्ब ८२ करोड खर्च भएको देखिन्छ । आयोजनाको टनेल बोरिङ मेसिनबाट खन्ने कार्य २०७६।१२।१५ भित्र सम्पन्न गर्ने गरी एक विदेशी निर्माण व्यवसायीसँग रु.१० अर्ब ५७ करोडमा सम्झौता भएको छ । सम्झौताअनुसार टनेल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधिको २३ प्रतिशत व्यतीत भइसकेको भए तापनि हालसम्म रु.९६ करोड २९ लाखमात्र खर्च भई निर्माण कार्यमा ढिलाइ हुने अवस्था रहेको छ ।
- ५९.१० पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजनाले सन् २०१३ सम्ममा विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन बुझाउनुपर्नेमा २०१७ मा बुझाएको र नेपाल सरकार र एक चिनिया कम्पनीसँग २०७३ माघमा यस आयोजनाको लगानी सम्झौता भएको छ । सम्झौताअनुसार नेपाल विद्युत प्राधिकरणको २५ प्रतिशत लगानी तथा उक्त कम्पनीको तर्फबाट ७५ प्रतिशत लगानी गर्ने गरी लगानीको वातावरण निर्माण भएको छ । आयोजनाको लागत अनुमान, जग्गा प्राप्ति, प्रसारण लाइन, पुर्नवास सम्बन्धी समस्याका कारण कम्पनीले कार्य सञ्चालनमा ढिलाइ गरेको छ ।
- ५९.११ पशुपति क्षेत्र विकास कोषले पशुपतिनाथ क्षेत्रको समग्र विकास गरी यस क्षेत्रलाई धार्मिक, सांस्कृतिक एवं पर्यापर्यटनको नमूना क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ । धार्मिक सम्पदाहरुको संरक्षण, धार्मिक पर्यटन अभिवृद्धि, पर्ति जग्गाको संरक्षण, पशुपतिनाथ मन्दिर व्यवस्थापन लगायतका कार्य गर्न २०५७।५८ बाट शुरु भएको यस कोषको गुरुयोजना कार्यान्वयनमा दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव निर्माण सामग्रीको अभावले समयमा ठेक्का व्यवस्थापनमा समस्या पर्ने गरेको देखिन्छ । यस कोष अर्न्तगत सञ्चालित आयोजनाहरुको कार्यान्वयन स्थितिको मूल्याङ्कन तथा अनुगमनबाट भूकम्पपछि निर्माणकार्यमा तिव्रता आउन नसकेको उल्लेख छ भने २०७०।७१ देखिको आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

५९.१२ लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोषले गौतमबुद्धको पवित्र जन्मस्थललाई बौद्धमार्गी एवं शान्तिप्रेमी जनसमुदायको अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्र निर्माण गर्ने लक्ष्य लिई लुम्बिनी गुरुयोजनाअन्तर्गत कार्यान्वयन हुँदै आएको छ । प्रशासनिक भवन निर्माण, पुरातात्विक क्षेत्र देवदह, रामग्राम तथा सैनामैना क्षेत्रको उत्खनन तथा संरक्षण कार्य सम्पन्न भएको छ । गुरुयोजनाअनुसार लुम्बिनी सांस्कृतिक केन्द्र भवन, वाटर टावर लगायत १६ कार्य सम्पन्न हुन बाँकी रहेको र सोको लागि करिब रु.५ अर्ब ९० करोड लागत लाग्ने अनुमान गरेको पाइयो । गुरुयोजनाका बाँकी काम सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

५९.१३ पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल आयोजनाको २०७३।७४ प्रथम चौमासिक अवधिसम्मको भौतिक प्रगति २० प्रतिशत रहेको छ । विमानस्थलका लागि जग्गा अधिग्रहण गर्ने कार्य शुरु भएकोमा कुल ४५१ रोपनी जग्गा अधिग्रहण गर्नुपर्ने मध्ये हालसम्म २७६ रोपनी जग्गाको मुआब्जा वितरण भएको र नेपाल सरकार तथा चीन सरकारबीच आयोजना निर्माणसम्बन्धी ऋण सम्झौता भएको छ । आयोजनाको शिलान्यास २०७३ वैशाख १ गते भई सम्झौता भएको ४ वर्षभित्र कार्यसम्पन्न हुने अनुमान छ ।

५९.१४ दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निजगढले अत्याधुनिक विमानस्थलको रूपमा मुलुकको पर्यटकीय गतिविधि अभिवृद्धि गर्न महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ । उक्त निर्माण कार्य २०७१ माघबाट शुरु भएको र आयोजना कार्यालय स्थापना भई जग्गा पहिचानसम्बन्धी कार्य सम्पन्न गरी आयोजनाको चारकिल्ला तोकै जग्गा अधिग्रहण गरी मुआब्जा वितरण हालसम्म भइरहेको छ । बजेट तथा कार्यक्रम व्यवस्थापनमा ढिलाइ भएका कारण आयोजनाको निर्माण कार्यमा विलम्ब भएको छ ।

५९.१५ काठमाडौं तराई मधेश फाष्ट ट्याक आयोजनाले राजधानी काठमाडौंलाई तराईसँग जोड्ने द्रुत गतिको मार्ग निर्माण गर्ने उद्देश्य राखेको देखिन्छ । कुल निर्माण ७६ किलोमिटर रहेको उक्त आयोजना कार्यान्वयनको लागि २०६५।६६ मा आयोजना कार्यालय स्थापना भएकोमा २०७२।७३ सम्म निर्माण कार्य शुरु भएको देखिएन । आयोजनाअन्तर्गत सडक अधीनस्थ जग्गाको अधिग्रहण, मुआब्जा वितरण एवं सञ्चालन खर्च लगायतमा २०७२।७३ सम्म रु.२ अर्ब १३ करोड ८ लाख खर्च भएको देखिन्छ । जग्गा पूर्ण रूपमा प्राप्त हुन नसकेको, स्थानीयवासीको विरोधका कारण एलाइनमेन्ट परिवर्तन गर्नु परेको कारण हालसम्म निर्माण कार्य शुरु हुन सकेको छैन ।

आर्थिक वर्ष २०७१।७२ को बजेट वक्तव्यमा काठमाडौं तराई मधेश फाष्ट ट्याक आयोजना निर्माणमा स्वदेशी वा विदेशी लगानीकर्ताले निर्माण तथा सञ्चालन लगानी गर्न चाहेमा न्यूनतम सवारीसाधन संख्याको सुनिश्चित दिने उल्लेख गरी एक विदेशी कम्पनी समेत छनौट गरेको थियो । आर्थिक वर्ष २०७३।७४ को बजेट वक्तव्यमा निर्माण कार्य आगामी आर्थिक वर्षदेखि नेपाल सरकारबाट निर्माण प्रारम्भ गरिने र यसको अङ्गको रूपमा बुधुने-हेटौंडा द्रुतमार्ग निर्माण शुरु गर्ने व्यवस्था मिलाई रु.१० अर्ब बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ । यस्ता प्रकारका ठूला योजना सञ्चालन गर्ने स्पष्ट नीति तय गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

५९.१६ पूर्व-पश्चिम रेलमार्ग सन् २०११।१२ देखि शुरु भई २०१८।१९ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य रहेको छ । आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययनअनुसार रु.६ खर्ब ८९ अर्बको लागतमा सञ्चालन हुने यस आयोजना शुरु भएको ५ वर्ष बितिसक्दा पनि ५.९६ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति गरेकोले आयोजनाको सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न हुन के कति समय लाग्ने हो यकिन गर्न सक्ने अवस्था देखिएन । प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार यो वर्ष रु.१ अर्ब ५५ करोड बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.६५ करोड खर्च भै ४२.२१ प्रतिशत प्रगति भएको देखिन्छ । आयोजनाको मुख्य काम सिमरा बर्दिवास रेलमार्ग (१०८ किलोमिटर) ट्याक बेड बनाउन रु.१० करोड ५० लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा कुनै पनि काम

भएको छैन । वन क्षेत्रको अवरोध, आयोजना स्वीकृतिमा ढिलाइ, जग्गा अधिग्रहण, रेखाङ्कन तथा मुआब्जा निर्धारणमा समस्या रहेकोले निर्माणमा ढिलाइ भएको आयोजनाले जनाएको छ । तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न गर्न विभाग तथा मन्त्रालयले उचित कार्यदिशा र कार्यक्रम तय गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५९.१७ उत्तर दक्षिण लोकमार्गमध्ये कर्णाली, कालीगण्डकी र कोशी कोरिडोर राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाका रूपमा सञ्चालित छन् । उक्त तीन र थप १२ उत्तर-दक्षिण सडकमा ३३३ किलोमिटर टूटाक खोलिने लक्ष्य छ । योजनाले उत्तरी नाका जोड्ने सडकहरुलाई प्राथमिकता दिएबमोजिम २०७२/७३ को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनबमोजिम कर्णाली करिडोरतर्फ २० किलोमिटर, कालीगण्डकी करिडोरतर्फ २ किलोमिटर र कोशी करिडोरअर्न्तगत २० किलोमिटर समेत कुल ४२ किलोमिटर नयाँ सडक निर्माण एवं कालीगण्डकी करिडोरतर्फ २० किलोमिटर ग्राभेल गरी वार्षिक लक्ष्यको ६४.५ प्रतिशत भौतिक प्रगति हासिल भएको पाइयो । भौगोलिक विकटताको कारण कार्यान्वयनमा कठिनाइ भएको आयोजनाले जनाएको छ । कुल ३३३ किलोमिटरमध्ये हालसम्म १७२.३३ किलोमिटर अर्थात् ५१.७६ प्रतिशत प्रगति भएको छ ।

५९.१८ हुलाकी लोकमार्ग सडक आयोजनाको ६०६ किलोमिटरमध्ये ५०७ किलोमिटर सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्य सम्पन्न गरिने लक्ष्य रहेकोमा ८२ किलोमिटर अर्थात् १६.१७ प्रतिशत सडक स्तरोन्नति भएको छ । आयोजनाअर्न्तगत २०७२/७३ मा ३३ किलोमिटर सडक कालोपत्रे र ८ वटा पुल निर्माण सम्पन्न भएको पाइयो । उक्त सडक रु.३५ अर्ब ८० करोडको लागतमा २०६६/६७ मा शुरु भै २०७४/७५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहे पनि यो वर्षसम्म १५.४ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएबाट तोकिएको समयमा सम्पन्न हुने अवस्था छैन । मुआब्जा वितरणमा समस्या, निर्माण व्यवसायीले कार्य नगरेको, स्थानीयद्वारा रेखाङ्कनमा विवाद गरेको कारण ढिलाइ भएको आयोजनाले जनाएको छ ।

५९.१९ राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समितिबाट सञ्चालित यस आयोजनाअर्न्तगत चुरेको डडेढोला नियन्त्रण तथा वन अतिक्रमण तथा चोरी निकासी नियन्त्रण गर्ने, चुरेमा आश्रित गरीब तथा विपन्नवर्गका लागि रोजगारमुखी वृक्षरोपण गर्ने जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने लक्ष्य रहेको छ । समिति र अर्न्तगतका कार्यक्रममा यो वर्ष रु.१२ करोड ७३ लाख समेत हालसम्म रु.२ अर्ब ९३ करोड खर्च भए पनि एकीकृत प्रगति प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । समितिको संरक्षण गुरुयोजना तयार गर्ने कार्यको लागि नियुक्त विशेषज्ञको पारिश्रमिकमा यस वर्ष रु.२ करोड ३९ लाख खर्च गरेकोमा संरक्षण विकास समितिको गुरुयोजना स्वीकृत भएको छैन । सो अर्न्तगत ३१ जिल्लामा सामाजिक परिचालनको लागि गैरसरकारी संस्थाबाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्न छनौट भएका गैरसरकारी संस्थाको लागि रु.२ करोड ७५ लाख भुक्तानी भएको छ ।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेखनीय व्यहोरा विषयगत खण्डमा समावेश छ । बाँकी व्यहोरा मन्त्रालयगत खण्डमा समावेश छन् ।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषणा गर्ने सूचकसहितको आधार नभएको, घोषित आयोजनाहरुको कार्यान्वयन क्षमताको अभाव रहेको, स्थानीयस्तरको विवादका कारण जग्गा प्राप्तिमा कठिनाइ रहेको, वन क्षेत्रमा कार्य गर्न बाधा परेको, निर्माण व्यवसायीको कमजोर व्यवस्थापन रहेको, अन्तरनिकाय समन्वयको अभाव रहेको र कार्यान्वयन मोडालिटी स्पष्ट नहुँदा आयोजना कार्यान्वयन सन्तोषजनक नभएको स्थिति छ । यसका साथै कतिपय आयोजनाको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार नभएको, कार्यान्वयन ढाँचा सहितको समयबद्ध कार्ययोजना नभएको स्थिति देखिएकोले प्रगति स्थिति सन्तोषजनक हुन सकेको छैन ।

तसर्थ राष्ट्रिय गौरव आयोजना निर्धारण गर्ने सूचकाङ्क निश्चित गर्ने, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन समयमा नै तयार गरी समयबद्ध कार्ययोजनाका आधारमा आयोजना सञ्चालन गर्ने, कार्यान्वयन मोडालिटी निर्धारण एवं स्रोत जुटाई कार्य अगाडि बढाउने, मुआब्जा विवाद समयमै टुङ्ग्याउने, अन्तरनिकाय समन्वय गर्ने, आयोजना कार्यान्वयनको लागि उच्चस्तरको व्यवस्थापकीय र प्राविधिक कौशलयुक्त जनशक्ति व्यवस्था गरी निरन्तरता दिने, निर्माण कार्य शुरु भएपछि सम्भौताबमोजिम निर्माणस्थलमा उपकरण तथा जनशक्ति समयमा नै परिचालन गर्ने, यस्ता आयोजनामा बजेट कार्यान्वयन एवं अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ । जनशक्तिलाई नतिजामुखी कार्यसम्पादन सूचकको आधारमा मूल्याङ्कन गरी जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

६०. **परियोजना विकास** - लगानी बोर्डको कार्यालयले नौ सय मेगावाट क्षमताका माथिल्लो कर्णाली र अरुण तेस्रो दुई जलविद्युत आयोजना निर्माणको लागि दुई विदेशी कम्पनीसँग क्रमशः २०७१।६।३ र २०७१।८।९ मा परियोजना विकास सम्भौता गरेको छ । सम्भौतामा प्रवर्द्धक कम्पनीले आयोजनालाई आवश्यक जग्गा प्राप्त, स्थानीयस्तरमा प्रभावित परिवारलाई पुनर्स्थापना, शिक्षा, स्वास्थ्य, नेपाली जनशक्ति र स्रोतको उपयोग विकास एवं तालिम, पूर्वाधार निर्माण लगायतका कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यतालिकामा एक वर्षभित्र जग्गा प्राप्त कार्य सम्पन्न गरिसक्नुपर्नेमा अरुण तेस्रो परियोजनाले निजी जग्गाको मुआब्जा वितरण कार्य सम्पन्न गरे तापनि सरकारी निकायहरुबीच समन्वय र सहजीकरण हुन नसकेका कारण सरकारी तथा वनक्षेत्रको जग्गासम्बन्धी कार्य बाँकी रहेको पाइयो । माथिल्लो कर्णाली परियोजनाको लागि जग्गा प्राप्त सम्बन्धी काम भएको पाइएन । दुवै परियोजनाबाट २०७८ पौष १६ भित्र व्यावसायिक उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा जग्गा प्राप्तिसम्बन्धी प्रारम्भिक कार्यमा नै ढिलाइ हुँदा निर्माण कार्यमा समेत प्रभाव पर्ने हुनाले बोर्डले आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गरी कार्यतालिकाबमोजिम आयोजना कार्यान्वयन प्रक्रिया अघि बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।
६१. **आयोजना छनौट** - स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ११(२) मा आर्थिक, सामाजिक एवं भौतिक पूर्वाधार विकासअन्तर्गत विनियोजन भएको पुँजीगत अनुदानबाट रु.५ लाखभन्दा कम लागतका कार्यक्रम वा आयोजना छनौट गर्न नसक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बैतडी, धादिङ, अछाम लगायत १० ले यो वर्ष पुँजीगत शीर्षकबाट रु.५ लाखभन्दा कम लागतका १ हजार ५६७ आयोजना छनौट गरी रु.२७ करोड ७६ लाख खर्च गरेकोले कार्यविधिबमोजिम आयोजना छनौट गर्नुपर्दछ ।
६२. **परामर्श सेवा** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ (१)(क) मा कार्यालयमा उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा परामर्श सेवा खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:
- ६२.१ वैदेशिक सहायताबाट सञ्चालित आयोजनामा देहायबमोजिम कुल लागतको ४७.१० प्रतिशतसम्म परामर्श सेवा खर्च गर्ने व्यवस्था गरेको पाइयो ।

(रकम लाखमा)

आयोजनाको नाम	मुद्रा	कुल लागत अनुमान	परामर्श सेवाको लागि छुट्याइएको रकम	कुल लागतमा परामर्शको प्रतिशत
सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	अमेरिकी डलर	५,८१	१,६३	२८.०५
जलसाधन योजना तयारी सुविधा आयोजना	अमेरिकी डलर	१,३८	६५	४७.१०
समुदाय व्यवस्थित सिँचित कृषि क्षेत्र आयोजना	अमेरिकी डलर	७,२७	३०	४.१३
राष्ट्रिय ग्रामीण यातायात सुदृढीकरण कार्यक्रम	अमेरिकी डलर	१७,५४	१,९७	११.२३
सामुदायिक सिँचाइ आयोजना	अमेरिकी डलर	३,६५,९७	४५,४२	१२.४१
एएफपीआर	अमेरिकी डलर	२७	४	१४.८१
तेस्रो साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना	एसडीआर	३,८९	५१	१३.११
मेलम्ची खानेपानी आयोजना	अमेरिकी डलर	२८,७५	३,१८	११.०६

- ६२.२ कृषि विकास मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालित व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार, साना तथा मझौला कृषक आयस्तर, उच्चमूल्य कृषि वस्तु, कृषि तथा खाद्य सुरक्षा र किसानका लागि उन्नत बीउ विजन कार्यक्रमसम्बन्धी ५ आयोजनाको कुल लागत रु.१९ अर्ब ६३ करोड भएकोमा ती आयोजनाहरूले यो वर्ष रु.७४ करोड ६८ लाख समेत हालसम्म रु.८ अर्ब ३८ करोड खर्च गरेको मध्ये परामर्श सेवामा मात्र रु.१ अर्ब ८९ करोड खर्च गरेका छन् । परामर्श सेवामा ११ देखि ३६ प्रतिशतसम्म खर्च गरेकोले परामर्श खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
- ६२.३ सडक विभागअन्तर्गत दरबन्दीअनुसारका जनशक्तिको पदपूर्ति भए पनि परामर्श सेवा खरिद गरी दुई निकायले यो वर्ष रु २९ करोड ३७ लाख खर्च लेखेका छन् । परामर्शदातामाथिको निर्भरता घटाउनु आवश्यक छ ।
- ६२.४ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा परामर्शदाताको लागत अनुमान तयार गर्दा ओभरहेड समावेश गर्ने व्यवस्था नभए पनि यस वर्ष सडक विभागअन्तर्गत चार निकायले रु.२५ करोड ५५ लाख समावेश गरेको छ । कानूनविपरीत लागत अनुमान तयार गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- ६२.५ सडक विभागले विभिन्न पुलको विस्तृत इन्जिनियरिङ्ग सर्वेक्षण, ड्रइड डिजाइन गर्न परामर्शदातासँग गरेको खरिद सम्झौतामा परामर्शदातालाई सम्झौताबमोजिमको काम दिन नसकेमा सम्झौता रकमको १० प्रतिशत क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था छ । सर्वेक्षण गर्ने क्रममा सो स्थानमा अन्य निकायबाट पुल निर्माण कार्य भइरहेको र कार्य स्थल फेला नपरेको कारण देखाई ३९ परामर्शदातालाई सम्झौता रकमको १० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड १९ लाख क्षतिपूर्ति दिएको छ । यसरी सर्वेक्षण गर्ने स्थानको यकिन नगरी परामर्शदातासँग सम्झौता गर्नाले नेपाल सरकारलाई अतिरिक्त व्ययभार परेकोले यस्तो सम्झौता गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- ६२.६ सडक विभागले पुलहरूको सर्वेक्षण गर्न २०६८/६९ मा रु.२६ करोड ६ लाख मूल्यको ४० सम्झौता गरेकोमा सम्झौतामा भेरिएसन आदेश दिने व्यवस्था छैन । आर्थिक वर्ष २०६८/६९ को वार्षिक कार्यक्रममा परेका पुलहरूको विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइड डिजाइन गर्ने गरी सम्झौता भएका ती परामर्शदाताहरूलाई २०७१/७२ तथा २०७२/७३ को कार्यक्रममा परेका पुलहरूको समेत सर्वेक्षण गर्ने भेरिएसन आदेश दिई कबोल अङ्क रु.२७ करोड ५२ लाख कायम गरेको पाइयो । अगाडिको वर्षको कार्यक्रममा समावेश भएका पुलहरूको सर्वेक्षण, ड्रइड, डिजाइन गर्न परामर्शदाता नियुक्त गरेकोमा सम्झौतामा उल्लिखित काम समयमा सम्पन्न नगरी म्याद थप गर्दै जाने र पछिल्ला वर्षको कार्यक्रममा समावेश भएका पुलहरूको सर्वेक्षण गर्न भेरिएसन आदेश दिनु सार्वजनिक खरिद ऐनविपरीत रहेको पाइयो ।
- ६२.७ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८३ मा कुनै काम गर्न उच्चस्तरको विशेषज्ञता आवश्यक परेमा र त्यस्तो विशेषज्ञता हासिल गरेका केही परामर्शदाता मात्र भएमा योग्यताको आधारमा परामर्शदाता नियुक्त गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । सडक विभागअन्तर्गतका उच्च विशेषज्ञता हासिल गरेका परामर्शदाता आवश्यक पर्नाको आधार बेगर ३२ व्यक्तिसँग योग्यताको आधारमा सम्झौता गरी रु.७ करोड ७८ लाख भुक्तानी गरेको छ । यस्ता किसिमका कामकारबाहीमा नियन्त्रण गर्न विगतका प्रतिवेदनमा उल्लेख भए तापनि सुधार भएको पाइएन ।
- ६२.८ स्थानीय शासन तथा उत्तरदायी संयन्त्रको सचिवालयअन्तर्गत ६६ जिल्लाका स्थानीय निकायले सम्पादन गर्ने कार्यलाई छिटो छरितो र पारदर्शी बनाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्न ६६ सामुदायिक सामाजिक संस्थाबाट एक वर्षका लागि परामर्श सेवा लिन सम्झौता गरी रु.१४ करोड २५ लाख खर्च गरेको छ । परामर्श सेवाअन्तर्गत तालिम, सचेतना, अभिमुखीकरण लगायतका काम विभागीय

जनशक्तिवाट गर्न नसकिने स्पष्ट आधार नभएको, परामर्शदाताले सम्पन्न गरेको कामको मापन गर्ने स्पष्ट सूचकाङ्क तयार नगरेको अवस्थामा परामर्श सेवा लिई गरेको खर्चको उपादेयता यकिन गर्न सक्ने स्थिति छैन । यस्तै शोधभर्ना हुने गरी व्यवस्था भएको रकमवाट खर्च पुष्टि गर्ने आधारवेग पारिश्रमिक तथा अन्य कार्यमा रु.६ करोड ७३ लाख भुक्तानी दिएको छ ।

- ६२.९ सडक सुधार आयोजनामा निर्माण खर्च सम्भौताको तुलनामा रु.८२ करोड ७० लाख अर्थात् १६.७४ प्रतिशतमात्र खर्च भएको छ । परामर्श सेवा खर्च रु.१४ करोड ९९ लाख भई सम्भौताको तुलनामा ६३.१७ प्रतिशत खर्च भइसकेको देखिन्छ । अन्तिम अवस्थामा आउँदा परामर्श सेवा सम्भौताअनुरूप समाप्त हुने तर निर्माण कार्य बाँकी रहने अवस्था देखिन्छ ।
- ६२.१० रानीजमरा कुलरिया आयोजनाले निर्माण कार्यको सुपरभिजनमा बाह्य परामर्शदातासँग रु.२२ करोडको सम्भौता गरी यो वर्ष रु.३ करोड ८१ लाख समेत हालसम्म रु.९ करोड ३८ लाख भुक्तानी गरेको छ ।
- ६२.११ लुम्बिनी विकास कोषले लुम्बिनी क्षेत्र पूर्वाधार सुधारअन्तर्गत आगन्तुक सूचना केन्द्र, युटिलिटी, पानी आपूर्ति आदि कार्यको लागि रु.१७ करोड ४३ लाखको सम्भौता गरेको देखियो । निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित डिजाइन र सुपरिवेक्षणका लागि परामर्शदातासँग रु.७ करोड ५३ लाखको सम्भौता गरेको देखियो । जसअनुसार रु.१७ करोड ४३ लाखको निर्माण कार्यको डिजाइन र सुपरिवेक्षणका लागि रु.७ करोड ५३ लाख भुक्तानी पाउने गरी परामर्शदाता राखेकोमा भेरिएसन पश्चात् परामर्शदाताको सम्भौता रकम रु.९ करोड ६४ लाख पुऱ्याएको छ । पूर्वाधार निर्माण ठेक्काको ५५.३० प्रतिशत रकम भुक्तानी हुने गरी परामर्शदातालाई काम गराएको औचित्यपूर्ण देखिएन ।

विभागीय जनशक्तिले सम्पादन गर्न सकिने कामको लागि पनि परामर्शदाता राखिएको, सीमा नभएको कारण निर्माण खर्चको तुलनामा परामर्शदाता खर्च अत्यधिक रहेको, प्रगति मापन गर्न नसकिने प्रयोजनका लागि समेत परामर्शदाता राख्ने गरेको कारण खर्चमा मितव्ययिता अपनाएको देखिएन । यस सम्बन्धमा नीति तथा मापदण्ड तयार गरी एकरूपता ल्याउन परामर्श खर्चलाई निश्चित सीमाभित्र राख्नुपर्दछ ।

६३. कन्टिन्जेन्सी खर्च - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा वर्कचार्ज स्टाफ खर्च २.५ प्रतिशत र सानातिना अन्य खर्चको लागि २.५ प्रतिशतसम्म समावेश गर्न सकिने व्यवस्था छ । वर्कचार्ट स्टाफ खर्च र सानातिना अन्य खर्चमा समावेश हुने खर्च सम्बन्धमा सम्बन्धित ऐन नियममा स्पष्ट उल्लेख छैन । देहायका ५ मन्त्रालयअन्तर्गतका २७७ निकायले विभागमा पठाएको रु.३५ करोड ४ लाख समेत रु.२ अर्ब १९ करोड ६३ लाख कन्टेन्जेन्सीवाट खर्च गरेको देखिन्छ ।

मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	६९	१२३९२
सिँचाइ मन्त्रालय	८८	४८७२
शहरी विकास मन्त्रालय	८	१३३४
खानेपानी मन्त्रालय	७४	२०९३
संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	३८	१२७२
जम्मा	२७७	२१९६३

कन्टिन्जेन्सी खर्चमा सडक विभाग र अन्तर्गत मष्टररोल ज्याला, इन्धन, सूचना प्रकाशन, दैनिक भ्रमण भत्ता, मर्मत कार्य, कार्यालय सामानमा ठूलो रकम खर्च भएको पाइन्छ । कतिपय

निकायले कन्टिन्जेन्सी खर्चको अभिलेख राखेका छैनन् । साथै खर्च गर्ने स्पष्ट नीति तय नभएको, खर्चको ठेक्कागत अभिलेख नरहेको, एकै प्रकृतिका खर्चहरू पुँजीगततर्फको कन्टिन्जेन्सी र चालु खर्च शीर्षकबाट गरेको पाइन्छ ।

कन्टिन्जेन्सीबाट खर्च गर्दा स्पष्ट कार्यविधि तयार गरी खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । विगतमा जिल्ला विकास समितिका कार्यालयहरूले कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेको सन्दर्भमा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९।१।१० मा यस्तो कार्य गर्नेलाई सचेत गराउने निर्णय भएकोमा समेत यस प्रकारको खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा सुधार भएको पाइएन ।

६४. **नहरको उपयोग** - सिँचाइ विभागबाट प्राप्त प्रगति विवरणअनुसार ३३ सिँचाइ प्रणालीबाट ३ लाख २५ हजार हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने गरी सिँचाइ प्रणाली सञ्चालनमा रहेको छ । उक्त प्रणालीबाट आषाढदेखि कार्तिकसम्म १ लाख ७० हजार, मंसिरदेखि फाल्गुनसम्म १ लाख २० हजार र चैत्रदेखि जेठसम्म ३१ हजार हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराएको विवरण पेस भएको छ । सोमध्ये ठूलो सिँचाइ प्रणालीको खर्च तथा उपलब्ध गराएको सिँचाइको अवस्था निम्नानुसार छ ।

सिँचाइ प्रणाली	खर्च (रु. लाखमा)	कमाण्ड क्षेत्रफल (हेक्टर हजारमा)	आषाढ-कार्तिक सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर हजारमा)	मंसिर-फाल्गुन सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर हजारमा)	चैत्र-जेठ सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर हजारमा)	सिंचित क्षेत्रफल प्रतिशत
सुनसरी मोरङ सिँचाइ प्रणाली	५६७०	६८.०	६६.०	५८.०	१७.०	२५
बागमति सिँचाइ प्रणाली	५५८९	४५.६	३९.७	२५.५	१३.०	२९
कमला सिँचाइ प्रणाली	२७१९	२५.०	२५.०	१०.०	०	४०
नारायणी सिँचाइ प्रणाली	१६९९	२८.७	२८.०	१८.०	०.५	६४
महाकाली सिँचाइ प्रणाली	१६६५	११.६	११.०	९.०	०.२	८१
जम्मा	१७३४२	१७८.९	१६९.७	१२०.५	३०.७	

यससम्बन्धी देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:

- ६४.१ सुनसरी मोरङ सिँचाइ योजना सुनसरी जिल्लाको चतरा भएर बग्ने कोशी नदीमा ६० क्यूमेक्स क्षमताको इन्टेक निर्माण गरी मूल नहरमा पानी प्रवाह गरेर सुनसरीका ४० हजार हेक्टर र मोरङका २८ हजार हेक्टर समेत ६८ हजार हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्यले स्थापना भएको हो । मूलनहरमा अटुट रुपमा ६० क्यूमेक्स पानी प्रवाह गर्ने लक्ष्य रहेको छ । सो योजनाको इन्टेकबाट हिउँद र सुख्खायाममा पानीको डिस्चार्ज घट्दै मार्ग महिनामा १३ क्यूमेक्स, माघ महिनामा १९ क्यूमेक्स, चैत्रमा १८ क्यूमेक्स डिस्चार्ज भएको व्यहोरा इन्टेकमा रहेको मिटर रिडिङ रजिष्टरबाट देखिन्छ । तर उक्त कार्यको निरीक्षण गर्दा १०.९३ क्यूमेक्समात्र (२५ प्रतिशत) पानी डिस्चार्ज भएको देखियो । फलस्वरुप ७५ प्रतिशत कमाण्ड क्षेत्र सिंचित हुन नसकेको अवस्थामा पनि यो वर्ष रु.५६ करोड ७० लाख खर्च गरेको छ । यसबाट खर्चको उपलब्धि लेखाजोखा गर्दा ज्यादै न्यून अवस्थामा रहेको देखिन्छ ।

कोशी नदीमा २०६८ मा आएको बाढीले नदीको बहाव पश्चिम किनारातर्फ गई इन्टेकको पानी डिस्चार्ज हुने माथिल्लो सतह (क्रेस्ट लेभल) भन्दा नदीको पानी सतह ८० से.मि. तल गएकोले पर्याप्त मात्रामा पानी डिस्चार्ज नभएको अवस्था छ । इन्टेकमा कम पानी प्रवाह भएपछि त्यसलाई व्यवस्थापन गर्न आयोजनाले आलोपालो प्रणाली पनि लागू गरेको देखियो । त्यस्तै नदीलाई इन्टेकतर्फ डोऱ्याउने (च्यानलाइज्ड) र तीनवटा स्पर निर्माण गर्ने कार्य गरेको छ । साथै कोशी नदीमा नयाँ पुल निर्माण गर्ने क्रममा कफर ड्याम बनाउँदा जम्मा गरेको ढुङ्गा तथा सिल्ट सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीले नहटाउँदा इन्टेकतर्फ पानी प्रवाहमा कमी आएको छ । आगामी दिनमा यस्तो समस्या आउन नदिन स्थायी प्रकृतिको समाधान खोज्नुपर्ने देखियो ।

६४.२ वागमती सिँचाइ आयोजनामा ७१ प्रतिशत कमाण्ड क्षेत्र सिँचित हुन नसकेको अवस्थामा यो वर्ष रु.५५ करोड ८९ लाख, कमला सिँचाइ प्रणालीमा ६० प्रतिशत कमाण्ड क्षेत्र सिँचित हुन नसकेको अवस्थामा रु.२७ करोड १९ लाख र नारायणी सिँचाइ प्रणालीमा ३६ प्रतिशत कमाण्ड क्षेत्र सिँचित हुन नसकेको अवस्थामा पनि रु.१७ करोड खर्च भएको छ । फलस्वरुप उल्लिखित सिँचाइ योजनाहरूको कार्यदक्षता एवं प्रभावकारिता न्यून रहेको छ । सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन निर्माण गरिएका संरचनाहरू पूर्णरुपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन नसक्नु उपयुक्त भएन । सिँचाइ प्रणालीलाई पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन गरी कमाण्ड क्षेत्रमा पानी उपलब्ध गराउन सिँचाइ मन्त्रालय एवं विभागले आवश्यक कारवाही गर्नुपर्दछ ।

६५. **सडक निर्माण** - नेपाली सेना विकास निर्माण निर्देशनालयले कार्यान्वयन गरी जाजरकोट-डोल्पा, कालीगण्डकी कोरीडोर र मैलुङ्ग-स्याप्रुवेसी सडक आयोजनाको टूयाक खोल्ने कार्यमा यो वर्ष रु.६५ करोड ४९ लाख समेत हालसम्म रु.२ अर्ब २० करोड ६८ लाख खर्च गरेको छ । वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगति विवरणमा ४ वटै आयोजनाको सम्पन्न गर्ने मिति र मैलुङ्ग स्याप्रुवेसी सडक आयोजनाको लागत खुलाएको छैन । जाजरकोट-डोल्पा दुनै सडकबाहेक अन्य सडकको विस्तृत सर्भेक्षण गरी ड्रइड, डिजाइन तयार गरेको छैन । विस्तृत ड्रइड, डिजाइनसहितको लागत अनुमान तयार नगरेको कारण आयोजनाहरूको कुल लागत र सम्पन्न गर्ने अवधि यकिन गर्न नसकेको व्यहोरा विगतमा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन । वार्षिक कार्यक्रमअनुसार ४ सडक आयोजनामा ८९ लाख ७९ हजार घनमिटर माटो कटिङ्ग गरी रु.३९ करोड ८७ लाख ज्यामी ज्याला खर्च गरेको छ । सडक आयोजनाहरूको विस्तृत ड्रइड, डिजाइन तथा लागत अनुमान तयार गरी चेनेजवाइज माटो, नरम चट्टान तथा कडा चट्टान कटिङ्ग गर्नुपर्ने परिमाण खुलाउनुपर्नेमा सो लागत अनुमान तयार नगरेकोले सम्पन्न परिमाण भिडान गर्न सक्ने स्थिति छैन । विस्तृत ड्रइड डिजाइन सहितको लागत अनुमान तयार गरी माटो र चट्टानको परिमाण खुलाउनुपर्दछ ।

६६. **आयोजनाको स्वीकृति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा प्रस्तावित आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन र आर्थिक, प्राविधिक, वातावरणीय तथा प्रशासकीय उपयुक्तताको आधारमा त्यसबाट हुने प्रतिफल समेत विचार गरी आयोजना स्वीकृत एवं वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, जुम्लाले २०६६/६७ देखि धौलीगाड खानेपानी योजनाको नामबाट चन्दननाथ नगरपालिका र अन्य पाँच गा.वि.स. मा खानेपानी सुविधा पुऱ्याउन वार्षिक कार्यक्रममा रु.१० करोड ५१ लाख लागत उल्लेख गरी हालसम्म रु.१ करोड ६८ लाख खर्च गरेकोमा उक्त योजना स्वीकृत भएको देखिएन । नियमानुसार योजना स्वीकृत नगरी खर्च गर्नेलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

यो वर्ष खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय भापा, धनुषा, दोलखा लगायत ४ जिल्लाको १८ योजनाको रु.१ अर्ब ८ करोडको कुल लागत अनुमान स्वीकृत नगरी हालसम्म रु.२० करोड ४५ लाख खर्च गरेको देखियो । ऐनबमोजिम लागत अनुमान स्वीकृत गरेर मात्र योजना सञ्चालन तथा खर्च गर्नुपर्दछ ।

६७. **मुहान विवाद** - खानेपानी नीति, २०६१, अनुसार योजना सञ्चालन गर्नुपूर्व मुहान दर्ता लगायतका कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय संखुवासभा, जुम्ला लगायत ७ कार्यालयअन्तर्गत रु.२८ करोड ५० लाख लागत अनुमान भएका १२ योजनाको मुहानमा विवाद सिर्जना भई योजना सञ्चालनमा कठिनाई भएको छ । उक्त योजनाहरूमा हालसम्म रु.५ करोड २७ लाख खर्च भएको देखियो । विवाद समाधान गरी योजना समयमै सम्पन्न गरिनुपर्दछ ।

६८. **एसियाली मापदण्ड सडक** - आयोजना सञ्चालन गर्ने निकायहरूले तोकिएको समयावधिभित्र स्वीकृत कार्यक्रम र उपआयोजनाहरू पूरा गरी यस क्षेत्रमा लिइएका उद्देश्यअनुसारको लक्ष्य हासिल गर्नुपर्नेमा सडक संजालतर्फ ६१.२५ कि.मि. सडक एसियाली मापदण्ड र अन्य १२६ कि.मि. फिडर सडकको निर्माण कार्य गर्न क्रमशः २०१४ देखि २०१७ मार्च र २०१८ सम्मको कार्यवधि राखी प्रारम्भ गरेकोमा यो वर्षसम्म एसियाली मापदण्डको सडक निर्माण कार्यको प्रगति २८.१६ प्रतिशत र अन्य ४ सडकको भौतिक प्रगति ४० प्रतिशतसम्म घटी छ। विद्युत प्रसारण विस्तारतर्फका ७ उपआयोजनाहरूमध्ये १ योजनाको प्रगति ९० प्रतिशतसम्म पुगेको भए तापनि २ योजनाको भौतिक प्रगति ३० प्रतिशतभन्दा घटी र बाँकी योजनाहरूको प्रगति ५ प्रतिशतभन्दा कम रहेको देखिएको छ। सूचना सञ्चारतर्फको उपयोजनाको समयावधि शुरु अवधिको ५ गुणा थप भैसक्दा समेत उपआयोजना पूरा भएको छैन।

६९. **अधूरो आयोजना/ठेक्का** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २३ बमोजिम स्वीकृत कार्यक्रम तोकिएको अवधिमा सम्पन्न गर्नुपर्नेमा देहायबमोजिमका ८ मन्त्रालयअन्तर्गत ४३ निकायले यो वर्ष रु.२ अर्ब १५ करोड १५ लाख खर्च गरेका विभिन्न आयोजना सम्पन्न हुन सकेको देखिएन।

सि.नं.	मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	६	६५४८
२.	शहरी विकास मन्त्रालय	११	५७२९
३.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	६	५०७८
४.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	१	५००
५.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	१५	२८७०
६.	सिँचाई मन्त्रालय	२	३७१
७.	गृह मन्त्रालय	१	२७३
८.	स्वास्थ्य मन्त्रालय	१	१४६
	जम्मा	४३	२१५१५

यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

६९.१ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा स्वीकृत आयोजना कार्यान्वयन गर्न लागत अनुमान र सोअनुसार वार्षिक कार्यक्रम निश्चित गरी वार्षिक बजेट तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सर्विडिभिजन कार्यालयबाट कार्यान्वयनमा ल्याएका योजनाहरूमध्ये १८ जिल्लाका २०६८।६९ भन्दा अगाडि शुरु भई रु.६ अर्ब ८२ करोड ३९ लाख लागत अनुमान भएका १८८ योजना सम्पन्न भएको देखिँदैन। उक्त योजनामा रु.२ अर्ब ५५ करोड २२ लाख खर्च भएको देखिन्छ। योजना शुरु भएको १९ वर्षसम्म पनि कतिपय योजना सम्पन्न नगरी खानेपानी जस्तो आधारभूत सेवा उपलब्ध गराउन नसकेको अवस्था छ। समयमै योजना सम्पन्न हुन नसक्नुमा अधिकांश कार्यालयहरूले बजेटको अभावलाई मुख्य कारणको रूपमा उल्लेख गरेका छन्।

६९.२ स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले योजना छनौट गर्दा लागत, समय, स्रोत र त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफल समेतको पूर्वअनुमान गरेर योजना छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, अछाम, रौतहट, रामेछाप लगायत १५ ले लागत अनुमान रु.६४ करोड १ लाख ५१ हजार भएका गत विगत वर्षदेखि सञ्चालित १२४ योजनामा यो वर्ष रु.२८ करोड ७० लाख खर्च गरेकोमा ती योजनाहरू सम्पन्न भएका छैनन्।

६९.३ शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कार्यालय १३ को भवन निर्माणसम्बन्धी स्थितिको मूल्याङ्कन गर्दा २०६५ देखि २०६९ सम्म रु ९० करोड १७ लाखको ५५ निर्माण संझौता भएकोमा पटक पटक म्याद थप भएपनि सम्पन्न भएको छैन । कार्यालयहरुबाट प्राप्त विवरणमा जग्गा विवाद, निर्माण व्यवसायीले बिना सूचना काम छोडेको, निर्माण व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राख्ने कारवाही भैरहेको जस्ता कारण उल्लेख छ । उदाहरणको लागि डिभिजन कार्यालय डोटीअन्तर्गत मंगलसेन दरबार निर्माणको लागि २०६५।३।२४ मा रु.२ करोड २६ लाखमा कार्य सम्पन्न गर्न सम्झौता भएकोमा ४० प्रतिशत र पर्सा अन्तर्गतको हर्दिया प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण गर्न २०६७।१।२६ मा रु.२ करोड ९७ लाखको सम्झौता भएकोमा २०७३ आषाढ मसान्तसम्म ९२ प्रतिशत कार्य गर्न बाँकी रहेको छ । काठमाडौं अन्तर्गतको कपन हेल्थपोष्ट भवन निर्माणको लागि २०७१।६।३० मा रु.१ करोड ५० लाखको सम्झौता भएकोमा जग्गा विवादका कारण हालसम्म निर्माण कार्य शुरु हुन सकेको छैन ।

६९.४ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय डोल्पाले रुपगार्ड मोटरेवल पुल निर्माणको लागि सबैभन्दा घटी कबोल गर्ने बोलपत्रदातासँग कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.३ करोड १५ लाखमा गरेको सम्झौताअनुसार २०७२।६।१४ मा रु.५५ लाख मोबिलाइजेसन पेशकी दिएको छ । कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि २०७३।८।१० सम्म पनि साईटमा कुनै काम भएको छैन । निर्माण व्यवसायीले ठेक्का सम्झौता गर्दाको बखत कार्यतालिका पेस नगरेको तथा उक्त कार्य गराउन कार्यालयतर्फबाट समेत कुनै कारवाही गरेको देखिएन । यसरी सम्झौताअनुसार कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कारवाही गरी कालो सूचीमा राख्ने, मोबिलाइजेशन पेशकी फिर्ता लिने तथा बाँकी कार्य गराउँदा लाग्ने थप रकम समेत असुल गर्नुपर्दछ ।

आयोजना समयमै सम्पन्न नभएका कारण सरकारले प्रदान गर्ने सेवा उपलब्ध नहुने, आयोजनाको लागत बढ्ने, मूल्यवृद्धि भुक्तानी गर्नुपर्ने जस्ता समस्या विद्यमान छ । तोकिएको समयमा काम सम्पन्न गर्न गराउन सम्बन्धित पक्षलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

आयोजना छनौट गर्दा पर्याप्त प्राविधिक तयारी हुने नगरेको, आयोजना कार्यान्वयनको समयबद्ध कार्ययोजना नभएको, बजेट जनशक्ति लगायतका तयारी बेगर आयोजना सञ्चालन हुने गरेको, मापदण्ड तयार नगरी खर्च गरेको, विभागीय जनशक्तिबाट हुने सामान्य कार्यको लागि समेत परामर्शदाता राखेको कारण आयोजना व्यवस्थापनमा दक्षता, मितव्ययिता र प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ । कार्ययोजना एवं प्राविधिक तयारी गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्ने, सबै प्रकारका खर्चको मापदण्ड बनाउने एवं परामर्शदातामाथिको निर्भरता घटाउनु आवश्यक छ ।

● खरिद व्यवस्थापन

७०. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०, ११ र १२ मा निर्माण, मालसामान र परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गर्ने विधि उल्लेख छ । माटो खन्ने कामको दर विश्लेषण गर्दा शतप्रतिशत म्यानुअल दर प्रयोग गरेको, नियमले नपाउने थप ओभरहेड समावेश गरेको, निकायगत नर्समा एकरूपता नभएको, भिन्न जिल्लाको दररेट राखी लागत अनुमान तयार गरेको, गुणस्तर परीक्षणबापतको रकम प्रोभिजनल सम र आइटम दरमा दोहोरो समावेश गरेको, मूल लागत अनुमान स्वीकृत नगरेको, तोकिएको आधारबेगर मालसामानका लागत अनुमान तयार गरेको कारण देहायबमोजिमका ९ मन्त्रालयमा ४७ निकायले रु.२ अर्ब ५१ करोड १६ लाखको लागत अनुमान तयार गर्दा कानूनको पालना भएको देखिएन ।

सि.नं.	मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	७	१२९५९
२.	सिँचाइ मन्त्रालय	१०	४७८६
३.	स्वास्थ्य मन्त्रालय	५	४४२७
४.	विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	२	१२६३
५.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१८	११०४
६.	गृह मन्त्रालय	१	५०३
७.	कृषि विकास मन्त्रालय	१	३२
८.	शहरी विकास मन्त्रालय	१	३१
९.	शिक्षा मन्त्रालय	२	११
	जम्मा	४७	२५११६

उल्लिखित ९ मन्त्रालयअन्तर्गत लागत अनुमान तयारी कार्यको नमुना परीक्षण गर्दा ४७ इकाईमा रु.२ अर्ब ५१ करोडको अनियमितता देखिएको छ । सोमध्ये केही उल्लेखनीय व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ७०.१ रानी जमरा कुलरिया आयोजनाले सिँचाइ विभागको २००२ को मेनुयल पद्धतिको नर्स प्रयोग गरी लागत अनुमान तयार गरेको छ । आयोजनाको स्थलगत निरीक्षण गर्दा कंक्रीटको कार्य ब्याचिड प्लान्ट प्रयोग गरी भएको देखियो । श्रमिकले मेनुयल पद्धतिबाटै कंक्रीट बनाउने कार्यमा परिवर्तन भई कंक्रीट मिक्सर्सको प्रयोग हुँदै हाल ब्याचिड प्लान्टको प्रविधिले कंक्रीट निर्माण कार्य भइरहेको अवस्थामा उपकरणको सट्टा श्रमशक्ति प्रयोग हुने गरी लागत अनुमान तयार गरेको यथार्थपरक देखिएन । सडक विभागको स्वीकृत नर्सको आधारमा निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा समावेश भएको कंक्रीट एम २० को मात्र गणना गर्दा आयोजनामा चालु रहेका ४ ठेक्काको तुलना गर्दा रु.३२ करोड ९९ लाख बढीको लागत अनुमान स्वीकृत भएको छ । अतः नर्स परिमार्जन गर्नुपर्दछ ।
- ७०.२ शहीद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्रले यस वर्ष ६ लटका १५४ थान पेस मेकरको रु.२ करोड ८८ लाखको लागत अनुमान तयार गर्दा २ आपूर्तिकको औसत दरलाई मात्र आधार लिएको छ भने ५ लटका ६२२ थान भल्व, १२ लटका ८७५ थान स्टेन्थ र ५ लटका पी.टी.एम.सी. बेलुन तथा सामान १८० थानको जम्मा रु.१४ करोड १९ लाखको पुष्ट्याई हुने आधार नखुलाई लागत अनुमान तयार गरेको पाइयो ।
- ७०.३ मानव अङ्ग प्रत्यारोपण केन्द्रले विभिन्न १६ प्रकारका मेडिकल उपकरण तथा मेसिनरीको लागत अनुमान तयार गर्दा सबै आईटमहरूको बजारभाउ गत वर्षको मूल्यलाई आधार नमानी बजारवाट प्राप्त दरमध्ये पनि उच्च दर लिएको, कुनैमा बजार दर नलिएको, कतिपयमा एउटा फर्मबाट मात्र दररेट लिएको तथा अन्यमा समेत औसत दरलाई आधार नमानी यथेष्ट पुष्ट्याईवेगर लागत अनुमान स्वीकृत गरी रु.१३ करोड ६६ लाखको खरिद कार्य गरेको नियमसम्मत मान्न सकिने ।
- ७०.४ सडक विभागको नर्समा फलामे डण्डीको कार्य गर्दा काट्ने, बाँध्ने, फिक्स गर्ने आदि कार्यको लागि प्रतिटन काममा १.१५ टन डण्डी लाग्ने व्यवस्था छ । सडक विभागबाहेक अन्य निकायको नर्समा १.०५ टन डण्डी लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका ७ निकायको लागत अनुमानको परीक्षण गर्दा निर्माण कार्यमा ४ लाख ५१ हजार के.जी. थप फलामे डण्डी बढी प्रयोग भई रु.४ करोड ४९ लाख बढी लागत पर्न गएको छ । त्यस्तै सडक विभागको नर्समा सिमेन्ट बालुवाको जोडाई भएको ढुङ्गाको गाढो लगाउँदा

प्रतिघनमिटर गाह्रोमा १.१५ घ.मि. र अन्य विभागको स्वीकृत नर्म्समा प्रति घ.मि. गाह्रो लगाउँदा १.१० घ.मि. ढुङ्गा लाग्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५ निकायको लागत अनुमान परीक्षण गर्दा १० हजार घ.मि. ढुङ्गा बढी प्रयोग भई रु.१ करोड ५६ लाख लागत अनुमान पुष्ट्याईबेगर बढेको देखियो ।

७०.५ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) अनुसार निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा १५ प्रतिशत ओभरहेड खर्च राख्ने व्यवस्था छ । रानी जमरा कुलरिया आयोजनाले फिडर नहरको लाइनिङ, पुल तथा कल्भर्ट निर्माण र सडक स्तरोन्नति गर्ने कार्यको एक ठेक्काको विभागीय प्रमुखबाट लागत अनुमान स्वीकृत गर्दा १५ प्रतिशतको अतिरिक्त ५ प्रतिशत ओभरहेड थप गरेको देखियो । उक्त ठेक्काको निर्माण कार्यतर्फ (जनरल आइटम, डे वर्क्स र पि.एस. आइटमबाहेक) को मात्र लागत अनुमान रु.७५ करोड ४३ लाखमा १५ प्रतिशत हुने ओभरहेड रु.११ करोड १६ लाख र अतिरिक्त ओभरहेड रु.३ करोड ५४ लाख समावेश हुँदा ठेक्काको लागत अझ बढ्न गई थप व्ययभार पर्न गएको छ । पाँच प्रतिशत ओभरहेड घटाउँदा निर्माण कार्यको वास्तविक लागत अनुमान रु.७१ करोड ८४ लाख हुनेमा रु.७५ करोड ४३ लाख कायम गरेको र रु.७७ करोड ५३ लाखमा ठेक्का स्वीकृत गरी सम्भौता गरेको छ । प्रचलित कानूनमा नभएको थप ओभरहेड राख्दा रु.५ करोड ६९ लाख लागत बढ्न गएको छ । नियमप्रतिकूल निर्णय गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

७०.६ हुलाकी सडक आयोजनाले सडक तथा पुल निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा गुणस्तर परीक्षणका लागि सम्बन्धित आइटमको दर समावेश गरेकोमा बिल अफ क्वान्टिटीमा समेत गुणस्तर परीक्षणको लागि प्रोभिजनल सममा रु.९३ लाख राखेको छ । त्यस्तै सिमेन्ट कंक्रीट, इम्बेड्डमेन्ट, सिमेन्ट बालुवा जोडाइको इँटाको गाह्रो र प्लाष्टरको दर विश्लेषण गर्दा प्रत्येक आइटम दरमा गुणस्तर परीक्षणको लागि १५ प्रतिशत ओभरहेड समेत रु.१ करोड ३२ लाख लागत अनुमानमा समावेश गरी निर्माण व्यवसायीसँग रु.९९ लाखमा सम्भौता गरेको पाइयो । यसरी गुणस्तर परीक्षणबापत दोहोरो रकम भुक्तानी हुने अवस्था रहेको पाइयो ।

७०.७ निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण सामग्रीको दरभाउ र कामदारको ज्याला सम्बन्धित जिल्लाको दररेट निर्धारण समितिले तोकेको दररेटलाई आधार लिनुपर्नेमा डिभिजन सडक कार्यालय भक्तपुरले २०७१।०७२ मा काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लामा निर्माण गरेका सबै सडक योजनामा भक्तपुर जिल्लाको दररेटलाई आधार लिएकोले १० सडक योजनामा रु.१ करोड १८ लाख थप व्ययभार पर्न गएको छ ।

७०.८ सडक विभागबाट जारी नर्म्समा अस्फाल्ट कंक्रीटमा प्रयोग हुने गिट्टीको साइज (६-१० एमएम) तोकेकोमा काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनामा निर्माण सामग्रीको नमूना छनौट गरी गुणस्तर परीक्षण गरेका केही प्रतिवेदन परीक्षण गर्दा सोअनुसारका गिट्टी ५० प्रतिशतमात्र रहेको छ । आयोजनाले फरक साइजको गिट्टी प्रयोग गर्दा ५ खरिद सम्भौतामा रु.४६ लाख थप लागत पर्न गएको छ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावलीले निर्देष्ट गरेको परिधिभित्र रहेर यथार्थपरक हुने गरी लागत अनुमान तयार गरिनुपर्दछ ।

७१. **डिजाइन परिवर्तन** - रेल विभागका परामर्शदाताले पेस गरेको प्रतिवेदनमा कालिञ्जोर र फुलजोर पुलको फाउन्डेसन ३० देखि ३५ मिटर गहिराइसम्म २ मिटरको उचाईमा पाइलमार्फत बनाउने

उल्लेख भएकोमा २ मिटर मोटाइको पाइल नेपालमा उपलब्ध हुन नसक्ने कारण देखाई पुलको डिजाइन वेल फाउण्डेशनमा गर्ने गरी रु.८५ करोड ४५ लाख लागत अनुमान स्वीकृत गरेको पाइयो । उक्त पुलको फाउण्डेशन पुनः डिजाइन गर्न एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.२८ लाख भुक्तानी गर्ने गरी बिल अफ क्वान्टिटीमा समावेश गरेको छ । पुलको फाउण्डेशन उपयुक्त नभएको, नेपालमा २ मिटर चौडाईको पाइल नपाउने अवस्था रहेको तथा ३० देखि ३५ मिटर गहिराईको पाइल फाउण्डेशनमा स्टिल क्यासिड आवश्यक पर्ने स्थिति नै उल्लेख नगरेको जस्ता कमजोरी रहेको डिजाइन तथा परामर्शदाताको प्रतिवेदन स्वीकृत गरी परामर्शदातालाई अमेरिकी डलर २७ लाख ६७ हजार र नेपाली रु.१२ करोड ९ लाख भुक्तानी गरेको छ । परामर्शदाताको कमी कमजोरीको कारण डिजाइन परिमार्जन गर्न रु.२८ लाख थप खर्च भएको छ ।

यसैगरी डिभिजन सडक कार्यालय धनुषाले माढी नदी पुल रु.५ करोड ७६ लाखमा २ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने गरी निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेकोमा रु.१ करोड १४ लाख भुक्तानी भएको छ । पुलको शुरु ड्रइङ्ग डिजाइनमा रहेको कटअफ वालको परिवर्तन गर्नुपर्ने र निर्माण कार्यमा ढिलाइ भई खरिद सम्झौताको म्याद समाप्त भएको छ भने पेशकी जमानत रु.५८ लाखको म्याद समेत समाप्त भएको छ । यसैगरी डिभिजन सडक कार्यालय पाल्पाबाट निर्माणाधीन कालीगण्डकी पुल चापाकोट निर्दिमघाट रु.१४ करोड १० लाखको लागतमा निर्माण शुरु भएकोमा वेल फाउण्डेशनको सट्टा पाइल फाउण्डेशन कायम गर्ने गरी डिजाइन परिवर्तन भएकोले कबोल अड्ड रु.३६ लाखले बढ्न गएको पाइयो ।

७२. **ठेक्का व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ बमोजिम ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५ मन्त्रालयअन्तर्गत रु.२ खर्ब १० अर्ब ५८ करोडको ठेक्का बन्दोबस्त गरेको मध्ये रु.१ खर्ब ८५ अर्ब १९ करोडको ठेक्कापट्टा दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा बन्दोबस्त गरेको पाइयो । तेस्रो चौमासिकमा गरिएको ठेक्कामध्ये रु.२० अर्ब २५ करोडको ठेक्का आषाढ महिनामा गरेको छ । आषाढ महिनामा हतारमा काम गराउँदा कामको गुणस्तरमा असर पर्नसक्ने भएकोले ठेक्कापट्टाको प्रक्रिया कानूनले निर्दिष्ट गरेबमोजिम नै सम्पादन गरिनुपर्दछ ।

७३. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा १५ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन गर्न सकिने, दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता गर्नेको ढिलाइको कारण काम सम्पन्न नभएमा र निश्चित बजेटको आधारमा खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण क्रममा प्राप्त विवरणअनुसार देहायबमोजिम ७ मन्त्रालयअन्तर्गतका ६२ निकायबाट रु.५१ करोड ६२ लाख नियम एवं सम्झौताविपरीत मूल्य समायोजन भुक्तानी भएको छ ।

सि.नं.	मन्त्रालय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	४०	२७८२
२.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	६	१६१५
३.	सिँचाइ मन्त्रालय	७	४३८
४.	विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	१	१६७
५.	शहरी विकास मन्त्रालय	६	१३९
६.	गृह मन्त्रालय	१	१९
७.	ऊर्जा मन्त्रालय	१	२
	जम्मा	६२	५१६२

यससम्बन्धी मुख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७३.१ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय अन्तर्गत ११ कार्यालयले ४४ निर्माण व्यवसायीलाई निम्नानुसार कानुनले नमिल्ने मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएकोले रु.१४ करोड १८ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

(रकम रु. लाखमा)

सि.नं.	निकाय	ब्यहोरा	निर्माण व्यवसायी संख्या	रकम
१	पुल आयोजना पश्चिम सेक्टर नं. ३, नेपालगञ्ज	निर्माण व्यवसायीको कारणले तोकिएको म्यादमा कार्य नभएकोमा पनि मूल्य समायोजन	७	३,७२
२	पुष्पलाल (मध्य पहाडी) लोकमार्ग आयोजना पश्चिम खण्ड	नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित हुने उपभोक्ता मूल्य सूचीको आधारमा मूल्य समायोजन गणना गर्ने व्यवस्था गरेकोमा आयोजनाले उपभोक्ता मूल्यसूचीको अखाद्य पदार्थको सूचीलाई आधार मानेको	१	२,०७
		पेशकी कट्टी पछिको विल रकमबाट मूल्य समायोजन गणना नगरेको	१	१,४२
३	आयोजना निर्देशनालय (एडिबि)	निर्माण व्यवसायीले सम्झौताबमोजिम माइलस्टोनको आधारमा प्रगति नगरेको भनी रु.८ करोड ८६ लाख १ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको अवस्थामा पनि मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको	४	१,७७
		मोबिलाइजेशन पेशकी नकटाएको	४	६८
४	पुल योजना मध्य सेक्टर नं. २	एकमुष्ट कार्य सम्पादन (लमसम कन्ट्राक्ट) मा मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको	३	१,१०
		नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित थोक मूल्य सूचीको आधार गणना गर्नुपर्नेमा उपभोक्ता मूल्यसूचीको आधारमा गणना गरेको	१	२१
		कार्य सम्पन्न भएको ९ महिना पछिको मूल्य सूचीको आधारमा हिसाव गरेको तथा विमाको मूल्य समायोजन दिएको	३	१२
५	डिभिजन सडक कार्यालय भरतपुर	२०७१/७२ को दर विश्लेषणअनुसार थप कामको खरिद सम्झौता गरेकोमा २०६७/६८ को दरमा गणना गरेको	१	८५
६	काठमाडौं दीगो शहरी यातायात आयोजना	पेशकी नकटाई भुक्तानी गरेको	१	५५
		नदीको बालुवाको सट्टा खानीको प्रयोग गरी स्रोत फरक पारेको, ठूलो साइजको गिट्टी प्रयोग गरेको	१	१४
७	डिभिजन सडक कार्यालय दमौली	फरक सूत्र प्रयोग गरेको	९	६१
८	हुलाकी राजमार्ग योजना इटहरी	१४ औं रनिङ्ग बिलको रकम १५ औं बिलमा कम जिम्मेवारी सारेकोले बढी भुक्तानी भएको	१	२८
९	व्यापारिक मार्ग विस्तार आयोजना	समायोजन दिने प्रावधान सम्झौतामा नभएको तथा फरक सूचकांक प्रयोग गरेको, पेशकी नघटाएको	२	२५
१०	काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजना	भेरिएसनबाट नयाँ दर कायम गरिएका आइटमहरूको मूल्यमा समेत मूल्य वृद्धि भुक्तानी दिएको	१	२२
११	डिभिजन सडक कार्यालय बुटवल	पेशकी नघटाएको, नेपाल राष्ट्र बैङ्कको सूचकाङ्कलाई आधार नमानेको, भेरिएसनबाट थप भएको नयाँ आइटममा पुरानो सूचकाङ्कको आधारमा समायोजन दिएको	४	१९
		जम्मा	४४	१४,१८

७३.२ खानेपानी सरसफाई मन्त्रालय अन्तर्गतको आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालयले ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने क्रममा मूल्य समायोजन भुक्तानी दिने प्रयोजनको लागि पेशकी समायोजन गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट उल्लेख नगरी ६ खरिद सम्झौता गरेको छ । यो वर्ष ती ठेक्कामा दिएको पेशकी रु.१ अर्ब १५ करोड कट्टी नगरी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको कारण रु.१२ करोड ११ लाख बढी व्ययभार परेको छ ।

७४. **भेरिएसन खर्च** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा पूर्वानुमान गर्न नसकिने कामको लागि प्राविधिक पुष्ट्याईसहित भेरिएसन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भेरिएसन आदेश जारी गर्दा कबोल अङ्कको ५ प्रतिशतसम्म कार्यालय प्रमुखले, १५ प्रतिशतसम्म विभागीय प्रमुखले र १५ प्रतिशतभन्दा बढीको नेपाल सरकारले जारी गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी निर्माण व्यवसायीसँग भएको ठेक्का सम्झौतामा बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लिखित कुनै कार्य परिमाणमा २५ प्रतिशतभन्दा बढी वृद्धि भएमा वा शुरु ठेक्का रकमको २ प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी काम गराई भुक्तानी हुने भएमा बढी परिमाणको भेरिएसन आदेश जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । नियमविपरीत भेरिएसन गर्ने निकाय निम्नानुसार छन्:

सि.नं.	मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२५	२४८३
२.	सिँचाइ मन्त्रालय	३	१३९६
३.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	७	११५६
४.	स्वास्थ्य मन्त्रालय	६	३१०
५.	विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	१	२४९
६.	शहरी विकास मन्त्रालय	९	१६३
७.	परराष्ट्र मन्त्रालय	१	१४६
८.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	२	५२
९.	रक्षा मन्त्रालय	१	४७
१०.	शिक्षा मन्त्रालय	१	२८
११.	जनसंख्या तथा बातावरण मन्त्रालय	१	१८
१२.	गृह मन्त्रालय	१	१५
१३.	उर्जा मन्त्रालय	१	१३
	जम्मा	५९	६०७६

यो वर्ष नमुना लेखापरीक्षण गर्दा ५९ इकाईमा रु.६० करोड ७६ लाखको भेरिएसन नियमसम्मत देखिएन । सोमध्ये मुख्य व्यहोरा निम्न रहेका छन्:

- ७४.१ लुम्बिनी परिक्रमा आयोजनाले बर्दघाट पालडाँडा त्रिवेणी सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यअन्तर्गत प्रोभिजनल सम आइटममा खानेपानीको पाइप एवं विजुलीको पोल हटाउने समेतको कामको लागि रु.११ लाख कबोल अङ्कमा ४ हजार ६८७ प्रतिशत भेरिएसन जारी गरी रु.५ करोड १६ लाख पुगेको छ । प्रोभिजनल सम आइटममा प्रतिस्पर्धा नहुने भएकोले त्यस्तो आइटममा अत्यधिक भेरिएसन आदेश दिएको पुष्टि गर्ने आधार भएन ।
- ७४.२ पुल आयोजना पुल सेक्टर नं २ ले मुग्लिङस्थित त्रिशूली नदीमा १२० मिटर लम्बाईको पुल निर्माण गर्ने सम्झौता गरेकोमा प्राविधिक प्रतिवेदनअनुसार १६० मिटर बनाउनुपर्ने भई रु.२ करोड २४ लाख थप लागत (खरिद सम्झौताको ३३.३३ प्रतिशत बढी) लाग्ने भई सोको भेरिएसन आदेश अधिकार नपाएका द्वितीय श्रेणीका कार्यालय प्रमुखले स्वीकृत गरेको देखियो । थप कार्यको लागि लाग्ने रकम प्रोभिजनल सममा भएको रकमबाट व्यहोर्ने उल्लेख गरेको तर कानुनबमोजिम अधिकार प्राप्त तहबाट भेरिएसन आदेश जारी गरेको पाइएन ।
- ७४.३ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना पश्चिम खण्डले ३ खरिद सम्झौतामा शुरु कबोल अङ्कको १६.०४ देखि १७.५७ प्रतिशतले हुने रु.५ करोड ११ लाखको भेरिएसन आदेश नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्बाट स्वीकृत गर्नुपर्नेमा कानुनले तोकेको सीमा नाघी विभागीय प्रमुखबाट स्वीकृत गरेको पाइयो ।
- ७४.४ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं १ ले एक सडक निर्माण गर्न खरिद सम्झौता गरी एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.५ करोड ३९ लाख भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताअनुसार ३ हजार ८०० मिटर बाटो ७.५ मिटर चौडा तथा ५०० मिटर बाटो ५.५ मिटर चौडा हुने गरी ३१ हजार २५० वर्गमिटरको सडक विस्तार एवं कालोपत्रे गर्नुपर्नेमा २ हजार ३८० मिटर लम्बाई, २१ मिटरसम्म चौडाईमा सम्पन्न गरी ३५ हजार ८२३ वर्गमिटर कार्यको रकम भुक्तानी भएको छ । बाटोको लम्बाई ३७.३७ प्रतिशत घटेको देखिन्छ । बाटोको लम्बाइ घटेअनुसार आस्फाल्टको काममा ८०८ घ.मि.को रु.१ करोड ७८ लाख भुक्तानी हुनुपर्नेमा १ हजार ४३३ घ.मि.को रु.३ करोड १५ लाख

- भुक्तानी भएको छ । आस्फाल्टको भुक्तानीअनुसार काम ७७.३७ प्रतिशत वृद्धि भए पनि सो कामको प्राविधिक आधारमा पुष्टि गरेको छैन ।
- ७४.५ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं १ ले यो वर्ष भुक्तानी भएका ४ खरिद सम्झौताका बीओक्यू आइटममा २५ प्रतिशतभन्दा बढी र कुल ठेक्का रकमको २ देखि १० प्रतिशतभन्दा बढी नाघेकोमा तालुक निकायको पूर्वस्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा नलिई रु.३ करोड ११ लाख भुक्तानी गरेको छ ।
- ७४.६ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना पश्चिम खण्ड ले ४ ठेक्काको आइटममा २५ प्रतिशत तथा कुल ठेक्का सम्झौताको १० प्रतिशतभन्दा वृद्धि भएको अवस्थामा सम्झौताअनुसार तालुक निकायको स्वीकृतीबेगर ६ आइटममा रु.१ करोड १२ लाखको थप कार्य गराएको नियमसम्मत देखिएन ।
- ७४.७ प्रबन्ध तथा सम्भाररथी विभागले ४ हजार ५०० पोशाक ज्याकेट खरिद गर्न रु.१ करोड ७९ लाखको लागत अनुमान तयार गरी बोलपत्र आह्वान गरेकोमा एक आपूर्तकको रु.१ करोड ७७ लाखको बोलपत्र स्वीकृत गरेको छ । स्वीकृत भएको आपूर्तकले २०७३।३।२८ मा वाणिज्य विभागबाट रेडिमेड कपडा र लत्ता कपडाको कारोबार गर्न पाउने स्वीकृति प्राप्त गरेको छ । सम्झौता अनुसार १ दिनभित्र अर्थात् २०७३।३।२७ मा सबै आपूर्ति गरिसक्नुपर्ने सम्झौतामा उल्लेख छ । सोही आपूर्तकलाई पछि थप ६०७ थान ज्याकेट आपूर्ति गर्न भेरिएसन आदेश दिएको छ । शुरु सम्झौता र भेरिएसन समेत गरी रु.२ करोड २३ लाख भुक्तानी गरेको नियमसम्मत देखिएन ।
- ७४.८ राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले ल्याब सामग्री भेरिएसन स्वीकृत नगरी रु.७८ लाख सम्झौता गरेकोमा रु.१ करोड १ लाख भुक्तानी गरेको छ । जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय ३ र व्यवस्थापन महाशाखा तथा राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला समेतले रु.१० करोड ७४ लाखको औषधि खरिद गर्दा सम्झौताको परिमाणभन्दा १८ देखि ७९ प्रतिशतसम्म बढी परिमाणमा खरिद गरे तापनि भेरिएसन आदेश जारी गरेकोमा पुष्टि गर्न सकेको छैन ।
- ७४.९ शहीद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्रले स्टेन्थ खरिदको लागि २ आपूर्तकसँग क्रमशः रु.३ करोड ९९ लाख र रु.२ करोड ६७ लाखमा सम्झौता गरेकोमा बढी परिमाण खरिद गरी क्रमशः रु.७ करोड ५९ लाख र रु.३ करोड ७१ लाख भुक्तानी दिँदा क्रमशः ८९ र ३९ प्रतिशत भेरिएसन दिएको छ । त्यसैगरी पी.टी.एम.सी. बेलुन र जे वायर खरिद गर्न एक आपूर्तकसँग क्रमशः रु.१५ लाख र रु.३ लाख ८० हजारमा सम्झौता गरेकोमा क्रमशः रु.७ लाख ५० हजार र रु.५ लाख ६० हजारको खरिद गर्दा क्रमशः ५० प्रतिशत घटी र १०० प्रतिशत बढी खरिद भएकोमा नियममा व्यवस्था भएबमोजिम भेरिएसन स्वीकृत गरेको छैन ।
- ७४.१० महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलाले तटबन्ध निर्माण कार्यमा भेरिएसन स्वीकृत नगरी रु.१ करोड १० लाख भुक्तानी गरेको छ ।
- ७४.११ सिक्टा सिँचाइ आयोजनाको हेडवर्क्समा गेट लगायत हाइड्रो मेकानिकल कार्यको लागत अनुमान रु.१ अर्ब ९५ करोड ६५ लाख रहेकोमा अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रबाट घटी कबोलवाला एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.९६ करोड ६१ लाखमा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता गरेको छ । डिजाइन एण्ड बिल्ट अवधारणाअन्तर्गत निर्माण व्यवसायीबाट ड्रइङ्ग गराई आयोजनाबाट स्वीकृत भएपछि निर्माण कार्य शुरु गरेकोमा निर्माणको क्रममा परिमाण थपघट हुन गएकोले पछिल्लो पटक रु.१४ करोड ३१ लाखको भेरिएसन स्वीकृत गरी हालसम्म रु.६३ करोड ९४ लाख भुक्तानी भएको देखिन्छ । डिजाइन एण्ड बिल्ट अवधारणाअन्तर्गत निर्माण व्यवसायीबाट ड्रइङ्ग गराई निर्माणकार्य भएकोमा

पनि रु.१३ करोड ६३ लाख भेरिएसन स्वीकृत गरेको छ । यो पद्धतिबाट निर्माण गर्दा जोखिम ठेकेदारले व्यहोर्नुपर्ने भएकोले निर्माण व्यवसायी स्वयंले डिजाइन गरी डिजाइन एण्ड बिल्ट पद्धतिबाट निर्माण कार्य गराउँदा भेरिएसन गर्न नपाउने कानुनी व्यवस्था समेत गर्नुपर्दछ ।

७४.१२ राहदानी विभागले ४० लाख मेसिन रिडेबल पासपोर्ट छपाई गरी जारी गर्न फ्रान्सको एककम्पनीसँग प्रति पासपोर्ट अमेरिकी डलर ३.५९ का दरले २०६७।५।११ मा ५ वर्षको लागि सम्झौता गरेको देखिन्छ । उक्त कम्पनीबाट थप २५ लाख राहदानी आपूर्ति तथा जारी गर्ने कार्य प्रति राहदानी अमेरिकी डलर ५.१४ का दरले गर्न मन्त्रपरिषद् आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको निर्णयबाट भेरिएसन स्वीकृत दिएको छ । परराष्ट्र मन्त्रालय र उक्त कम्पनीबीच भएको शुरु सम्झौताबमोजिम थप ६ लाख राहदानी शुरु सम्झौताकै दरमा आपूर्ति आदेश दिन सकिनेमा विभागले ५ लाख प्रति राहदानीको लागि थप आदेश दिएको र अतिरिक्त २५ लाख राहदानी अमेरिकी डलर ५.१४ का दरले खरिद गर्न भेरिएसन सम्झौता गरेकोले १ लाख राहदानीको लागि प्रति राहदानी अमेरिकी डलर १.५५ का दरले रु.१ करोड ४६ लाख थप व्ययभार परेको छ ।

७४.१३ संखुवासभा खाँदवारी बजारमा खानेपानी आपूर्ति गर्न स्थानीय उपभोक्ता समिति, दोस्रो साना सहरी खानेपानी आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय र एक निर्माण व्यवसायीबीच २०७१।१०।१७ सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.३४ करोड ८४ लाखको खरिद सम्झौता भएको देखिन्छ । अलाइनमेन्ट परिवर्तन र प्राविधिक त्रुटिका कारण शुरुको डिजाइनअनुसार पाइपको लम्बाई तथा प्रेसर रेटिङ्ग नमिलेको, पहुच मार्ग निर्माण र फिटिङ्गको सामान छुट भएको देखाई १४.९७ प्रतिशतले वृद्धि हुने गरी तेस्रो पटक भेरिएसन स्वीकृत भई सम्झौता रकम रु.४० करोड ५ लाख कायम भएको छ । पटक पटक भेरिएसन जारी गर्नुपर्ने कारणहरुमा पूर्वानुमान गर्न सकिने केही पाइप तथा फिटिङ्गहरु लागत अनुमान तथा डिजाइनमा समावेश नगरेको, सर्वेक्षण डिजाइन एवं लागत अनुमान तयार गर्ने परामर्शदाताको कमी कमजोरी रहेको, परामर्शदाताबाट प्राप्त लागत अनुमान, डिजाइन र ड्रइङ्ग यथार्थ भए नभएको पर्याप्त जाँच नगरी स्वीकृत गरेको आदि कारण रहेको देखिन्छ । गलत डिजाइन गर्ने र स्वीकृत गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

सार्वजनिक खरिद कानूनको परिपालना गरेर मात्र भेरिएसन गरिनुपर्दछ ।

७५. पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ एवं खरिद सम्झौतामा आपूर्तिकर्ताको कारणले करारको पालनामा ढिलाइ भएमा प्रतिदिन करार मूल्यको ०.०५ प्रतिशतका दरले बढीमा करार मूल्यको १० प्रतिशतसम्म पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । उल्लिखित व्यवस्थाको पालना नगरी देहायबमोजिमका ९ मन्त्रालयअन्तर्गतका ७२ निकायले रु.२६ करोड ११ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेका छैनन् ।

सि.नं.	मन्त्रालय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२६	१८१०
२.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	१३	१८८
३.	शहरी विकास मन्त्रालय	११	१५४
४.	स्वास्थ्य मन्त्रालय	११	१५३
५.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	३	१२८
६.	गृह मन्त्रालय	४	९७
७.	सिँचाई मन्त्रालय	२	७४
८.	शिक्षा मन्त्रालय	१	६
९.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	१	१
	जम्मा	७२	२६११

यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ७५.१ डिभिजन सडक कार्यालय, भरतपुरले पुलको मर्मत तथा विस्तार कार्यका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड ८२ लाखको लागतमा २०७२/२३/१५ सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता गरेकोमा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेकोमा २०७३/२४/२५ मा सम्पन्न भएको देखाई रु.१ करोड ७२ लाख भुक्तानी गर्दा रु.१६ लाख पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन ।
- ७५.२ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं १ अन्तर्गतका एक निर्माण व्यवसायीले सम्झौताअनुसार २०७०/७१/२३ मा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २०७०/९/२३ मा निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको अवस्थामा ढिलो सम्पन्न गरेको ३१ दिनको नियमानुसार रु.१६ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन ।
- ७५.३ स्वास्थ्य मन्त्रालय, आपूर्ति महाशाखाबाट प्रति वर्ष २० हजार रोल गज आपूर्तिगर्न एक आपूर्तिकसंग ३ वर्षको ६० हजार रोलका लागि रु.१ करोड ६७ लाखमा सम्झौता भएकोमा अन्तिम वर्षको २० हजार रोल गज आपूर्ति गरेको देखिँदैन । तेस्रो वर्षको आपूर्ति गर्नुपर्ने अवधि समेत गुजिसकेको अवस्थामा आपूर्तिकर्तासंग फछ्यौट गर्न बाँकी पेशकी रु.५ लाख ५८ हजार बाँकी राखी दोस्रो वर्षको रकम समेत भुक्तानी दिएको देखिन्छ । सम्झौताबमोजिम आपूर्ति गर्ने अवधि गुजिसकेकोले खरिद सम्झौता उल्लंघन गर्ने आपूर्तिकर्ताबाट कार्य सम्पादन हुन नसके बापतको पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति सम्झौता रकमको अधिकतम १० प्रतिशतसम्म असुल हुनुपर्दछ ।
- ७५.४ स्वास्थ्य मन्त्रालय, आपूर्ति महाशाखा र एक प्राइभेट लिमिटेडबीच ३ वर्षमा ९ लाख भायल एन्टिरेविज भ्याक्सीन खरिद गर्न रु.२२ करोड ५ लाखमा सम्झौता भएकोमा क्षतिपूर्ति लाग्ने गरी म्याद थप भएको देखिन्छ । सम्झौताअनुसार तेस्रो वर्ष ३ लाख भायल ए.आर.भी. आपूर्ति गर्नुपर्नेमा १ लाख ९३ हजार डोज ए.आर.भी. प्राप्त भएको देखिन्छ । पहिलो तालिकाअनुसार ७५ हजार भायलको रु.१ करोड ८३ लाखको भ्याक्सीन ४८ दिन ढिला गरी प्राप्त भएकोले सम्झौताअनुसार प्रति हप्ता ०.५ प्रतिशतले रु.६ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल हुनुपर्ने देखिन्छ । यसैगरी दोस्रो र तेस्रो तालिकाअनुसार आपूर्ति गर्नुपर्ने ५९/५९ हजार डोज क्रमशः ९३ दिन र ४४ दिन ढिलागरी आपूर्ति गरेकोमा रु.२ करोड ८९ लाखको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१४ लाख समेत रु.२० लाख आपूर्तिकबाट असुल हुनुपर्दछ ।
- ७५.५ सशस्त्र प्रहरी बल, प्रधान कार्यालयले ४ आपूर्तिकबाट विभिन्न प्रकारका पोशाक आपूर्ति कार्य २५ देखि ७६ दिनसम्म ढिलो गरेकोमा कार्यालयले पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिनेगरी म्याद थप गरेकोमा क्षतिपूर्ति नलिएकोले ती आपूर्तिकबाट रु.४२ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ७५.६ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय धनुषा, गोरखा, नवलपरासी लगायत १३ ले ठेक्का सम्झौता अन्तर्गतका निर्माण कार्य तोकिएको मितिमा सम्पन्न नगरेकोमा उल्लिखित प्रावधानअनुसार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१ करोड ८८ लाख असुल गरेको छैन ।

निर्माण व्यवसायी वा आपूर्तिकर्ताबाट ढिलाइ भएकोमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।

७६. म्याद थप - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६ बमोजिम काबु बाहिरको परिस्थिति लगायतका कारणबाट खरिद सम्झौता अवधि थप गर्नसक्ने व्यवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएको व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ७६.१ ग्रामीण पुनः निर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजनाले २० जिल्ला स्थित ६७ सडकको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन २०७१।७।१४ सम्म (१५ महिनामा) तयार गर्न रु.१३ करोड ६३ लाखमा एक परामर्शदातासँग सम्झौता गरेकोमा थप आर्थिक भार नपर्ने गरी विभागीय प्रमुखबाट चौथो पटक २० महिना (१३३ प्रतिशत) म्याद थप गर्दा समेत रु.१० करोड ७० लाख (७८.१९ प्रतिशत) मात्र खर्च भई १९ सडकको वेस लाइन सर्भे, २१ सडकमा पुनर्वास योजना, ९ सडकमा वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन र ८ पुलको सम्भाव्यता अध्ययन गर्न बाँकी रहेकोले विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार हुन सकेको छैन । तोकिएको समयमा कार्यसम्पन्न गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ७६.२ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं १ बाट म्याद थप भएका ५५ ठेकामा विभागीय प्रमुखले थप गर्नुपर्ने म्याद क्षेत्रीय निर्देशकले थप गरेको देखियो । त्यस्तै ३ ठेकामा क्षेत्रीय निर्देशकबाट बोलपत्र स्वीकृत भएकोमा डिभिजन प्रमुखले पहिलो छ महिनाको म्याद थप गरेको छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार म्याद थप गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न नमिल्नेमा नभएको अधिकार प्रयोग गरी म्याद थप गर्नु कानूनसम्मत देखिएन ।
७७. **जमानत** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११० मा त्रुटि सच्याउने अवधिसम्मको लागि कार्य सम्पादन जमानत राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी कार्यपरिचालन पेशकी प्रदान गर्दा समेत बैङ्क जमानत लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । उल्लिखित व्यवस्थाको पालना नगरी देहायबमोजिमका ८ मन्त्रालयअन्तर्गतका ३२ निकायले रु.३५ करोड ७० लाख बैङ्क जमानतको म्यादबेगर कारोबार गरेका छन् ।

सि.नं.	मन्त्रालय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१३	१९०८
२.	शहरी विकास मन्त्रालय	६	५८७
३.	सिँचाइ मन्त्रालय	३	५३२
४.	विज्ञान प्रविधि मन्त्रालय	१	३०५
५.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	५	८६
६.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	२	७८
७.	गृह मन्त्रालय	१	३८
८.	स्वास्थ्य मन्त्रालय	१	३६
	जम्मा	३२	३५७०

यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ७७.१ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गत डिभिजन सडक कार्यालय हुम्ला, सुर्खेत, पाल्पा, ललितपुर र मकवानपुरले कम अवधिको बैङ्क जमानत राखेको, कार्यसम्पादन र बैङ्क जमानतको म्याद नाघेको रु.१६ करोड २० लाख रहेको छ ।
- ७७.२ सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजनले नुवाकोटको एक भोलुङ्गेपुल निर्माणको ठेक्का सम्झौता अन्त्य गरेकोले कार्यसम्पादन जमानतबापतको रु.६ लाख ८४ हजार जफत गरिनुपर्दछ ।
- ७७.३ जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, सिरहाअन्तर्गतको सिरहा-सुखिपुर सडक १५ महिनाभित्र स्तरोन्नति गर्ने गरी रु.१८ करोड ११ लाखमा भएको ठेक्का सम्झौताअनुसार १० प्रतिशत मोबिलाइजेशन पेशकीबापत रु.१ करोड ६० लाख दिएकोमा २०७३।१०।११ सम्म निर्माण कार्यको भौतिक प्रगति १.५ प्रतिशत भएको छ । निर्माण कार्य सुचारु गर्न कार्यालयले पटक पटक पत्राचार गरे तापनि कार्य शुरु भएको पाइएन । निर्माण कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि समाप्त भइसकेकोमा म्याद थप भएको छैन भने कार्यालयले जमानत फिर्ता माग गरेकोमा बैङ्कले जमानतको म्याद समेत समाप्त

भएको कारण फिर्ता नगरेकोले पेशकी रकम जोखिममा परेको हुँदा सम्बन्धित आयोजना प्रमुखलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

७७.४ सशस्त्र प्रहरी बल, प्रधान कार्यालयले क्यामोफ्याग तयारी चुस्ता र कटनप्यान्ट खरिदको २ आपूर्तकवाट समयमा कार्य सम्पन्न नहुँदा प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतका दरले क्षतिपूर्ति लिने निर्णय गरी म्याद थप गरेको छ । खरिद सम्झौताबमोजिमको काम उल्लिखित समयावधिभित्र सम्पादन नगर्ने आपूर्तकलाई कालो सूचीमा राखी बैङ्क जमानत रु.३८ लाख जफत हुनुपर्दछ ।

७७.५ राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाको भवन निर्माण गर्ने निर्माण व्यवसायीले पेस गरेको एक वाणिज्य बैङ्कबाट जारी भएको रु.३६ लाखको कार्य सम्पादन जमानत र रु.६२ लाखको कार्यपरिचालन पेशकी जमानतको म्याद समाप्त भएकोमा २०७३।७।१८ मा रोक्का राख्न बैङ्कलाई पत्राचार गरेको देखियो । जमानतको म्याद समाप्त नहुँदै रकम रोक्का तथा जफत गरी सरकारी कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेमा सो हुन नसकेकोले रकम जोखिममा परेको छ । अतः जोखिममा परेको बैङ्क जमानत असुल गरी समयमा जमानतको रकम दाबी नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ ।

७७.६ कर्णाली लोकमार्गअन्तर्गत सुर्खेत-जुम्ला सडकमा पर्ने दुई पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.४ करोड २ लाखका दुई खरिद सम्झौता भएकोमा निर्माण व्यवसायीले एक पुलको काम शुरु नगरेको तथा अर्को पुलको आंशिक कार्य गरी निर्माण स्थल छाडेकोले निर्माण व्यवसायीको पेशकी जमानत रु. ५३ लाख ५२ हजार जफत गर्न पत्राचार गर्दा सो निर्माण व्यवसायीको नाममा जमानत जारी नभएको जवाफ सम्बन्धित बैङ्कबाट प्राप्त भएको छ । उक्त खरिद सम्झौता अन्त्य गरी निर्माण व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राखेकोमा खरिद सम्झौताको जमानत र बाँकी कार्य गर्न लाग्ने रकम यकिन गरी असुल हुनुपर्दछ ।

७७.७ नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७० मा सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले जडान गरेको प्रमाण सहित अनुदान बापतको रकम दाबी गरेपछि अनुदान फारामहरूको मूल्याङ्कन गरी बैङ्क ग्यारेन्टीको आधारमा ९० प्रतिशतसम्म भुक्तानी दिन सक्ने व्यवस्था छ । सोअनुसार सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले पेशकी लिन वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्धन केन्द्रमा पेस गरेको बैङ्क ग्यारेन्टीको अवस्था परीक्षण गर्दा १७ कम्पनीले पेस गरेको रु.४ करोड ६३ लाखको बैङ्क जमानतको अवधि समाप्त भएको देखियो । जमानतको अवधि समाप्त भएकोले जोखिममा रहेको पेशकी असुल गर्नुपर्दछ ।

अन्य सात कम्पनीको नाममा रहेको रु.९ करोड ८ लाख बैङ्क जमानतको सम्बन्धमा कम्पनीले पेशकी माग गरेको निवेदन र अनुदानको लागि पेस गर्नुपर्ने अनुदान मागफाराम प्रस्तुत नभएको उल्लेख छ । पेशकी दिन आवश्यक प्रमाण कागजातबेगर जमानतमात्र लिई कोषको रकम कम्पनी विशेषलाई लाभ हुने गरी भुक्तानी दिनु उपयुक्त देखिएन ।

कार्यसम्पादन जमानतको म्याद समाप्त गराउने र जफत नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाई खरिद नियमावलीबमोजिम फिर्ता लिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

७८. **सोभै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ (२) बमोजिम खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धालाई सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी खरिद गर्नु नहुने व्यवस्था छ । ऐनको प्रावधान विपरीत देहायका ८ मन्त्रालय/निकायअन्तर्गतका ४८ इकाइबाट मालसामान तथा संरचना निर्माण लगायतका खरिद कार्यलाई विभिन्न टुक्रामा लागत अनुमान तयार गरी रु.१८ करोड ५८ लाखमा खरिद गरेको देखिन्छ ।

सि.नं.	मन्त्रालय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	३	१६४
२.	सिँचाइ मन्त्रालय	६	२६५
३.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	२२	६२३
४.	शहरी विकास मन्त्रालय	२	३५०
५.	गृह मन्त्रालय	६	३३७
६.	शिक्षा मन्त्रालय	६	५७
७.	रक्षा मन्त्रालय	१	४५
८.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	२	१७
	जम्मा	४८	१८५८

प्रतिस्पर्धात्मक रूपले बोलपत्रको प्रक्रिया नअपनाई लागत अनुमान टुक्रा पारी सोभै खरिद गर्ने प्रक्रियामा नियन्त्रण हुन सकेको छैन । खरिद कार्यमा प्रतिस्पर्धा सीमित गरेको मितव्ययिता तथा कानुनी दृष्टिकोणबाट समेत उपयुक्त देखिँदैन । खरिद विधि प्रतिस्पर्धी र मितव्ययी बनाउन एवं सोभै खरिद गर्ने कार्य उपर नियन्त्रण गर्न खरिद अनुगमन गर्ने दायित्व रहेका केन्द्रीय निकाय जिम्मेवार हुनुपर्दछ ।

७९. **काममा ढिलाइ -** सिक्टा सिँचाइ आयोजनाको लिङ्ग नहर निर्माण तथा मुहान मर्मत कार्य २०७५।७।२१ भित्र सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.९८ करोड ८१ लाखमा सम्झौता भएको छ । सोअनुसार रु.८ करोड ३३ लाख पेशकी उपलब्ध गराएकोमा सम्झौता मितिले २३३ दिन वित्तिसकेकोमा कुनै कार्य गरेको छैन । त्यस्तै ६ ठेक्काको रु ४१ करोड १७ लाखको सम्झौता अनुसार सम्पन्न गर्नुपर्ने मिति समाप्त भैसकेकोमा २५ देखि ६० प्रतिशतसम्म कार्य गरेको छ । समयमा कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई आवश्यक कारबाही गरी कार्यतालिका अनुसरण गर्न लगाउनुपर्दछ ।
८०. **खरिद सम्झौताको अन्त्य -** सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२८ मा खरिद सम्झौता उल्लङ्घन भए प्राप्त हुने उपचारको व्यवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:
- ८०.१ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना, पश्चिम खण्डअन्तर्गत घोडावण्ड खरवाड सडक खण्डमा रु.१ करोड ४० लाखको कार्य नगर्ने एक निर्माण व्यावसायीसँग भएको सम्झौता सुविस्ताको आधारमा अन्त्य गरेको छ । खरिद सम्झौताको म्याद समाप्त भएको ६६२ दिनपछि म्याद थप माग गरेअनुसार थप दिई रु.९ लाख भुक्तानी दिएको छ । खरिद सम्झौता रु.१ करोड ४० लाखको ३२.७६ प्रतिशतमात्र काम गरेका निर्माण व्यवसायीलाई रु.५२ लाख भुक्तानी गरेको छ । तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीबाट रु.१ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगरेको, निजले राखेको कार्य सम्पादन जमानत रु.८ लाख फिर्ता माग नगरेको तथा निजले कार्य सम्पन्न नगरेको रु.९४ लाख बराबरको कार्य अर्को निर्माण व्यवसायीबाट गराउनुपर्नेमा सो नगरी सुविस्ताको आधारमा ठेक्का तोडेकोले सो कार्यमा संलग्न हुनेलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
- ८०.२ डिभिजन सडक कार्यालय, दाङअन्तर्गतको एक सडक निर्माण कार्य गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु ७ करोड ३९ लाखमा २०७१ फागुन २० सम्म सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा सो म्यादमा कार्य सम्पन्न नगरेकाले २०७३।१।२८ मा सम्झौता भंग गरी रु. १ करोड ९२ लाख असुल गर्ने निर्णय गरेको छ । निर्माण व्यवसायीले काम नगरेका कारण थप काम गराउँदा लागेको लागतको २५ प्रतिशतले हुने रकम असुल गर्ने व्यवस्था रहेकोमा सम्झौता तोडे पश्चात् लागत रकम रु.८

करोड ८३ लाखको २५ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड २१ लाख असुल गर्नुपर्नेमा रु.१ करोड १४ लाखमात्र असुल गरेकोले घटी असुल गरेको रु.१ करोड ७ लाख असुल गरी सम्भौताको शर्त विपरीत कार्य गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

८१. **दोहोरो सम्भौता** – धरान-चतरा-गाईघाट-कटारी-सिन्धुली-हेटौंडा सडक योजनाले रु.१ अर्ब ७ करोडको लागत अनुमान स्वीकृत गराई रु.६६ करोड ७८ लाखको खरिद सम्भौता गरी रु.२० करोड ३४ लाख भुक्तानी गरेको र खरिद सम्भौता निरन्तर चालु रहेका छन् । योजनाको समन्वय कार्यालयले निर्माण कार्य गराइरहेको सोही स्थलमा रु.७ अर्ब १० करोडको काम ३६ महिनामा सम्पन्न गर्ने गरी एक जे.भी.सँग सम्भौता गरेको छ । योजनामा हालसम्म भुक्तानी भएको काम र भुक्तानीको यथार्थ अवस्था मूल्याङ्कन नगरी सोही कार्य एकभन्दा बढी निर्माण व्यवसायीले निर्माण गर्ने नयाँ खरिद सम्भौता गरेको पाइयो । यस्तो कार्यलाई कानूनसम्मत मान्न सकिने ।
८२. **वातावरणीय मूल्याङ्कन** - पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग योजना, पूर्वी खण्डले कोशी कोरिडोर अन्तर्गत घुर्मी चतरा, कावेली चतरा र लेगुवाघाट चतरा सडक खण्ड निर्माण स्थलको २०६८/६९ मा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन नगरी रु.१२ करोड ८८ लाखका १६ खरिद सम्भौता गरेकोले ३ खरिद सम्भौतामा रु.६७ लाखको कार्य सम्पन्न भएपछि निर्माण कार्य रोकिएको र पेशकी बैङ्क जमानतको म्याद समेत समाप्त भएको पाइयो । यसरी कानूनविपरीत खरिद सम्भौता गर्नेलाई कारवाही हुनुपर्दछ ।
८३. **विवाद अवरोध** - काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाबाट खरिद सम्भौता भएका विभिन्न प्याकेजहरुमा सडक अधीनस्थ क्षेत्र, सडकको चौडाइ, रेखांकन आदि पक्ष यकिन नगरी खरिद सम्भौता गरेकोले विवाद तथा अवरोध सिर्जना भई जोरपाटी साँखु सडक खण्डका ४ खरिद सम्भौतामध्ये एकमा सम्भौता भएको १५ महिना व्यतीत भए तापनि निर्माण कार्य शुरु भएको देखिएन । सडक सुधार/विस्तारको लागि मौजुदा सडकहरु कटिङ्ग तथा ग्रेडिङ्ग गरी छाडिने र लामो समयसम्म कालोपत्रे नगरिँदा सडकबाट उत्पन्न हुने धुलोबाट वायुमण्डल प्रदूषित भई सर्वसाधारणको जनस्वास्थ्यमा समेत प्रतिकूल असर पर्न गएको छ ।
८४. **स्पेसिफिकेशन** – सम्भौतामा उल्लिखित प्राविधिक स्पेसिफिकेशन र गुणस्तरबमोजिमका सामान प्राप्त भए नभएको परीक्षण गराई भुक्तानी दिनुपर्नेमा राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले २ आपूर्तकसँग भएको सम्भौतामा उल्लिखित सामान स्पेसिफिकेशनबमोजिम नभएकोमा पनि स्वीकार गरी रु.३० लाख भुक्तानी गरेको पाइयो । यसैगरी मानवअङ्ग प्रत्यारोपण केन्द्रले रु.१ करोड ७ लाखका हेमो डाइलासिस मेसिन, रोप्लान्ट, डालाजिर रेमोसेसर र इलेक्ट्रोसर्जिकल युनिट मेसिनरी मालसामान प्राविधिक जाँच गर्दा सम्भौतामा उल्लिखित स्पेसिफिकेशन नमिलेकोमा समेत स्वीकार गरी रकम भुक्तानी दिएको पाइयो । स्पेसिफिकेशन पूर्ण रूपमा नमिलेको अवस्थामा मेसिन, उपकरणहरु स्वीकार गर्न नमिल्नेमा स्वीकार गरेकोले सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्छ ।
८५. **निःशुल्क औषधि आपूर्ति** – स्वास्थ्य मन्त्रालयले पच्चीस शैयासम्म हुने जिल्ला अस्पतालमा ७० प्रकारका १०२ आइटम, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा ६१ प्रकारका ७१ आइटम र स्वास्थ्य चौकीमा २९ प्रकारका ४१ आइटम औषधि आम नागरिकलाई निःशुल्क वितरण गर्ने घोषणा गरेको छ । औषधि आपूर्ति सम्बन्धमा घटी ५ प्याकेजको खरिद प्रक्रिया रद्द भएको, निर्णय प्रक्रियामा संलग्न पदाधिकारीले समयमा निर्णय गर्न नसकेको, २०७२/७३ र २०७३/७४ को लागि औषधि खरिद प्रक्रिया शुरु भएकोमा २८ प्याकेजमा २०७३ आषाढ र २० प्याकेजमा २०७३ श्रावणमा खरिद सम्भौता भएको, चालु आर्थिक वर्षमा आपूर्ति गर्नुपर्ने औषधि सोही आर्थिक वर्षमा खरिद

हुनुपर्नेमा आर्थिक वर्षको अन्त्य र पछिल्लो आर्थिक वर्षमा सम्भौता गरेको लगायतका कारण आम जनताले समयमा औषधि प्राप्त गर्न नसक्ने, औषधि व्यवस्था सम्बन्धी बजेटको सदुपयोग नभई स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा असर परेको देखियो । यथासमयमै औषधि आपूर्तिको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

८६. **औषधि उपकरण आपूर्ति** - क्षयरोगसम्बन्धी औषधि उपकरण आपूर्ति व्यवस्था सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

८६.१ केन्द्रीय तथा जिल्लामा औषधिको न्यूनतम र अधिकतम मौज्जातको निश्चित मापदण्ड तय गर्नुपर्नेमा गरेको देखिँदैन । मुकुकभर आवश्यक औषधिहरूको भण्डारण गरी जिल्लाको मागबमोजिम औषधि वितरण गरिने केन्द्रको मौज्जात विश्लेषण गर्दा न्यूनतम तथा अधिकतम मौज्जातको स्पष्ट नीति तयार नगरेको कारण वार्षिक खपतको औसतमा कानामैसिन ७ दिन, लेभोल्फेक्सिन ११ दिन, इथाम्बुटोल १८ वर्ष र आइसोनाइज्ड तीनसय एम.जी. साढे तीन वर्षलाई पुग्ने रहेको पाइयो । गत वर्षसम्मको ३३ लाख ट्याबलेटको म्याद समाप्त भएको र यो वर्ष रु.४० लाखको औषधिको म्याद नाघेको देखिन्छ ।

८६.२ दातृ निकायबाट प्राप्त २०६९ फागुनसम्म म्याद भएका २ लाख २८ हजार ट्याबलेट तथा २०७० पौषमा उत्पादन भई २०७५ पौषसम्म म्याद भएका १ लाख ५६ हजार ४५० सिरिन्ज गुणस्तरको मापदण्ड पूरा नगरेकाले प्रयोगहीन अवस्थामा भण्डारण गरिराखेको देखिन्छ ।

८६.३ यो वर्ष ग्लोबल फण्डसँग रु.९२ करोड ३० लाखको सम्भौता गरेकोमा सीधै नियुक्ति भएका एक अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थालाई कुल सहायताको २५ प्रतिशत अर्थात् रु.२३ करोड २ लाख कार्यक्रमवेगर सीधै कोष व्यवस्थापनमा खर्च गर्ने सम्भौता गरेको छ । ग्लोबल फण्डको क्षयरोग सम्बन्धी सहयोग सम्भौताअनुरूप प्रमुख प्राप्तिकर्ता सेभ द चिल्ड्रेनको सन् २०१५/१६ को लेखापरीक्षण विवरणमा कुल खर्च अमेरिकी डलर ३१ लाख ७५ हजारमध्ये अमेरिकी डलर १२ लाख ५६ हजारको क्षयरोग सम्बन्धी औषधि उपकरणहरू राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रमा प्राप्त हुनुपर्नेमा सन् २०१६ डिसेम्बरसम्म प्राप्त भएको छैन । औषधि उपकरण प्राप्त नहुनु सम्भौताअनुकूल कार्य भएको मान्न सकिएन ।

८७. **भवन निर्माण** - गणेशदल गणको दुई तले जवान लाइन भवन २०७३/३१/२५ सम्ममा रु.१ करोड ५१ लाखमा निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्भौता भएको र प्राप्त अख्तियारीअनुसार पूरै रकम सो भवनमा खर्च नभएकोले बचत रकमबाट पुन तेस्रो तल्ला थप गर्ने गरी सोही निर्माण व्यवसायीबाट काम गराई रु.१ करोड ६४ लाख भुक्तानी गरेको छ । ठेक्का सम्भौताअनुसार गर्नुपर्ने पूरै कामको रकम भुक्तानी भएको उक्त भवनको स्थलगत निरीक्षण गर्दा भ्याल, ढोका, प्लाष्टर, रंग रोगन, बिजुली, ट्वाइलेट बाथरूमको फिटिङ्ग आदि काम भएको पाइएन । कामै नगरी भुक्तानी गरेको रु.३६ लाख ८४ हजार असुल गरी भुक्तानी दिने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनु पर्दछ ।

८८. **पाइप मौज्जात** - नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को २०६२/११/१८ को निर्णय र खानेपानी तथा ढल निकास विभागको २०६३/१/३ को परिपत्रानुसार गत विगतको मौज्जातको उपयोग गर्ने र अत्यावश्यक भएमा मात्र खरिद गर्नुपर्नेमा जिल्लामा सञ्चालित खानेपानी आयोजनाहरूका लागि पाइप तथा फिटिङ्गस् खरिद गर्दा स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा उल्लिखित परिमाणभन्दा बढी खरिद गर्ने साथै पुरानो मौज्जातको उपयोग नगरी पुनः मौज्जातमा रहने गरी खरिद गर्ने गरेको पाइयो । पाइप तथा फिटिङ्गस्को न्यूनतम मौज्जातको मापदण्ड तयार गरेको देखिँदैन । खानेपानी तथा

सरसफाई डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालय १० मा रु.४ करोड २२ लाखका २ लाख ८५ हजार मिटर पाइप बाँकी रहेकोमा यो वर्ष रु.२७ करोड ४० लाख मूल्यका ९ लाख ९३ हजार मिटर पाइप खरिद गरेको देखिन्छ । यो वर्षको अन्तमा ललितपुर, संखुवासभा, भापा लगायत ८ कार्यालयमा रु.७ करोड १४ लाख मूल्यका ५ लाख १६ हजार मिटर पाइप मौज्दात राखेको छ । न्यूनतम मौज्दात निर्धारण गरी विभागको निर्णय र निर्देशनको पालना नगर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

८९. **इन्जिनियरिङ सुविधा** - सार्वजनिक लेखा समितिको २०६१/१।८ को निर्णयले निर्माण कार्यको रेखदेख सुपरभिजन तथा अन्य कार्य गर्न बजेटमा व्यवस्था गरी स्रोत साधन व्यवस्थापन गर्ने, ठेक्काको बिल अफ क्वान्टिटीमा इन्जिनियरिङ सुविधा राखेर निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गर्ने विषयमा नियन्त्रण गर्ने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देहायअनुसार देखिएको छ:

८९.१ रानी जमरा कुलरिया आयोजनाले पाँच खरिद सम्झौतामा रु.१२ करोड ३० लाखमा गाडी भाडा सुविधा बिल अफ क्वान्टिटीमा राखेर यो वर्ष रु.१ करोड ७१ लाख सहित हालसम्म रु. ७ करोड ७७ लाख निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गरेको छ । अतः इन्जिनियरहरूलाई सुविधा दिने अभिप्रायले बीओक्यूमा गाडी भाडा समावेश गर्दा आयोजनाको निर्माण खर्च बढ्न जाने हुन्छ । यस्ता खर्चउपर नियन्त्रण गरिनुपर्दछ भनी विगतदेखि यस कार्यालयले प्रतिवेदनमार्फत सुभाउद्वै आएकोमा हालसम्म यस्ता कार्यमा सुधार हुन नसकेको अवस्था विद्यमान छ ।

८९.२ बिल अफ क्वान्टिटीमा समावेश गरी महाकाली नदी नियन्त्रण आयोजना, दार्चुलाले रु.४३ लाख र महाकाली सिँचाई आयोजनाले रु.१४ लाख भाडा भुक्तानी गरेको छ । विभिन्न सिँचाई आयोजनाबाट गाडी उपलब्ध गराउन रु.२ करोड ९९ लाख भुक्तानी गरेको छ । आयोजनाले अनावश्यक शिरोभार खर्च घटाउन सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय एवं तत्सम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

८९.३ शहरी विकास तथा भवन डिभिजन कार्यालय १२ ले विभिन्न निर्माण कार्यको ठेकामा रु.२ करोड ३५ लाखको सवारी साधन, गाडी भाडा, कम्प्युटर, ल्यापटप, मोटरसाइकल, स्कुटर आदि आपूर्ति गर्ने गरी ठेक्का सम्झौता गरेको पाइयो ।

९०. **कृषि मल खरिद र ढुवानी** - यो वर्ष सरकारले रासायनिक र अन्य मलमा मूल्य अनुदान बापत कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडलाई १ लाख ८० हजार मेट्रिकटनको लागि रु.३ अर्ब ८७ करोड र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लिमिटेडलाई १ लाख ७ हजार मेट्रिकटनको लागि रु.१ अर्ब ५७ करोड समेत रु.५ अर्ब ४४ करोड उपलब्ध गराएको छ ।

साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशनले १ लाख ७ हजार मेट्रिकटन खरिदमा रु.१ अर्ब ९९ करोड ८९ लाख खर्च लेखी प्राप्त भएको अनुदानभन्दा रु.४२ करोड ४६ लाख बढी खर्च गरेको छ । कर्पोरेशनले बढी खर्च गर्नु पूर्व मन्त्रालयको स्वीकृति समेत लिएको छैन ।

रासायनिक मल आयात गर्न कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडले १ लाख ९१ हजार मेट्रिकटनको लागि रु.१४ लाख र कर्पोरेशनले १ लाख ७ हजार मेट्रिकटनको लागि रु.४८ लाख प्रतीतपत्रबापत बैङ्क कमिसन खर्च लेखेकोमा दुई कम्पनीबीच खर्चमा फरक देखिएको छ । घटी परिमाण आयातको बढी कमिसन भुक्तानी भएकोमा मन्त्रालयको अध्ययन टोलीले छानबिन गर्न सिफारिस गरेकोमा टुङ्गो नलगाएकोले कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडले खरिद गरेको मलमध्ये रु.२ अर्ब ४ करोड ६६ लाख मूल्य बराबरको युरिया ६५ हजार ८५१ मेट्रिकटन, डीएपी १३ हजार ७८४ मेट्रिकटन, पोटास ६ हजार २८ मेट्रिकटन र कृषि चून ४४१ मेट्रिकटन वितरण गर्न बाँकी देखाएको छ। निर्धारित समयभित्र प्रयोगमा ल्याउन नसक्दा प्रयोग गर्न नमिली गुणस्तरहीन हुने अवस्था हुन्छ। अतः उक्त मल यथाशीघ्र प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ।

९१. **बीमा भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ बमोजिम निर्माण व्यवसायीले निर्माण सामग्री, प्रयोग गरिने मेसिन औजार वा प्लान्ट लगायत निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउने अवधि कभर हुने गरी बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। तोकिएको अवधि र क्षेत्र कभर हुने गरी बीमा नगराएको, बीमा खर्चको प्रमाण पेस नगरेको लगायत देहायका ५ मन्त्रालयअन्तर्गतका ४४ निकायले रु.७ करोड ५३ लाख भुक्तानी गरेको देखिन्छ। सबै प्रकारका जोखिम समेट्ने गरी बीमा गर्नुपर्दछ।

सि.नं.	मन्त्रालय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२४	६३०
२.	सिँचाइ मन्त्रालय	१०	९६
३.	शहरी विकास मन्त्रालय	८	२४
४.	गृह मन्त्रालय	१	२
५.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	१	१
	जम्मा	४४	७५३

समयमा ठेक्का बन्दोबस्त नगरेको, लागत अनुमान टुक्र्याई सोभै खरिद गरी प्रतिस्पर्धात्मक तथा पारदर्शी रूपमा ठेक्का व्यवस्था हुने नगरेको, अधिकांश ठेक्कामा म्याद थप गरेको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगरेको, लागत अनुमान यथार्थपरक तवरले तयार नगरेको, पूर्वानुमान गर्न सकिने काम लागत अनुमानमा समावेश नगरी भेरिएसनबाट गराएको, प्रोभिजनल सम तथा डिजाइन एण्ड विल्ट ठेक्कामा समेत भेरिएसन गराएको, समयमा काम नगर्दा समेत सम्झौताअनुसार कारबाही नगरेको, नपाउने मूल्यवृद्धि दिएको, त्रुटिपूर्ण डिजाइनका कारण निर्माण कार्यमा समस्या देखिएको छ। ठेक्का बन्दोबस्त भए तापनि तोकिएको समयमा सम्पन्न नभई समय र लागतमा समेत वृद्धि भएको देखिएको छ। सार्वजनिक खरिदको काम दक्षतापूर्ण तवरले हुन सकेको छैन। अतः यस्ता प्रकारका कार्यउपर यथासमयमै सुधार गर्नु जरुरी छ।

● लेखापरीक्षण

९२. **लेखापरीक्षण नगराएको** - कानुनी व्यवस्थाअनुरूप कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गराउने दायित्व पूरा नगरेको व्यहोरा देहायमा उल्लेख गरिएको छ:
- ९२.१ आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १६ (२) मा प्रत्येक कार्यालयले आय-व्ययको लेखा र आर्थिक विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्नेमा राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रको रु.१६ करोड ७१ लाख तथा बाल स्वास्थ्य महाशाखाको रु.१६ करोड १३ लाख समेत रु.३२ करोड ८४ लाखको सेस्ता पेस नभएकोले लेखापरीक्षण हुन सकेन। आर्थिक कारोबारको सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ।
- ९२.२ स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमको प्राविधिक सहायता रु.२७ करोड ९५ लाख, स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभागअन्तर्गत ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई,

ग्रामीण पहुँच सुधार कार्यक्रम, भोलुङ्गेपुल क्षेत्रगत कार्यक्रम लगायत ५ दातृ राष्ट्र तथा संघ संस्थाबाट प्राप्त रु.४ अर्ब ७० करोड ५० लाख, ३ दातृ राष्ट्र तथा संघसंस्थाबाट सोभै भुक्तानी भएको अनुदान तथा ऋण रु.५४ करोड ७० लाख, राष्ट्रिय ग्रामीण यातायात सुदृढीकरण कार्यक्रमबाट अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनलाई उपलब्ध गराएको रु.४९ करोड ७९ लाख र जिल्ला प्राविधिक कार्यालय खोटाङमा स्थानीय सडक सुधारको लागि निकास गएको रु.६ करोड ९ लाख समेत रु.६ अर्ब ९५ लाखको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

९२.३ केन्द्रीय बालकल्याण समितिले २०७१/७२ र २०७२/७३ मा वैदेशिक सहायता स्वरुप प्राप्त गरेको रु.२२ करोड ६२ लाखको आर्थिक सहायता रकमको आर्थिक विवरण, सम्झौताको प्रतिलिपि सहित सेस्ता कागजात लेखापरीक्षणको लागि उपलब्ध गराउन २०७३/१२ मा अनुरोध गरेकोमा हालसम्म पेस गरेको छैन ।

९२.४ त्रिभुवन विश्वविद्यालयको गत वर्षसम्मको बक्यौता ३७७ मध्ये यो वर्ष ५३ इकाइले वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराएका छन् । बक्यौता लेखापरीक्षण नगराएका ३२४ मा यो वर्षको संख्या थप भई ३८० निकायको बक्यौता रहेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९ वैशाखमा तीन महिनाभित्र बक्यौता लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिए तापनि सो को पालना नभएको व्यहोरा विगत प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा स्थितिमा सुधार आएको छैन ।

सबै प्रकारका कारोबारको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ । साथै त्रिभुवन विश्वविद्यालयले सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन समेत अटेर गरेको हुँदा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

९३. स्थानीय तहको लेखापरीक्षण - नेपालको संविधानको धारा २४९ अनुसार स्थानीय तहको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट हुने संवैधानिक व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

९३.१ स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ६९(२) बमोजिम साविक गाउँ विकास समितिको अन्तिम लेखापरीक्षण गाउँ विकास समितिबाट गठित लेखासमितिको सिफारिसमा जिल्ला विकास समितिले स्वीकृत गरेको लेखापरीक्षकबाट र दफा ९३५(२) बमोजिम नगरपालिकाको आय-व्ययको अन्तिम लेखापरीक्षण लेखा समितिको सिफारिसमा नगर परिषद्बाट छनौट भएका दर्तावाल लेखापरीक्षकबाट हुँदै आएकोमा नेपालको संविधानको धारा ३०४(१) बमोजिम महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने स्थिति छ ।

संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार २०७३/७४ देखि नै स्थानीय तहको लेखापरीक्षण यस कार्यालयबाट गर्ने गरी प्रारम्भिक कार्य शुरु भएको छ । मन्त्रालयसँग सहमति गरी साविकका गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाको २०७२/७३ को लेखापरीक्षण साविकबमोजिम गर्ने व्यवस्था मन्त्रालयले मिलाउने र २०७३/७४ देखिको आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार यस कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गर्ने प्रक्रिया शुरु भएको छ । स्वीकृत प्राप्त लेखापरीक्षकबाट नगरपालिकाको २०७२/७३ को लेखापरीक्षण प्रतिवेदन यस कार्यालयमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मन्त्रालयले मिलाउने निर्णयअनुसार साविक ४९ नगरपालिकाको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ । उक्त लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा सेस्ता र बैङ्क मौज्जात फरक परेको, सम्पत्तिको यथार्थ मूल्याङ्कन नगरेको, सापटी र शोधभर्ना हिसाब नमिलेको, राजस्व बाँडफाँड रकम सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिमा नपठाएको, पेशकी फछ्यौट हुन बाँकी रहेको आदि कैफियत देखिएको छ ।

- ९३.२ उपत्यका र हिमाली क्षेत्रका १२ जिल्लाबाहेक ६० जिल्लामा साविक गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाको लेखापरीक्षणको लागि दर्तावाला लेखापरीक्षकको नियुक्ति, सेवा, शर्त तथा प्रतिवेदन जस्ता विषयमा यस कार्यालयबाट अनुगमन गर्दा ३३ जिल्लाबाट लेखापरीक्षक नियुक्ति भएको विवरण प्राप्त भएको छ । सोअनुसार नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको २०७२/७३ को लेखापरीक्षणका लागि नियुक्त भएका १ हजार ७२५ लेखापरीक्षकलाई लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ को व्यवस्था तथा लेखापरीक्षणका सम्बन्धमा अभिमुखीकरण/अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । उक्त अभिमुखीकरण/अन्तरक्रिया कार्यक्रममा लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा, लेखापरीक्षण व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदन प्रणाली, आचारसंहिता तथा प्रतिवेदनमा न्यूनतम रूपमा उल्लेख गर्नुपर्ने व्यहोरा सम्बन्धमा जानकारी गराइएको छ । तेत्तीस जिल्लाका ४९ नगरपालिका र १७२५ गाउँ विकास समितिमा लेखापरीक्षक नियुक्ति भएकोमा २०७३ माघ मसान्तसम्म २३ नगरपालिका र ३९३ गाउँ विकास समितिको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको जानकारी गराएको छ ।
- ९३.३ लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका २३ नगरपालिका र ३९३ गाउँ विकास समितिमध्ये कारोबार अङ्क खुलेका ८ नगरपालिका र १५ गाउँ विकास समितिको कारोबार रु.३ अर्ब ९३ करोड ९३ लाख छ । आर्थिक कारोबार अङ्क खुलेका नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको कुल बेरुजू रु.७ करोड ९८ लाख देखिएको छ । सोमध्ये असुल गर्नुपर्ने रु.६१ लाख २७ हजार, अनियमित रु.३ करोड ९३ लाख र पेशकी बाँकी रु.३ करोड ४४ लाख रहेको छ । स्थानीय तहको लेखापरीक्षण सहज बनाउन गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाको स्वेस्ता पुनःसंरचना पश्चात् बन्ने गाउँपालिका र नगरपालिकामा हस्तान्तरण हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
९४. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** - नेपाल सरकारका कार्यालयहरू, सरकारी पूर्णस्वामित्व भएका संस्था, स्थानीय निकाय र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आन्तरिक लेखापरीक्षणको मूल्याङ्कन गर्दा देहायबमोजिमको स्थिति देखिएको छ:
- ९४.१ आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ ले सबै सरकारी कार्यालयहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तोकिएबमोजिम गर्ने गराउने व्यवस्था गरेको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले जारी गरेको आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिकामा लेखापरीक्षणको उद्देश्य र क्षेत्र निर्धारण गरे तापनि सबै सरकारी निकायहरूको सबै कारोबारलाई आन्तरिक लेखापरीक्षणमा समेट्न सकेको छैन ।

कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका उपत्यका बाहेकका ७२ जिल्लाअन्तर्गत १ हजार ८९७ कार्यालयको बेरुजू नदेखिएको जनाएको छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणले देखाएको बेरुजू रकममध्ये ९९ प्रतिशतभन्दा बढी पेशकी बेरुजूमात्र रहेको, अधिकांश व्यहोरा सैद्धान्तिक रहेको, व्यहोरा औल्याउंदा कानुनी आधार खुलाएको छैन । यसबाट महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट आन्तरिक लेखापरीक्षणमा प्रभावकारिता ल्याउन नसकेको स्पष्ट हुन्छ । अनियमित एवं असुल गर्नुपर्ने बेरुजूको प्रतिशत न्यून रहेकोले प्रभावकारी र नतिजामूलक ढङ्गले लेखापरीक्षणको कार्यान्वयन हुन नसकेको अवस्थामा अन्तिम लेखापरीक्षणमा बढी समय लगाउनु परेको छ ।

सार्वजनिक लेखा, लेखापरीक्षण र मूल्याङ्कन एवं अनुगमन अवस्थाको अध्ययन गर्न सार्वजनिक लेखा समितिद्वारा गठित उपसमितिले २०६७/१/१३ मा दिएको प्रतिवेदनले आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट अलग गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको छुट्टै इकाईबाट सम्पादन गराउने, लेखापरीक्षकको वृत्ति विकास गर्ने, लेखापरीक्षणमानको विकास गर्ने, व्यवस्थापन सूचनाप्रणालीको विकास गर्ने, औल्याइएका बेरुजूहरू

दुई महिनाभित्र असुल फछ्यौट गर्ने गराउने व्यवस्था गर्ने जस्ता सुभावहरु दिएकोमा सोको कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । कार्ययोजना बनाई आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सुदृढ गर्नु जरुरी छ ।

९४.२ कम्पनी ऐन तथा संस्थाको प्रचलित नियमअनुसार लेखापरीक्षण समिति गठन गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने व्यवस्था छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले २०६० मा तयार गरेका आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा निरीक्षण कार्य निर्देशिकालाई हालसम्म पनि परिमार्जन नगरी सञ्चालन गरेको देखिन्छ । नेपाल औषधि लिमिटेड र नेपाल वायुसेवा निगमले संस्थागत सुशासन कायम राख्न लेखापरीक्षण समितिको गठन समेत गरेका छैनन् । हैटौंडा सिमेन्ट उद्योगले लेखापरीक्षणमा सहयोग पुऱ्याउन निर्देशका समेत तयार गेको पाइएन । नेपाल टेलिभिजनको आन्तरिक लेखापरीक्षण महाशाखाले सबै तहका कार्यकारी अधिकारीको काम कर्तव्यको निरीक्षण गर्ने अख्तियारी नपाएको अवस्था छ । काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डले कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराएको छैन । कृषि सामग्री कम्पनीको आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखाले सम्पूर्ण कारोबारलाई नसमेटी परीक्षण गरेको देखिन्छ । द टिम्बर कर्पोरेसन नेपाल लिमिटेडको गठित लेखापरीक्षण समितिको २०७२।७३ मा बैठक समेत बसेको देखिँदैन । संगठित संस्थाहरुले आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई समय सापेक्ष प्रभावकारी र नतिजामूलक बनाउन नसकेको स्थिति छ ।

लेखापरीक्षण समिति गठन, निर्देशिका कार्यान्वयन एवं परिमार्जन, जनशक्ति तथा कार्यक्षेत्र, सुधारसहितको प्रतिबद्धता, प्रतिवेदनको कार्यान्वयन र सोको निरन्तर पुनरावलोकन लगायतका विषयमा सुधार गरी संगठित संस्थाहरुको आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रभावकारी तुल्याइनुपर्दछ ।

९४.३ स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ बमोजिम जिल्ला विकास समिति एवं गाउँ विकास समितिको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने र आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट निस्केको जिल्ला विकास समितिको बेरुजू अन्तिम लेखापरीक्षण हुनु अगावै फछ्यौट गर्नुपर्ने तथा गाउँ विकास समितिको बेरुजूको लगत राखी सम्परीक्षण गर्ने व्यवस्था छ ।

मासिक रुपमा आन्तरिक लेखापरीक्षण नगरी चौमासिक रुपमा गर्ने र आर्थिक वर्षको अन्तमा मात्र वार्षिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन पेश गर्ने परिपाटी यथावत छ भने आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट निस्केको बेरुजू अन्तिम लेखापरीक्षण हुनु अगाडि फछ्यौट गर्ने गरेको छैन । यस सम्बन्धमा जिल्ला विकास समितिको आन्तरिक लेखापरीक्षण बेरुजू र फछ्यौटको स्थिति अध्ययन गर्दा ७ जिल्ला विकास समितिको रु.४७ करोड ३६ लाख बेरुजू देखिएकोमा फछ्यौट नगरेको, ५ जिल्ला विकास समितिबाट बेरुजूको लगत अद्यावधिक नगरेको, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंमा १९ व्यक्ति तथा संस्थाको नामको पेशकी रु.२ करोड ८६ लाख बेरुजूमा समावेश नभएको, १२ जिल्ला विकास समितिले बेरुजूको आधार नखुलाई प्रतिवेदन गर्ने गरेको तथा गाउँ विकास समितिको बेरुजू लगत तथा फछ्यौटको अभिलेख अद्यावधिक नगरेकोले आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।

नियमावलीअनुसार मासिक रुपमा कानूनी आधार खुलाई प्रतिवेदन गर्नुपर्ने र औल्याइएका बेरुजू समयमै फछ्यौट गरी आर्थिक कारोबार स्वच्छ र पारदर्शी गराउनुपर्दछ ।

९४.४ त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आय-व्ययको विवरण तयार गरी लेखा अद्यावधिक राखी आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यस वर्ष विश्वविद्यालयअन्तर्गतका १२६ मध्ये ६९ निकायले मात्र आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई वित्तीय विवरण पेश गरेका छन् । समयमा आन्तरिक लेखापरीक्षण गरी वित्तीय विवरण पेश नगरेकोले केन्द्रीय कार्यालय, शिक्षण अस्पताल, इन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थानअन्तर्गतका निकायहरु र परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय लगायत ५७ निकायको

लेखापरीक्षण हुन सकेन । आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई वित्तीय विवरण पेस नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

● आय प्राप्ति

९५. **भाडा बक्यौता** - सम्झौताबमोजिमको भाडा असुल गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्नेमा सैनिक हवाई महानिर्देशनालयअन्तर्गतको व्यापारिक उडान समितिले निर्धारण गरेको हवाई भाडा, इन्धन खर्च, भत्ता र अवतरण शुल्क बापत मध्य एयर वेशले ३ निकायसँग रु.३२ लाख, हेलिकोप्टर चार्टर्ड भाडा बापत २०३४।३५ देखि २०७२।७३ सम्म ५९ निकाय र संस्थाबाट रु.६ करोड ७६ लाख, भी.भी.आई.पी. उडान सेवातर्फ २०४२।४३ देखि २०७२।७३ सम्म २८ निकाय र संस्थाबाट रु.१ करोड २५ लाख समेत रु.८ करोड ३३ लाख उठ्न बाँकी रहेको छ । उक्त बक्यौता रकममध्ये विघटन भएका ८ सरकारी निकायसँग रु.६० लाख र गृह मन्त्रालयसँग रु.३ करोड १३ लाख बाँकी रहेको छ । असुल गर्न बाँकी भाडाको ५० प्रतिशतले हुने रु.४ करोड राजस्व दाखिला हुनेमा बक्यौताको कारणले राजस्व असुली समेत भएको छैन । यसैगरी स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गत १० अस्पतालले सटर भाडामा लगाएबापतको रु.२ करोड ११ लाख समेत रु.१० करोड ४४ लाख असुल गर्न बाँकी देखिन्छ । प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाही गरी बक्यौता रकम यथाशीघ्र असुल गर्नुपर्दछ ।
९६. **भूबहाल कर** - पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजनाले भूबहाल करबापत एक कम्पनीबाट प्राप्त रु.५ करोडमध्ये रु.४ करोड ५१ लाख दाखिला गरेकोले बाँकी रु.४९ लाख दाखिला गर्नुपर्दछ ।
९७. **प्रसारण शुल्क** - राष्ट्रिय प्रसारण ऐन, २०४९ को दफा ५ मा नेपालभिन्न कुनै ठाउँमा स्याटेलाइट केबुल वा अन्य सञ्चार माध्यमद्वारा कार्यक्रम प्रसारण गर्न वा फ्रिक्वेन्सी मोड्युलेसन (एफ.एम) कार्यक्रम प्रसारण प्रणाली स्थापना गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यक्ति वा संगठित संस्थाले प्रसारण, इजाजत शुल्क बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । रेडियो नेपालले २३ एफ.एम. स्टेशन तथा नेपाल टेलिभिजनले २०६६।६७ देखिको प्रसारण तथा वितरण शुल्कबापत रु.४ करोड ८१ लाख यो वर्षसम्म बुझाएको पाइएन । ऐनअनुसार तोकिएको व्यवस्थाको पालना गरी बाँकी रकम असुल हुनुपर्दछ ।
९८. **रोयल्टीमा जरिबाना** - दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम २६ मा अनुमति प्राप्त व्यक्तिले आफूले प्राप्त गरेको वार्षिक कुल आमदानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम प्रत्येक वर्ष नेपाल सरकारलाई रोयल्टी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । दूरसञ्चार सेवाप्रदायकहरुले बुझाउनुपर्ने रोयल्टी आर्थिक वर्ष पूरा भएको ३ महिनाभित्र नबुझाएकोले भुक्तानी गर्न बाँकी रकमको प्रत्येक महिना २ प्रतिशतका दरले थप दस्तुर समेत लाग्ने गरी निर्णय हुन प्राधिकरणले सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय समक्ष २०७३।१।२४ मा पठाएको पाइयो । दूरसञ्चार सेवाप्रदायकहरुले नेपाल सरकारलाई तोकिएको अवधिभित्र रोयल्टी रकम नबुझाएको र आफैसँग राखी ढिला दाखिलागर्ने गरेको व्यहोरा विगत प्रतिवेदनमा समेत औल्याएकोमा यो वर्ष समेत प्राधिकरणको प्रस्ताव र सिफारिस उपर निर्णय नगरी राख्नाले सेवाप्रदायकहरुले ११ महिनासम्म रोयल्टी रकम नबुझाई राखेको देखिएको छ । रोयल्टी ढिला दाखिला गरेकोमा जरिबाना लिने व्यवस्था कार्यान्वयन भएको छैन । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
९९. **फ्रिक्वेन्सी दस्तुर** - न्यूनतम फ्रिक्वेन्सीको दस्तुर प्रत्येक वर्ष आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ६ महिनाभित्र र थप तथा अधिकतम फ्रिक्वेन्सी र भिस्याटको दस्तुर आर्थिक वर्ष शुरु भएको तीन

महिनाभित्र भुक्तान नगरेमा प्रत्येक महिना दुई प्रतिशतले थप दस्तुर लाग्ने र थप दस्तुर लागेको ६ महिनाभित्र रकम नबुझाएमा अनुमति रद्द गरी सरकारी बाँकी सरह असुल गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष समेत तीन सेवा प्रदायकले यस प्रकारको फ्रिक्वेन्सीमा थप दस्तुरबापत लाग्ने रु.५ करोड ३५ लाख समेत रु.३५ करोड ११ लाख फ्रिक्वेन्सी दस्तुर असुल गर्न बाँकी रहेकोमा सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयले रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

रेडियो फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी नीति, २०६९ ले फ्रिक्वेन्सीको मूल्य निर्धारण विधि स्वीकृत गरी ११ (क) मा जी.एस.एम. मोबाइल सेवाको निमित्त छुट्याएको न्यूनतम फ्रिक्वेन्सीको दस्तुर एकमुष्ट रुपमा सो सेवा प्रदायकको वार्षिक कुल आमदानीको ०.४ प्रतिशत रकम कायम गरिने छ भन्ने नीति स्वीकृत गरेअनुसार कुल आयको आधारमा जी.एस.एम. सेवाको न्यूनतम फ्रिक्वेन्सीको दस्तुर एकमुष्ट लिइनुपर्दछ ।

१००. **फ्रिक्वेन्सी नीतिको परिपालना** - दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी नीति, २०६९ मा पहिलो संशोधन गरी २०७३ जारी गरेको छ । फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ मा फोर जी सेवाको लागि छुट्याइने फ्रिक्वेन्सी ब्याण्डविथ, प्रत्येक सेवा उपलब्ध हुने फ्रिक्वेन्सी त्यसको न्यूनतम मूल्य बढाबढको प्रक्रिया सम्बन्धमा सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयले छिमेकी मुलुकको व्यवस्थाको समेत अध्ययन गरी नीति प्रारम्भ भएको ६ महिनाभित्र समिति समक्ष स्पष्ट प्रस्ताव पेस गर्ने व्यवस्था भए तापनि २०७३ मा नीति परिवर्तन गर्दा यसअनुरूप कार्य हुन बाँकी रहेको उल्लेख गरेकोले नीतिगत व्यवस्थाको पालना हुन सकेको पाइएन । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्न छन्:

१००.१ दूरसञ्चार ऐन २०५३ को दफा ४९ ले रेडियो फ्रिक्वेन्सीसम्बन्धी नीति निर्धारण, बाँडफाँड र मूल्य समेत निर्धारणको कार्य सूचना तथा सञ्चारमन्त्रीको अध्यक्षतामा गठित समितिले गर्ने व्यवस्था छ । रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति २०६९ बमोजिम सेवा प्रदायकले उक्त नीति २०६९।७।१९ मा लागू हुनुभन्दा अगाडि न्यूनतमभन्दा बढी ओगटेको फ्रिक्वेन्सी फिर्ता नलिएको, सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशनअनुसार बोलकबोल प्रक्रिया अपनाउन निर्देशन दिए तापनि सोको कार्यन्वयन भएको देखिएन ।

१००.२ दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ मा दूरसञ्चार सेवामा प्रयोग हुने रेडियो फ्रिक्वेन्सी सीमित र उच्च महत्वको प्राविधिक स्रोत भएकोले बढाबढको माध्यमबाट मूल्य निर्धारण गर्ने प्रक्रिया नै विश्वव्यापी रुपमा अवलम्बन गरिएको उच्चतम अभ्यास रहेको उल्लेख गरी दूरसञ्चार सेवाको फ्रिक्वेन्सीबाट राज्यले वास्तविक मूल्य प्राप्त गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्न प्रतिस्पर्धात्मक रुपमा वितरण गर्न आवश्यक भएको र श्री जी तथा फोरजी लगायत नयाँ सेवाको लागि फ्रिक्वेन्सी मूल्य निर्धारण गर्ने आवश्यकताको आधारमा नीति जारी गरेको उल्लेख छ । फ्रिक्वेन्सी नीति २०६९ मा ५ वर्षपछि पहिलो संशोधन गर्दा श्री जी र फोर जी का लागि बढी उपयोगी देखिएका ९०० मेगाहर्ज र १८०० मेगाहर्ज ब्याण्डका फ्रिक्वेन्सी प्राय सबै सेवा प्रदायकहरुलाई वितरण गरिसकिएकोले बढाबढ हुन सक्ने अवस्था नभएको उल्लेख गर्नाले घोषित नीतिभन्दा फरक प्रक्रियाबाट फ्रिक्वेन्सीको बाँडफाँड र वितरणको कार्य गरेको देखियो ।

१००.३ फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ मा नीति प्रारम्भ भएपछि यथाशीघ्र फोर जी को फ्रिक्वेन्सी बढाबढ प्रक्रिया आरम्भ गरिने घोषणा गरेको भए तापनि नीति आएको ५ वर्षसम्म प्रतिस्पर्धा नगराई २०७३ मा प्रविधि तटस्थता सम्बन्धी व्यवस्था गरी फोर जी सञ्चालन गर्न दिएको छ । उच्च मूल्यका सबै फ्रिक्वेन्सीमा प्रतिस्पर्धा गराउनुपर्दछ ।

१००.४ दूरसञ्चार ऐनको दफा ४९(१) बमोजिम दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सीको मूल्य तोक्ने अधिकार समितिलाई हुने व्यवस्था छ । दूरसञ्चार सेवाको फ्रिक्वेन्सी नीति, २०६९ अनुसार ७०० मेगाहर्ज तथा २६०० मेगाहर्ज ब्याण्डको फ्रिक्वेन्सी बढाबढ सम्बन्धी व्यवस्था कायम गरी प्राधिकरणले नीति प्रारम्भ भएको ३ महिनाभित्र ७०० मेगाहर्ज र २६०० मेगाहर्ज ब्याण्डको न्यूनतम दस्तुर तोक्ने व्यवस्था गरेको पाइयो । कानूनअनुसार मन्त्रीको अध्यक्षतामा गठित समितिले तोक्नुपर्ने दस्तुर नीतिमा प्राधिकरणबाट तोक्ने व्यवस्था गरेको पाइयो । यो व्यवस्थालाई कानूनसम्मत बनाई सुधार गर्नुपर्दछ ।

१०१. **हिमालको रोयल्टी** – पर्यटन ऐन, २०३५ को दफा ३७(२) बमोजिम पर्वतारोहण संघलाई सरकारले तोकेको हिमालचुलीको आरोहण गर्ने अनुमति प्रदान गर्ने काम सुम्पन सक्ने व्यवस्था छ । दफा ३७(४) मा नेपाल सरकारले आवश्यक आदेश वा निर्देशन दिएको अवस्थामा उक्त संघले पालना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारको २०३४।१०।५ को निर्णयले १८ साना चुचुराहरु आरोहण गर्न इच्छुक पदयात्री तथा पर्वतारोहीसँग सेवा शुल्क लिई आरोहण गर्न स्वीकृति दिने अधिकार नेपाल पर्वतारोहण संघलाई प्रदान गरेको थियो ।

मन्त्रिपरिषद्ले २०५१।५।३१ मा पुनः १५ समेत कुल ३३ हिमालचुलीको रोयल्टी उठाउने, प्रवर्धन र व्यवस्थापन समेत गर्ने गरी संघलाई जिम्मा दिएको छ । हिमालबाट उठेको रोयल्टीको २० प्रतिशत स्थानीय विकास कोष, १० प्रतिशत वातावरण संरक्षण कोष र ५ प्रतिशत उद्धार कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने समेत निर्णयमा उल्लेख छ । संघले २०५०।५।१ देखि २०७०।७।१ सम्ममा रु.३ करोड ८८ लाख र २०७२।७।३ को रु.४ करोड ९३ लाख समेत रु.५८ करोड ८१ लाख रोयल्टी असुल गरेको विवरण प्राप्त भएको छ । यो वर्ष स्थानीय विकास कोषमा जानुपर्ने रु.१ करोड २८ लाख र वातावरण संरक्षण कोषमा जानुपर्ने रु.३५ लाख समेत रु.१ करोड ६३ लाख संघ आफैले खर्च गरेको छ । उक्त संघले गरेको खर्चको लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन उपलब्ध नगराउने र असुल गरेको रोयल्टीको खर्च सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट अनुगमन हुने गरेको देखिदैन ।

पर्यटन विभागले अन्य हिमालको रोयल्टी असुल गरे जस्तै सबै हिमालको रोयल्टी विभागबाटै असुल गरी राजश्व दाखिला गर्ने र पर्वतारोहण संघलाई कुनै रकम दिनुपर्ने भए बजेट मार्फत रकम उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

१०२. **मिसन खर्च शोधभर्ना** - संयुक्त राष्ट्रसंघसँगको समझदारीअनुसार मिसनमा तैनाथ हुनुपर्ने मुख्य उपकरण तथा सवारी साधन नभएमा वा परीक्षणमा पास हुन नसकेमा उक्त उपकरणको साथै सोही अनुपातमा तैनाथ सुरक्षाकर्मीले प्रति महिना प्राप्त गर्ने दैनिक भत्ता कटौती हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष सुडान मिसनमा खटिएका प्रहरी कर्मचारीहरुको मिसन अवधिको भत्ता नेपाल प्रहरी कल्याण कोषले वितरण गरेको रकममध्ये रु.७ करोड १३ लाख शोधभर्ना प्राप्त गर्न नसकी कोषमा बढी व्ययभार पर्न गएको देखिन्छ । यसैगरी आर्म प्रसोनेल क्यारियर मिसनसँग सम्बन्धी सुरक्षा सामग्री तथा उपकरण व्यवस्थापन नभएकोले सुडान तथा हाइटीबाट अमेरिकी डलर ५ लाख १२ हजारको २०७३ असार मसान्तको विनिमय दरले हुने रु.५ करोड ४९ लाख ५३ हजार शोधभर्ना प्राप्त भएको छैन ।

सशस्त्र प्रहरी बलतर्फ यु.एन. मिसन-२ सुडानको समझदारी अनुसार मुख्य उपकरण र सेल्फ सस्टेन्मेन्ट उपकरण पठाउन नसक्दा यो वर्ष अमेरिकी डलर १५ लाख ४१ हजार ५८५ को हुने रु.१६ करोड ५४ लाख सशस्त्र प्रहरी बल कल्याण कोषले शोधभर्ना प्राप्त गर्न सकेको छैन । त्यस्तै, सुडानको जुमा मिसनमा ६ थान आर्म प्रसोनेल क्यारियर (ए.पी.सी.) सुरक्षा सामग्री उपलब्ध

गराउन नसक्दा सशस्त्र प्रहरी बलको तैनाथी बापत पाउने भत्ता अमेरिकी डलर ४ लाख ८५ हजारको हुने रु.५ करोड २० लाख कोषले शोधभर्ना प्राप्त गर्न सकेको छैन ।

द्वन्द्वग्रस्त क्षेत्रमा मिसनमा जनशक्ति खटाउँदा आवश्यक उपकरण र बन्दोबस्तीका सामान उपलब्ध गराउन नसक्दा अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा नेपालको शाख घट्नुको साथै खर्च शोधभर्नामा प्रत्यक्ष असर पर्ने हुँदा समयमै आवश्यक उपकरण र सामग्रीको व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१०३. **रजिष्ट्रेसन दस्तुर** - भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको २०६७/१२१०७ को परिपत्रानुसार एकपटक थैली कायम गरेको रकमलाई अर्को पटक बिक्री गर्दा न्यूनतम मूल्याङ्कन कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय डिल्लिबजारले सात लिखतमा खरिद मूल्यभन्दा रु.९ करोड ३० लाख कम मूल्यमा निसर्ग गरेको देखाई रजिष्ट्रेसन पास गरेको कारण ४.५ प्रतिशतले छुट भएको रजिष्ट्रेसन दस्तुर र वाग्मती सभ्यता शुल्क समेत रु.४२ लाख तथा महिला रजिष्ट्रेसन छुटमा खरिद गरेको जग्गा ३ वर्षभित्र बिक्री गरेको कारण छुट राजस्व रु.२२ लाख समेत रु.६४ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

● बढी भुक्तानी र व्ययभार

१०४. **मेलम्ची दाबी भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५८(२) मा खरिद सम्झौताको कार्यान्वयनको सिलसिलामा उत्पन्न हुने विवाद सहमतिबाट समाधान गर्नुपर्ने उल्लेख छ । निर्माण कार्यमा विवाद उत्पन्न भएमा एमिकेवल सेटलमेन्ट गर्नुपर्ने सम्झौतामा समेत व्यवस्था छ । टनेल हेडवर्क्सको लागि निर्माण व्यवसायीसँग रु.६२ करोड ८७ लाखमा काम सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा ढिला गरी ड्रइङ्ग उपलब्ध गराएको, चट्टान खन्ने काट्ने काम सम्झौताको परिमाणभन्दा बढेको र समयमा कार्य गर्न नपाएको सम्बन्धमा निर्माण व्यवसायीले अवरोध लागत, निष्क्रिय कर्मचारी तथा यन्त्र उपकरण खर्च, वित्तीय लागत र मौज्जात लागत लगायतमा ४०८ दिनको रु.१ अर्ब २० करोड क्षतिपूर्ति दाबी गरेकोमा ३४२ दिन समयवाधि थप सहित रु.५८ करोड ६२ लाख (सम्झौता रकमको ९८.२३ प्रतिशत) दाबी समितिबाट भुक्तानी भएको छ । यस सम्बन्धमा निम्न व्यहोरा देखिएका छन्:

१०४.१ बोलपत्र कागजातको हेडवर्क्स प्लान एण्ड लङ्गिच्युडिनल सेक्सन र ओपन कट एकजाभेसन साउर्थन पोर्टलमा अन्तिम एकजाभेसन प्लान निर्माण व्यवसायीले तयार गर्नुपर्ने र खन्ने क्रममा आइपर्ने सबै प्रकारको अपवादहरूको खन्ने (एकजाभेसन) अवधिमा सम्बोधन गर्ने उल्लेख छ । सो विषयलाई स्वीकार गरी निर्माण व्यवसायीले तयार गरेको ओपन कट एकजाभेसनको ड्रइङ्ग इन्जिनियरबाट स्वीकृति गरी काम भएको देखिन्छ । परामर्शदाताले ड्रइङ्ग डिजाइन निर्माण व्यवसायीले नै बनाउने र सोहीअनुसार डिजाइन भई काम भएकोले ढिलो ड्रइङ्ग डिजाइन उपलब्ध गराएको कारण देखाई माग गरेको दाबीलाई सिद्धान्ततः अस्वीकार गरेको देखिन्छ । उक्त व्यहोरामा समितिले समेत सहमति दिएको देखिन्छ । तर काममा प्रत्यक्ष संलग्न पदाधिकारीको असहमति र सम्झौता बमोजिम अन्तिम नक्सा तयार गर्ने जिम्मेवारी निर्माण व्यवसायीको हुने व्यवस्था रहे तापनि सोलाई इन्कार गर्दै थप दाबी भुक्तानी दिएको सम्झौता प्रतिकूल देखिएको छ ।

१०४.२ निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताअनुसार हेडवर्क्स र टनेलको कुल ठेक्का रकम रु.७ अर्ब ३५ लाखमध्ये हेडवर्क्स कम्पोनेन्टको अंश रु.६२ करोड ८७ लाख अर्थात् ८.१४ प्रतिशत रहेको छ । एउटै खरिद सम्झौताको सानो अंशको कार्यमात्र रोकिएको र कुल ठेक्काको ९१.८६ प्रतिशत अंशको काम सञ्चालन भैरहेको देखिन्छ । सानो अंशको काममा रोक्यावट भई ठूलो अंशको कार्य

सञ्चालन भैरहँदा निर्माण व्यवसायीको स्रोत साधन निष्क्रिय हुने अवस्था रहँदैन । त्यसैले हेडर्वक्समा प्रयोग हुने जनशक्ति यन्त्र उपकरण पनि यही ठेक्का अन्तर्गतको काममा प्रयोग गर्न सकिने देखिन्छ । जनशक्ति एवं यन्त्र उपकरणको प्रयोग हुन नसक्नु निर्माण व्यवसायीको आन्तरिक व्यवस्थापनको नै कमजोरी देखिन्छ । तसर्थ निर्माण व्यवसायीको कमजोरीको कारण सिर्जना भएको दायित्व समितिले व्यहोर्न मिल्ने देखिँदैन ।

१०४.३ दाबी रकम निर्माण व्यवसायीलाई भएको क्षतिको पूर्तिमात्र हो । यसमा नाफा दिन मिल्दैन । काम सम्पन्न गरे पश्चात् निर्माण व्यवसायीले नाफा प्राप्त गर्दछन् । निर्माण व्यवसायीले कुल कार्यमा रु.२ अर्ब ६४ करोड १६ लाखको कार्य सम्पन्न गरेकोमा खरिद सम्झौता अनुरूप रु.५ अर्ब ८ करोडको थप कार्य गर्न बाँकी देखिन्छ । कार्य सम्पन्न परिमाणको आधारमा नाफा आर्जन हुने अवस्था स्वतः सिर्जना हुने हुँदा रु.५० करोड ९७ लाखको ५ प्रतिशतले भुक्तानी भएको दाबीको नाफा रु.२ करोड ५५ लाख भुक्तानी दिएको छ ।

१०४.४ सेप्टेम्बर २०१४ देखि सेप्टेम्बर २०१५ सम्म अवरोध लागत दाबी गरेकोमा विवाद समाधान बोर्डको निर्णयअनुसार १४ मार्च २०१५ देखि बोर्डले निर्णय गरेको मितिसम्मको लागि रु.५० करोड ९७ लाखको ८ प्रतिशतले हुने ब्याज रु.५ करोड १० लाख दाबी भुक्तानी भएको छ । निर्माण व्यवसायीले सेप्टेम्बर २०१५ मा मात्र दाबी पेस गरेको छ । दाबी पेस गरेको मिति पश्चात्को मात्र ब्याज गणना गर्नुपर्नेमा सोभन्दा ६ महिना पहिलेदेखिको ब्याज गणना गरी भुक्तानी दिएवाट रु.२ करोड ५५ लाख बढी ब्याज भुक्तानी भएको छ ।

१०४.५ विवाद समाधान बोर्डको निर्णयमा समितिले दाबी स्वीकृत रकमको प्रकृतिअनुसार गणना गरी स्वदेशी मुद्रा र विदेशी मुद्राको अनुपात निर्धारण गरी भुक्तानी गर्ने उल्लेख छ । जसअनुसार क्षतिको रकममध्ये स्वदेशी मुद्रामा भएको क्षति स्वदेशी मुद्रामा र विदेशी मुद्रामा भएको क्षति विदेशी मुद्रामा हिसाब गर्नुपर्नेमा सो अनुसार नगरी सम्झौतामा उल्लेख भएको विदेशी मुद्राको अनुपातको आधारमा रु.७ करोड २३ लाख र युरो ६ लाख २० हजार भुक्तानी भएको छ । क्षतिको आइटमहरु अध्ययन गर्दा अधिकांश स्वदेशी मुद्रासँग सम्बन्धित छन् । तर सम्झौताअनुसारको अनुपातमा विदेशी मुद्रा बढी भुक्तानी भएको छ ।

निर्माण व्यवसायीलाई दिएको दाबीको प्राविधिक पुष्ट्याई गर्ने आधार नदेखिएकोले उक्त रकम फिर्ता गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी सम्बन्धितलाई जिम्मेवार समेत बनाउनुपर्दछ ।

१०५. **बढी भुक्तानी** - खरिद सम्झौताअनुसार कार्यसम्पादनको आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्नेमा निम्नानुसार बढी भुक्तानी भएको छः

१०५.१ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजनामा पश्चिम खण्डका २ खरिद सम्झौतामा वास्तविक कार्यसम्पादनभन्दा बढी भुक्तानी गरेको रु.१७ लाख एवं अर्को एक सम्झौतामा भेरिएसन भएको रकमभन्दा बढी भुक्तानी गरेको रु.७६ लाख, आयोजना निर्देशनालय (एडीबी) अन्तर्गतको लेगुवा भोजपुर सडक निर्माणमा माटो खन्ने र कडा चट्टानको कार्यमा सम्झौताअनुसार दिनुपर्नेभन्दा बढी परिमाणको रु.३७ लाख, रेल विभागले ग्याबियन वायरमा बढी भुक्तानी गरेको रु.१७ लाख, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले १२ नगरपालिका र १९ स्थानीय निकायमा सडक शौर्य ऊर्जा तथा सडक बत्ती जडान सम्बन्धी कार्यमा सेवा प्रदायकलाई सम्झौताभन्दा बढी भुक्तानी गरेको रु.८३ लाख, जलेश्वर भन्सार कार्यालयले धरौटी हिनामिना गरेको रु.१४ लाख समेत रु.२ करोड ४४ लाख असुल गर्नुपर्दछ । यसरी नियमविपरीत रकम भुक्तानी गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

१०५.२ कार्यालयले सम्भौताका शर्तबमोजिम बिल रकम भुक्तानी गर्नुपर्दछ । खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग, मेलम्ची खानेपानी विकास समिति, आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय, दोस्रो/तेस्रो साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन तथा सवडिभिजन ललितपुर, सुनसरी तनहु काठमाडौलगायत २९ कार्यालयले निर्माण व्यवसायीलाई सम्भौताभन्दा बढी मूल्यवृद्धि दिएको, लागत साभेदारीअनुसार उपभोक्ता समितिले व्यहोर्नुपर्ने रकम कार्यालयले व्यहोरेको, नर्मसभन्दा बढी भुक्तानी गरेको, दोहोरो भुक्तानी लगायतका कारणहरुबाट रु.२ करोड ५२ लाख नपाउने रकम भुक्तानी गरेको देखिएको छ । नियमविपरीत भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।

१०५.३ जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्कीले भवन निर्माण कार्यका एक निर्माण व्यवसायीसँग कबोल अङ्क र प्रत्येक इकाई दररेटमा १२ प्रतिशत घटीमा काम गर्न मन्जुर गरेको आधारमा रु.३ करोड ४६ लाख ठेक्का सम्भौता गरेको देखिन्छ । कार्यालयले निर्माण व्यवसायीलाई उल्लिखित कबोल दरमा सातौँ रनिङ बिलसम्म छुट नकटाई भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी भएको रु.३३ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

१०५.४ तलब, भत्ता, रासनमा मस्यौट गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, हुम्लाले रु.३१ लाख, सशस्त्र प्रहरी बल अस्पतालले रु.१५ लाख, सशस्त्र प्रहरी बल, सीमा सुरक्षा कार्यालय, भापाले रु.७ लाख, सशस्त्र प्रहरी बल निलवाराही गण, बलम्बुले रु.४ लाख, न्यायपरिषदले रु.१६ लाख, जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय महोत्तरीले रु.५ लाख समेत रु.७८ लाख बढी भुक्तानी गरेको व्यहोरा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा औल्याएपछि सञ्चित कोष दाखिला भएको छ । आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २६(२) बमोजिम आवश्यक कारवाहीको लागि सो व्यहोरा लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई समेत जानकारी गराइएको छ । उक्त कार्यमा संलग्न जिम्मेवार कर्मचारीलाई विभागीय कारवाही गरी अगाडिका वर्षहरुमा उनीहरुबाट भएका कारोबारमा समेत छानबिन गरी भविष्यमा यसप्रकारको खर्च गर्ने प्रक्रियामा पूर्णतः नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । यसैगरी प्रबन्ध तथा सम्भाररथी विभागले स्पेसिफिकेशनअनुसारको कपडा आपूर्ति नगरेको लेखापरीक्षकले औल्याए पश्चात् रु.१६ लाख असुल गरी दाखिला गरेको छ । स्पेसिफिकेशनअनुसार सामान आपूर्ति नहुँदै भुक्तानी गर्नेलाई यस्तो कार्यउपर जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

१०६. **बढी दायित्व** - नलसिङगाड जलविद्युत आयोजनाले वातावरणीय अध्ययन तथा सम्भाव्यता अध्ययन सम्बन्धि कार्य गर्न सार्वजनिक खरीद नियमावली २०६४ को नियम ८१(१) अनुसार लागत तथा गुणस्तर विधिबाट खरीद गर्ने गरी प्राविधिक तथा वित्तिय प्रस्ताव आह्वान गरेको थियो । उक्त कार्यको लागि घटी कबोल गर्ने परामर्शदाताको प्राविधिक मूल्याङ्कनको प्राप्ताङ्क ६६.५०१ र बढी कबोल गर्नेको प्राप्ताङ्क ७०.३१२ रहेको व्यहोरा आर्थिक तथा प्राविधिक प्रस्तावको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । तर आर्थिक र प्राविधिक प्रस्तावको संयुक्त मूल्याङ्कन गर्दा कुल प्राप्ताङ्क ८१.५०१ प्राप्त गर्ने एक परामर्शदाताको कबोल अङ्क रु.८४ करोड ८९ लाख र कुल प्राप्ताङ्क ८१.९९४ भई बढी कबोल गर्ने अर्को परामर्शदाताको कबोल अङ्क रु.१ अर्ब ९ करोड रहेको छ । संयुक्त मूल्याङ्कनमा सामान्य बढी अङ्क प्राप्त गरेको आधारमा बढी कबोलवालाको आर्थिक प्रस्ताव स्वीकृत हुँदा रु.२४ करोड ११ लाख बढी दायित्व परेको छ । प्राविधिक मूल्याङ्कनको आधार लेखापरीक्षणको लागि प्राप्त भएन ।

१०७. **बढी निकास** - शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १७९ बमोजिम कुनै कामको लागि आवश्यकभन्दा बढी रकम माग गर्ने र निकास दिने पदाधिकारीलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी निकास वा खर्च भएको रकम सम्बन्धित पदाधिकारीबाट असुलउपर गर्ने व्यवस्था छ । ४५ जिल्ला

शिक्षा कार्यालयले यो वर्ष तलब भत्ता पाउनेभन्दा रु.५ करोड ३१ लाख बढी, जिल्ला शिक्षा कार्यालय १२ ले अवकाश भइसकेका शिक्षकको तलब भत्ताबापत रु.२८ लाख, जिल्ला शिक्षा कार्यालय ७ ले विद्यालयले माग गरेभन्दा बढी रु.९ लाख, जिल्ला शिक्षा कार्यालय ७ ले नपाउने छात्रवृत्ति रु.३९ लाख र जिल्ला शिक्षा कार्यालय १२ ले निःशुल्क पाठ्यपुस्तकको निर्धारित मूल्यसूचीभन्दा बढी रु.१ करोड ७८ लाख दिएको समेत बढी निकास रु.७ करोड ८५ लाख असुल गरी सम्बन्धित पदाधिकारीउपर आवश्यक कारवाही गरिनुपर्दछ ।

१०८. **बिल भरपाईवेगर खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ बमोजिम सरकारी रकम खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईसहित लेखा राख्नुपर्नेमा देहायबमोजिम ८ मन्त्रालयअन्तर्गतका ११८ निकायले रु.३१ करोड ८७ लाख बिल भरपाईवेगर खर्च लेखेको देखिन्छ ।

सि.नं.	मन्त्रालय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
१.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	४९	१९०३
२.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१९	८०९
३.	सिँचाइ मन्त्रालय	४	२४६
४.	शहरी विकास मन्त्रालय	६	८०
५.	स्वास्थ्य मन्त्रालय	१६	६८
६.	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	१०	५३
७.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	१३	१८
८.	जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय	१	१०
		जम्मा	३१८७

यस सम्बन्धी मुख्य व्यहोरा निम्नानुसार छः

१०८.१ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गत नारायणघाट-मुगलिङ सडक योजना र सडक क्षेत्र सुधार योजनाले प्रोभिजनल सम आइटमको बिल भरपाई नराखी रु.५ करोड १९ लाख भुक्तानी दिएको छ ।

१०८.२ स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(३) मा खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाई सहितको लेखा राख्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दाङ, अछाम, मुगु लगायत ४९ ले यो वर्ष विभिन्न शीर्षकबाट विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न व्यक्ति, फर्म र निकायहरुलाई खर्चको बिल भरपाई नराखी रु.१९ करोड ३ लाख भुक्तानी गरेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९/११/१० मा यस्तो खर्चको सम्बन्धमा असुलउपर गर्ने तथा विभागीय कारवाही गर्न निर्देशन दिएको व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा समावेश गरेकोमा यो वर्ष पनि स्थितिमा सुधार भएको छैन ।

उक्त खर्चका सम्बन्धमा छानबिन गरी बिल भरपाईवेगर खर्च लेखेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१०९. **जोडजम्मा फरक पारेको** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ बमोजिम सरकारी रकम खर्चसम्बन्धी कार्यविधि पूरा गरी खर्च गर्नुपर्नेमा देहायबमोजिम ३ मन्त्रालय अन्तर्गत १५ निकायले जोडजम्मा फरक पारी रु.२ करोड १९ लाख खर्च गरेको देखिन्छ । जोडजम्मा फरक पारी खर्च गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गत	इकाई	रकम (रु.लाखमा)
भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	७	११४
खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय	६	१०१
शहरी विकास मन्त्रालय	२	४
जम्मा	१५	२१९

११०. **रासायनिक मल** - कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडलाई खरिद परिमाणको आधारमा नेपाल सरकारबाट अनुदानको लागि रकम प्राप्त हुने गरेको छ । २०७२।७३ मा खरिद भएको युरिया १ लाख ११ हजार ८९९ मे.टन, डी.ए.पी. ६३ हजार २८७ तथा पोटास ४ हजार ९८७ मे.टनको लागि अनुदान रु.३३ करोड ९७ लाख प्राप्त भएको छ । सो परिमाणको हुने अनुदान रु.१ अर्ब ५७ करोड २ लाख दिएको छ । खरिद सम्झौताभन्दा युरिया ३ हजार ७८३ र डी.ए.पी. ३४६ मे.टन घटी प्राप्त रु.९ करोड ६६ लाख नेपाल सरकारलाई थप व्ययभार पर्न गएको पाइयो ।
१११. **जरिबाना** - प्रबन्ध तथा सम्भाररथी विभागले एक कम्पनीसँग ६ हजार थान सुरक्षा सामग्री खरिदको लागि ६ मार्च २००६ मा अमेरिकी डलर २ लाख ३७ हजार (ने.रु.२ करोड ७६ लाख ५३ हजार) मा सम्झौता भएको देखिन्छ । आपूर्तिकर्ताले १८० दिनभित्र सामान आपूर्ति गरी सक्नुपर्ने उल्लेख छ । सोअनुसार टी.टी.मार्फत आपूर्तिकर्ताको खातामा अमेरिकी डलर २ लाख ३७ हजार पठाएको छ । शान्ति सम्झौता २०६२।६३ मा भएकोमा सो सामग्री ल्याउनेतर्फ २०६९ फागुन मसान्तसम्म कारवाही भएको छैन । कम्पनीले सम्झौताअनुसार तातोपानी भन्सार कार्यालयमा सामान ल्याएको र सामान बुझी नलिएको कारणले डिमोरेज चार्ज, निर्यात इजाजतपत्र नवीकरण र परिवहनबापत थप खर्च लागेको भनी अमेरिकी डलर २ लाख ३० हजार दाबी गरेकोमा उक्त सामान २०६३ मा भन्सारमा प्राप्त हुन आएको प्रमाण संलग्न गरेको छैन । भन्सार प्रज्ञापनपत्रअनुसार २०७३।३।३ मा भन्सार छुटाएको र २०७३।३।१६ मा कार्यालयले दाखिला गरेको छ । नेपाल सरकारको निर्णयले २०६३ पौषदेखि कै हर्जाना दिने निर्णय गर्दा रु.२ करोड ४८ लाख बढी भार परेको छ ।
११२. **प्रोत्साहन भत्ता** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४को नियम १२३ मा थप सुविधा वृद्धि गरी आर्थिक दायित्व पर्ने निर्णय गर्दा अर्थ मन्त्रालयको पूर्वसहमति लिनुपर्ने उल्लेख छ । व्यवस्थापिका संसद सचिवालय सम्बन्धी ऐन, २०६५ मा रहेको कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन रकम उपलब्ध गराउन सक्ने व्यवस्थाको आधारमा सचिवालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समितिको २०७२।६।६को निर्णयबमोजिम शुरु तलबस्केलको ८० प्रतिशतले हुने प्रोत्साहन भत्ता रु.६ करोड ६४ लाख र सार्वजनिक बिदाको दिनको रु.७५०।- र अन्य दिनको रु.६००।- का दरले अतिरिक्त समय काम गरेको दिनको खाना/खाजा खर्च रु.५ करोड २८ लाख समेत कर्मचारीहरूलाई कार्य सम्पादन सूचकवेगर रु.११ करोड ९२ लाख भुक्तानी दिएकोमा अर्थ मन्त्रालयको पूर्व सहमति लिएको देखिएन । मन्त्रपरिषद्बाट कार्य सम्पादन सूचक स्वीकृत गराएरमात्र यस किसिमको भत्ता खर्च गर्नुपर्दछ ।
११३. **विविध खर्च** - मन्त्रपरिषद्बाट भएको निर्णयमा एक पटकको खर्चको सीमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीदेखि गृहमन्त्रीसम्म रु.५ सयदेखि ५० हजारसम्म तोके पनि अवधि किटान गरेको छैन । राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गतका निकायले विशेष सेवा नियमावली, २०६४ अनुसार खर्च गरेको उल्लेख गरे तापनि नियमावलीले खर्च गर्ने सीमा निर्धारण नगरेको सम्बन्धमा विगतमा औल्याइएकोमा स्थिति यथावत् छ । यो वर्ष शान्ति सुरक्षासम्बन्धी गोप्य काममा विविध खर्च शीर्षकबाट गृहमन्त्रीबाट रु.५९ लाख, गृहसचिवबाट रु.२४ लाख, प्रहरी महानिरीक्षकबाट रु.८ लाख

र राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका मुख्य अनुसन्धान निर्देशकबाट रु.१ करोड ३७ लाख समेत रु.२ करोड २८ लाख खर्च भएको देखिन्छ ।

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष गृहमन्त्रीले २८ प्रतिशत, प्रहरी महानिरीक्षककले ३३ प्रतिशत र मुख्य अनुसन्धान निर्देशकले ६ प्रतिशत बढी खर्च गरेको पाइएको छ । यस्तो खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण गरिनु जरुरी हुन्छ ।

११४. **पारिवारिक भत्ता** - नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०७१/१२/२९ को निर्णयबाट विदेशस्थित नेपाली नियोगहरुमा खटिई जाने नियोग प्रमुख लगायत अन्य कूटनीतिक कर्मचारीका साथमा नरहेका आश्रित परिवारका सदस्यलाई पारिवारिक भत्ता, शैक्षिक भत्ता, बीमा खर्च र औषधोपचार खर्च उपलब्ध नगराउने व्यवस्था भएको छ । साथै परिवार साथमा नभएको अवस्थामा भत्ता उपलब्ध नगराउने भनी सार्वजनिक लेखा समितिले २०७३ वैशाख २३ गते निर्देशन गरेको छ । यो वर्ष २३ नियोगले ११९ कर्मचारीको परिवार साथमा रहेको पुष्ट्याईबेगर भुक्तानी गरेको रु.५ करोड ४७ लाख सम्बन्धित पदाधिकारीबाट असुल हुनुपर्दछ ।

११५. **उद्देश्यविपरीतको खर्च** - वैदेशिक रोजगार नियमावली, २०६४को नियम २६(१) मा वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदारहरुबाट प्रतिव्यक्ति रु.१ हजारका दरले रकम लिई वैदेशिक रोजगार कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्ने र सो रकम कामदारको सहयोगमा खर्च गर्न सकिने व्यवस्था छ । यो वर्ष कोषको आम्दानी रु.४ अर्ब ५ करोडमध्ये रु.३४ करोड खर्च भई रु.३ अर्ब ७१ करोड मौज्जात रहेको छ । कोषबाट करारका कर्मचारीको तलबमा रु.२२ लाख, नेपाली राजदूतावास कोरियाको गाडी खरिदमा रु.३७ लाख, विदेश भ्रमणमा रु.१ लाख र राज्यमन्त्रीको विदेशमा होटल खर्चबापत रु.५ लाख समेत रु.६६ लाख खर्च गरेको छ । उद्देश्य र कार्यक्षेत्र विपरीत खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

● सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण एवं उपयोग

११६. **सम्पत्ति व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ बमोजिम घरजग्गा, जिन्सी, नगद लगायतका चल अचल सम्पत्तिको लगत, बरबुभारथ, सुरक्षण तथा उपयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएका छन्:

११६.१ महानगरीय प्रहरी वृत्त, स्वयम्भूबाट प्राप्त विवरणअनुसार कार्यालयले चर्चेको ४ रोपनी ९ आना जग्गा सम्यकगुठीको नाममा रहेको र महानगरीय प्रहरी वृत्त, जनसेवा, काठमाडौंको १६ आना जग्गा एक कम्पनी लिमिटेडको नाममा रहेको छ । कार्यालयले चर्चेको जग्गा हालसम्म गुठी तथा कम्पनीकै नाउँमा स्वामित्व रहेकोमा जग्गाको स्वामित्व कार्यालयको नाममा ल्याएको छैन ।

११६.२ गृह मन्त्रालय विभूषण तथा बैठक समारोह प्रबन्ध शाखाले ३६ हजार ६८० थान महेन्द्रमाला, नेपाल प्रताप भास्कर लगायत पदक तथा विभूषण सेफबक्सको अभावमा सुरक्षित रूपमा भण्डार गरेको देखिएन ।

११६.३ नेपाल ट्रष्टको कार्यालयको नाममा मुद्दती खातामा रु.३७ करोड ८० लाख, चल्ती तथा बचत खातामा रु.१ करोड ७३ लाख, पाउण्ड ४८ हजार, अमेरिकी डलर १ लाख ३७ हजार, ३ संस्थाको बैङ्क शेयर २ लाख ३० हजार १०२ विभिन्न कित्ता र १२ जिल्लामा २१ हजार ५६२ रोपनी जग्गा रहेको पाइयो । काठमाडौंको ३ र मकवानपुरको १ स्थानका जग्गा लिजमा दिने प्रक्रिया अघि

बढाएको भए तापनि अन्य जग्गा तथा सम्पत्तिको उपयोग सम्बन्धमा प्रक्रिया अघि बढाएको छैन । ट्रष्टको नाममा दक्षिणकाली नगरपालिका, फर्पिङमा रहेको ६८ रोपनी १२ आना जग्गा र सोमा निर्मित भवन विगत वर्षदेखि नै एक निजी आवासीय विद्यालयले ट्रष्टसँग सम्भौता नगरी प्रयोग गर्दै आएको पाइयो । उक्त सम्पत्तिको संरक्षण र उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

११६.४ रेल विभागको भवन निर्माणको बिल अफ क्वान्टिटीमा ३० महिनाको लागि सवारीसाधन उपलब्ध गराउनुपर्ने र सो अवधिपछि उक्त सवारी साधन विभागको नाममा नामसारी गर्नुपर्ने व्यवस्था राखी निर्माण व्यवसायीलाई रु.१ करोड १५ लाख भुक्तानी भएकोले उक्त सवारीसाधन विभागको स्वामित्वमा ल्याउनुपर्दछ ।

११६.५ ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजनामा रु.९ लाख ल्यापटप बरबुभारथ नभएको, रु.५ लाखका ३ मोटरसाइकल मन्त्रालयले प्रयोग गरेको र रु.४ लाखको मोटरसाइकल, प्रोजेक्टर, ल्यापटप लगायतका सामान हराएको स्थिति छ । स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमबाट कर्मचारीले बुझिलिएको रु.४ लाखका मोटरसाइकल, ल्यापटप लगायतका सामान बरबुभारथ नगरी रमाना दिएको, दलित आयोग वादी समुदाय उत्थान विकास समितिका निवर्तमान अध्यक्ष एवं कार्यकारी निर्देशकले रु.२ लाखको ल्यापटप लगायतका सामान बरबुभारथ नगरेको, जिल्ला प्राविधिक कार्यालय ललितपुरले मूल्य परीमाण सूचीमा समावेश गरेको रु.१७ लाखका ६ थान मोटरसाइकल जिन्सी दाखिला नगरेको, राष्ट्रिय ग्रामीण यातायात सुदृढीकरण कार्यक्रमअन्तर्गत अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनबाट प्राप्त जीप-६, पिकअप-३९, मोटरसाइकल-१५३ हस्तान्तरण तथा जिन्सी दाखिला नगरेको एवं कुटनैतिक नम्बर प्लेटमै प्रयोग गरिरहेको पाइयो । यसरी सरकारी सम्पत्तिको दुरुपयोग हुन गएको हुँदा जिम्मेवार पदाधिकारीलाई नै सो सामानहरूको संरक्षण गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

११६.६ राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले रु.३ करोड ३० लाखको प्रयोगशालासँग सम्बन्धित सामग्री खरिद गरी मौज्जात राखेको देखियो ।

११६.७ व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजनाले यो वर्ष भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि व्यवस्था कार्यालयको लागि १६ प्रकारका २९ मेसिनरी औजार खरिद गरी रु.१ करोड ७९ लाख तथा खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागको लागि ५ मेसिन खरिद वापत रु.४ करोड ७४ लाख समेत रु.६ करोड ५३ लाख खर्च लेखेकोमा स्थलगत अवलोकन गर्दा प्याकिङ्ग नै नखोली प्रयोगविहीन अवस्थामा राखेको पाइयो । आयोजनाले भुकम्पले कार्यालय भवन प्रयोगमा ल्याउने अवस्था नभएकोले निर्माणाधीन भवन सम्पन्न भएपछि ती मेसिन जडान गरी प्रयोगमा ल्याउने व्यहोरा जनाएको छ । पूर्वाधारको विचार गरेर मात्र खरिद गर्नुपर्दछ ।

११६.८ त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गत १२७ निकाय मध्ये ९ क्याम्पसको ३५५ बिगाहा १७ कठ्ठा र २४ क्याम्पस/निकायको ७ हजार ८७ रोपनी १४ आना जग्गा रहेको विवरण प्राप्त भएको छ । महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङ्गको करीब ९० बिगाहा र धनकुटा बहुमुखी क्याम्पसको भापामा रहेको जग्गा अतिक्रमणमा परेको, शिक्षण अस्पताल महाराजगन्जको करिब १८७ रोपनी जग्गाको लालपुर्जा प्राप्त नभएको, बुटवल बहुमुखी क्याम्पसको १० बिगाहा ११ कठ्ठा दर्ता हुन बाँकी रहेको छ ।

११६.९ नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालयको स्वामित्वमा रहेको देउखुरीस्थित १३३६ बिगाहा जग्गाबाट गत विगत वर्षमा जस्तै यस वर्ष पनि कुनै आय आर्जन गर्न सकेको देखिएन । यस सम्बन्धमा छलफल

गर्दा करीव ५०० विगाहामा मोही रहेको र अन्य जग्गा समेत २०५८ सालदेखि विभिन्न व्यक्तिहरुबाट अतिक्रमण भई जग्गाको उपयोग गर्न नसकिएको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

११७. **स्रोत साधनको उत्खनन** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन र नियमावलीमा भएको व्यवस्था अनुसारण गरी प्राकृतिक स्रोत उत्खनन गर्दा पर्ने असरलाई न्यूनीकरण गर्न सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिले ध्यान दिए नदिएको सम्बन्धमा जिल्ला विकास समिति ललितपुर, धादिङ, चितवन र मकवानपुरको वातावरणीय लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११७.१ प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबमोजिम वातावरणमैत्री रूपमा सङ्कलन कार्य गराउन जिल्ला विकास समितिले प्रत्येक वर्ष वर्षायाम सकिएपछि आफ्नो क्षेत्रका नदीनालामा थुप्रिएका ढुङ्गा गिट्टी बालुवाको परिमाण नापजाँच गरी अभिलेख राख्नुपर्दछ । प्राप्त विवरणबमोजिम २०७२।७३ मा जिल्ला विकास समिति धादिङ्गले सबै नदीनालाबाट समान परिमाण निकाल्ने गरी ९ नदीनालाबाट ६ लाख ७ हजार घनमिटर र चितवनले ५ नदीनालाबाट १ लाख ७१ हजार घनमिटर ढुङ्गा गिट्टी बालुवा सङ्कलन गर्नसक्ने गरी परिमाण निर्धारण गरेको पाइयो । मकवानपुरले यस प्रकारको नापजाँच नभएको व्यहोरा जनाएको छ । ढुङ्गा गिट्टी बालुवा सङ्कलनबाट यो वर्ष प्राप्त आयको आधारमा जिल्ला विकास समिति धादिङ्गले १ लाख २१ हजार घनमिटर बढी परिमाण सङ्कलन गरी रु.३ करोड १ लाख र धादिङ्गले २९ हजार ६८६ घन मिटर बढी सङ्कलन गर्न गरी रु.३१ लाख ५३ हजार आय प्राप्त गरेको देखिन्छ । निर्धारितभन्दा बढी परिमाण सङ्कलन गरेको अवस्था नदीको बहावमा परिवर्तन आउने, नदी किनारा कटान, पुल पुलेसामा असर पर्ने लगायतका वातावरणीय असर पर्ने स्थिति रहेकाले निर्धारित परिमाणभन्दा बढी सङ्कलन गर्न नहुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

११७.२ वातावरण संरक्षण ऐन एवं नियमावलीबमोजिम नदीनालाबाट गिट्टी ढुङ्गा बालुवा सङ्कलन गर्दा र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्थाबमोजिम जिल्ला विकास समिति मकवानपुरले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण नगराई २०७२।७३ मा लोथर खोलाबाट गिट्टी ढुङ्गा बालुवा सङ्कलनमार्फत रु.१ करोड १९ लाख आय आर्जन गरेको वातावरण कानूनविपरीत देखिन्छ ।

११७.३ प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र सम्झौतामा उल्लेख भए अनुसारका औजार र उपकरण प्रयोग गरी नदीजन्य पदार्थ सङ्कलन गर्नुपर्नेमा जिल्ला विकास समिति, धादिङ्गले २०७२।७३ मा अनुमति प्रदान भएको ९ मध्ये २ खोलामा २/२ र मकवानपुरले ८ मध्ये ५ खोलामा १/१ एक्साभेटर प्रयोग गर्ने गरी सम्झौता भएको एवं चितवनले ५ नदीनालाबाट सङ्कलन गर्दै आएकोमा एक्साभेटर प्रयोग गर्न सक्ने गरी सम्झौता नगरेको तर अनुगमन समितिको निर्णयअनुसार ३ नदीनालामा ५ एक्साभेटर प्रयोग गर्ने अनुमति प्रदान भएको जनाएको छ । धादिङ्गले एक्साभेटर प्रस्ताव गरेको बाहेकका केही खोलाहरुमा गैरकानुनी रूपमा प्रयोग हुने गरेको तथ्य समेत उल्लेख गरेको छ । जिल्ला विकास समितिले सम्झौतामा उल्लिखित बाहेक यस्ता उपकरणहरुको अवैध प्रयोगले नदी किनारा र नदीभित्री गहिरो खाल्टो पारी उत्खनन गर्ने गरेको कारण त्यस क्षेत्रको भौतिक र जैविक वातावरणमा असर परेको अवस्था रहेको देखिन्छ । वातावरणमा असर पर्ने गरी वैध वा अवैध रूपमा प्रयोग भई रहेका यस्ता उपकरणको प्रयोगमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

११७.४ नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को २०७०।५।१७ को बैठकले क्रसर उद्योगले धार्मिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक महत्वका स्थान, राजमार्ग, खोला किनार, शिक्षण संस्था, स्वास्थ्य संस्था, सुरक्षा निकाय, वन, निकुञ्ज र आरक्ष एवं घना वस्तीबाट तोकिएको दूरी कायम गर्ने गरी निर्धारण भएकोमा जिल्ला विकास समिति, धादिङ्गले जिल्लामा ५० क्रसर उद्योग स्थापना भएको मध्ये हाल ३३

सञ्चालनमा रहेको र ३३ मध्ये २६ मापदण्डअनुसार नरहेको, चितवनले हाल सञ्चालनमा रहेको २ ले मापदण्ड पूरा नगरेको र मकवानपुरले जिल्लामा करिब ४२ क्रसर उद्योग स्थापना भएकोमा हाल सञ्चालनमा रहेको १० ले कुनै मापदण्ड पूरा नगरेको व्यहोरा जानकारी गराएका छन् । ललितपुरले आफ्नो कार्यक्षेत्र क्रसर उद्योग नभएको जानकारी गराएको छ । यसरी तोकिएको मापदण्ड पूरा नगरी सञ्चालनमा रहेका क्रसर उद्योगको कारण अवैध उत्खनन र घनावस्ती भएको क्षेत्रमा ध्वनि, धूलो लगायतका कारण विभिन्न वातावरणीय असर परेको देखिन्छ । मापदण्ड विपरीत सञ्चालित क्रसर उद्योगलाई मापदण्डअनुसार सञ्चालन गराउनुपर्दछ ।

११८. **बालुवा उत्खनन** - स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बमोजिम जिल्ला विकास समितिले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रको बालुवा, गिट्टी, ढुङ्गा, माटो लगायतका प्राकृतिक स्रोत साधनको व्यवस्थापन एवं उपयोग गरी राजस्व सङ्कलन गर्न सक्ने व्यवस्थाअनुसार जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, भक्तपुरले ६ स्थानमा ठेक्का व्यवस्थापन गरी विगत ४ वर्षमा रु.५ करोड ३२ लाख असुल गरेकोमा यो वर्ष ठेक्का लाग्न नसकेका कारण असुली भएको छैन । प्राप्त विवरणअनुसार विगत ४ वर्षमा प्राप्त राजस्वको आधारमा प्रतिवर्ष औसतमा ६० लाख ३८ हजार घनफिट बालुवा र ढुङ्गा, १६ लाख ९८ हजार घनफिट पाङ्गो माटो उत्खनन भएको देखिए तापनि सोको पुष्ट्याई तथा परिमाण नियन्त्रण गर्ने अभिलेख राखेको छैन ।

त्यस्तै अवैध खानी उत्खननको अनुगमन गरी त्यस्तो प्राकृतिक स्रोत जफत एवं लिलाम गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था अनुसार २०७३।१।७ मा गरेको अनुगमनबाट ८ हजार ५११ घनमिटर बालुवा जफत गरेकोमा सोको लिलाम नगरेकोले रु.२ करोड ३१ लाख प्राप्त हुन सकेको छैन । अतः स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन तथा नियमावलीबमोजिम प्राकृतिक स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गरी परिषद्को निर्णयअनुसार आय सङ्कलन गर्ने, चोरी निकासी नियन्त्रण गर्ने लगायतका कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

११९. **व्यवसायीलाई सुविधा** - एक केबुलकार सञ्चालन गर्ने व्यवसायीलाई सरकारको तर्फबाट प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोग एवं राजस्व छुट सुविधा प्रदान गरेको पाइयो । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:

- ११९.१ चन्द्रागिरि डाँडाको ३६ हेक्टर वन क्षेत्रमा केबुलकार निर्माण गर्न प्रति हेक्टर रु.५ हजारका दरले प्रतिवर्ष रु.१ लाख ८० हजार दस्तुर प्राप्त गर्ने गरी एक व्यवसायीलाई लिजमा दिएको पाइयो । सो अनुसार उक्त जग्गाको दस्तुर प्रति वर्ष प्रति रोपनी रु.२५३।८० पर्ने देखिन्छ । नेपाल ट्रष्टको कार्यालयले गोकर्ण वन क्षेत्रको जग्गा एक व्यवसायीलाई प्रतिरोपनी प्रतिवर्ष रु.६४०।२७ का दरले लिजमा उपलब्ध गराएको हुंदा गोकर्ण वन क्षेत्रको जग्गाको तुलनामा पनि चन्द्रागिरिको वनक्षेत्रको उपयोग गर्न दिए बापत राज्यले प्राप्त गर्ने रकम प्रति रोपनी रु.६१५।३४७ का दरले ३६ हेक्टरको प्रति वर्ष रु.४३ लाख ६४ हजार घटी हुन आउछ । अतः वन नियमावली अनुसार प्रस्ताव आव्हान गरी प्रतिस्पर्धा गराएर मात्र वन क्षेत्र लिजमा दिनुपर्दछ ।

उक्त व्यवसायीलाई ३६ हेक्टर वन क्षेत्र उपलब्ध गराएको मध्ये मन्त्रिपरिषद्ले ५ हेक्टरमा मात्र भौतिक संरचना निर्माण गर्न स्वीकृति दिएकोमा ५.८६ हेक्टरमा संरचना निर्माण गरेको व्यहोरा जिल्ला वन कार्यालयको निरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन स्वीकृत गर्दा वन्यजन्तुको वासस्थान एवं आहार विहारमा पर्ने असर न्यूनीकरण गर्न शर्त राखेकोमा उक्त शर्तको सम्बोधन गरेको पाइएन । साथै स्थलगत निरीक्षण गर्दा निर्माणाधीन संरचनाबाट निष्किएका ढुंगा, माटो वातावरण मैत्री रूपमा व्यवस्थापन गरेको पनि छैन ।

चन्द्रागिरि डाँडामा नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को निर्णयबाट केबुलकार, मन्दिर, पौडी पोखरी, रिसोर्ट आदि निर्माण गर्न एक कम्पनीलाई स्वीकृति दिई कार्य भैरहेको छ । परम्परागत मन्दिर क्षेत्रको ऐतिहासिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक मूल्य र मान्यता विपरीत परापूर्वकालीन भालेश्वर शक्तिपीठसँगै अर्को मन्दिर निर्माण भएको छ । त्यस क्षेत्रको मौलिक सांस्कृतिक एवं धार्मिक क्षेत्रमा पर्ने असरको विश्लेषण नभएको एवं पुरातत्व विभागबाट स्वीकृति समेत लिएको देखिएन ।

११९.२ आर्थिक ऐन, २०७१ को दफा १४(३) ट र १४ (३) ग मा केबुल कार निर्माण गर्ने उद्योगले केबुल कार निर्माण कार्यका निमित्त आवश्यक पर्ने शीर्षक ७३ अन्तर्गतको तयारी क्याव वा क्याव निर्माण गर्न आवश्यक पर्ने स्टिल पाता पैठारी गर्दा भन्सार महसुलमा पचास प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था छ । साथै भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ७३०८२ मा पर्ने टावर र ल्याटिस माष्टमा २० प्रतिशत भन्सार महसुल तथा १३ प्रतिशत मू.अ.कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयबाट गतवर्ष एक केबलकार सञ्चालकले भाग ७३ मा पर्ने रु.३० करोड ८४ लाख मूल्यका स्टिल तथा फलामका पाता एवं पोलहरु पैठारी गर्दा मेसिनरी मानेर बैङ्क ग्यारेन्टीको सुविधा प्रदान गरी दरबन्दीअनुसार लाग्ने भन्सार महसुल र मू.अ.कर असुल नगरेबाट घटी भएको राजस्व रु.६ करोड २६ लाख सम्बन्धित व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

केबुलकार व्यवसायीलाई कम दरमा जग्गा लिजमा दिने र ठूलो मात्रामा राजस्व छुट दिने कार्यले राज्यलाई नोक्सानी भएको छ । यस सम्बन्धमा आवश्यक छानबिन गरिनुपर्दछ ।

१२०. **पुलको उपयोग** - निर्माण सम्पन्न भएको पुल प्रयोगमा आउनुपर्नेमा पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना पूर्वी खण्डअन्तर्गत खुर्कोट-घुर्मी सडक साखर खोलामा रु.१ करोड ६६ लाखको लागतमा निर्माण भएको पुल प्रयोगमा आएको देखिएन । पुलको एलाइनमेन्टमा पर्ने जग्गा अधिग्रहण हुन नसकेको कारण उक्त पुल प्रयोगमा आउन सकेको पाइएन । यथाशीघ्र पुल प्रयोगमा आउने व्यहोरा कार्यालयले जनाए तापनि जग्गा अधिग्रहण गरेको छैन ।

१२१. **म्याद नाघेको औषधि** - यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएका मध्ये १६ कार्यालयमा मात्र ९० प्रकारका १ करोड ५५ लाख ट्याबलेट, २२ भायल र औषधिको प्रकार नखुलेका १ लाख ९५ हजार औषधिको उपयोग गर्न मिल्ने अवधि व्यतित भएका कारण उपयोगविहीन अवस्थामा रहेको पाइयो । समयमै उपयोग गर्न सकिने गरी खरिद गर्ने व्यवस्था मिलाई सार्वजनिक स्रोतको सदुपयोग गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

१२२. **वन अतिक्रमण** - बहुदो अतिक्रमण नियन्त्रण गर्न वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीति, २०६८ र वन क्षेत्र सुरक्षा योजना, २०७० तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको भए तापनि यो वर्षसम्म ६२ जिल्लाका ७४० स्थानमा १ लाख २१ हजार २३४ घरधुरीले ९४ हजार २३३ हेक्टर वन र ६ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा आरक्षको ३ हजार ८७६ हेक्टर जमिन अतिक्रमण गरी ३० हजार १९४ घर टहरा निर्माण गरेको पाइयो ।

यस वर्ष राष्ट्रिय वनतर्फ २४ जिल्लामा ७०५ हेक्टर अतिक्रमण हटाउने लक्ष्य रहेकोमा २१ जिल्लाको ६८० हेक्टर अतिक्रमण मुक्त गर्न रु.२ करोड ९० लाख खर्च गरेको छ । अतिक्रमण भएको क्षेत्रको ०.७४ प्रतिशतमात्र हटाउने लक्ष्य निर्धारण गरेकोले लक्ष्य नै न्यून रहेको देखिन्छ । अतिक्रमण हटाउने कार्यमा उल्लेख्य प्रगति गर्नुपर्दछ ।

१२३. **वन क्षेत्रको प्रयोग** - राष्ट्रिय वनको भाडी बुट्यान, अतिक्रमणकारीबाट फिर्ता लिएको वन, वन क्षति भई पुनः उकास भएको क्षेत्र, २० प्रतिशत भन्दा कम क्राउन कभर भएको वन र भू संरक्षण

हिसावले संवेदनशील क्षेत्र इच्छुक संस्था वा उद्योगलाई प्रस्ताव आह्वान गरी कबुलियती वनको रूपमा दिन सकिने वन नियमावली, २०५१ को नियम ३९(क) को व्यवस्थाविपरीत वन विभागले ५ हजार ६० हेक्टर वन क्षेत्र विभिन्न संघ संस्थालाई उपलब्ध गराएको छ । मन्त्रपरिषद्को निर्णयानुसार वन क्षेत्रको १४ हजार २८ हेक्टरजग्गा विभिन्न ३४७ संघ संस्थालाई उपलब्ध गराएकोमा वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनका लागि उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०६३ बमोजिम वृक्षारोपण गरेको पाइएन । वन विभागले यसरी उपलब्ध गराएको जग्गाको अभिलेख पनि व्यवस्थित किसिमले राखेको पाइएन ।

१२४. **काठ मौज्जात** - वन विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार तराई तथा भित्रीमधेश स्थित २६ जिल्लाका जिल्ला वन कार्यालय, दि टिम्बर कर्पोरेसन र वन पैदावार आपूर्ति समितिको काठको मौज्जात गतवर्ष १९ लाख ७३ हजार घनफिट रहेकोमा यस वर्ष ६ लाख ३३ हजार जिम्मेवारी सारेबाट १३ लाख ४० हजार घनफिट काठ घटी जिम्मेवारी देखाएकोमा सोको पुष्ट्याई उल्लेख गरेको छैन । विभागले २०६६।६७ देखि मौज्जात सार्ने क्रममा गलत काठ मौज्जात समावेश भएको उल्लेख गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०७१।७२ को लिलामको औषत मूल्य प्रति घन फिट रु.८५९।- लाई आधार मान्दा १३ लाख ४० हजार घनफिट काठको रु.१ अर्ब १५ करोड घटी मौज्जात सारेको देखिन्छ । घटी मौज्जात सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
१२५. **वन दस्तुर** - जिल्ला वन कार्यालय, काठमाडौं र सुनसरीले पर्यापर्यटन वनजन्य उद्योग आदिको लागि ९ व्यवसायीलाई ३१८.७७ हेक्टर वन क्षेत्र उपलब्ध गराएकोमा वन निमायवली, २०५० बमोजिम लाग्ने दस्तुर रु.१६ लाख २ हजार असुल गरेका छैनन् । उक्त दस्तुर यथाशीघ्र असुल गर्नुपर्दछ ।
१२६. **खोटो सङ्कलन** - खोटो सङ्कलन निर्देशिका, २०६४ अनुसार यस वर्ष नमुना छनौट गरेका जिल्ला वन कार्यालय, बैतडी, डोटी, डडेल्धुरा र अछाममा खोटो सङ्कलन कार्य सञ्चालन नभएको सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १२६.१ खोटो सङ्कलनका लागि कैलाली स्थित एक प्रा.लि.सँग प्रतिस्पर्धावेगर सीधै १० वर्षको लागि सम्झौता गरेकोमा सो सम्झौताको म्याद २०७३।१।१४ मा सकिएकोमा पुनः ७ वर्ष थप गरेको छ । सम्झौताबमोजिम सङ्कलनकर्ताले टेपिङ्ग गर्न पाएका क्षेत्रमा आगलागी हुन नदिने व्यवस्था गर्ने, वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरी स्वीकृतिको लागि पेस गर्नुपर्ने, जिल्ला वन कार्यालयले सम्झौताअनुसार गरेको कामहरुको वर्षमा कम्तीमा दुई पटक अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्ने उल्लेख गरेपनि ती काम भएका छैनन् । अतः सम्झौताको पालना हुनुपर्दछ ।
- १२६.२ प्रतिस्पर्धात्मक तरिकाले खोटो सङ्कलन कार्य नभएको कारण सबै व्यवसायीले रु.८।- प्रति के.जी.का दरले रोयल्टी बुझाएका छन् । जुन दर समय सापेक्ष रूपमा पुनरावलोकन भएको छैन ।
- १२६.३ खोटो सङ्कलन निर्देशिकाअनुसार प्रति हेक्टर न्यूनतम ५ माउ रुख रहनुपर्ने, ती माउ रुखको छाती ३० से.मी.भन्दा बढी व्यास भएको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । रुखमा निश्चित आकारमा बोक्रा तासेर खोटो सङ्कलन गर्नुपर्नेमा गहिरो घाउ पारेकोले रुख मर्न थालेको र धोत्रोपना आएको, खोटो अत्यधिक प्रज्वलनशील पदार्थ भएको र सफा नगरेको कारणले डडेलोले खोटोमा आगो सल्की अधिकांश रुखको डायमिटर जलिसकेको र रुख सुकेको पाइयो । रुखको क्षमताअनुसार ताछेर खोटो निकाल्नुपर्नेमा सल्फुरिक एसिडको मात्रा बढाई एकै पटक बढी खोटो सङ्कलन गरी रुखमा रोग लागेको कारणले काठ समेत सडी भुसमा परिणत भएको पाइयो । तसर्थ अनुगमन गरी उल्लिखित अवस्थामा सुधार गर्नुपर्दछ ।

१२७. **पदाधिकारीलाई सुविधा** - मन्त्रीहरूको पारिश्रमिक सुविधासम्बन्धी ऐन, २०४९ मा भएको व्यवस्थाको अतिरिक्त प्रधानमन्त्री, मन्त्री र राज्यमन्त्रीलाई थप सुविधा दिनुपर्ने भएमा कानूनमा समावेश गरेर मात्र खर्च लेख्न सर्वोच्च अदालतले २०६८।८।२२ मा आदेश गरेकोमा ऐनमा व्यवस्था नगरी ३ पूर्व पदाधिकारी र १ सांसदलाई गृह मन्त्रालयले सवारीसाधन उपलब्ध गराएको छ ।
१२८. **हदबन्दी** - भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ बमोजिम हदबन्दीभन्दा बढी भएको जग्गा प्राथमिकताको आधारमा साविक जग्गावाल, मोही वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई कुनै शर्तमा दिन सक्ने व्यवस्था छ । भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागले उपलब्ध गराएको २०७२।७३ सम्मको हदबन्दीसम्बन्धी विवरणअनुसार १० कार्यालयको हदबन्दीभन्दा बढी जग्गाको जफतबाट प्राप्त ७ करोड ४७ लाख ९५ हजार वर्गमिटर जग्गामध्ये ५ करोड ८३ लाख ६५ हजार वर्गमिटर जग्गा बिक्री वितरण गरी १ करोड ६४ लाख ३० हजार वर्गमिटर जग्गा बाँकी रहेको विवरण प्राप्त भएको छ । बाँकी कार्यालयहरूको हदबन्दीभन्दा बढी जग्गा रहे नरहेको छानबिन हुनुपर्दछ ।

सरकारी जिन्सी सम्पत्तिको एकीकृत अभिलेख नहुँदा सरकारको कुल सम्पत्ति यकिन हुनसक्ने अवस्था छैन । सरकारी वन तथा जग्गाको अतिक्रमण भएको, वन जंगलमा उपलब्ध काठको अभिलेख दुरुस्त नभएको, काठ लिलाम बिक्री हुन नसकेको, सरकारी सम्पत्ति उपयोगविहीन भएको, जिन्सी व्यवस्थापन एवं संरक्षण उपयुक्त ढङ्गबाट नभएको कारण सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण एवं उपयोग दक्षतापूर्ण देखिएन । यसैगरी सार्वजनिक जमिन, चुरे सम्पदा, जलस्रोत, खानी एवं जंगल लगायतका प्राकृतिक स्रोतको व्यवस्थापन र संरक्षण सन्तोषप्रद छैन ।

● अनुदानको उपयोग

१२९. **अनुदान** - यो वर्ष विभिन्न संस्थालाई सामाजिक सेवा अनुदान रु.१ खर्ब ३७ अर्ब र स्थानीय निकायलाई चालू तथा सशर्त अनुदानको लागि रु.५२ अर्ब ८८ करोड समेत कुल रु.१ खर्ब ९० अर्ब अनुदान खर्च लेखेकोमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन् ।
- १२९.१ विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई पुँजीगत अनुदान रु.७९ करोड समेत रु.७ अर्ब १७ करोड, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदलाई रु.१ अर्ब ६७ करोड समेत ९ संस्थालाई रु. १० अर्ब ६२ करोड अनुदान उपलब्ध गराएकोमा सोको कार्यान्वयन एवं सदुपयोग सम्बन्धमा अनुगमन भएको छैन । उक्त अनुदान उपयोगको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
- १२९.२ शिक्षा मन्त्रालयले संस्था दर्ता ऐन, २०३४ बमोजिम दर्ता भएको एक गैरसरकारी संस्थालाई द्वन्द्वपीडित परिवार शिक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत १ हजार ४०० विद्यार्थीलाई आवास सुविधा सहित निःशुल्क पठनपाठनको व्यवस्था गर्न पुँजीगततर्फ रु.१ करोड ५० लाख र चालुतर्फ रु.६ करोड ५१ लाख समेत यो वर्ष रु.८ करोड १ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ । संस्थाको प्रगति विवरण, शिक्षक विद्यार्थी संख्या र खर्चको उपलब्धि विवरणसहित मूल्याङ्कन गरी समितिमा पेस गर्ने साथै खर्च नभएको भए सो रकम सञ्चित कोषमा जम्मा गर्ने भनी सार्वजनिक लेखा समितिले २०७२।१०।२४ मा निर्देशन दिएकोमा तत्सम्बन्धी कारबाही अगाडि नबढाई यो वर्ष समेत अनुदान दिएको छ ।

- १२९.३ शिक्षा मन्त्रालयले दुई संस्थागत विद्यालयलाई रु.४ करोड १५ लाख, एक मेडिकल विद्यालयलाई रु. ५ लाख र दुई आश्रम/गुरुकुललाई रु.११ लाख समेत रु.४ करोड ३१ लाख छात्रवृत्ति वितरण गर्न अनुदान प्रदान गरेको छ । एक विद्यालयबाट कक्षा ४ देखि १२ मा अध्ययनरत १९५ विद्यार्थीलाई रु.१ करोड ४२ लाख नगद छात्रवृत्ति वितरण गरेकोमध्ये कक्षा ४ का विद्यार्थीलाई प्रतिविद्यार्थी रु. १ लाख ५२ हजारसम्म वितरण गरेको छ । छात्रवृत्ति वितरण प्रक्रियालाई वस्तुपरक, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाई अनुगमन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- १२९.४ शिक्षा मन्त्रालयले ८२ पुस्तकालय तथा गुरुकुल र विद्यालयका लागि यो वर्ष रु. ५० हजारदेखि रु. २२ लाखसम्मका दरले रु.२ करोड २४ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ । कार्यक्रम, कार्यप्रगति, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लगायत खर्च अनुगमन एवं मूल्याङ्कन आवश्यकताको पहिचान नगरी मन्त्रालयबाट सोभै निकास दिनु उचित देखिएन । यसमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
- १२९.५ शिक्षा मन्त्रालयले कक्षा कोठा र छात्रावास निर्माण गर्न एक संस्थागत विद्यालयलाई रु.१ करोड, सूचना प्रविधि र अन्य प्रयोगशाला सामग्री खरिद गर्न एक विद्यालयलाई रु.१ करोड र भवन निर्माण गर्न एक गुरुकुललाई रु.१५ लाख समेत रु.२ करोड १५ लाख पुँजीगत सःशर्त अनुदान उपलब्ध गराएको छ । सूचना प्रविधि र अन्य प्रयोगशाला सामग्री खरिद गर्ने प्रयोजनको लागि रु.१ करोड अनुदान दिएकोमा उक्त रकमबाट भवन र स्वमिङ्ग पुल निर्माणको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेस भएको छ । स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार अनुदानको उपयोग गरेको छैन । अन्य दुई निकायबाट कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेस नभएको र मन्त्रालयबाट अनुगमन समेत भएको छैन ।
- १२९.६ विश्व विद्यालय अनुदान आयोगले काठमाडौं विश्वविद्यालयलाई चालु अनुदानको लागि रु.६ करोड ५० लाख, पूँजीगत अनुदानको लागि रु.१ करोड ५० लाख तथा पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालयको लागि चालु अनुदानको लागि रु.६ करोड ४३ लाख तथा पुँजीगत अनुदान रु.२ करोड अनुदान उपलब्ध गराएकोमा सोको लेखापरीक्षण यस कार्यालयबाट नहुने हुँदा लेखापरीक्षण गराए नगराएको स्पष्ट भएन ।
- आयोगले ९ विश्वविद्यालय अन्तर्गतका क्याम्पस र संस्थालाई रु.७९ करोड ४० लाख पुँजीगत अनुदान उपलब्ध गराएकोमा सोको समेत अनुगमन नगरेकाले अनुदानको उपयोग सुनिश्चित गरिनुपर्दछ ।
- १२९.७ स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट गतवर्ष ५६ संस्थालाई रु.८३ करोड २६ लाख र यो वर्ष २२ संस्थालाई रु.४७ करोड ९० लाख गरी रु.१ अर्ब ३१ करोड अनुदान उपलब्ध गराएकोमा अनुगमन गरेको छैन । अनुदानको लागि संस्था छनौट गर्दा स्वास्थ्य संस्था दर्ता, स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन अनुमति, नवीकरण, गुणस्तर जस्ता पक्षलाई आधार लिएको पाइएन । यसले गर्दा सञ्चालन अनुमति प्राप्त नगरेका र अनुमति प्राप्त भएकोमा नवीकरण नगराएका संस्थालाई समेत अनुदान उपलब्ध गराएको देखियो । यस वर्ष मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट नेपालगन्जस्थित एक सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्रलाई रु १ करोड १० लाख अनुदान दिने निर्णय भएकोमा सो संस्थाले अस्पताल सञ्चालन गर्न अनुमति प्राप्त गरेको देखिएन । यसैगरी अन्य २२ संस्थाको अनुमति प्राप्ति र नवीकरणको स्थिति उल्लेख भएको पाइएन । सेवा प्रवाहको स्थिति, गुणस्तर, विपन्न तथा जेष्ठ नागरिकलाई उपलब्ध गराएको सेवाको स्थिति नखुलाई गरेको मूल्याङ्कन यथार्थपरक नहुने र अनुदान पाउनुपर्ने संस्थाले अनुदान प्राप्त गरेकोमा विश्वस्त हुने आधार नभएकोले छनौट गर्दा निर्देशिकाका यी पक्षहरूलाई पनि समावेश गर्नुपर्दछ ।

धुलिखेल अस्पतालले मन्त्रालयसँग २०७३ आषाढमा सम्झौता गरी उपकरण खरिद गर्न रु.४ करोड ५३ लाख अनुदान लगेकोमा आषाढ मसान्तभित्रै चार प्रकारका स्वास्थ्य उपकरण रु.४ करोड ७६ लाखमा खरिद गरेको आय व्यय विवरणमा उल्लेख गरेकोले अनुदान उपयोगको विश्वसनीय आधार देखिएन । यसैगरी वीरगन्ज आँखा केन्द्रले मन्त्रालयसँग सम्झौता गरी उपकरण खरिद गर्न रु.१ करोड ६६ लाख अनुदान लगेकोमा २०७३.६।४ मा उपकरण खरिद गर्न मन्त्रालय समक्ष अनुमति माग गरेको छ । संस्थाको वित्तीय प्रतिवेदनमा २०७३ भाद्र मसान्तमा अनुदान रकमबाट उपकरण खरिद गरेको उल्लेख भएको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

१२९.८ संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गत अति सीमान्तकृत समुदायको लागि दिगो विकास कार्यक्रमबाट विगत २ वर्षमा ८१ समूहलाई विभिन्न व्यवसाय सञ्चालनको लागि सम्झौता गरी अनुदान स्वरूप बीउ पुँजी रकमको रूपमा रु.६ करोड ७४ लाख उपलब्ध गराएकोमा सोको प्रगति, अनुगमन, लेखापरीक्षण तथा कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन समेत पेस नभएकोले अनुदान उपयोगको सुनिश्चितता रहेन । अतः अनुदानको उद्देश्यमूलक उपयोगको सुनिश्चितताका लागि नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

१२९.९ महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयबाट विगत वर्षदेखि नै विभिन्न संघसंस्था तथा निकायलाई साल-बसाली रु.१ लाख ५० हजारदेखि रु.६ करोड सम्म अनुदान उपलब्ध गराएको छ । यो वर्ष २३३ संघ/संस्थालाई रु.१६ करोड ६५ लाख अनुदान वितरण गरेको देखिन्छ । सोमध्ये १० संघ संस्थालाई मात्र रु.६ करोड ९ लाख अनुदान वितरण गरेको पाइयो । २०७२/७३ मा मन्त्रालयको कुल खर्च रु.१ अर्ब ८० करोडमध्ये अनुदान रु.१६ करोड ६५ लाख अनुदान वितरण गरेको छ । जुन कुल खर्चको ९.२१ प्रतिशत हुन आउँछ । उक्त अनुदान सम्बन्धित संस्थाहरूले सम्बन्धित प्रयोजनमा उपयोग गरेको आश्वस्त हुने गरी अनुगमन भएको छैन ।

१२९.१० नगद प्रोत्साहन कार्यविधि, २०७० अनुसार उल्लिखित वस्तु तेश्रो मुलुक निर्यात गर्ने उद्योगहरूलाई नगद प्रोत्साहन भुक्तानीको लागि यो वर्ष उद्योग विभागले रु.३० करोड नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई उपलब्ध गराएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा गत वर्षको बाँकी रु.२३ करोड ४० लाख र यो वर्षको रु.३० करोड समेत जम्मा रु.५३ करोड ४० लाख रहेको मध्ये यो वर्ष रु.१९ करोड ८८ लाख वितरण गरी रु.३३ करोड ५२ लाख मौज्जात रहेको छ । नेपाल राष्ट्रबैङ्कलाई प्रत्येक वर्ष उपलब्ध गराएको रकममध्ये खर्च नभई मौज्जात रहेको पाइएकोले बचत रकम फिर्ता प्राप्त गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

निर्देशिकाअनुसार अनुदान प्राप्त गर्ने उद्योगहरूको निर्यातमा न्यूनतम ३० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि भएको हुनुपर्नेमा त्यसको विश्लेषण नगरी अनुदान दिएको पाइयो । उद्योग विभागले कार्यविधिमा उल्लिखित प्रावधानहरूको कार्यान्वयन गरी सोको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

१२९.११ कृषि विकास मन्त्रालयले यो वर्ष एक गाउँ एक उत्पादन, पोखरी निर्माण, पशुपालन तथा तरकारी खेती, रासायनिक मल, खाद्यान्न बाली, फलफूल, बीउ विजन, कृषि औजार लगायतका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न २४ आयोजना/कार्यक्रममार्फत रु.११ अर्ब ७४ करोड अनुदान उपलब्ध गराउन कार्यक्रम स्वीकृत गरेकोमा रु.१० अर्ब ४ करोड खर्च भएको छ । अनुदान उपलब्ध गराउन बजेट व्यवस्था भएको रकममध्ये रु.१ अर्ब ७० करोड घटी खर्च भएको छ । बजेटमा व्यवस्था भएका ५ कार्यक्रमको रु.११ करोड ५० लाखको कार्यक्रम सञ्चालन भएको छैन । कार्यक्रम कार्यान्वयन क्षमतामा वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

- १२९.१२ संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले मातहतका २५ समितिलाई रु ४५ करोड १७ लाख ७३ जिल्ला विकास समितिमार्फत विभिन्न संघ, संस्था र निजी प्रतिष्ठानलाई रु.३८ करोड १५ लाख र १२ संस्थालाई रु.९७ लाख समेत रु.८४ करोड २९ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा सञ्चालन हुने योजना, कार्यक्रम र लागत खुलाएको छैन । उक्त अनुदान ती निकायले के कस्ता प्रयोजनमा प्रयोग गरे सोको प्रतिवेदन एवं अनुगमन भएको छैन ।
- १२९.१३ स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को नियम ६० अनुसार गाउँ विकास समितिमा निकास गरेका सशर्त अनुदान रकमको उपयोग सम्बन्धमा नियम ५४ अनुसार जिल्ला विकास समितिले नियमित अनुगमन गरी समितिको कार्यक्रम बजेट, वित्तीय र भौतिक प्रगति प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, ललितपुर र काठमाडौं लगायत १४ ले रु.३ लाख घटीका विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनको लागि उपलब्ध गराएको सशर्त अनुदान रु.११ करोड ९३ लाखको वित्तीय, भौतिक तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन समेत प्राप्त नगरेकोले उक्त खर्च र उपलब्धिको सम्बन्धमा आश्वस्त हुने अवस्था रहेन ।
१३०. **निजामती सन्तती छात्रवृत्ति** - निजामती कर्मचारीका सन्ततीलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने निर्देशिका, २०७१ को दफा ३(३) मा स्नातक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई निर्देशिकाबमोजिम छनौटमा परेका लागतको आधारमा प्रतिविद्यार्थी रु.१ लाख ५० हजारदेखि रु.५ लाखसम्म छात्रवृत्ति प्रदान गरिने व्यवस्था छ । निर्देशिकाको दफा २६(१) मा छात्रवृत्ति प्राप्त गरी अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन सकेपछि नेपाल सरकारको कुनै संस्था वा निकायको काममा खटाउन सक्ने व्यवस्थाबमोजिम कबुलियतनामा गराएको पाइयो । सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले २०६६।६७ देखि २०७२।०७३ सम्म २ हजार ४२९ जनालाई रु.४३ करोड ८८ लाख छात्रवृत्ति वितरण गरेकोमा हालसम्म विद्यार्थीलाई सोबमोजिम खटाएको देखिन आएन । कबुलियतनामा बमोजिम आवश्यकतानुसार सेवामा उपयोग गर्नुपर्दछ ।

विभिन्न निकायलाई ठूलो रकम निशर्त अनुदान प्रदान गरिने तर सोही प्रयोजनमा प्रयोग भए नभएको अनुगमन गर्ने, प्रतिवेदन लिने नगरेबाट अनुदानको उपयोग सुनिश्चित हुनसकेको छैन । तसर्थ अनुदान उपयोगको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।

● कार्यक्रम कार्यान्वयन

१३१. **कार्यक्रमको दोहोरोपना** - नेपाल सरकार कार्य विभाजन नियमावली, २०७२ मा पुरातात्विक महत्वका स्मारक र पुरातात्विक वस्तुहरूको संग्रह, संरक्षण, संवर्द्धन, अन्वेषण तथा उत्खनन, सांस्कृतिक सम्पदा, धरोहर र ऐतिहासिक महत्वका दरवारको संरक्षण तथा संवर्द्धन कार्य गर्ने गरी संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयको काम विभाजन गरेको छ । मन्त्रपरिषद्को निर्णयले शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गतको विशेष भौतिक तथा पूर्वाधार क्षेत्र विकास आयोजनालाई सांस्कृतिक, धार्मिक तथा पर्यटकीय पूर्वाधारसम्बन्धी कार्य गर्ने गरी यस वर्ष रु.३१ करोड ८९ लाख खर्च गरेको छ । त्यसै गरी संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले पनि सोही प्रकृतिका कार्यमा जिल्ला विकास समिति मार्फत रु.३९ करोड १२ लाख निकास दिई खर्च गरेको छ । एकै प्रकृतिको कार्य विभिन्न निकायबाट गराउँदा दोहोरो पर्ने देखिएकोले एउटै निकायबाट गराउनुपर्ने देखिन्छ ।
१३२. **तुइन विस्थापन** - २०७२।७३ को बजेट वक्तव्यमा २ वर्षभित्र तुइनलाई भोलुङ्गे पुलद्वारा विस्थापन गर्ने नीति अनुसार सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजनले विस्तृत सर्वेक्षण गर्दा ४३ जिल्लामा २३७ तुइनमध्ये

अस्थायी तरितराउ ६६, भोलुङ्गेपुल निर्माण गर्न सम्भाव्यता नभएका २९, डिजाइन तथा फाउण्डेसनको थप अध्ययन गर्नुपर्ने ३ समेत ९८ तुइन विस्थापन कार्य हुन सकेको छैन भने बाँकी १३९ तुइन प्रतिस्थापन गर्ने कार्य भइरहेको छ ।

तुइन विस्थापनको लागि नेपाल सरकारले निर्णय गरेको भए तापनि तुइन प्रतिस्थापनसम्बन्धी कार्यविधि २०७३।४।७ मा मात्र पारित गरेको छ । सामान्यतया पुल निर्माणको अवधि १ वर्षदेखि १८ महिनासम्म रहेकोमा लेखापरीक्षण अवधिसम्ममा कुल १३९ मध्ये ८ पुल निर्माण सम्पन्न भएको, ५२ पुलको कार्यसम्पन्न हुने म्याद २०७४ असोज मसान्तसम्म रहेको, २३ पुल बोलपत्र मूल्याङ्कनमा रहेको छ । त्यस्तै जिल्ला विकास समितिमार्फत सम्पन्न हुने ५६ पुल सम्पन्न हुने अवधिका सम्बन्धमा डिभिजनमा अभिलेख नरहेको स्थिति छ । थप अध्ययन गर्नुपर्ने र सम्भाव्यता नदेखिएका ९८ पुल प्रतिस्थापन गर्ने कार्ययोजना तयार नभएको तथा पर्याप्त बजेट व्यवस्था भए तापनि जनशक्ति अभाव रहेको जानकारी प्राप्त भएकोले दुई वर्षभित्र सबै तुइन विस्थापित गरी सक्ने सरकारको घोषणा कार्यान्वयन हुने स्थिति छैन ।

१३३. **निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार तथा विकास कार्यक्रम** - निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम र निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रममा २०७१।७२ मा रु.३ अर्ब ११ करोड र २०७२।७३ मा रु.४ अर्ब ६१ करोड खर्च भएको छ । कार्यक्रमअन्तर्गत योजना छनौट तथा कार्यान्वयन स्थितिको मूल्याङ्कनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१३३.१ निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली, २०७१ को नियम ५ (७) मा आयोजना छनौटका आधारहरू उल्लेख छ । कार्यक्रमबाट २०७१।७२ मा ३१ जिल्लाले रु.८२ करोडका ८१० आयोजना र २०७२।७३ मा ३६ जिल्लाले रु.१ अर्ब ५० करोडका १४२३ आयोजना तोकिएको आधारमा छनौट गरेको देखिएन । तोकिएको आधारहरूको पहिचान नगरी छनौट गरिएका आयोजनाहरूबाट कार्यक्रमको उद्देश्य पूरा नहुने हुँदा आधारहरूको पहिचान गरी नियमावलीले व्यवस्था गरेअनुरूपका आयोजना छनौट हुनुपर्दछ ।

१३३.२ निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रमबाट २०७१।७२ मा बढीमा १०, २०७२।७३ मा बढीमा १५ आयोजना छनौट गर्न सकिनेमा २०७१।७२ मा ९ जिल्लामा ५६, २०७२।७३ मा १५ जिल्लामा ९० र निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रमबाट २०७०।७१ मा ७ र २०७१।७२ र २०७२।७३ मा बढीमा १२ वटासम्म आयोजना छनौट गर्न सकिनेमा २०७०।७१ मा ६ जिल्लामा १५७, २०७१।७२ मा नुवाकोट, हुम्ला, सल्यान र जुम्ला जिल्लामा ५२ र २०७२।७३ मा ११ जिल्लामा १२० समेत ४७५ बढी आयोजना छनौट गरेको देखियो ।

निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम तर्फ रु.७ लाखभन्दा कमको र निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम तर्फ रु.५० हजारसम्मको आयोजना छनौट गर्न नमिल्ने व्यवस्था छ । तर २०७१।७२ मा डोटी, दाङ र धादिङ जिल्लाअन्तर्गत रु.९४ लाखको २५ र २०७२।७३ मा ८ जिल्लामा रु.४ करोड ८० लाखको १७१ आयोजना रु.७ लाखभन्दा कम लागतको र निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रमतर्फ २०७०।७१ मा ९ जिल्लामा ६९ लाखको १५७, २०७१।७२ मा ७ जिल्लामा रु.४६ लाखको ९३ र २०७२।७३ मा ७ जिल्लामा रु.२७ लाखको ५५ आयोजना रु.५० हजारभन्दा कम लागतका आयोजना छनौट भएको छ ।

धेरै आयोजना छनौट हुँदा आयोजनाको लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन नहुने तथा साना साना आयोजनामा बजेट छरिने भएकोले आयोजना कार्यान्वयन प्रभावकारी हुँदैन । नियमले तोकेको सीमाभित्र रहेर आयोजना छनौट गर्नुपर्दछ ।

- १३३.३ आयोजना छनौट गर्दा गैरसरकारी संस्था तथा राजनैतिक दल वा तिनका भगिनी संगठनसँग सम्बन्धित पूर्वाधार आयोजना छनौट गर्न नमिल्ने व्यवस्था छ । १७ जिल्लामा रु.५ करोड ३५ लाखको १२६ आयोजना गैरसरकारी संस्था तथा राजनैतिक दलसँग सम्बन्धित आयोजना छनौट गरेकोले नियमावली विपरीत हुने गरी छनौट गरेको छ । नियमावली विपरीत आयोजना छनौट गर्न मिल्दैन ।
- १३३.४ निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली, २०५८ को नियम ३(६) (ग) मा कम्तीमा २० प्रतिशत जनसहभागिता हुनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रमअर्न्तगत सञ्चालित कार्यक्रममा ६ जिल्लामा सम्पन्न भएका रु.३ करोड ८ लाखको २५७ योजनामा जनसहभागिता शून्य रहेको र १३ जिल्लामा रु.१७ करोड ३६ लाखको कार्यसम्पन्न भएको र १ हजार १०० योजनामा जनसहभागिता २० प्रतिशतभन्दा कम भएको देखियो । जनसहभागिता न्यून हुँदा सरकारको लगानी बढी हुने, खर्चमा मितव्ययिता कायम नहुने हुँदा तोकिबमोजिमको जनसहभागिता जुटाएर मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
- १३३.५ निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली, २०७१ को नियम १४ र निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली, २०५८ को नियम ८(क) मा आयोजना अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था छ । प्राप्त विवरणअनुसार २३ जिल्लामध्ये २२ जिल्लामा २०७०।७१ मा रु.४ करोड ६७ लाखका २९५ आयोजना, २०७१।७२ मा रु.४३ करोड २५ लाखका १ हजार ४५ आयोजना र २०७२।७३ मा रु.८७ करोड ७ लाखका १ हजार ८४३ आयोजना कार्यान्वयन भएकोमा सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन भएको देखिएन । मुस्ताङ जिल्लामा रु.२ करोड ६ लाखका १९ आयोजनाको अनुगमन गरेकोमा ९५ प्रतिशत योजना उपभोक्ता समितिले ठेकामा दिएको, ९५ प्रतिशत योजनामा सूचना पाटी नराखिएको र काम सम्पन्न नभएको योजनाको रकम फ्रिज हुन नदिन गा.वि.स.को खातामा पठाउने गरेको अनुगमनबाट देखिएको उल्लेख छ । सञ्चालित आयोजनाको अनुगमन नगर्ने र गरिएको आयोजनामा देखिएको कैफियतमा सुधार नहुँदा आयोजना कार्यान्वयन प्रभावकारी नहुने भएकोले सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गरी कैफियत देखिएका व्यहोरामा सुधार गर्नुपर्दछ ।
- १३३.६ निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली २०७१ को नियम ६ र निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम (सञ्चालन कार्यविधि) नियमावली, २०५८ को नियम ४(१) मा आयोजनाको निर्माणमा रकम खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रमबाट सामग्री खरिदमा २०७१।७२ मा ५ जिल्लाको ९ निर्वाचन क्षेत्रले रु.१ करोड ६५ लाख र २०७२।७३ मा १४ जिल्लाको २२ निर्वाचन क्षेत्रले रु.६ करोड ८६ लाख खर्च गरेका छन् । निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रमबाट सामान खरिदमा २०७०।७१ मा ८ जिल्लाको १२ सांसदले रु.४४ लाख, २०७१।७२ मा ९ जिल्लाको २० सांसदले रु.६० लाख र २०७२।७३ मा १९ जिल्लाको ३७ सांसदले रु.२ करोड ३० लाख विनियोजन गरी खर्च गरेका छन् । नियमावलीले तोकेबमोजिमको आयोजनाहरूमा खर्च गरेको नदेखिएकोले कार्यविधिबमोजिम आयोजना छनौट गरी कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।
१३४. **सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६९ अनुसार प्रत्येक चौमासिकमा भुक्तानी गरेको रकमको भर्पाई भुक्तानी गरेको ७ दिनभित्र पेशकी फछ्यौटको लागि जिल्ला विकास समितिको कार्यालयमा पठाउनुपर्ने र कार्यालयले दोस्रो र तेस्रो किस्ता रकम निकासी दिँदा अघिल्लो किस्तामा निकासी भई भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको रकम कटाएर निकासी दिनुपर्ने, तेस्रो किस्ता पेशकी लिएको रकम आषाढ २१ भित्र फछ्यौटको लागि पठाउनुपर्ने र आषाढको २६ भित्र पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा गत वर्ष

रु.१२ अर्ब २६ करोड खर्च भएकोमा यो वर्ष रु.१६ अर्ब १५ करोड खर्च भई ३१.६९ प्रतिशत वृद्धि भएको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १३४.१ बजेट वक्तव्य २०७२।७३ मा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम छरिएर सञ्चालन भएकोले चालु अधिवेशनदेखि नै एकीकृत सामाजिक सुरक्षा विधेयक व्यवस्थापिका संसदमा पेस गरिने उल्लेख भएकोमा पेस भएको छैन। यसबाट जेष्ठ नागरिक भत्ता, एकल महिला लगायत सामाजिक सुरक्षा भत्ता र निवृत्तिभरण लगायतका भत्तामा सामन्जस्यता कायम हुन सकेको छैन।
- १३४.२ यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिरहा, सल्यान, सुनसरी लगायत ३१ ले सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा उपलब्ध गराएको पेशकी रु.१ अर्ब ४० करोड फछ्यौट भएको छैन।
- १३४.३ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, अछाम, सुर्खेत लगायत २४ जिल्लाको १ हजार ३१ गा.वि.स.मध्ये नमूना छनौटमा परेका ७३ गाउँ विकास समितिको सामाजिक सुरक्षा भत्ता सम्बन्धी स्वेस्ता परीक्षण गर्दा रु.५३ लाख भुक्तानी दिन नमिल्ने भुक्तानी दिएको हुँदा उक्त खर्च रकम असुल गर्नुपर्ने देखिएकोले अन्य ९५७ गाउँ विकास समितिको सम्बन्धमा जिल्ला विकास समितिबाट यकिन गर्नुपर्दछ।
१३५. **स्थानीय सडक पुल छनौट र निर्माण** - स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभागबाट स्थानीय स्तरबाट माग भई आएका २ हजार ९० सडक पुलमध्ये ३३० पुलको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गरी २४२ पुल निर्माणका लागि छनौट भएकोमा २०६७।६८ देखि २०७२।७३ सम्ममा २११ पुलको निर्माण सम्भौता भई २० पुल विभागबाट र १९१ पुल स्थानीयस्तरबाट निर्माण गर्ने गरी खरिद सम्भौता भएकोमा विभाग र स्थानीयस्तरमा सञ्चालन हुने पुल निर्माणसम्बन्धी छनौटको स्पष्ट आधार तयार गरेको देखिएन। विभागबाट निर्माणाधीन २० पुलमध्ये २ सम्पन्न भएको, १२ पुलको सम्भौताअनुसार सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि समाप्त भएको, ६ पुलमा पाँचौं पटकसम्म म्याद थप भएकोमा समेत निर्माण कार्यसम्पन्न हुन सकेको छैन। बाँके जिल्लाको मान नदी पुलमा ५ पटक र कपिलवस्तु जिल्लाको सुरही नाला पुलमा ४ पटक म्याद थप भए तापनि लेखापरीक्षण अवधिसम्म कार्यसम्पन्न भएको छैन। चौरी खोला पुल काभ्रेपलाञ्चोक, सभाखोला पुल बाह्रवीसे संखुवासभा र किस्ने खोला पुल भ्रपा समेतको गत वर्षसम्म रु.२ करोड २७ लाख भुक्तानी भएकोमा यो वर्ष थप निर्माण कार्य भएको पाइएन।

त्यस्तै निर्माणाधीन पुन्तरागाड सडक पुल डडेल्धुरा, सुनकोशी नदी पुल, मर्स्याडुदी नदी पुल मनाङ र मोहना नदी पुल कञ्चनपुर समेत ४ पुलको जग खन्ने स्थानमा चट्टान रहेको, फाउण्डेशन कार्यमा पाइल थप गर्नुपर्ने, फाउण्डेशन परिवर्तन गर्नुपर्ने कारणबाट डिजाइन परिवर्तन गरेको छ। डिजाइन परिवर्तनबाट १ पुलमा भेरिएसनबाट रु.१२ लाख घटेको छ भने ३ पुलमा रु.९६ लाख थप भएको छ। पुलहरुको शुरु ड्रइङ्ग डिजाइन तयारी कार्यमा कमी कमजोरी रहेको देखिएकोले आवश्यकता अनुसार निर्माणका लागि पुल छनौटको आधार स्पष्ट गर्नुपर्ने, स्वीकृत कार्यतालिकाबमोजिम कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने एवं त्रुटिपूर्ण ड्रइङ्ग डिजाइन गर्ने प्राविधिकलाई कारवाही गरी समयमै निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ।

१३६. **सुनौला हजार दिन कार्यक्रम** - विश्व बैङ्कको सहयोगमा रौतहट र सर्लाही समेत १५ जिल्लामा सञ्चालित यो कार्यक्रमले बाल तथा मातृ कुपोषण न्यूनीकरण गर्न साबुन पानीले हात धुने लगायतका क्रियाकलापमा सुधार ल्याउने उद्देश्य लिएको छ। २०६९ देखि शुरु भई २०७४ आषाढमा सम्पन्न हुने यो कार्यक्रममा रु.४ अर्ब २० करोड (४० मिलियन अमेरिकी डलर) खर्च गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७३ आषाढसम्म रु.२ अर्ब १५ करोड ५ लाख खर्च भएको छ। बाँकी ८

महिनाको अवधिमा बाँकी रकम खर्च हुने स्थिति छैन । भौतिक प्रगति ६४ प्रतिशतमात्र रहेको विवरण प्राप्त भएको छ । रौतहट लगायतका ८ जिल्लाले १०० दिनमा सम्पन्न हुने कार्यक्रमका लागि लिएको पेशकी रु.११ करोड ३४ लाख लेखापरीक्षण अवधि २०७३ माघसम्म पनि बिल भरपाई प्राप्त नभएकोले फछ्यौट हुन बाँकी रहेकोले निर्धारित समयमा कार्यसम्पन्न भएको सुनिश्चित गर्ने आधार भएन । अतः उद्देश्यबमोजिम उपलब्धि हासिल हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१३७. **दिवा खाजा** - कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७२।७३ को व्यवस्थाअनुसार पूर्व प्राथमिक र प्राथमिक तहका विद्यार्थीको लागि प्रतिविद्यार्थी दैनिक रु.१२।- का दरले विद्यालय खुल्ने दिनको गणना गरी २०० दिनसम्मको दिवा खाजा व्यवस्था गर्न १४ जिल्लाका विद्यालयलाई रकम निकासी दिने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला शिक्षा कार्यालय, डोल्पा लगायत ३ कार्यालयले वास्तविकभन्दा बढी विद्यार्थीका लागि रु.३४ लाख निकासी दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ । जिल्ला शिक्षा कार्यालय, दाङ र रोल्पाले शैक्षिकसत्र समाप्त भइसकेपछि रु.२ करोड ७३ लाख दिवा खाजामा निकासी दिएको छ । यसप्रकारले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा उद्देश्य हासिल भएको छैन ।

१३८. **पूर्वाधार निर्माण** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०७२।७३ ले कार्यक्रम सञ्चालनको लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र जिल्ला शिक्षा कार्यालय बीच प्रथम चौमासिकमा सम्झौता गरिसक्नुपर्ने, कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरी अन्तिम निकासी दिनुपर्ने, कार्य सम्पन्न नगर्ने विद्यालयलाई अन्तिम किस्ता निकासी नदिने र आषाढ १५ सम्म कार्यालयले कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन प्रमाणित गरी सम्बन्धित निकायमा उपलब्ध गराई सक्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष भौतिक सुविधा विस्तार कार्यक्रमको लागि रु.११ अर्ब २८ करोड बजेट व्यवस्था गरेकोमा रु.१० अर्ब ९ करोड विद्यालयको खातामा निकासी गरी खर्च लेखेको छ । त्यसमध्ये ७२ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले रु.६ अर्ब ५७ करोडको भौतिक सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अनुदान उपलब्ध गराएकोमा कार्य सम्पन्न भएको छैन । तर शिक्षा विभागले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार निर्माण कार्य ९९ प्रतिशत प्रगति भएको देखाएको छ । निर्माण सम्पन्न नहुँदै निकासीको आधारमा प्रगति देखाउनु उपयुक्त होइन । निर्माण कार्य सम्पन्न गरी कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरी प्राविधिक आधारमा यथार्थपरक ढङ्गले प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।

१३९. **निःशुल्क पाठ्यपुस्तक** - शिक्षा विभागले जारी गरेको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका २०७२।७३ अनुसार सम्बन्धित विद्यालयबाट विद्यार्थीको तथ्याङ्क लिई विद्यार्थी संख्या यकिन गरेर कक्षा दोहोर्‍याउने संख्या घटाई विद्यालयलाई निकासी दिने, शैक्षिकसत्रको शुरुमै हरेक विद्यार्थीलाई एक सेट पाठ्यपुस्तक खरिद गरी वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रत्येक शैक्षिकसत्रको दोस्रो हप्तामा पाठ्यपुस्तक विद्यालयमा पुर्‍याउने प्रतिबद्धता मन्त्रालयले व्यक्त गरेकोमा प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा २०७२ मा कक्षा १-५ को ६.१, कक्षा ६-८ को ६.१ र कक्षा ९-१० को ३.२ प्रतिशत विद्यार्थीले पाठ्यपुस्तक पाएको देखिएन । निर्देशिकामा पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउँदा कक्षा दोहोर्‍याउने विद्यार्थी घटाई विद्यालयलाई निकासी दिने व्यवस्था मिलाउनुपर्नेमा सो नगरेकाले कक्षा दोहोर्‍याउने विद्यार्थीहरु समेतलाई गणना गरी निकासी गर्दा रु.५ करोड ८७ लाख बढी व्ययभार पर्न गएको देखिन्छ । यसमा अनुगमन गरी नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । समयमै निःशुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउन पाठ्यक्रम स्वीकृत गरी छपाई आदेश पठाउने तथा छपाई र वितरणको लागि सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१४०. **वैकल्पिक मार्ग** - गल्छी बेत्रावती ३६ कि.मि. सडक २०६९ सालमा पुनस्थापना भई नियमित रूपमा सवारी साधन सञ्चालनमा रहेको छ । बेत्रावती मैलुङ्ग स्याप्रुवेसी २८ कि.मि. सडकमध्ये ७ कि.मि. सडकको ट्याक खोल्ने कार्य भएको छैन । तर सडक विभागले बेत्रावती मैलुङ्ग स्याप्रुवेसी सडकको ट्याक खोल्ने बाँकी कार्य गर्न प्राथमिकता नदिई कालोपत्रे भई यातायात सञ्चालन

भइरहेको गल्छीदेखि मैलुङ्गसम्म ४६ कि.मि. सडक स्तरोन्नति गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ अर्ब ६४ करोडको अलग खरिद सम्झौता गरेको छ ।

२०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पले सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको तातोपानी नाका अबरुद्ध भएकाले सोको सट्टा रसुवागढी नाकाबाट नेपाल चीनबीचको द्विपक्षीय व्यापार सञ्चालन भएको छ । रसुवागढी नाकाको सडकलाई तत्काल व्यवस्थित बनाउन विकास समितिको निर्देशन भएपनि उक्त सडकको मर्मत सम्भार एवं पुनर्स्थापना कार्य नभएकोले सिंगल लेनको सो सडक व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन हुन सकेको छैन । खर्च गर्ने अख्तियारीमा विलम्ब भएकोले आकस्मिक मर्मत कार्य मात्र गरिएको जवाफ कार्यालयले दिएको छ ।

१४१. **समन्वयको अभाव** – काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाअन्तर्गत बालाजु पुल-शोभा भगवती-डल्लु सडक खण्डको सुधार तथा विस्तारको कार्य रु.६ करोड ३३ लाखको लागतमा सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग खरिद सम्झौता भई रु.४ करोड २० लाख भुक्तानी भएको छ । सो कार्य निर्माणाधीन रहेकोमा अधिकार सम्पन्न वाग्मती सभ्यता एकीकृत विकास समितिले सोही कार्यस्थलमा नदी नियन्त्रण तथा ढल विछ्याउने कार्यको ठेक्का व्यवस्था भई निर्माण व्यवसायी परिचालित भएकोले आयोजनाले खरिद कार्य अन्त्य गरेको छ । दुई सरकारी निकायबीचको समन्वयको अभावका कारण ढल निर्माणका लागि पहिले गरेका काममध्ये रु.७७ लाखको लागतमा निर्माण भएका रिटेनिङ्ग तथा डिमार्केशन वालको कार्य भत्काई पुनः निर्माण गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएकोले सोमा गरेको लगानी खेर गएको छ । यसर्थ यस्तो काम गर्ने निकायलाई नै खर्च दुरुपयोगका सम्बन्धमा जिम्मेवारी बनाउनु आवश्यक छ ।

डिभिजन सडक कार्यालय धनुषाअन्तर्गत बालुवा खोलामा रु.४ करोड ८४ लाखमा पुल निर्माण कार्य दुई वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग खरिद सम्झौता भई रु.४८ लाख पेशकी दिएको देखिन्छ । सोही स्थानमा जिल्ला प्राविधिक कार्यालय धनुषाले समेत रु.२ करोड ४९ लाखमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरी निर्माण कार्य भइरहेको स्थलगत निरीक्षणको क्रममा देखियो । सडक खण्डको एकै स्थानमा दुई सरकारी निकायबाट आपसमा समन्वय नगरी खरिद सम्झौता गरेको देखिन्छ ।

१४२. **विपन्न नागरिक उपचार** – स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गत विपन्न नागरिक औषधि उपचार कोष निर्देशिका, २०७१ बमोजिम विपन्न नागरिकलाई विभिन्न ८ प्रकारका कडा रोग पहिचान गरी त्यस्ता रोगको उपचारको लागि आर्थिक सहायता प्रदान गर्न मुटुरोग, मृगौलारोग, क्यान्सर, पार्किन्सन्स, अल्जाइमर्स, स्पाईनल इन्जुरी, हेड इन्जुरी र सिक्लेस एनिमिया जस्ता रोगको उपचारका लागि २०७२।७३ मा मुलुकभरका ३९ अस्पताल तोकिएकोमा ३० अस्पतालबाट ३३ नागरिकहरूलाई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरी यस वर्ष रु.९९ करोड ९३ लाख भुक्तानी भएको छ । निर्देशिकाबमोजिम अभिलेख नराखेको कारण कार्यक्रमबाट लाभान्वितको यथार्थ अवस्था तथा प्रभावकारिता पक्षको मूल्याङ्कन गर्न सक्ने आधार भएन ।

१४३. **स्वास्थ्य बीमा** – आम नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यका साथ नेपाल सरकारबाट २०७१।९।२१ मा स्वीकृत सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षा विकास समिति (गठन) आदेश बमोजिम यस समितिको स्थापना भएको हो । चरणबद्ध रूपमा सबै जिल्लामा स्वास्थ्य बीमा लागू गर्ने गरी २०७२।७३ मा कार्यक्रम पहिलो चरणमा इलाम, कैलाली र बाग्लुङ जिल्लाबाट शुरु गरेको छ । यो वर्ष रु.४ करोड ८४ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसकी भौतिक प्रगति शून्य रहेको छ । लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल हुनुपर्दछ ।

एउटै प्रकृतिको कार्यक्रम विभिन्न मन्त्रालयबाट सञ्चालन गरेको, कतिपय आयोजना कार्यक्रम अधुरो रहेको, नियमावलीको व्यवस्थाअनुरूप निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार तथा विकास कार्यक्रम सञ्चालन नभएको, घोषणा भएका कतिपय कार्यक्रम कार्यान्वयन नभएको, आयोजनाहरु बीच समन्वय हुन नसकेको, भौतिक निर्माण कार्य नभए पनि निकास खर्चको आधारमा शतप्रतिशत प्रगति देखाएकोले कार्यक्रम कार्यान्वयन दक्षतापूर्ण देखिँदैन ।

● निर्णय कार्यान्वयन

१४४. सार्वजनिक लेखा समिति – विगत वर्षको महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरा उपर सार्वजनिक लेखा समितिले दिएको निर्देशन सम्बन्धित मन्त्रालयले कार्यन्वयन गर्नुपर्दछ । त्यस्ता निर्देशनहरु कार्यान्वयन हुन सकेका एवं अनुपालना नभएका अर्थ मन्त्रालयसँग सम्बन्धित केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

वार्षिक प्रतिवेदनको दफा	प्रतिवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा	सार्वजनिक लेखासमितिको निर्णय	निर्णय मिति	कारवाहीको अवस्था
वार्षिक प्रतिवेदन - २०६९ (५० औं प्रतिवेदन)				
३५.३	मदिराको कारोबार गर्ने करदाताले अर्को करदातालाई रु. ९ करोड ४ लाख भन्दा बढीको बिक्री देखाएकोमा कर विवरण नबुझाएकोमा छानबिन गरी लाग्ने मू.अ.कर र आयकर असुल गर्नुपर्ने	छानबिन गरी ३ महिना भित्र टुंगो लगाउने	२०७३/२/२५	टुंगो नलागेको
४०.१	मदिराजन्य कारोबार गर्ने १ करदाताले १२ करदातालाई रु. २२ लाखदेखि रु.५५ लाखसम्म बिक्री देखाएकोमा डे-१ विवरण पेस गरेकोमा सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु. २७ लाख असुल गर्नुपर्ने	३ महिना भित्र छानबिन गरी सम्परीक्षणको टुंगो लगाउने	२०७३/२/२५	टुंगो नलागेको
वार्षिक प्रतिवेदन - २०७०(५१ औं प्रतिवेदन)				
२९	राजस्व सङ्कलन लागत गत वर्षको तुलनामा वृद्धि भएको	प्रणालीमा सुधार गर्ने	२०७३/२/२४	टुंगो नलागेको
३३.५	क्यासिनो रोयल्टी बक्यौता बापत रु. ५१ करोड ३६ लाख असुल गर्नुपर्ने	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्यन मन्त्रालयले बक्यौता रोयल्टी ६ महिना भित्र असुलउपर गर्ने	२०७३/२/२४ २०७३/२/२५	टुंगो नलागेको
४४	सम्बद्ध पक्षमा रु. ८ करोड ८३ लाखको शेयर हस्तान्तरणमा लाभकर छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने	३ महिनाभित्र सम्पन्न गर्ने	२०७३/२/२४	टुंगो नलागेको
४७.४	खाद्यान्नको कारोबार गर्ने एक करदाताले रु. ३ करोड ४६ लाख घटी बिक्री देखाएको सम्बन्धमा खरिद लागतमा अमान्य गरी लाग्ने कर २० प्रतिशतले रु.६९ लाख असुल गर्नुपर्ने	छानबिन गरी ३ महिनाभित्र टुंगो लगाउने	२०७३/२/२४	टुंगो नलागेको
वार्षिक प्रतिवेदन - २०७१ (५२ औं प्रतिवेदन)				
४५.१ र ४५.२	४ वर्षको सिमाभित्र कारवाही गरी बेरुजू तथा फाइलको किनारा नलगाएको एवं ४ वर्षभित्र संशोधित कर निर्धारणको अवस्थामा पूर्णता हुन नसकेको	३ वर्षभित्र सक्ने गरी कार्ययोजना बनाउने	२०७३/२/२१	टुंगो नलागेको
वार्षिक प्रतिवेदन - २०६९(५० औं प्रतिवेदन)				
७४.२	सोलार लिडलाइटमा दिन नमिल्ने छुट दिई रु.९९ लाख घटी राजस्वअसुल गरेको	३ महिनाभित्र सम्परीक्षण गराउने	२०७३/२/२०	टुंगो नलागेको
७०.४	मोबाइल ब्याट्री रेडियो च्याक चेकराइटर लगायतमा फरक दरबन्दी लगाई जाँचपास गरेकोले छुट राजस्व रु. ४८ लाख असुल हुनुपर्ने	३ महिनाभित्र सम्परीक्षण गराउने	२०७३/२/२०	बेरुजू रु.२७ लाख मात्र फछ्यौट भएको
वार्षिक प्रतिवेदन - २०७१(५२ औं प्रतिवेदन)				
८५.२	एयर ट्राफिक कन्ट्रोलसँग सम्बन्धित सामग्रीमा रु.५५ लाख शुल्क छुट भएको असुल गर्नुपर्ने	३ महिनाभित्र सम्परीक्षण गराउने	२०७३/२/१९	टुंगो नलागेको
८३.२	टेलिकम सम्बन्धी जडान सामग्रीमा दरबन्दी फरक पारी घटी राजस्व रु. ६४ लाख असुल गर्नुपर्ने	असुली गरी असार मसान्तभित्र सं.प. गराउने	२०७३/२/१९	बेरुजू रु.४३ लाखको फछ्यौट भएको

वित्तीय अनुशासन कायम राख्न बेरुजू फछ्यौटको कार्यलाई जवाफदेहिताका साथ प्राथमिकता दिनुपर्दछ । साथै समितिले दिएको निर्देशनको पूर्ण रूपमा यथासमयभित्र परिपालना गर्नुपर्दछ तबमात्र सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल गरेको सार्थकता रहन्छ । अन्यथा राजस्व प्रशासनमा चुहावट नियन्त्रण गर्न कठिन हुन्छ ।

संसद सचिवालयका कर्मचारीहरूलाई २०७०।७१ मा तलब तथा सुविधा भुक्तानी गर्दा रु.४० लाख घटी कर कट्टी गरेकोले असुल हुनु पर्ने व्यहोरा यस कार्यालयको ५२ औं प्रतिवेदनमा समावेश भएकोमा २०७२।७३ बाट पूरै कट्टी गर्न थालेको जनाई सार्वजनिक लेखा समितिअन्तर्गत उपसमितिले २०७२।१।२९ को निर्णयले मिन्हा गरेको छ । आयकर ऐन,२०५८ को व्यवस्था भन्दा फरक किसिमले निर्णय गरी वासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिको कर मिन्हा गरी कर दायित्वबाट उन्मुक्ति दिन मिल्दैन । अतः उक्त कर सोही ऐनको दफा ८ बमोजिम असुल हुनुपर्दछ ।

आयकर ऐन, २०५८ को अनुसुची १ बमोजिम कूटनीतिक नियोगमा कार्यरत कर्मचारीको वैदेशिक भत्ताको ७५ प्रतिशत रकम करयोग्य आयबाट घटाई बाँकी रहने रकममा आयकर गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रिपरिषद्ले २०६३।४।१ मा वैदेशिक भत्ता, पारिवारिक भत्ता, शैक्षिक भत्ता, सेटलमेन्ट भत्ता तथा औषधोपचार रकम समेतमा आर्थिक वर्ष २०५८।५।९ देखिको पारिश्रमिक कर छुट दिने तथा उपरोक्त भत्ता, औषधोपचार लगायतका सुविधाहरूमा लाग्ने पारिश्रमिक कर बराबरको रकम वैदेशिक भत्ता लगायतका सुविधाहरूमा थप गरी भुक्तानी दिने, यसबापत लाग्ने थप रकम अर्थ मन्त्रालयले निकास्या दिने र आर्थिक अध्यादेशमा यस सम्बन्धी व्यवस्था समावेश गर्ने निर्णय गरेकोमा सार्वजनिक लेखा समितिले सोही निर्णयलाई कार्यान्वयन गरी सम्परीक्षण गराउन र निर्णय राजपत्रमा प्रकाशित गर्न निर्देशन दिएको थियो । मन्त्रिपरिषद्ले कानुनको व्यवस्था भन्दा फरक किसिमले निर्णय गरी वासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिको कर दायित्व सरकारी कोषबाट व्यहोरी उन्मुक्ति दिने काम गरेकोले रोकिनुपर्ने व्यहोरा महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनमार्फत वर्षेनी औल्याउदै आएको छ । यो वर्ष ३३ नियोगका विभिन्न तहका १६७ पदाधिकारीको तलब तथा वैदेशिक भत्ताको आयमा लाग्ने करमध्ये रु.२ करोड ३ लाखसमेत २०६९ देखि हालसम्म रु.९ करोड ८१ लाख घटी कर कट्टी भएको छ । कानुनबमोजिम कर तिर्नुपर्ने दायित्व भएका व्यक्तिले कर नतिर्ने र कर असुल गर्नुपर्ने सम्बन्धित कार्यालयले असुल उपर गरेको छैन । कानुनी व्यवस्था पालनामा भेदभाव हुने गरी उन्मुक्ति दिन मिल्दैन । उक्त कर आयकर ऐनको दफा ११९ बमोजिम असुल गर्नु गराउनुपर्दछ ।

१४५. **कृषि तथा जलस्रोत समिति** - समितिले २०७१।१।९ को निर्णयानुसार २०७३ माघभित्र देशका सबै मालपोत कार्यालयहरूमा आधुनिक प्रविधिबाट भू-सूचना प्रणाली लागू गरी सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट सेवा प्रवाह गर्नका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउन र नापी कार्यालयमा समेत यो प्रणाली लागू गर्न भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयलाई निर्देशन दिएकोमा भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको पत्रानुसार हालसम्म ११ जिल्लाका १८ मालपोत कार्यालयमा ल्यान्ड रेभिन्स इन्टरफेसन एण्ड म्यानेजमेन्ट सिस्टम सेवा लागू भइसकेको, थप २ जिल्लाका ७ मालपोत कार्यालयमा २०७३।७।४ मा सो सेवा सञ्चालन गरिने र १९ जिल्लाका २५ मालपोत कार्यालयमा २०७३।७।४ मा सो सेवा सञ्चालनको लागि पूर्वाधारको विकास गरिने तथा बाँकी जिल्ला र कार्यालयमा भू-सूचना तथा अभिलेख विभागबाट लागू गरिएको कम्प्युटर प्रणाली मार्फत् उक्त विभागले नै हेर्ने गरी कार्य भइरहेको व्यहोरा उल्लेख छ । हालसम्म १३ जिल्लाका २५ मालपोत

कार्यालयमा सो सेवा लागू भएको र बाँकी ६२ जिल्लामा यो सेवा लागू गर्न बाँकी देखिएकोले समितिको निर्देशन पालना हुने गरी कार्य सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१४६. **सुशासन तथा अनुगमन समिति** - समितिले सडक दुर्घटनामा आपतकालीन उद्धार, पीडितको लागि तत्काल राहत, क्षतिपूर्ति र आवश्यक अन्य सहयोगको लागि बीमाबाहेक एउटा छुट्टै कोष र परिचालन संयन्त्र स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन निर्देशन दिएको थियो । उक्त निर्देशन कार्यान्वयनको अवस्थाका सम्बन्धमा सडक विभागको पत्रबाट निर्देशनबमोजिमका विषय समेतलाई समावेश गरी सडक सुरक्षा ऐनको मस्यौदा तयार भइरहेको जानकारी प्राप्त भएको छ । आवश्यक कानुनी तथा संरचनात्मक व्यवस्था गरी निर्देशनको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१४७. **मन्त्रपरिषद्को नीतिगत निर्णय कार्यान्वयन** - यो वर्ष मन्त्रपरिषद्बाट भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, अर्थ, उर्जा, स्वास्थ्य र वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसँग सम्बन्धित १५२ नीतिगत निर्णय भएकोमा नमुना छनौटका आधारमा परीक्षण गर्दा निर्णय कार्यान्वयन सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१४७.१ नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को नियम २१ बमोजिम मन्त्रपरिषद्मा पेस गर्नुपर्ने विषयको संक्षिप्त व्यहोरा अन्तर्गत आर्थिक दायित्व समेत स्पष्ट उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रपरिषद्ले नीतिगत निर्णय गर्दा १५२ निर्णयमध्ये २ सडक योजनाबाहेक १५० निर्णयको आर्थिक दायित्व खुलाएको पाइएन । कार्यान्वयन गरिने निर्णयको आर्थिक दायित्वको आँकलन र खर्च व्यहोर्ने स्रोत नखुलाउँदा निर्णय कार्यान्वयन सुनिश्चित नहुने देखिएकाले नियमावलीबमोजिम आर्थिक दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

१४७.२ नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को नियम २१ बमोजिम मन्त्रपरिषद्मा पेस गर्नुपर्ने विषयको संक्षिप्त व्यहोरा अन्तर्गत कार्यान्वयन गर्ने निकाय उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रपरिषद्बाट भएको निर्णय कार्यान्वयन गर्न एकभन्दा बढी निकायहरूको संलग्नता हुनुपर्ने अवस्थामा निकायगत जिम्मेवारीमात्र तोकी अन्तर निकायगत समन्वयको व्यवस्था नगरेको हुँदा निर्णय कार्यान्वयनमा कठिनाइ हुने गरेको छ । उदाहरणका लागि व्यापार र पारवहन सहजताका निमित्त उत्तर दक्षिण दुवैतर्फको नाका सञ्चालन तथा सुदृढीकरण गर्न रु.३ अर्ब ६८ करोड लागत अनुमान रहेको गल्छी-त्रिशुली-स्याफ्रुबेसी- रसुवागढी ८२ किलोमिटर सडक स्तरोन्नतिको लागि ३ महिनाभित्र जग्गा प्राप्त गर्न सम्बन्धित जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई निर्देशन दिने, वन क्षेत्रमा रहेको रुखहरू काट्ने सम्बन्धमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले तत्काल आवश्यक व्यवस्था मिलाउने, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था मिलाउन विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने र अन्य आवश्यक व्यवस्था मिलाउन नेपाल सरकारका सम्पूर्ण निकायलाई आवश्यकतानुसार परिचालन गर्ने २०७२।१७ मा मन्त्रपरिषद्बाट निर्णय भएको पाइयो । तर समन्वय संयन्त्र स्थापित नहुँदा कार्यसम्पादनमा ढिलाइ भई आयोजना कार्यान्वयनको पहिलो वर्षमा निर्माण सर्वेक्षण लगायत कार्यमा रु.३२ करोड खर्च भई ९ प्रतिशत भौतिक प्रगति हासिल भएको छ ।

१४७.३ नागरिक राहत क्षतिपूर्ति तथा आर्थिक सहायता सम्बन्धी कार्यविधि, २०६८ मा राष्ट्रिय जीवनका महत्वपूर्ण व्यक्ति वा मुलुकलाई उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएका व्यक्तिलाई कडा रोग लागी स्वदेशमा वा विदेशमा गई उपचार गराउँदा मेडिकल बोर्डको सिफारिसबमोजिम पूर्वाष्ट्रपति, पूर्व उपराष्ट्रपति तथा पूर्व प्रधानमन्त्रीलाई १५ लाख रुपैयासम्म, पूर्वप्रधानन्यायाधीश, पूर्वसभामुखको लागि १० लाख रुपैयासम्म र साहित्य, संगीत, कला राजनीति, सार्वजनिक प्रशासन, लगायत

राष्ट्रिय जीवनका अन्य क्षेत्रमा उल्लेख्य योगदान पुऱ्याएका व्यक्तिलाई रोगको प्रकृति हेरी ५ लाख रुपैयामा नबढ्ने गरी आर्थिक सहायता दिने व्यवस्था छ । कार्यविधिमा उल्लिखित सीमा नाघी मेडिकल बोर्डको सिफारिसबेगर मन्त्रपरिषद्ले १० पटकको निर्णयमा ५ उच्च पदस्थ व्यक्तिलाई उपचार खर्चबापत रु.१ करोड ४५ लाख र ५ व्यक्तिलाई बिलबमोजिमको औषधि उपचार एवं अन्य खर्च समेत आर्थिक सहायता उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको देखिएको छ । उपचार खर्च उपलब्ध गराउँदा कार्यविधिको पालना गर्नुपर्दछ ।

१४७.४ राष्ट्रिय सङ्कट निवारण तथा विद्युत विकास दशक सम्बन्धी अवधारणापत्र र कार्ययोजना, २०७२ मा विद्यमान विद्युत आयातमा घाटा रकम शोधभर्ना दिने कार्यक्रम अन्तर्गत भारतबाट सन् २०१४ जुलाईदेखि २०१५ नोभेम्बरसम्मको विद्युत आयात गरी आपूर्ति गर्दा हुन गएको नोक्सानीबापत रु.३ अर्ब ९६ करोड ७७ लाख शोधभर्ना दिने मन्त्रपरिषद्को २०७३३१९६ को निर्णय कार्यान्वयन अवस्थाको परीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

अवधारणापत्रमा विद्युत वितरण प्रणालीमा रहेको अत्यधिक प्राविधिक र अप्राविधिक चुहावट नियन्त्रण गर्न विद्युत संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उल्लेख भएकोमा लेखापरीक्षणमा पेस भएका विवरण बमोजिम २०७२।७३ मा २५, २०७१।७२ मा २४ र २०७०।७१ मा २४ प्रतिशत प्रसारण तथा वितरण नोक्सानी देखिएको छ । विश्वको औसत विद्युत चुहावट ८ प्रतिशत रहेको र मध्यम आय भएका मुलुकको औसत चुहावट १० प्रतिशत रहेको छ । राज्यको ऊर्जा संकट निवारण गर्ने सन्दर्भमा विद्युत प्रसारण तथा वितरणमा हुने प्राविधिक र अप्राविधिक चुहावट नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

- लोडसेडिङ बढ्न नदिन भारतबाट विद्युत आपूर्ति गर्ने र नोक्सानी नेपाल सरकारले नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई शोधभर्ना दिँदै आएको छ । प्राधिकरणले यो वर्ष १ अर्ब ७९ करोड युनिट विद्युत रु.५।५१ देखि रु.८।७२ प्रति युनिटका दरले खरिद गरी सोमा २५ प्रतिशत चुहावटबापत ४४ करोड ६८ लाख युनिट विद्युत नोक्सानी कट्टा गरी बाँकी १ अर्ब ३४ करोड युनिटको प्रतियुनिट रु.८।०४ दरले बिक्री गर्दा रु.३ अर्ब ९६ करोड नोक्सान भएको छ । माग दाबी गरेकोमा कार्ययोजनामा उल्लिखित नीतिबमोजिम ऊर्जा मन्त्रालयले खरिद दर र बिक्री दरको फरक रकमबाट पर्ने घाटा निकर्षण गरी शोधभर्नाका लागि मन्त्रपरिषद्मा पठाउनुपर्नेमा प्राधिकरणबाट भएको चुहावट र सञ्चालन (प्रसारण तथा वितरण) घाटा समेत समावेश गरी २५ प्रतिशत नोक्सानी शोधभर्नाका लागि प्रस्ताव पेस गरेको देखियो । यसबाट कार्ययोजनामा उल्लिखित नीतिको पालना नभई विद्युत प्रसारण र वितरण नोक्सानी समेत शेयर लगानी गरी शोधभर्ना दिएको छ ।
- जुलाई २०१४ देखि मार्च २०१५ सम्म ९४ करोड ९७ लाख युनिट विद्युत आयात गरेकोमा २५ प्रतिशतले हुने २३ करोड ७४ लाख युनिट नोक्सानी देखाएको पाइयो । प्राधिकरणको २०७१।७२ को लेखापरीक्षणबाट देखिएको उक्त अवधिको खुद प्रणाली घाटा २४.४४ प्रतिशतले हुने २३ करोड २१ लाख युनिटको नोक्सानी दाबी नगरी २५ प्रतिशतले २३ करोड ७४ लाख युनिटको दाबी गर्दा ५३ लाख युनिटको रु.८।०४ को दरले रु.४ करोड २८ लाख बढी शोधभर्ना हुन गएको देखियो ।

१४७.५ मन्त्रपरिषद्को २०७३३१९६ को निर्णयमा आइन्दा विद्युत नोक्सानीबापत थप रकम नदिने र विद्युतको मूल्य तत्काल समायोजन गर्ने शर्त राखी अर्थ मन्त्रालयमार्फत शोधभर्ना दिएको देखिन्छ ।

ऊर्जा मन्त्रालयले डिसेम्बर २०१५ देखि अगष्ट २०१६ सम्मको यस्तै प्रकृतिको नोक्सानी रु.३ अर्ब २६ करोड ३८ लाख शोधभर्ना गराउन अर्थ मन्त्रालयमा सिफरिस गरेकोले प्राधिकरणलाई यसप्रकारको थप रकम नदिने मन्त्रपरिषद्को निर्णय विपरीत सिफरिस गर्नु उचित होइन ।

१४७.६ वन ऐन, २०४९ को दफा ६८(१) मा राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त योजना सञ्चालन गर्न वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने भएमा वनको कुनै भाग प्रयोग गर्न स्वीकृति दिनसक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १४ जलविद्युत आयोजनालाई ३४०.८१ हेक्टर वनक्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्न दिने मन्त्रपरिषद्बाट विभिन्न मितिमा निर्णय भएअनुसार यी आयोजनाहरूलाई वनक्षेत्र प्रयोग गर्न दिँदा वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरणको उपाय, वातावरणीय व्यवस्थापन योजना पालना, आयोजनाले ओगटेको क्षेत्रफल बराबर सट्टा भर्ना हुने गरी निजी जग्गा खरिद गरिदिने, हटाइएको रुखको १:२५ अनुपातका दरले वन कार्यालयले तोकेको स्थानमा वृक्षरोपण गर्ने र सोको अनुगमन क्षेत्रीय निर्देशकको संयोजकत्वमा ५ सदस्यीय अनुगमन समितिबाट हुने भनिए पनि अनुगमन प्रभावकारी देखिएन । मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय वन निर्देशनालयले हेटौँडा-बर्दघाट २२० के.भी., एक हाइड्रोपावर र एक दर्शन प्रा.लि.लाई दिएको भोगाधिकार सम्बन्धमा अनुगमन गरी दिएको सुभावमा कुनै कारवाही भएको पाइएन ।

१४८. **सन्धि सम्झौता कार्यान्वयन** - नेपाल पक्ष भई हस्ताक्षर भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, अभिसन्धि, इच्छाधीन आलेखहरू संसदबाट अनुमोदन भएपछि राजपत्रमा प्रकाशन भई लागू हुने व्यवस्था छ । जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित सन्धि सम्झौता एवं इच्छाधीन आलेखको कार्यान्वयन अवस्था सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छः

१४८.१ बहुपक्षीय वातावरणीय सम्झौताको प्रावधानमा भएको व्यवस्था तथा नेपाल जलवायु परिवर्तन सहायता कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि ३० अप्रिल २०१२ मा आयोजना सञ्चालन समितिले न्यून कार्वन विकास रणनीति तर्जुमा गर्न रु.५ करोड ३४ लाखको लागत अनुमान तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरी वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रमार्फत कार्य सम्पन्न गर्ने निर्णय गरेको पाइयो । वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रबाट सो रणनीति मन्त्रालय मार्फत २०७१।३।२ मा मन्त्रपरिषद्मा पेश भएकोमा पारित भएको छैन । न्यून कार्वन उत्सर्जनलाई प्रोत्साहन गरी स्वच्छ ऊर्जाको उपयोग वृद्धि गर्ने रणनीति कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

१४८.२ सन् १९९८ मा हस्ताक्षर भएको जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय संरचना महासन्धि क्योटो प्रोटोकलअनुसार “नेपाल जलवायु परिवर्तन सहायता कार्यक्रम” सञ्चालन गर्न नेपाल सरकार र युरोपियन युनियन तथा डिफिडबीच १० जनवरी २०१० मा स्टर्लिङ पाउण्ड १४.६ मिलियनको सम्झौता भएको थियो । उक्त कार्यक्रम २०१२ बाट शुरु भई २०१६ मा सम्पन्न भएको छ । सो कार्यक्रममा रु.१ अर्ब १५ करोड ८३ लाख (सम्झौता रकमको ४९.९३%) मात्र खर्च भएको छ ।

महासन्धिको प्रावधानअनुसार जलवायु परिवर्तनबाट परेको प्रभाव न्यूनीकरण गर्न र त्यसमा अनुकुलन हासिल गर्न प्राप्त भएको सहयोग रकम पूर्ण क्षमताका साथ खर्च हुन सकेको पाइएन । अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता लामो समयसम्म अनुमोदन नहुने, अनुमोदन भएका सन्धिको प्रावधानअनुरूप कार्यान्वयन नहुने, सन्धि प्रशासन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय निकायसँगको समन्वयको अभावमा प्राप्त हुनसक्ने प्राविधिक सहयोग उपयोग हुन नसक्ने तथा सन्धिको प्रावधान वमोजिम तयार गर्नुपर्ने आवधिक तथा निर्धारित प्रतिवेदन समयमै नवन्ने जस्ता अवस्था देखिएकोले सुधार गर्नुपर्दछ ।

१४९. निःशुल्क हवाई टिकट तथा भिसा - श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयका राज्यमन्त्रीस्तरको निर्णयबमोजिम २०७२।३।२१ देखि निःशुल्क हवाई टिकट तथा भीसा व्यवस्था लागू हुने उल्लेख छ। सो निर्णयअनुसार बहराइन, कतार, साउदी अरब, संयुक्त अरब इमिरेट्स, ओमन, कुवेत र मलेसियाको लागि रोजगारदाता कम्पनीले भिसा खर्च, आतेजाते हवाई टिकट निःशुल्क उपलब्ध गराई सो बापत लाग्ने प्रवर्द्धन खर्च तथा सेवा शुल्क बापत रु.१० हजारसम्म वैदेशिक रोजगार कम्पनीले लिन पाउने व्यवस्था गरेको छ।

यस सम्बन्धमा वैदेशिक रोजगार विभागबाट प्राप्त २ वर्षको तथ्यांक विश्लेषण गर्दा सो नीति लागू हुनुपूर्वको अवधिमा ७ मुलुकमा श्रम विभागले इजाजतवाला कम्पनीहरूलाई १३ लाख ७० हजार ५७० कामदार पठाउन पूर्वस्वीकृति दिएकोमा ५ लाख २ हजार ३०७ कामदार अर्थात् ३६.६४ प्रतिशतले अन्तिम स्वीकृति पाएका छन्। सो नीति लागू भएपछि (२०७२।२।३० देखि २०७३।३।३१) को १२ लाख ४७ हजार ६३२ कामदारको लागि पूर्वस्वीकृति दिएकोमा ३ लाख ८८ हजार ४३० अर्थात् ३१.१३ प्रतिशत कामदारले विदेश जाने अनुमति पाएका छन्। संख्यात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा नीति लागू भए पश्चात् स्वीकृति प्राप्त गर्ने कामदारको संख्या अघिल्लो सोही अवधिको तुलनामा १ लाख २२ हजार ९३८ घटी रहेको छ।

न्यून शुल्कका कारण इजाजतवाला संस्थाहरूले कामदारको कोटा कम लिने तथा प्राप्त कामदारको कोटा समेतमा अप्रत्यक्ष रूपमा बढी रकम लिने परिस्थिति रहेबाट प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। यसका लागि सम्बन्धित मुलुकसँग सोही अवधारणानुरूप श्रम सम्झौता गर्नु जरुरी देखिएको साथै कामदारको उजुरी गुनासो व्यवस्थापनलाई थप सरल र व्यवस्थित बनाउनु आवश्यक छ।

● अनुगमन

१५०. सम्बन्धन प्रक्रिया - प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् ऐन, २०४५ तथा नियमावली, २०५१ अनुसार प्राविधिक शिक्षालय सञ्चालन गर्न अस्थायी स्वीकृति दिने, स्थायी स्वीकृति दिने, र स्वीकृति रद्द गर्न सक्ने व्यवस्था छ। सम्बन्धनको लागि परिषद्ले आह्वान गर्ने र सोअनुसार प्राप्त प्रस्तावको अध्ययन मूल्याङ्कन गरी परिषद्बाट संस्थालाई सम्बन्धन दिने नदिने निर्णय हुने व्यवस्था छ। प्राप्त विवरणअनुसार तालिमका लागि विभिन्न विषयका १ हजार १०७ संस्था दर्ता भएको मध्ये २०७३।७।४ मा ४५७ संस्थाको मात्र नवीकरण भएको छ। सम्बन्धन स्वीकृतिमा ढिलाइ हुने गरेको र सम्बन्धन स्वीकृति प्राप्त गरेपछि पालना गर्नुपर्ने आचारसंहिता, कार्यविधि, मार्गदर्शन आदि परिषद्ले स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गरेको छैन। सम्बन्धनअनुसार कार्य सञ्चालन भए नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्न कार्यविधि, सूचक, मार्गदर्शन तयार गरेको छैन।

परिषद्को नियमावली, २०५१ को नियम १९ मा अस्थायी स्वीकृति प्राप्त संस्थालाई २ वर्षभित्र स्थायी स्वीकृति दिन सक्नेमा हाल कुनैपनि संस्थालाई स्थायी सम्बन्धन नदिई अस्थायी सम्बन्धनको नवीकरण गर्दै आएको छ। सम्बन्धनको लागि आह्वान भएका प्रस्ताव उपर छानबिन गरी सम्बन्धन दिने कार्य समयमा टुंगो लगाउने, परिषद्ले सम्बन्धन प्राप्त निकायहरूको अभिलेख व्यवस्थित गरी दर्ता, नवीकरण, सञ्चालन अवस्था, थप कार्यक्रमको स्वीकृति आदि खुल्ने गरी अभिलेख अद्यावधिक गर्ने र पालना गर्नुपर्ने आचारसंहिता, कार्यविधि, मार्गदर्शन तयार गरी लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१५१. **संस्थागत शुल्क** - त्रिभुवन विश्वविद्यालय संगठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०५० अनुसारको प्रक्रिया पुऱ्याएको अवस्थामा विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन दिन सकिने व्यवस्था छ । चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थानअन्तर्गतका १५ कलेजलाई स्थायी तथा अस्थायी सम्बन्धन दिएकोमा सम्भौताअनुसार ६-६ महिनामा वित्तीय विवरण पेस गर्ने व्यवस्था भएकोमा ती कलेजले पेस गरेका छैनन् । छानबिन समितिले ९ कलेजबाट रु.८ करोड ४१ लाख संस्थागत शुल्क बुझाउन बाँकी रहेको प्रतिवेदन पेस गरे पश्चात् ताकेता गर्दा समेत संस्थागत शुल्क प्राप्त गरेको देखिएन । संस्थागत शुल्क दाखिला नगर्नेलाई आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ ।

१५२. **औषधि पसल अनुगमन** - औषधि व्यवस्था विभागले औषधि ऐन, २०३५ अनुसार औषधि पसलहरु दर्ता, तालिम प्राप्त व्यक्तिबाट पसल सञ्चालन, म्याद नाघेका र निःशुल्क औषधिहरु बिक्री वितरण भए नभएका लगायतका विषयमा अनुगमन निरीक्षण गर्ने गरेको छैन । औषधि व्यवस्था विभागबाट यो वर्ष कुल औषधि पसल ८ हजार १५२ मध्ये १ हजार ८२० पसल निरीक्षण गर्ने लक्ष्य तोकिएकोमा १ हजार ८२३ पसलको निरीक्षण गरेको छ । ती औषधि पसलमध्ये १३४ बन्द गराएको र ४१ पसल निलम्बन गरी एकलाई कारवाहीको लागि विभाग पठाएको छ ।

विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार नियमित तथा उजुरीका आधारमा १ हजार ८२३ औषधि पसलको अनुगमन गर्दा १३८ पसल दर्ता नभएको, २६५ पसलमा व्यवसायी अनुपस्थित रहेको, ६७ पसलले दर्ता नभएका औषधि बेचेको, १५६ पसलले लागू तथा मनोद्वीप औषधिको अभिलेख नराखेको, २ पसलले भ्याक्सिन उचित तापक्रममा सञ्चय नगरेको, ४६ पसलमा म्याद नाघेको औषधि पनि सञ्चय गरेको, ८ पसलले चिकित्सकका नमुना र निःशुल्क बेच्नुपर्ने औषधि सञ्चय गरेको र ५६ पसलको प्रमाणपत्र नवीकरण नभएको स्थिति छ ।

अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउन दर्ता भएका औषधि पसलहरुको अनुपातमा अनुगमन गर्ने जनशक्ति न्यून भएकोले आवश्यक दरबन्दीको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । आधुनिक प्रविधियुक्त प्रयोगशाला स्थापना गर्ने, समयानुकूल तालिमको व्यवस्थाका साथै औषधिसंग सम्बन्धित कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायहरुबीच समन्वय गर्नुपर्ने, विद्यमान ऐन नियमका नियन्त्रण पक्षलाई ध्यानमा राखी आवश्यक परिमार्जन गर्नु जरुरी देखिएको छ ।

१५३. **स्वास्थ्य संस्था अनुमति एवं सञ्चालन** - स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार ८५७ अस्पताल सञ्चालनमा रहेको मध्ये स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्ड, २०७० को प्रावधानबमोजिम ३६७ निजी एवं सामुदायिक तथा सहकारी अस्पताललाई सञ्चालन अनुमति प्रदान गरेकोमा ५ अस्पताल बन्द भएको र बाँकी ३६२ अस्पतालको सञ्चालन अनुमतिको म्याद समाप्त भएको देखिन्छ । नवीकरण नगराई सञ्चालनमा रहेका यस्ता अस्पतालले उपलब्ध गराउने सेवाको गुणस्तर, लिने सेवा शुल्क, उपलब्ध गराउनुपर्ने निःशुल्क उपचार सेवा एवं जेष्ठ नागरिकलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने सुविधा लगायतका पक्षमा अनुगमन गरी सुधार गर्नुपर्दछ ।

१५४. **खाद्य गुणस्तर** - आम नागरिकलाई खाद्य पदार्थ र सो सँग सम्बन्धित प्रविधि उपर गुणस्तर आश्वस्तता प्रदान गर्ने उद्देश्यले खाद्य गुणस्तर नियमन तथा निरीक्षण प्रमाणीकरण ऐन, २०२३ र दाना ऐन, २०३३ अनुरूप गुणस्तर परीक्षण र सोको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी खाद्य प्रविधि तथा गुणस्तर नियन्त्रण विभागमा रहेको छ । दानामा हुने मिसावट, खाद्य प्रविधिको कमजोरस्तर, होटल रेष्टुरेन्ट तथा मिठाई पसलहरुबाट उपभोक्तालाई उपलब्ध गराउने पदार्थमा अखाद्य वस्तुको मिसावट, न्यनस्तर तथा दुषित खाद्यको प्रयोग, स्वच्छता र पोषणको अनभिज्ञता जस्ता समस्यालाई विभागले पूर्णरूपले अनुगमनमा ल्याउन नसकेको अवस्था छ । विभागीय प्रतिवेदन अनुसार

२०७२।७३ मा काठमाडौंमा गरेको ५५१ नमूना सङ्कलनमा १०५ प्रतिकूल नमूना देखिएबाट सतर्क रहनुपर्ने स्थिति देखिएकोले यसतर्फ कानूनी कारवाहीलाई सशक्त समेत बनाउनुपर्ने अवस्था छ ।

● निर्माण कार्यको गुणस्तर

१५५. **नहरमा क्षति** – सिक्टा सिँचाइ आयोजनाको मूलनहर तथा नहरमा पर्ने संरचनाको निर्माण कार्य २०७१।१२।१५ मा सम्पन्न भई २ वर्षको त्रुटि सच्याउने अवधि शुरु भएको छ । उक्त कामको लागि रु.२ अर्ब ४१ लाख भुक्तानी गरेको छ । उक्त कार्यको परीक्षण गर्ने क्रममा २०७३ आषाढ १३ मा भिभरी खोला एक्विडक्टको दायाँ भागको बाहिरी स्लोपको नहर लाइनिङ्ग एवं सोसँगैको भी.आर.वी.को उत्तरतर्फको वाल समेत भत्किन गएको थियो । सो सम्बन्धमा सिँचाइ मन्त्रालयले छानबिन समिति गठन गरेकोमा उक्त समितिले एक्विडक्ट, ट्रान्जिसन र लाइनिङ्गको बीचमा रहेको जोर्नीहरूमध्ये एक वा एकभन्दा बढी जोर्नीमा राम्रो तरिकाले सिल तथा वाटर स्टप राख्न त्रुटि हुन गएको उल्लेख छ । उक्त नहरको स्थलगत निरीक्षण गर्दा टर्फिन उप्केको, जोर्नीमा सिल नलागेको, साइड वाल थप जोखिममा परेको, नहरको संरचना चर्केको, ढलान तथा स्ट्रक्चरको अन्य क्षेत्रमा समेत मर्मत गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेको पाइयो । त्रुटिपूर्ण कार्य गर्नेलाई आवश्यक कारवाही गरी मर्मत तथा पुनः निर्माण गरेर नहर यथाशीघ्र सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ ।
१५६. **गुणस्तर परीक्षण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९(२) मा लागत अनुमान तयार गर्दा गुणस्तर परीक्षण समेत छुट्टै आइटम बनाई लागत अनुमानमा समावेश गर्नुपर्ने र नियम १११(१) (ड) मा गुणस्तर परीक्षण गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग र सिँचाइ विकास डिभिजन, भापा समेत ४ निकायले रु.२३ करोड ६७ लाखको निर्माण सम्भौता गरेकोमा रु.३४ लाख गुणस्तर परीक्षणबापत भुक्तानी गरेको छ । यस सम्बन्धमा कतिपय निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा गुणस्तर परीक्षण आइटम समावेश गरेको पाइएन भने उपभोक्तामार्फत हुने निर्माण कार्यमा प्रयोग भएका निर्माण सामग्री लगायत निर्माण कार्यको गुणस्तर परीक्षण हुने गरेको समेत पाइएन ।
१५७. **न्यून गुणस्तर** - डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं २ अन्तर्गतको टोखा-गुर्जुभञ्ज्याङ्ग-छहरे सडक अन्तर्गत कालोपत्रे भएको ७ कि.मि. सडकको ७५ प्रतिशतभन्दा बढी भाग विग्रिएको छ । ट्राफिक घनत्व कम रहेको, प्राकृतिक प्रकोपको असर नपरेको सडक कालोपत्रे भएको दुई वर्ष पनि नभई विग्रिएकोले उक्त निर्माण कार्य गुणस्तरीय देखिएन ।

● आन्तरिक व्यवस्थापन

१५८. **निर्वाचन खर्च** - स्थानीय तहको २०७४।१।३१मा हुने निर्वाचनको लागि निर्वाचन आयोगलाई रु.१० अर्ब २९ करोड निकासा भएको छ । यसको अतिरिक्त सुरक्षा लगायत अन्य सरकारी निकायहरूले छुट्टाछुट्टै खर्च गर्ने गरेका छन् । यी निकायहरूले आ-आफ्नो किसिमले मापदण्ड र नर्मस बनाई खर्च गर्ने नगरेकोले खर्चमा एकरूपता कायम हुन सकेको छैन । विगतका निर्वाचनहुँदा विभिन्न पदाधिकारीहरूलाई कानूनले व्यवस्था नगरेका विभिन्न किसिमका सुविधा भुक्तानी दिइएको थियो । निर्वाचनसँग सम्बन्धित खरिद प्रक्रियाको कार्यविधि बनाई लागू गर्नुपर्ने र विभिन्न प्रकारका भत्ता, खाजा, खाना, करार एवं काजमा कार्यरत कर्मचारी र सुरक्षाकर्मीसँग सम्बन्धित खर्चमा साधन स्रोतको अभाव तथा दोहोरोपना हुन नदिन एवं खर्चमा एकरूपता कायम गर्न एकीकृत मापदण्ड

तथा नर्म्स बनाई निर्वाचन खर्च व्यवस्थित गर्न महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदन, २०७१ मा उल्लेख गरिएको थियो । अतः यस्ता खर्च सम्बन्धमा आवश्यक मापदण्ड बनाई सम्बद्ध निकायहरूद्वारा खर्च व्यवस्थित गर्नु जरुरी देखिएको छ ।

साथै यस अगाडिका निर्वाचनमा प्रयोग गरिएका सवारीसाधन एवं उपकरण लगायत प्रयोगमा ल्याउन मिल्ने अन्य निर्वाचन सामग्री स्थानीय तहको निर्वाचनमा उपयोगमा ल्याइनुपर्दछ ।

१५९. **ट्राफिक व्यवस्थापन** - दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको शहरीकरण, सवारी चाप, सीमित तथा साँघुरा सडक एवं सडक अनुशासनको उल्लंघन जस्ता प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण र व्यवस्थित गर्न ट्राफिक व्यवस्थापन सहज, सरल र प्रभावकारी हुनुपर्छ । विशेषगरी काठमाडौं उपत्यकाको थापाथली, वल्खु, कलंकी, कोटेश्वर, गौशाला, चावहिल, महाराजगञ्ज र वालाजु चोकको ट्राफिक समस्या जटिल बन्दै गएको छ । प्राप्त विवरणअनुसार ती चोकमा विहान ९ देखि ११ बजे र बेलुका ४ देखि ६ बजेसम्म १५ मिनेटदेखि १ घण्टा ३० मिनेटसम्म सवारी रोकिनु परेको छ । यसबाट एकातिर सर्वसाधारणले दैनिक रुपमा समस्या भोग्नु परिरहेको छ भने अर्कोतिर धुँवा, धुलो र ध्वनि प्रदूषणले वातावरणमा गम्भीर असर परेको छ । उपत्यकामा ट्राफिक व्यवस्थापन गर्न २०६३ सालदेखि २३ इकाईमा १ हजार ८५ दरबन्दीसहित महानगरीय ट्राफिक प्रहरी रहेकोमा सवारी साधनको चापको कारण अस्थायी रुपमा १५ इकाई स्थापना गरी ३८ इकाईमा काजमा रहेका ११५ समेत १ हजार २०० जनशक्ति रहेको छ ।

उपत्यकाको सडकको लम्बाई १ हजार ५९५ किलोमीटर र बाग्मती अञ्चलमा दर्ता सवारीसाधन ९ लाख २३ हजार रहेको आधारमा एक ट्राफिक प्रहरीको कार्य क्षेत्रमा ८५० सवारीसाधन र १.४६ किलोमीटरसम्मको सवारी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ । सवारी साधनको चापअनुसार उक्त जनशक्ति न्यून रहेको अवस्था छ । यसैगरी स्वचालित ट्राफिक व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसक्दा प्रत्येक चोकमा पर्याप्त ट्राफिक प्रहरी खटाउनुपर्दछ । साथै स्वचालित विद्युतीय उपकरण प्रयोग तथा व्यवस्थापनमा समेत जोड दिनु जरुरी देखिएको छ ।

जनसंख्या, सवारीचाप, अव्यवस्थित ट्राफिक लाइट, सवारी शिक्षाको कमी, सडकको दुरावस्था, जनशक्तिको न्यूनता, प्रभावकारी अनुगमनको कमी आदि कारणले ट्राफिक व्यवस्थापन जटिल हुँदै गएको छ । पर्याप्त जनशक्ति, पुराना सवारी साधनको विस्थापन, ठूला सार्वजनिक सवारी आवागमनको व्यवस्था, व्यवस्थित ट्राफिक लाइट र सी.सी.टी.भी., निर्माण मन्त्रालय र ट्राफिक प्रहरीको समन्वय एवं प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था गरी ट्राफिक जामलाई व्यवस्थित गर्न अति आवश्यक देखिएको छ ।

१६०. **शिक्षक दरबन्दी** - त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गत ३८ केन्द्रीय विभागमध्ये १३ विभागको तथ्याङ्कअनुसार कुल विद्यार्थी संख्या १ हजार ४३७ रहेकोमा प्राध्यापकको संख्या १७६ जना रहेको छ, भने शिक्षकहरूलाई वार्षिक तलब भत्तामा रु.८ करोड ४४ लाख खर्च भएको छ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:८ रहेको छ भने प्रतिविद्यार्थी लागत रु.५९ हजार पर्न गएको छ । विश्वविद्यालयमा विद्यार्थी संख्या प्रत्येक वर्ष घट्दै गएको छ । इतिहास, भूगोल, संस्कृति, भाषा जस्ता विषयमा विद्यार्थीको संख्या कम हुँदै गइरहेको, प्रमाणपत्र तह हटाइएपछि त्यहाँ अध्यापन गर्ने शिक्षकहरू अन्य निकायमा समायोजन गर्न नसकेको, विषयगत शिक्षकहरू प्रत्येक वर्ष नियुक्ति गरिएतापनि सोही अनुपातमा विद्यार्थी भर्ना हुने नगरेको जस्ता कारणले शिक्षक विद्यार्थी अनुपात घट्दै गएकोले दरबन्दी मिलान गरिनुपर्दछ ।

१६१. **घाटामा सञ्चालन** - शिक्षण अस्पतालको नियमित कार्यक्रमतर्फ आम्दानी र निकास समेत रु.१ अर्ब ४४ करोड ४६ लाख भएकोमा रु.१ अर्ब ४८ करोड ४० लाख खर्च गरी रु.३ करोड ९४

लाख र फार्मेसीतर्फ रु.७२ लाख न्यून भएको समेत रु.४ करोड ६६ लाख न्यून देखाइएको छ । बजेटको सीमालाई ध्यान नदिएको, खरिद योजनाबेगर दायित्व सिर्जना हुने गरी खर्च गरेको र रु.३० करोड ५४ लाख बजेट नघाई खर्च गरेकोले अस्पताल नोक्सानीमा सञ्चालन भएको देखियो ।

१६२. **तलबी प्रतिवेदन** - निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ बमोजिम मन्त्रालय, सचिवालय, आयोग र विभाग तथा उपत्यकाभित्र रहेका कार्यालयमा कार्यरत निजामती कर्मचारीको हकमा निजामती किताबखाना र जिल्लास्थित कार्यालयका निजामती कर्मचारीको हकमा सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट तलबी प्रतिवेदन पारित नगराई तलब खुवाउन नहुने व्यवस्था छ । यो वर्ष १४ मन्त्रालय अन्तर्गतका ४५ निकायले तलबी प्रतिवेदन पारित नगराई रु.१ अर्ब ७ करोड ८८ लाख तलब खर्च लेखेका छन् । तलबी प्रतिवेदन पारित गराई खर्च लेख्नुपर्दछ ।

वित्तीय सुशासनको लागि आन्तरिक नियन्त्रणको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । प्रभावकारी आन्तरिक नियन्त्रणका लागि प्रत्येक निकाय प्रमुखले आफू र अन्तर्गतका निकायबाट सम्पादन गरिने कार्य मितव्ययी, दक्ष र प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न आ-आफ्नो कामको प्रकृतिअनुसार आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कमजोर भएकोले अनियमित खर्चमा वृद्धि भएको छ । आर्थिक कारोबार तथा भौतिक सम्पतिको अनुगमन एवं निरीक्षण गर्ने, लेखा अद्यावधिक राख्ने, प्रतिवेदन गर्ने, नियन्त्रण वातावरण स्थापित गर्ने र सूचना प्रवाह व्यवस्थित गर्ने कार्य हुन नसकेकोले यसमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

● विद्युत उत्पादन एवं वितरण

१६३. **विद्युत प्रसारण लाइन** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा २१ बमोजिम उत्पादकले उत्पादन गरेको विद्युत एकमुष्ट बिक्री गर्न चाहेमा राष्ट्रिय ग्रीडमा समावेश हुने गरी नेपाल सरकारले खरिद गर्न गराउन सक्ने व्यवस्था छ । प्राप्त विवरणअनुसार २०६५/१०/१३ देखि हालसम्म ३३ के.भी. देखि ४०० के.भी. को विद्युत ट्रान्समिसन लाइनको सर्वे गर्नको लागि १०७ कम्पनीलाई लाइसेन्स प्रदान गरेको छ । त्यस्तै विद्युत उत्पादन गर्न निजी कम्पनी २० र नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई ३६ समेत ५६ विद्युत कम्पनीबाट राष्ट्रिय ग्रीडमा जोड्न तथा आफैले वितरण कार्य गर्न लाइसेन्स दिएको छ । तर राष्ट्रव्यापी रूपमा उत्पादित विद्युत राष्ट्रिय ग्रीडमा जोड्न राष्ट्रिय विद्युत प्रसारण लाइनको व्यवस्था र स्पष्ट नीति समेत नभएको हुँदा कतिपय विद्युत उत्पादनको लाइसेन्स लिएका विद्युत कम्पनीले उत्पादन गर्न आलटाल गरेको, विद्युत उत्पादन गरिसकेका ४० मेगावाटको खानीखोला, ४.३६ मेगावाटको तुगुन ठोस्नेखोला र २ मेगावाटको खानीखोला जलविद्युत कम्पनीको राष्ट्रिय ग्रीडमा जडान नभएको हुँदा पूर्णरूपमा विद्युत खरिद नभै विद्युत खेर गएको अवस्था छ ।

१६४. **अनुमतिपत्र रद्द** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ४ को उपदफा (२) मा अनुमति प्राप्तिको लागि परेको दरखास्तमा आवश्यक जाँचबुझ गरी विद्युतको सर्वेक्षण अनुमतिपत्रको हकमा तीस दिनभित्र र उत्पादन, प्रसारण वा वितरण अनुमतिपत्रको हकमा एक सय बीस दिनभित्र अनुमतिपत्र दिनुपर्ने व्यवस्था छ । हालसम्म १४३ कम्पनीले सर्वे लाइसेन्सको लागि निवेदन दिएकोमा ९६ लाई र ११७ कम्पनीले ३ हजार ३४१ मेगावाट विद्युत उत्पादनको लागि निवेदन दिएकोमा १०० कम्पनीलाई २ हजार ३९७ मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्न स्वीकृति दिएको छ । बाँकीलाई स्वीकृति र खारेजी नगरी प्रक्रियामा रहेको भनी निवेदन यथास्थितिमा राखेको पाइयो । प्राप्त निवेदन उपर अध्ययन गरी अनुमति प्रदान गर्ने र प्रक्रिया नपुगेका निवेदनलाई खारेज गरी अनुमति प्रदान प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाउनुपर्दछ ।

१६५. **रोयल्टी असुली** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ११ मा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले जलविद्युतको व्यापारिक उत्पादन शुरु गरेको पन्ध्र वर्षसम्म प्रति जडित किलोवाट वार्षिक एक सय रुपैयाँ, प्रति युनिट (किलोवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको दुई प्रतिशतका दरले र उल्लिखित अवधिपछि अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले प्रति जडित किलोवाट वार्षिक एक हजार रुपैयाँ र प्रति युनिट (किलोवाट घण्टा) सरदर बिक्री मूल्यको दस प्रतिशतका दरले नेपाल सरकारलाई रोयल्टी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । सो आधारमा विद्युत विकास विभागले ५१ जल विद्युत आयोजनाबाट उत्पादित र जडित क्षमताको आधारमा २०७१/७२ को उठ्न बाँकी राजस्व समेत रु. १ अर्ब ६५ करोड ३६ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ५८ करोड ४४ लाख असुल भै रु.९ करोड १५ लाख असुल गर्न बाँकी छ । तीन वर्ष ढिलो गरी रोयल्टी दाखिला गर्दा कुनै ब्याज तथा जरिवाना लगाएको देखिएन । रोयल्टीवापतको राजस्व ढिलो बुझाउने कम्पनीलाई ब्याज तथा जरिवाना लगाउन कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
१६६. **प्रणाली अनुगमन एवं हर्जाना** - वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले नवीकरणीय ऊर्जा अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७० मा विभिन्न कम्पनीमार्फत जडान गरिएका शौर्य विद्युत प्रणालीमध्ये कम्तीमा १० प्रतिशत जडान कार्यको नमुना छनौट गरी स्वतन्त्र परामर्शदातामार्फत अनुगमन गर्दा निर्देशिकाबमोजिम कार्य नगरेका कम्पनीलाई लगाएको हर्जाना रु.५ करोड ७० लाख असुल गरेको छैन । कुल हर्जानामध्ये ५ कम्पनीसँगमात्र रु.३ करोड २ लाख (५२.९१ प्रतिशत) असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ । अनुदान वितरणमा देखिएको कमजोरी हटाउन हालको १० प्रतिशत नमुना स्तर बढाई अनुगमनको दायरा समेत वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

● कोष व्यवस्थापन

१६७. **कोष सञ्चालन** - सरकारी कार्यालयतर्फ १९ मन्त्रालय/निकायअन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका कोषहरूमा गत वर्षको जिम्मेवारी रु.६४ अर्ब ९७ करोड ८६ लाख र यो वर्षको आम्दानी रु.२ खर्ब ७ अर्ब ११ करोड ७६ लाख समेत रु.२ खर्ब ७२ अर्ब ९ करोड ६२ लाखमध्ये रु.१ खर्ब ६१ अर्ब ३६ करोड ९६ लाख खर्च भई रु.१ खर्ब १० अर्ब ७२ करोड ६६ लाख बाँकी रहेको छ (अनुसूची ११) । यस्ता कोषहरूमा प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष, पुनर्निर्माण कोष, नेपाली सेना कल्याणकारी कोष, नेपाल प्रहरी कल्याणकारी कोष, सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी कोष, पत्रकार कल्याण कोष, वातावरण संरक्षण कोष, वन विकास तथा घाटगद्दी कोष, छात्र शिक्षा कोष, जिल्ला शिक्षा कोष, शान्ति कोष लगायत छन् । कतिपय निकायले गत वर्ष देखाएको मौज्जात फरक पारी जिम्मेवारी सारेकोले गत वर्षको जिम्मेवारी रकममा रु.८३ करोड ९१ लाख फरक परेको छ । यससम्बन्धी अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १६७.१ श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयमा बोनस ऐन, २०३० बमोजिम कोषमा २०७३ आषाढसम्म प्रतिष्ठानहरूबाट प्राप्त बोनसवापतको रु.१० अर्ब ६ करोड ४७ लाख मौज्जात रहेको देखिन्छ । कोषले प्रत्येक प्रतिष्ठानबाट प्राप्त हुनुपर्ने, प्राप्त भएको र प्राप्त हुन बाँकी रकम खुलाई लेखा राख्नुपर्नेमा र रकम प्राप्त भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्नेमा यो वर्ष पनि बैङ्क विवरणका आधारमा दाखिला भएको रकमलाई आम्दानी देखाएको छ । मौज्जात रकम कार्यविधि बनाई श्रमिकहरूको हितमा खर्च गर्नुपर्दछ ।
- १६७.२ बजेट वक्तव्य २०६६/६७ ले व्यवस्था गरेअनुसार सरकारी निकायहरू, बोर्ड समिति, केन्द्र, सार्वजनिक संस्थान तथा निजी क्षेत्रका प्रतिष्ठानमा कार्यरत व्यक्तिहरूबाट एक प्रतिशतका दरले सामाजिक सुरक्षा कर असुल गरी बेरोजगार बीमा योजना, रोजगारीमा घाइते वा दुर्घटना बीमा

योजना, प्रसूति योजना, आश्रित बीमा योजना लगायत ९ किसिमका सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा खर्च गर्न व्यवस्था गरेकोमा सोसम्बन्धी ऐन तर्जुमा नहुँदा यस वर्षको रु.३ अर्ब २६ करोड ७६ लाख समेत हालसम्म सामाजिक सुरक्षा कोषअन्तर्गत असुल भएको रु.११ अर्ब ३५ करोड ५८ लाख कोषको उद्देश्यअनुसार तोकिएको कार्यमा खर्च हुन नसकेको अवस्था छ ।

कोषमा रहेको ठूलो मात्राको रकम आवश्यक व्यवस्थापन गरिनु जरुरी हुन्छ ।

१६८. सञ्चित कोष दाखिला – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ नियम ३३ अनुसार आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभई बाँकी रहन आएको रकम फिर्ता दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सो अनुरूप दाखिला नभएका व्यहोरा निम्न छन्:
- १६८.१ दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४५(३) मा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई प्राप्त रकमले कार्य सञ्चालन गर्न नपुग भएमा नेपाल सरकारसँग माग गर्न सक्ने र सरकारले उपलब्ध गराएको रकम बढी भएमा फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको सञ्चित रु.१९ अर्ब ६६ करोड सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने व्यहोरा गतवर्षको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा यो वर्ष उक्त सञ्चितमध्ये रु.६ अर्ब ५० करोड मात्र सञ्चित कोष दाखिला गरेको छ । यो वर्षको सञ्चित रु.२९ अर्ब २७ करोडमध्ये ग्रामीण दूरसञ्चार कोषको रु.१२ अर्ब ६६ करोडबाहेक बाँकी रु.१६ अर्ब ६१ करोड सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १६८.२ बीमा समितिको विगत ३ वर्षको आय तथा व्ययको अवस्था विश्लेषण गर्दा आयवाट खर्च कटाई २०७०/७१ मा रु.३३ करोड ८० लाख, २०७१/७२ मा रु.३२ करोड ९ लाख र २०७२/७३ मा रु.५० करोड ९० लाख बचत रहेको देखियो । समितिमा प्रत्येक वर्ष बचत रकम बढ्दै गई रु.२ अर्ब ५३ करोड २३ लाख पुगेको छ । बाँकी रकम यथाशीघ्र सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा अर्थ मन्त्रालयको समेत ध्यानाकर्षण हुन आवश्यक देखिन्छ ।
- १६८.३ विद्यालय एवं क्याम्पसमा अध्ययनरत छात्राहरुलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउन मन्त्रपरिषद्को २०६२।३।२९ को निर्णयानुसार स्थापना भएको छात्रा शिक्षा कोषमा शिक्षा मन्त्रालयले यो वर्ष जम्मा गरेको रु.२ करोड समेत रु.४३ करोड ९२ लाख मौज्जात रहेको छ । कोष स्थापना भए तापनि हालसम्म उपयोगमा आएको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिले कार्यविधि बनाई तत्काल उपयोग गर्ने भनी २०७२।१०।२४ मा निर्देशन दिएकोमा हालसम्म उपयोग नगरेकोले उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।
- १६८.४ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडले प्राप्त अनुदान रु.३ अर्ब ६६ करोड ९० लाख खर्च भएको वित्तीय विवरणमा खुलासा गरेकोमा बाँकी रु.१९ करोड ७० लाख सरकारलाई फिर्ता गरी सञ्चित कोष दाखिला भएको छैन ।
- १६८.५ स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा ४७ मा गाउँ विकास समितिमा निकास भएकै अनुदानमध्ये आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बचत रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक वर्ष २०७१।७२ को गाउँ विकास समितिको अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएका सिरहा, ललितपुर, सर्लाही लगायत २० जिल्ला विकास समितिअन्तर्गतका ४४३ गाउँ विकास समितिको वित्तीय विवरण परीक्षण गर्दा कोष फिर्ता गर्नुपर्ने गाउँ विकास समिति अनुदान समेत रु.१८ करोड ७४ लाख मौज्जात राखेको

देखिएकोले अनुदान रकममध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रकम यकिन गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

- १६८.६ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मकवानपुर, तनहुँ र रुपन्देहीले नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकममध्ये रु.१० करोड ९४ लाख जिल्ला विकास कोषमा ट्रान्सफर गरेको छ । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९/११/१० मा सम्बन्धितलाई सचेत गराउने र यस्तो प्रवृत्ति नदोहोर्याउने तथा बाँकी रकम फिर्ता गर्ने निर्णय भएकोमा यो वर्ष पनि दोहोरिएको छ । सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयन गरी यस्तो रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १६८.७ भूकम्पबाट अतिप्रभावित १४ जिल्लाका विद्यालयमा तत्काल अस्थायी भवन निर्माण तथा फर्निचर व्यवस्थापनको लागि एसियाली विकास बैङ्कबाट अनुदान स्वरूप प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोषमार्फत रु.३० करोड उपलब्ध गराएकोमध्ये जिल्ला शिक्षा कार्यालय, भक्तपुर समेत १३ कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार खर्च नभई बाँकी देखिएको रु.५ करोड ७२ लाख मौज्जातमा नै राखेकोले सो रकम फिर्ता गरी सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।
- १६८.८ आपूर्ति मन्त्रालयले साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेडलाई नून ढुवानी गर्न निकासी दिएकोमा खर्च नभई बाँकी रहेको रु.३ करोड ३५ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १६८.९ राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्डले आर्थिक वर्षको अन्तसम्म खर्च नभई बाँकी रहको रु २ करोड ५ लाख अनुदान फिर्ता दाखिला गरेको छैन । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।
- १६८.१० आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(क) बमोजिम स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानले विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालनार्थ मन्त्रालयबाट प्राप्त गरेको रु.७ करोड ५० लाखमध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.१ करोड ५ लाख र अन्य मन्त्रालयबाट तालिम सञ्चालनका लागि प्राप्त रकममध्ये खर्च नभई गत विगत वर्षदेखि बचत रहेको रु.४४ लाख समेत रु.१ करोड ४९ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ । त्यस्तै फोहोर मैला व्यवस्थापन प्राविधिक सहयोग केन्द्रका ५ खातामा वि.स. २०४४ सालदेखि रु.७६ लाख मौज्जात निष्क्रिय रहेकोले सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १६८.११ मन्त्रपरिषद्को निर्णयअनुसार नेपाल सरकार र राष्ट्रिय आवास कम्पनीबीच भएको सम्झौताअनुरूप जग्गा वितरण गर्दा मालपोत कार्यालयमा रजिष्ट्रेशन प्रयोजनको लागि कायम न्यूनतम मूल्यको बीस प्रतिशत रकम अतिरिक्त शुल्क लिई जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा दिने व्यवस्थाअनुसार उपलब्ध हुने शुल्कको ५० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड २४ लाख राजस्व दाखिला गर्नुपर्नेमा गरेको छैन ।
- १६८.१२ स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को नियम ४७ बमोजिम जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, जुम्ला, पर्सा, कालिकोट लगायत २२ ले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च नभई बाँकी रहेको रु.९ करोड ७१ लाख फिर्ता नगरेकोले सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १६८.१३ केन्द्रीय हज कमिटीलाई गृह मन्त्रालयबाट निकासी दिएको रकममध्ये विगत वर्षको जिम्मेवारी रु.६७ लाख र यो वर्षको रु.९ लाख समेत रु.७६ लाख खर्च नभएको रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१६८.१४ खानेपानी तथा सरसफाई विभागले मातहत क्षेत्रीय तथा जिल्लास्थित डिभिजन र सर्वाडिभिजन कार्यालयबाट पुँजीगत खर्चको कन्टिन्जेन्सी २ प्रतिशतले रु.८ करोड ३७ लाख प्राप्त गरेको मध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.३७ लाख सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१६८.१५ जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सप्तरीले विद्यालय बन्द गर्ने निर्णय गरी सञ्चालनमा नरहेका ३९ विद्यालयको बैङ्क खातामा रोक्का राखेको रु.१६ लाख सञ्चित कोष दाखिला गरेको छैन ।

निश्चित उद्देश्य राखी कोष खडा गरी रकम जम्मा गर्ने तर कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयन नगर्नाले सङ्कलित रकम उपयोगविहीन हुन पुगेको छ । कार्यसञ्चालन कोष ऐनअन्तर्गत कोष सञ्चालनगर्ननपाउने हुँदा सरकारले २०६५।४।३० मा कुनै पनि निकायमा कार्यसञ्चालन कोष राखेको भए बन्द गरी विनियोजन ऐनबमोजिम खर्च गर्ने निर्णय गरेको छ । निर्णयानुसार कोष व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

उल्लिखित १५ निकायमा सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने रु.२० अर्ब ३३ करोड देखियो । कुनै निकायलाई आवश्यक पर्ने रकम बजेटबाट निकास गरी विभिन्न निकायहरूमा निष्क्रिय तवरले रहेको कोषहरू सञ्चित कोष दाखिला गर्ने व्यवस्था मिलाउन अर्थ मन्त्रालय समेतको ध्यानाकर्षण हुनु जरुरी छ ।

१६९. **लगानी जोखिम** – युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोषको नेपाल राष्ट्र बैङ्कले समस्याग्रस्त घोषणा गरेको एक फाइनेन्समा रहेको कर्जा रु.१ करोड ५० लाख जोखिममा रहेको देखिन्छ । साथै कोष र सहकारी संस्थाबीच भएको ऋण भुक्तानी तालिकाअनुसार कोषले ऋण प्रवाह गरेको मध्ये चुक्ता अवधि समाप्त भइसकेका ४ सहकारी सस्थामा लगानी उठाउन रु.११ करोड २६ लाख बाँकी रहेको देखिएकोले सो कर्जा असुलीका लागि कानुनी कारबाही गर्नुपर्ने देखिन्छ । कोषले २ बैङ्कसँग गरेको लगानी सम्भौतामा असुली मिति उल्लेख नगरेको तर वित्त शाखाले प्रमाणित गरेअनुसार साँवा किस्ता समेत असुली गर्नुपर्ने रु.१४ करोड ९० लाख असुल नभएकोले सो रकम असुली गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यसैगरी बी.पी. कोईराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल, भरतपुरको संकटग्रस्त घोषित एक विकास बैङ्कमा मुद्दतिखातामा रहेको साँवा रु.७ करोड ७४ लाख र हालसम्मको व्याज रु.२ करोड २० लाख समेत रु.९ करोड ९४ लाख फिर्ता प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

● विपद व्यवस्थापन

१७०. **राहत सङ्कलन तथा वितरण** - २०७२ को भूकम्प पश्चात् केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति र अन्तर्गतका जिल्ला तथा स्थानीय दैवी प्रकोप समितिबाट भएका राहत सङ्कलन तथा वितरण सम्बन्धी कार्यमा मितव्ययिता र प्रभावकारिता पक्षको मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायअनुसार छन्:

१७०.१ शहरी विकास मन्त्रालयले ४ लाख ३३ हजार थान त्रिपाल रु.५९ करोड ३४ लाखमा खरिद गरेको छ । सोमध्ये प्रथम चरणमा रु.५ करोड ९१ लाख मूल्यको करिब २८ हजार त्रिपाल सीधै खरिद गरेको छ । ३ चरणमा खरिद गरिएका उक्त त्रिपालको मूल्य प्रति वर्गफिट रु.४।४७ देखि रु.१।४१- रहेको छ । सोमध्ये आपूर्तिकर्ताबाट समान गुणस्तरको २ लाख थान त्रिपाल खरिद गरेको मध्ये एक आपूर्तिकर्ताबाट ४९ हजार ५८१ थान प्रति वर्गफिट रु.०।१२ बढी र अर्को एक आपूर्तिकर्ताबाट ६१

हजार १३४ थान प्रति वर्गफिट रु.०।३८ बढी दरले खरिद गरेको छ । बढी दरमा खरिद गरेको कारण रु.७४ लाख ५० हजार बढी व्ययभार परेको छ । कुल खरिद परिमाणमध्ये रु.९ करोड ४२ लाखको ७३ हजार १२१ थान त्रिपाल वितरण नगरी मौज्जात रहेको छ । समान गुणस्तरको सामान फरक फरक दरमा खरिद गरेको कारण थप व्ययभार परेको देखियो । मितव्ययी ढङ्गाट खरिद गरी समयमै वितरण गर्नुपर्दछ ।

१७०.२ मित्रराष्ट्र तथा संघसंस्थाहरुबाट पीडितको माग र आवश्यक नभएका राहत सामग्री समेत प्राप्त भएका छन् । त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा रहेको केन्द्रीय गोदाममा म्याद नाघेको तथा गुणस्तरहीन १९२ बक्स मासु, ९५० पाकेट पीठो, १३ कार्टुन खाद्य सामग्री, १०० कार्टुन पानी र ४११ कार्टुन प्रयोग भएको कपडा नष्ट गरेको छ । जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति काभ्रेले पनि २३३१ कार्टुन पीठो, २०७ कार्टुन पाउडर दूध म्याद नाघेको कारण नष्ट गरेको छ भने सिन्धुपाल्चोकले ४५० के.जी. चामल, ३३ कार्टुन रोटी, ६४ कार्टुन चाउचाउ लगायतका राहत सामग्रीहरु यथासमयमै प्रयोगमा नल्याई नष्ट गरेको छ ।

सिन्धुपाल्चोकको इर्खुमा पठाएको कपडाहरु ठूलो साइज भएको कारण पीडितले बुझ्न नमानेपछि सोको अभिलेख समेत नराखी एक विद्यालयको कक्षा कोठामा मौज्जात राखेको छ । सोही जिल्लाको सांगाचोक, गोरखाको गाँखु, छोप्राक लगायतका गाउँ विकास समितिमा वितरण गरेको चामल खानयोग्य नभएको पीडितको भनाइ रहेको छ । समयमै राहत सामग्रीको सूची नपठाएको कारण अनावश्यक र गुणस्तरहीन राहत सामग्री प्राप्त भएको र प्राप्त सामग्रीको जाँच गर्ने संयन्त्रको अभावमा सबै सामग्री स्वीकार गरेको कारण धेरै सामानहरु नष्ट गर्नु परेको एवं वितरित राहत पनि उपयोगहीन देखिएको छ । गुणस्तरहीन तथा अनावश्यक राहत सामग्री अस्वीकार गर्नुपर्दछ ।

१७०.३ त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा रहेको केन्द्रीय भण्डारमा प्राप्त भएको राहत सामग्रीमध्ये १४८ कार्टुन औषधि, १०६ बोरा कपडा, १५८ त्रिपाल लगायतका सामानहरु अभिलेख नराखी अव्यवस्थित रूपमा खुला स्थानमा राखिएको हुँदा प्रयोगमा ल्याउन नसकिने स्थिति देखियो । ५ हजार के.जी. चामल, २ हजार के.जी. दाल र ३ हजार के.जी. चिनी पूर्णरूपमा क्षति भएको देखियो । जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति गोरखाले एक संस्थालाई २६ जेनेरेटर, ६५० मेट्रेस, तेल चामल ६५० बोरा, चिनी ४५० पाकेट र पाउडर दूध २२५ पाकेट एवं एक राजनैतिक पार्टीलाई त्रिपाल, म्याट्रेस प्रत्येक आइटम २५४ थान उपलब्ध गराएको छ । सम्बन्धित संस्था तथा पार्टीले बुझाएको राहत सामग्रीको विवरण समितिले लिएको छैन । समितिले निर्देशिका बमोजिमको विवरण खुलाई पर्याप्त मात्रामा राहत सामग्रीको भण्डार व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१७०.४ गोरखा, सिन्धुपाल्चोक र काभ्रेपलान्चोक जिल्लामा राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार कुल घरधुरी संख्या २ लाख १४ हजार छ । गृह मन्त्रालयको प्रारम्भिक प्रतिवेदनअनुसार निजी आवास पूर्ण र आंशिक क्षतिको संख्या १ लाख ९८ हजार देखाएकोमा अन्तिम प्रतिवेदनमा ४२ प्रतिशतले वृद्धि भई २ लाख ८२ हजार पुगेको छ । ती जिल्लामा २ लाख ३३ हजारलाई अस्थायी आवासको रकम २ लाख ३५ हजारलाई न्यानो कपडाको रकम वितरण गरेको देखियो । एउटै मन्त्रालय तथा अन्य निकायबीच क्षतिको मूल्याङ्कनमा फरक देखिएकोले यथार्थ क्षतिको संख्या यकिन भएन । क्षतिको मूल्याङ्कनमा एकरूपता नहुँदा राहत वितरणमा समेत प्रतिकूल असर पर्ने भएकोले यथार्थ र एकरूपता हुने गरी क्षतिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

१७०.५ गृह मन्त्रालयको पछिल्लो प्रतिवेदनअनुसार अस्थायी आवासको लागि ६ लाख ९७ हजार परिवारलाई रु.१५ हजारको दरले रु.१९ अर्ब ४५ करोड र न्यानो कपडाको लागि ६ लाख ५४

परिवारलाई रु.१० हजारका दरले रु.६ अर्ब ५४ करोड वितरण गरेको छ । न्यानो कपडा वितरण संख्याभन्दा अस्थायी आवासको लागि नगद प्राप्त गर्नेको संख्या ५१ हजार ५८६ बढी रहेको छ । एक संस्थाले काभ्रेको महादेववेशीमा १३९ अस्थायी आवास बनाएको, अर्को एक संस्थाले सिन्धुपाल्चोकको साँगाचोकका २ हजार ७९३ घरधुरीलाई २ बण्डलका दरले जस्तापाता वितरण गरेको छ । तर ती सबै भूकम्पपीडितलाई सम्बन्धित जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समितिले रु.१५ हजार पनि वितरण गरेको देखियो । पनौती नगरपालिकाले ७०० बण्डल जस्तापाता वितरण गरेका सबै पीडितहरूलाई अस्थायी आवासको रकम पनि वितरण भएको छ । गोरखा जिल्लामा भने संघसंस्थाले जस्तापाता वितरण गरेका ६ हजार ९१५ घरधुरीलाई जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समितिले रु.१५ हजारका दरले रु.५ करोड ९१ लाख वितरण गरेको छैन । समन्वयको अभाव र निर्देशिकाको पालना नभएको कारण राहत वितरण प्रभावकारी हुन सकेको देखिएन । राहत वितरण गर्दा समन्वय गरी एकद्वार प्रणालीलाई पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

१७०.६ बंगलादेश सरकारबाट राहतस्वरूप प्राप्त १० हजार मेट्रिकटन चामलमध्ये ३०.७ मेट्रिकटन वितरण भई हाल नेपाल खाद्य संस्थानको थापाथली गोदाममा १२.६ मेट्रिकटन र बाँकी उपत्यका बाहिरका अन्य गोदाममा मौज्जात रहेको छ । बाँकी चामल नेपाल सरकारलाई आवश्यक पर्दा शोधभर्ना दिने गरी सञ्चालक समितिको निर्णयले बिक्री मूल्य तोकी बिक्री भइरहेको देखियो । आकस्मिक अवस्थामा आवश्यक पर्ने खाद्यान्न चक्रिय रूपमा परिचालन गरिनुपर्दछ ।

१७१. **पुनर्स्थापना तथा पुनर्निर्माण कार्यक्रम** - राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण अन्तर्गत भूकम्प अति प्रभावित जिल्लाको पुनःस्थापना तथा पुनर्निर्माण कार्यक्रम कार्यान्वयन स्थितिको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहयाबमोजिम रहेका छन्:

१७१.१ भूकम्पबाट प्रभावित संरचनाको पुनर्निर्माणसम्बन्धी नियमावली, २०७२ को नियम ३ मा प्राधिकरणले स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धित सेवाको लागि पहिलो प्राथमिकता निर्धारण गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विपद पश्चात्को आवश्यकता सङ्कलन प्रतिवेदनअनुसार अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी गरी ११०० स्वास्थ्य संस्था पूर्ण रूपमा क्षति भएकोमा पुनर्स्थापना गरिएका संस्थाको अभिलेख प्राधिकरणमा रहेको देखिएन । लेखापरीक्षणको क्रममा प्राप्त विवरणअनुसार रसुवा जिल्ला अस्पताल अस्थायी पालमा सञ्चालन रहेको छ भने १४ स्वास्थ्य चौकी पूर्ण क्षति भएकोमा १२ स्वास्थ्य चौकी पालमै सञ्चालन भइरहेको र बाँकी २ वटा लाडटाड र हाकु स्वास्थ्य चौकीले सेवा प्रवाह नै गरेका छैनन् । स्वास्थ्य सेवा प्रवाह सुचारु गर्न नीतिगत प्राथमिकताअनुसार पुनर्स्थापना तथा पुनर्निर्माण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१७१.२ राष्ट्रिय पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना नीति, २०७२ तथा आवधिक योजनामा जोखिमपूर्ण वस्तीको यथार्थ अद्यावधिक अभिलेख तयार गरिने, वस्ती स्थानान्तरणको लागि सम्बद्ध पीडित परिवारको स्थानान्तरण गर्ने उपयुक्त स्थानको पहिचान गरिने र वस्ती स्थानान्तरण योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिने उल्लेख छ । प्राधिकरणबाट प्राप्त विवरणअनुसार अध्ययन गरिएका ओखलढुङ्गा, रामेछाप, धादिङ, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलान्चोक, नुवाकोट, गोर्खा, रसुवा र दोलखा गरी ९ जिल्लाका ४७ गाउँ विकास समितिमा रहेका ७६ स्थानलाई जोखिमयुक्त वस्ती भनी पहिचान गरेको देखिन्छ । त्यस्ता जोखिमयुक्त वस्तीमध्ये २९ वस्तीमा जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा स्थानान्तरण गर्न उपयुक्त पहिचान एवं कार्यान्वयन भएको छैन ।

१७१.३ प्राधिकरणले २०७३ को वर्षा अगाडि नै भूकम्पबाट विस्थापित ११ जिल्लाका ८६ स्थानमा १ हजार २२४ परिवारलाई अस्थायी आवासमा स्थानान्तरण गर्ने उद्देश्यका साथ आवास निर्माणका लागि रु १ अर्ब ८८ लाख विनियोजन भएको थियो । यो वर्ष अस्थायी आवास निर्माणमा रु. ४० करोड ५३

लाख खर्च गरी ४३ स्थानमा निर्माण सम्पन्न भए तापनि सम्पन्न भएका अस्थायी आवासहरूको विधिवत रूपमा गाउँ विकास समितिलाई हस्तान्तरण गरेको छैन र तिनीहरूको सुरक्षाको प्रबन्ध पनि मिलाएको छैन । जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समितिको निर्देशनमा रसुवा जिल्लाको धुन्चेमा रहेको १ अस्थायी आवासमा हाकु गाविसका २० परिवार वसोवास गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी सिन्धुली जिल्लाको कमलामाई नगरपालिकास्थित ढुङ्गेवासमा प्रहरीहरू वसोवास गरेका छन् बाँकी कुनै पनि अस्थायी आवास प्रयोगमा रहेको देखिएन । यसबाट अस्थायी आवास निर्माणमा गरिएको लगानीको उद्देश्यअनुसार उपयोग हुन सकेको देखिएन ।

१७१.४ राष्ट्रिय पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना नीति, २०७२ तथा भूकम्पबाट पूर्णरूपमा क्षति भएका आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७२ अनुसार मर्मत तथा प्रवलीकरण गर्दा पनि प्रयोग गर्न नसक्ने गरी पूर्णरूपमा क्षति भएका र अन्यत्र कुनै आवासीय घर नभएका सर्वसाधारणहरू मात्र निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान पाउने लाभग्राहीको सूचीमा समावेश हुने व्यवस्था छ । जनगणना २०६८ अनुसार उपत्यका बाहेकका भूकम्प अति प्रभावित ११ जिल्लामा ६ लाख २२ हजार घरधुरीहरू रहेकोमा निजी आवास अनुदान वितरण प्रयोजनको लागि ५ लाख ३२ हजार घरधुरी पहिचान भई लाभग्राहीमा समावेश गरेको देखिन्छ । सर्वेमा छुट भएका र सर्वे भएर पनि लाभग्राहीमा पर्न मापदण्ड पूरा नभएका घरधुरीको संख्या ५७ हजार ८०० समेतलाई मिलाउँदा ११ जिल्लाको कुल घरधुरी संख्या ५ लाख ९० हजार हुन आउँछ । यसरी २०६८ सालको जनगणनाको घरधुरी संख्याको अनुपातमा लाभग्राहीहरू १००:९४.७८ रहेको देखिन्छ ।

१७१.५ निजी आवास पुनर्निर्माण प्राविधिक निरीक्षण कार्यविधि, २०७३ को परिच्छेद २ को नियम ७ र भूकम्पबाट पूर्णरूपमा क्षति भएका आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधि २०७२ को अनुसूची ३ बमोजिमका प्रक्रियाअनुसार तीन किस्तामा अनुदान उपलब्ध गराउन जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन इकाईका प्राविधिकबाट प्लिनथ तहसम्मको निर्माण कार्यको निरीक्षण, जाँचपास तथा प्रमाणीकरण पश्चात् दोस्रो किस्ता रु.१ लाख ५० हजार दिने व्यवस्था छ । २०७३ माघ २८ सम्ममा सम्झौता भएका ४ लाख ७९ हजार २०३ लाभग्राहीमध्ये ४ लाख ६० हजार (९६ प्रतिशत) लाई पहिलो किस्ताको रु.५० हजारका दरले रु.२३ अर्ब ७२ लाख अनुदान वितरण गरेको छ । त्यसैगरी पहिलो किस्ता अनुदान प्राप्त गर्ने ११ जिल्लाका ४ लाख ६० हजार लाभग्राहीमध्ये ७९८ जनालाईमात्र दोस्रो किस्ता वितरण भएको छ ।

२०७३ आषाढ मसान्तसम्ममा पहिलो किस्ता प्राप्त गरेका मध्ये घर निर्माण गरेका परिवारको नमुना छनौट गरी रामेछाप र नुवाकोट जिल्लाका ३ गाउँ विकास समितिका ३ वडाको नागरिक समाज संस्था समेतको सहभागितामा गरिएको सर्वेक्षणमा त्यसरी अनुदान प्राप्त गरेका ४०० लाभग्राहीमध्ये ४० ले मात्र प्लिनथ तहसम्मको र १५ जनाले निर्माण सम्पन्न गरेको प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ । अपेक्षित परिमाणमा निजी आवास निर्माण हुन नसक्नुमा डिजाइन उपयुक्त नभएको, प्राविधिकहरू नियमित उपस्थिति नभएको, दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको तथा स्वीकृत डिजाइनअनुसार प्रयोग गरिने निर्माण सामग्रीको परिमाण न्यून भै ढुवानी लागत बढी हुने कारण रहेको लाभग्राही समूहसँगको छलफलमा उल्लेख गरेका छन् ।

● पूर्ण स्वामित्वका संस्थाको लेखापरीक्षण

१७२. लेखापरीक्षण स्थिति - यो वर्ष ४४ संस्थाको बक्यौता समेत ९१ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण गर्नुपर्नेमा २९ संस्थाको ३८ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सम्पन्न भई २१ संस्थाको ५३ आर्थिक वर्षको बाँकी रहेको छ । लेखापरीक्षण भएको मध्ये १३ संस्थाको १४ आर्थिक वर्षका प्रारम्भिक

प्रतिवेदन जारी भएकोमा सञ्चालक समितिले वित्तीय विवरण प्रमाणित नगरेको तथा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर प्रतिक्रिया नदिएकोले अन्तिम प्रतिवेदन जारी भएको छैन ।

नेपाल रेलवे कम्पनीले ४ आर्थिक वर्षको, नेपाल पर्यटन बोर्ड र नेपाल खानेपानी संस्थानले ३ आर्थिक वर्षको, जनकशिक्षा सामग्री केन्द्र र जनकपुर चुरोट कारखानाले २ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । नेपाल गुठी संस्थानले २२ आर्थिक वर्षको, उदयपुर सिमेन्ट उद्योगले र जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेडले ७ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन टुङ्गेमा पुऱ्याएका छैनन् । लिक्विडेसनमा गएका कृषि औजार कारखानाले १५ आर्थिक वर्षको, सुर्ती विकास कम्पनी र नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनीले ४ आर्थिक वर्षको र हेटौँडा कपडा उद्योग लिमिटेडले २ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।

यथासमयभित्र लेखापरीक्षण नगराउँदा संस्थाको वित्तीय विवरण तयार नहुने, शेयर तथा ऋण लगानीको हिसाब यथार्थपरक नदेखिने, संस्थाको नाफा नोक्सानी हिसाब पारदर्शी नहुने, प्रशासनिक एवं सञ्चालन खर्च अत्यधिक बढ्दै जाने र अन्तत्वगत्वा संस्थाको आर्थिक अवस्था कमजोर हुँदै गई रुग्ण हुन पुग्ने अवस्था रहन्छ । कानूनअनुसार समयमा लेखापरीक्षण सम्पन्न नगराउनेलाई जिम्मेवार बनाई लेखापरीक्षण सम्पन्न गराउन सम्बन्धित मन्त्रालयलाई समेत जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१७३. संगठित संस्थाको सञ्चालन नतिजा - लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थामध्ये व्यावसायिक लेखा राखी वासलात तयार गर्ने २८ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको हिसाब यस प्रतिवेदनमा समावेश गरेकोमा १६ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको कुल सञ्चालन मुनाफा रु.५० अर्ब ३७ करोड र १२ संस्थाको कुल सञ्चालन नोक्सानी रु.८ अर्ब ७४ करोड रहेको छ ।

यस्तै व्यावसायिक लेखा नराखी आय-व्यय हिसाबमात्रै तयार गर्ने संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था १ को सञ्चालन बचत रु.२ करोड ८१ लाख रहेको छ । सञ्चालन नतिजा सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१७३.१ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको २०७२।७३ मा विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.९ खर्ब १९ अर्ब ७९ करोड, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.६१ अर्ब ३५ करोड र अन्य सम्पत्ति रु.४ अर्ब ८४ करोड समेत जम्मा सम्पत्ति रु.९ खर्ब ८५ अर्ब ९८ करोड रहेको छ । बैङ्कको विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय दायित्व रु.१८ अर्ब ६२ करोड, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय तथा अन्य दायित्व रु.८ खर्ब २४ अर्ब ७१ करोड र पुँजी तथा जगेडा कोषतर्फ रु.१ खर्ब ४२ अर्ब ६५ करोड रहेको छ ।

गत वर्ष रु.१२ अर्ब ९५ करोड खुद नाफा भएकोमा यो वर्ष सोमा वृद्धि भई रु.३८ अर्ब ७८ करोड भएको छ । गत वर्षको सञ्चालन नाफा रु.१० अर्ब ७६ करोडको तुलनामा यस वर्ष रु.१३ अर्ब ९० करोड हुनुका साथै वैदेशिक विनिमय नाफामा रु.२ अर्ब ५३ करोडबाट रु.१८ अर्ब १४ करोड हुनुको कारणले यस वर्ष खुद नाफामा वृद्धि भएको हो । त्यस्तै सुनचाँदीको पुनर्मूल्याङ्कनमा गत वर्ष रु.१ अर्ब २२ करोड घाटा भएकोमा यस वर्ष रु.५ अर्ब ७१ करोड नाफा भएकोले बैङ्कको खुद नाफामा वृद्धि देखिएको छ । खुद नाफामध्ये वितरणयोग्य बचत रु.१५ अर्ब १७ करोड कायम गरेको छ । वितरणयोग्य नाफाबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ४१ अनुसार जगेडा तथा कोषहरूमा रकम छुट्याई बाँकी ४७.७७ प्रतिशतले हुने रु.७ अर्ब २५ करोड नेपाल सरकारलाई भुक्तानी गर्ने गरी छुट्याएको छ ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्कको कुल लगानी रु.९ खर्ब ३५ अर्ब ३८ करोडमध्ये वैदेशिक लगानीतर्फ अमेरिकी ट्रेजरी बिलमा रु.५ अर्ब ३३ करोड, भारतीय ट्रेजरी बिलमा रु.२ खर्ब ३ अर्ब ७ करोड, रिपो खरिदमा रु.४८ अर्ब ४ करोड, बैङ्कमा आवधिक निक्षेपमा रु.४ खर्ब २५ अर्ब ९८ करोड, सुनमा रु.२८ अर्ब २१ करोड लगानी गरेको छ । त्यस्तै स्वदेशी लगानीतर्फ सरकारी सुरक्षणमा रु.२१ अर्ब २८ करोड, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.३ अर्ब ४३ करोड, स्वदेशी बैङ्कको मुद्दती निक्षेपमा रु.१७ अर्ब ३३ करोड र अन्यमा रु.१ खर्ब ८२ अर्ब ७१ करोड रहेको छ ।

१७३.२ कर्मचारी सञ्चय कोषको २०७२।७३ सम्म सञ्चयकोष रु.२ खर्ब १७ अर्ब ६१ करोड, जगेडा तथा अन्य कोष रु.४ अर्ब ६६ करोड, दायित्व रु.८८ करोड र व्यवस्था रु.१ अर्ब ५६ करोड समेत जम्मा स्रोत रु.२ खर्ब २४ अर्ब ७१ करोड रहेको छ । उक्त स्रोतमध्ये राष्ट्रिय बचत तथा ऋणपत्र, मुद्दती निक्षेप र शेयर लगानी रु.७५ अर्ब ७३ करोड, परियोजना कर्जा रु.२३ अर्ब ३७ करोड, सञ्चयकर्ता सापटी रु.१ खर्ब १८ अर्ब १५ करोड, स्थिर तथा निर्माणाधीन सम्पत्तिमा रु.१ अर्ब १४ करोड (सम्पत्तिमा लगानी समेत) र विविध सम्पत्तिमा रु.२ अर्ब १५ करोड उपयोग र रु.४ अर्ब १७ करोड नगद तथा बैङ्क मौज्जात रहेको छ । गत वर्ष कोषले रु.१ अर्ब ७१ करोड नाफा गरेकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ६० करोडमात्र नाफा गरेको छ ।

१७३.३ नेपाल विद्युत प्राधिकरणको २०७१।७२ मा शेयर पुँजी रु.४९ अर्ब २७ करोड, जगेडा कोष रु.२३ अर्ब ७३ करोड ऋणात्मक, दीर्घकालीन दायित्व रु.९८ अर्ब ९५ करोड र चालु दायित्व रु.६५ अर्ब ५ करोड समेत कुल पुँजी तथा दायित्व रु.१ खर्ब ८९ अर्ब ५४ करोड रहेको छ । सम्पत्तितर्फ स्थिर सम्पत्ति रु.१ खर्ब ६२ अर्ब ४ करोड र चालु सम्पत्ति रु.२७ अर्ब ५० करोड रहेको छ । गत वर्षसम्म रु.२० अर्ब २४ करोड सञ्चित नोक्सान रहेकोमा यस वर्षको नोक्सान रु.५ अर्ब ५१ करोड थप भई सञ्चित नोक्सान रु.२५ अर्ब ७५ करोड पुग्न गएको छ । नेपाल सरकारको निर्णयले २०६७।६८ मा रु २७ अर्ब १९ करोड सञ्चित नोक्सानीलाई अपलेखन गरेको समेत कुल नोक्सानी रु.५२ अर्बभन्दा बढी हुन आउंदछ ।

१७३.४ राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको २०७२।७३ सम्म शेयर पुँजी रु.८ अर्ब ५९ करोड, जगेडा तथा अन्य कोष रु.२ करोड, तिर्न बाँकी कर्जा रु.९४ करोड, निक्षेप दायित्व रु.१ खर्ब ४६ अर्ब २१ करोड, भुक्तानी दिनुपर्ने बिल तथा अन्य दायित्व रु.१० अर्ब ६७ करोड समेत पुँजी तथा दायित्व रु.१ खर्ब ६६ अर्ब ४३ करोड रहेको छ । सम्पत्तितर्फ नगद तथा बैङ्क मौज्जात रु.२८ अर्ब ७४ करोड, लगानी रु.४३ अर्ब ७७ करोड, कर्जा लगानी रु.८१ अर्ब ७८ करोड, स्थिर सम्पत्ति रु.५१ करोड र अन्य सम्पत्ति रु.११ अर्ब ६३ करोड रहेको छ । गतवर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.६ अर्ब २५ करोड रहेकोमा यो वर्षसम्मको नोक्सान रु.४ अर्ब ३७ करोड रहेको छ ।

बैङ्कले गत वर्ष एक बैङ्कको शेयर बिक्रीबाट रु.२ अर्ब ७६ करोड बराबरको थप आम्दानी गरेको थियो । यसैगरी २०६८।६९ मा बैङ्कलाई नेपाल सरकारले रु.५ अर्ब ७२ करोड पुँजी वृद्धिबापत थप निकासी दिएको थियो । अतः गैरबैंकिङ कारोबारबाट रु.८ अर्ब ४८ करोड आम्दानी भएको अवस्थामा पनि बैङ्क अझै नाफामा सञ्चालन हुनसकेको छैन ।

१७३.५ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणको २०७१।७२ मा सञ्चित नाफा रु.१९ अर्ब ६६ करोड र ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष रु.१० अर्ब १८ करोड रहेकोमा यस वर्षसम्म नाफा रु.१६ अर्ब ६१ करोड र विकास कोष रु.१२ अर्ब ६६ करोड पुगेको छ । उक्त कोषको उपयोग स्थिर सम्पत्तिमा रु.४ करोड र खुद चालु सम्पत्तिमा रु.२९ अर्ब २३ करोड भएको छ । प्राधिकरणको नेटवर्थ गत वर्ष रु.२९ अर्ब ८४ करोड रहेकोमा यस वर्ष रु.२९ अर्ब २७ करोड रहेको छ । गत वर्षको रु.४ अर्ब १७ करोडको

आम्दानीबाट रु.३ अर्ब २९ करोड खुद नाफा रहेकोमा यस वर्ष रु.४ अर्ब २१ करोडको आम्दानीबाट रु.३ अर्ब ४५ करोड खुद नाफा गरेको छ ।

१७३.६ नेपाल वायुसेवा निगमको २०७१/७२ सम्म शेयर पुँजी रु.१६ करोड २२ लाख, सञ्चित नोक्सानी रु.१ अर्ब ८६ करोड ५ लाख, नेपाल सरकारको लगानी रु.२ अर्ब ९४ करोड, मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋण रु.१० अर्ब ९६ करोड, स्थिर सम्पत्ति रु.११ अर्ब ८६ करोड, लगानी रु.६१ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.३३ करोड ६६ लाख रहेको छ । निगमको नेटवर्थ रु.१ अर्ब २४ करोड रहेको छ ।

गत वर्षसम्म रु.१ अर्ब ८४ करोड सञ्चित नोक्सान रहेकोमा यो वर्ष रु.१ करोड ६१ लाख नाफा र गत वर्षको खर्च समायोजन रु.३ करोड ८४ लाख समेत गरी वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सानी रु.१ अर्ब ८७ करोड पुगेको छ ।

१७३.७ दुग्ध विकास संस्थानको २०७१/७२ सम्म कोष रु.७३ करोड, सञ्चित नोक्सान रु.४७ करोड ३६ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.३४ करोड ४५ लाख, निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.५८ लाख, लगानी रु.२ करोड ७० लाख, खुद चालु सम्पत्ति ऋणात्मक रु.१२ करोड ७ लाख रहेको छ । संस्थाको नेटवर्थ रु.२५ करोड ६५ लाख पुगेको छ । गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सान रु.५१ करोड ४६ लाख रहेकोमा यस वर्ष रु.४ करोड २८ लाख खुद नाफा र गत वर्षको आयकर समायोजन रु.१७ लाख समेत गरी वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सान रु.४७ करोड ३६ लाख रहेको छ ।

१७३.८ हेटौँडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेडको २०७१/७२ सम्म शेयर पुँजीकोष रु.९० करोड ७ लाख, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.८३ करोड १५ लाख, गैर चालु दायित्व रु.१ अर्ब १५ करोड २ लाख, चालु दायित्व रु. ५१ करोड ७१ लाख छ । त्यस्तै गैर चालु सम्पत्ति रु.९३ करोड ९६ लाख र चालु सम्पत्ति रु.७९ करोड ७२ लाख छ । उद्योगको नेटवर्थ रु.६ करोड ९२ लाख रहेको छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.६९ करोड ३१ लाख भएकोमा यो वर्ष रु.५ करोड ३२ लाख नाफा गरेको छ । विगत वर्षको आयकर रु.१९ करोड १६ लाख खर्च भई वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सानी रु.८३ करोड १५ लाख पुगेको छ ।

उद्योगको क्लिंकर उत्पादन क्षमता वार्षिक २ लाख ६० हजार मेट्रिकटन रहेकोमा यस वर्ष १ लाख ४ हजार मेट्रिकटन मात्र उत्पादन गरेको छ । उद्योगको स्थिर खर्च निरन्तर बढ्दो क्रममा रहेको तर क्षमताको करिब ४० प्रतिशतमात्र उपयोग भएको छ ।

१७३.९ कृषि सामग्री कम्पनीको २०७२/७३ सम्म शेयर पुँजी रु.४२ करोड ६३ लाख, जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफा रु.९१ करोड २४ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.८१ करोड ९ लाख, लगानी रु.४२ करोड ७६ लाख, खुद चालु सम्पत्ति रु.१० करोड २ लाख छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.३५ करोड ५ लाख रहेकोमा यो वर्ष नाफा रु.६२ लाख थप भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.३५ करोड ६७ लाख पुगेको छ ।

१७३.१० राष्ट्रिय आवास कम्पनीको २०७१/७२ सम्म शेयर पुँजी रु.५२ करोड, जगेडा कोष रु.२ अर्ब ५४ करोड, स्थिर सम्पत्ति रु.२१ करोड ४७ लाख, लगानी रु.१ करोड ७ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.२ अर्ब ३७ करोड छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.४ करोड ७४ लाख रहेकोमा यो वर्ष नाफा रु.५ करोड १३ लाख भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.९ करोड ८७ लाख पुगेको छ ।

१७३.११ नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेडको २०६९/७० सम्म शेयर पुँजी रु.१६ करोड ९३ लाख, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.७७ करोड ५८ लाख, दीर्घकालीन ऋण रु.१५ करोड, स्थिर सम्पत्ति रु.२ करोड

६९ लाख, लगानी रु.४ करोड ८ लाख ऋणात्मक र खुद चालु सम्पत्ति रु.४४ करोड २६ लाख ऋणात्मक रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.७० करोड ७९ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१४ करोड ६२ लाख नोक्सान थप भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.८५ करोड ४१ लाख पुगेको छ ।

१७३.१२ नेपाल औषधि लिमिटेडको २०७०।७१ सम्म शेयर पुँजी रु.७ करोड ५५ लाख, जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफा रु.१ अर्ब ४ करोड ऋणात्मक, मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋण रु.३३ करोड ९ लाख स्थिर सम्पत्ति रु.१ करोड ९६ लाख, लगानी रु.१३ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.६५ करोड ४८ लाख ऋणात्मक रहेको छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.९२ करोड रहेकोमा यो वर्ष नोक्सान रु.१५ करोड भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब ७ करोड पुगेको छ ।

१७३.१३ जनकपुर चुरोट कारखाना लिमिटेडको २०७०।७१ सम्म शेयर पुँजी कोष रु.४ करोड ८ लाख, जगेडा तथा सञ्चित नोक्सान रु.२ अर्ब ५० करोड, मध्यम तथा दीर्घकालीन ऋण रु.२ अर्ब ५२ करोड रहेको छ । स्थिर सम्पत्ति रु.२ करोड ४२ लाख, लगानी रु.५ करोड १० लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.२ करोड १७ लाख ऋणात्मक छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब भएकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ५७ करोड थप नोक्सान भई वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सानी रु.२ अर्ब ५७ करोड पुगेको छ ।

१७४. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** - यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१७४.१ नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७२।७३ मा सुन मौज्जात २ हजार ६१५ किलो र चाँदी १ लाख २६ हजार १७२ किलो रहेको छ । उपर्युक्त मौज्जातको शुद्धताको मात्राअनुसार टच नम्बरसहित विवरण राख्नुपर्नेमा कुल मौज्जातको तौल परिमाण र रकम मात्रको विवरण राखेको छ । सुन चाँदीको भौतिक परीक्षण किताबी परिमाणको आधारमा गरिएको छ । वास्तविक परिमाण तथा गुणस्तर यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१७४.२ नेपाल राष्ट्र बैङ्कका कर्मचारीहरूलाई कर्मचारी सञ्चयकोष, औषधि उपचार कोष, उपदान कोष र कर्मचारी सुरक्षा कोषका अलावा दिइएका १४ किसिमका भत्तामध्ये ७ किसिमका भत्ता सबैले र थप ७ किसिमका भत्ता विशेष समूहका कर्मचारीहरूले पाउने गरेका छन् । यस्ता भत्ता र प्रोत्साहन वापतको खर्च तलब खर्चको अनुपातमा १९५ प्रतिशत हुन आउँछ । २०७२।७३ मा तलब बाहेक रु.१ अर्ब १० करोड अन्य भत्ता तथा प्रोत्साहनको निम्ति खर्च लेखेको छ ।

१७४.३ नेपाल राष्ट्र बैङ्कले २०६९।१०।९ मा जारी गरेको सार्वजनिक सूचनामा विदेशी मुद्रामा गरेको लगानीबाट आर्जन गरेको मुनाफा फिर्ता लैजान पुँजी भित्रिएको प्रमाणस्वरूप विदेशी बैङ्कमार्फत नेपाली बैङ्कमा जम्मा भएको खाताको विवरण पेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ । एक सञ्चार कम्पनीले २०७१।८।२९ भन्दा अघि रु.५ करोड ८१ लाख मात्र नेपाली बैङ्कमा जम्मा गरेको र सो मिति पछि २०७२।११।०७ सम्ममा थप रु.२ करोड २१ लाख नेपालको एक निजी बैङ्कमा जम्मा भएको छ । यसरी २०७१।८।२९ भन्दापछि मात्र नेपालमा प्राप्त भएको पुँजी देखाई २०६८।६९ को मुनाफा रु.८ अर्ब ८० करोड फिर्ता लैजान उक्त कम्पनीलाई बैङ्कले सहमति दिएको छ । व्यवस्थापिका-संसदको अर्थ समितिले २०७३।०२।२९ मा नेपाल सरकारलाई कम्पनीको स्वामित्व परिवर्तन र लाभ कर सम्बन्धमा छानबिन गरी दोषीलाई कारवाही गर्न निर्देशन दिएकोमा सोअनुसार नगरी कम्पनीलाई मुनाफा फिर्ता लैजान सहमति दिइएको देखियो ।

१७४.४ कर्मचारी सञ्चय कोषको यस वर्षको अन्त्यमा बैङ्क हिसाब मिलान हुन बाँकी रु.१ अर्ब ५६ करोड ३२ लाख देखिएको छ । उक्त रकमको आयुगत विवरण उपलब्ध नभएकाले सो रकमले कोषको सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा पर्न सक्ने असर यकिन गर्ने अवस्था छैन । समय मै हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।

१७४.५ राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क लिमिटेडको अन्तर शाखा हिसाब मिलानको अवस्था कमजोर रहेकोले यस वर्षको अन्त्यसम्ममा अन्तर शाखा हिसाब मिलान हुन बाँकी रु.३ अर्ब ३७ करोड देखिएको छ । हिसाब मिलान हुन नसकी वर्षौंदेखि बाँकी रहेका रकमहरु समेत समावेश रहेको, आयुगत बक्यौता विवरण तयार गरी चारित्रीकरण नगरिएको र त्यस्ता रकमहरुको हिसाब मिलान नभएबाट बैङ्कको सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा कारोबारको प्रकृतिअनुसार पर्ने असर यकिन गर्न सक्ने अवस्था रहेको छैन ।

म्याद पूरा भएको निक्षेप रु.६५ करोड र अप्रमाणित निक्षेप रु.३४ करोड गरी जम्मा रु.९९ करोड समावेश रहेको छ । गत वर्ष यस्ता रकमहरु क्रमशः रु.५० करोड र रु.३४ करोड गरी रु.८४ करोड रहेको थियो । यस्ता रकममा गत वर्षको तुलनामा वृद्धि भएकोले व्यवस्थापनबाट वाञ्छित कार्य भएको देखिएको छैन । म्याद पूरा भएका निक्षेपलाई नवीकरण गराउने, फिर्ता हुन नसकेका निक्षेपहरुलाई फिर्ता हुन नसकेको कारणको प्रकृतिअनुसार वर्गीकरण गरी उपयुक्त उपाय अवलम्बन गर्नुपर्नेमा सो गरेको छैन । रकम सम्बन्धित निक्षेप खातामा जम्मा गर्न ढिलाइ भएबाट बैङ्कको साखमा प्रतिकूल असर पर्न जान्छ ।

१७४.६ राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको नेपाल राष्ट्र बैङ्कले अपलेखन गरेका कर्जाहरुको धितो सम्पत्तिहरु बैङ्कले सकार गर्ने र नगरेमा अपलेखन गर्न नमिल्ने निर्देशन जारी गरेकोमा सो विपरीत यस आर्थिक वर्षको साँवा रु.१९ करोड ४४ लाख र ब्याज रु.२० करोड ३२ लाख गरी रु.३९ करोड ७६ लाख समेत २०७३ आषाढ मसान्तसम्ममा साँवा रु.१ अर्ब ५१ करोड र ब्याज रु.१ अर्ब १७ करोड ३७ लाखमात्र असुलउपर भएको देखिन्छ भने साँवा रु.३ अर्ब ३० करोड ३६ लाख असुलउपर गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ ।

१७४.७ दुग्ध विकास संस्थानको एक आयोजनाले हस्तान्तरण गरी पठाएका दुग्ध पदार्थ अर्को आयोजनाले घटी आमदानी देखाएको अवस्थामा संस्थानको सञ्चालक समितिको निर्णयमा नोक्सान पारेका सामानको जिम्मेवारी आयोजना प्रमुखको हुने उल्लेख छ । धनगढीले नेपालगन्ज पठाएकोमा फरक रु.६ लाख, जनकपुरले विराटनगरलाई पठाएकोमा फरक रु.६ लाख, हेटौँडाले काठमाडौँलाई पठाएकोमा फरक रु.३२ लाख, विराटनगरले काठमाडौँलाई पठाएकोमा फरक रु.९ लाख र लुम्बिनीले एक डेरीलाई पठाएकोमा फरक रु.८ लाख देखिएको छ । नोक्सान गरेको जिम्मेवारी आयोजना प्रमुखको हुने उल्लेख भएवमोजिम घटी देखाएको रकम छानबिन गरी सम्बन्धितबाट असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

पोलिथिन फिल्म खरिद गर्ने सम्बन्धमा संस्थान र आपूर्तिक कम्पनीबीच भएको सम्झौताअनुसार १ के.जी पोलिथिन फिल्मबाट न्यूनतम ३८८ पाकेटमा दूध भरिने र २ प्रतिशतभन्दा बढी क्षति नहुने गुणस्तर प्रमाणित भएको पोलिथिन फिल्म खरिद गरेको छ । दही भने पोलिथिनबाट प्रति के.जी. ३०० पाकेट तयार हुनुपर्ने उल्लेख छ । सोही आधारमा दूध तथा दही प्याकेट बन्नुपर्नेमा संस्थानका आयोजनाहरुमा रु.१ करोड ७ लाख बराबरको प्याकिङ सामान बढी खपत भएको पाइयो । नर्सभन्दा बढी खर्च देखिएकोमा सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१७४.८ हेटौडा सिमेन्ट उद्योगले यस वर्षसम्म कर्मचारी हित कोषमा रु.१ अर्ब ४५ लाख खर्च लेखाङ्कन गरेको छ । व्यवस्था रकम बराबर लगानी कायम गरी सम्पत्ति र दायित्व बराबर हुनुपर्नेमा नागरिक लगानी कोषमा रु.५३ करोड २ लाखमात्र जम्मा गरी रु.४७ करोड ४३ लाख कम लगानी गरेको छ ।

मौज्दातमा देखाइएको मध्ये जनरल स्टोरतर्फ रु.३८ लाख ११ हजार बराबरको सामान २०६८/६९ बाट हालसम्म खर्च भएको देखिँदैन । अन्य स्टोरहरुको खर्च नभएको सामानहरुको विवरण लेखापरीक्षण अवधिसम्म प्राप्त हुन सकेन । प्रयोगमा नआउने सामानहरु भण्डार मौज्दातमा रहनाले चालु पुँजीमा असर पर्न जाने र भण्डारमा अनावश्यक ठाउँ ओगट्ने देखिन्छ । प्रयोगमा नआउने मौज्दातमा रहेका सामानहरुको यकिन गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ । उद्योगको केन्द्रीय कार्यालयले यस वर्ष खरिद गरी खपत नगरेको मौज्दात कुल खरिदको २०.४५ प्रतिशत अर्थात् रु.१ करोड ५५ लाख बराबरको रहेको छ । आवश्यकताको पहिचान गरी खरिद गर्नुपर्दछ ।

१७४.९ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडले मलको लागत अनुमान गर्दा युरियाको मध्यपूर्व, दक्षिण एसिया र चीनको, तथा डी.ए.पी.को मोरोक्को, जोर्डन, साउदी अरेबिया, चीन र भारतको औसत मूल्य लिने गरेकोले न्यूनतम मूल्यभन्दा औसत मूल्य प्रति मे.टन अमेरिकी डलर १.५० देखि २२ बढी भएको पाइयो । उक्त देशहरुमध्ये न्यूनतम एफ.ओ.बी. मूल्य भएको देशको मूल्यलाई आधार लिनुपर्नेमा नलिएकोले युरिया मल १ लाख ११ हजार ८९९ मे.टनको अमेरिकी डलर १.५० ले हुने १ लाख ६८ हजार, पोटास मल ४९८७ मे. टनको अमेरिकी डलर १५ ले हुने ७५ हजार र डी.ए.पी. मल ६३ हजार २८७ मे. टनको अमेरिकी डलर १२ ले हुने ७ लाख ५९ हजार गरी अमेरिकी डलर १० लाख २ हजारको रु.१० करोडभन्दा बढी हुँदा सो रकमको हाराहारीमा लागत बढी हुन गएको छ । खरिद गरिएका सम्पूर्ण रासायनिक मल चीनमा उत्पादन भएको देखिएकोले चीन लगायत अन्य छिमेकी मुलुकको बजार मूल्यलाई आधार मानी लागत अनुमान तयार गरेमा यथार्थपरक हुने देखिन्छ ।

१७५. **निजीकरण** - निजीकरण समितिले हालसम्म निजीकरण भइसकेका संस्थाबाट सरकारले प्राप्त गर्न बाँकी किस्ता, सम्झौताको शर्तबमोजिम लाग्ने ब्याज तथा हर्जाना गणना गरी निजीकृत संस्थाको छुट्टाछुट्टै अभिलेख खडा गरी अद्यावधिक लगत राखी आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २२ बमोजिम सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्दछ ।

सार्वजनिक लेखा समितिले २०७३।३।३१ मा नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन कम्पनीसँग जग्गा भाडाबापत सम्झौताअनुसार बुझाउन बाँकी रकममा ब्याज र हर्जाना समेत रु.६ करोड ९ लाख समस्या समाधान गरी असुल गर्न र रघुपति जुट मिल्सको शेयर बिक्रीबापत सम्झौताअनुसार ब्याज र हर्जाना समेत रु.१ करोड ८४ लाख असुल गर्न निर्देशन दिएकोमा असुल भएको छैन । भृकुटी कागज कारखानाको सम्पत्ति तथा व्यवसाय बिक्री भई एक लिमिटेडबाट सम्झौता बमोजिम प्राप्त हुनुपर्ने रु १७ करोड ४ लाखमा १७ प्रतिशतले हुने ब्याज र ४ प्रतिशतले हुने हर्जाना समेत असुल गर्नेतर्फ मन्त्रालयबाट कारबाही हुनुपर्दछ । बक्यौता रकम असुलीतर्फ कारबाही भैरहेको मन्त्रालयको प्रतिक्रिया रहेको छ ।

१७६. **दायित्व भुक्तानी** - सार्वजनिक संस्थानहरुको दायित्व त्यही संस्थाको सम्पत्तिबाट व्यहोर्नु पर्ने र लिमिटेड कम्पनीको रुपमा स्थापित संस्थाको दायित्व लगानी गरेको शेयरमा सीमित हुनुपर्ने भए तापनि विगतमा विनिवेश, विघटन र खारेजी गरेका सार्वजनिक संस्थानमा समेत सरकारले निरन्तर ठूलो लगानी गरी रहेको देखिन्छ । हालसम्म १७ संस्थामा रु.५ अर्ब ४७ करोड दायित्व

भुक्तानीको लागि लगानी भएको छ । अतः विनिवेश, विघटन र खारेज गरेका सार्वजनिक संस्थानको दायित्व भुक्तानी प्रयोजनमा लगानी गर्दा नेपाल सरकारलाई थप व्यय भार पर्ने भएकाले उक्त संस्थानहरूको समयमै व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । संस्थानहरूको सम्पत्तिको मूल्य नेपाल सरकारको लगानीभन्दा बढी रहेकोले नेपाल सरकारलाई थप व्ययभार नपर्ने मन्त्रालयको प्रतिक्रिया रहेको छ ।

१७७. **शेयर लगानी प्रतिफल** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार नेपाल सरकारले हालसम्म १०७ संस्थामा कुल रु.१ खर्ब ५८ अर्ब ७७ करोड शेयर लगानी गरेकोमा यो वर्ष ९ संस्थाबाट रु.१४ अर्ब ९८ करोड २९ लाख (लगानीको ९.४३ प्रतिशत) लाभांश प्राप्त भएको छ । सो प्रतिफलमध्ये नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ४६.७२ प्रतिशत र नेपाल टेलिकमको ४५.८० प्रतिशत रहेको छ । नेपाल सरकारको आंशिक, अधिकांश र पूर्णस्वामित्व भएको संस्थाको छुट्टाछुट्टै अभिलेख राखेको छैन । लगानीको तुलनामा प्रतिफल न्यून रहेको परिप्रेक्ष्यमा सरकारी संस्थानको दक्षता अभिवृद्धि हुनुपर्दछ ।

नेपाल सरकारको रु.२६ अर्ब ६७ करोड शेयर लगानी भएका देहायका संस्थानहरूले २०७१/७२ मा रु.२ अर्ब ३२ करोड ६९ लाख नाफा प्राप्त गरे तापनि नेपाल सरकारलाई लाभांश घोषणा गरी बुझाएको देखिएन । अतः सम्बन्धित संस्थाहरूबाट लगानीको प्रतिफल समयमा प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

(रु लाखमा)

सि.नं.	संस्था	शेयर लगानी	नाफा (आ.व. २०७१/७२)
१.	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	२०८२०९	११८००
२.	नेपाल वायु सेवा निगम	३७९२	२१४०
३.	जलविद्युत लगानी तथा विकास कम्पनी	५००००	३३८८
४.	नेपाल पारबहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी	१२२	२०१
५.	नागरिक लगानी कोष	४५०	१७१७
६.	नेपाल औद्योगिक विकास निगम	४१२७	४०२३
	जम्मा	२६६७००	२३२६९

१७८. **शेयर र ऋण लगानीमा फरक** - अर्थ मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको शेयर लगानीको अद्यावधिक आर्थिक विवरण र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले राखेको शेयर लगानी अभिलेख भिडान भएको छैन । विभिन्न १७ संस्थामा शेयर लगानीको आर्थिक विवरणमा उल्लेख भएको भन्दा ५ संस्थाले रु.१ अर्ब २६ करोड ८८ लाख बढी र १२ संस्थाले रु.१७ अर्ब ८४ करोड ८३ लाख घटी शेयर लगानी देखाएको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अर्थ मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको ऋण लगानीको विवरणअनुसारको रकमसँग महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले राखेको ऋण लगानीको अभिलेख रकम भिडान भएको छैन । विभिन्न ४ संस्थामा शेयर तथा ऋण लगानीको आर्थिक विवरणमा भन्दा रु.५ अर्ब ७४ करोड ६६ लाख बढी र १० संस्थाको रु.४ अर्ब ४० लाख घटी ऋण लगानी देखाएको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गर्नुपर्दछ ।

१७९. **आन्तरिक र वैदेशिक स्रोतबाट ऋण लगानी** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको आर्थिक विवरणअनुसार यो वर्ष आन्तरिक स्रोतबाट १३ संस्थामा रु.१९ अर्ब १५ करोड र वैदेशिक स्रोतबाट रु.५ अर्ब ६४ करोड ऋण लगानी भएको छ ।

उपर्युक्त लगानीमध्ये ८ संस्थानमा प्रशासनिक खर्च, कर्मचारीको तलब भत्ता, दायित्व भुक्तानी, पुरानो कर्जा राफसाफ, कर्मचारीको लागि उपदान लगायतका कार्यमा रु.५६ करोड

४८ लाख ऋण लगानी गरेको पाइयो । संस्थान सञ्चालन तथा प्रशासनिक खर्च, तलब भत्ता, कर्जा राफसाफका लागि समेत ऋण प्रदान गर्नु उपयुक्त होइन । यस्ता किसिमका लगानी निर्णयलाई निरुत्साहित गर्नुपर्ने देखियो ।

१८०. **भाखा नाघेको साँवा ब्याज** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार गत वर्ष रु.७० अर्ब ५८ करोड ४१ लाख रहेकोमा यस वर्ष ५३.९६ प्रतिशत वृद्धि भई रु.१ खर्ब ८ अर्ब ६८ करोड पुगेको छ । उक्त असुल हुन बाँकी साँवा ब्याजमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको रु.८४ अर्ब ७९ करोड, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन समितिको रु.१ अर्ब ६७ करोड, जनकपुर चुरोट कारखानाको रु.१ अर्ब ८ करोड र गोरखकाली रबर उद्योगको रु.१ अर्ब ५ करोड उल्लेख्य रहेको छ । भाखा नाघेको साँवा ब्याज असुल नभएको अवस्थामा केही संस्थानहरुमा थप लगानी समेत गरेको देखिन्छ । भाखा नाघेका साँवा, ब्याज बाँकी राख्नेमा खारेज भएका, बिक्री तथा भाडामा गएका, अस्तित्व समाप्त भएका र निष्क्रिय संस्थाहरु समेत रहेका छन् । भाखा नाघेको साँवा फितां तथा ब्याज असुली प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

१८१. **परियोजना कर्जा** - कर्मचारी सञ्चय कोषको परियोजना कर्जा अन्तर्गत संस्थागत कर्जा र सहवित्तीयकरण कर्जा गत वर्ष रु.२५ अर्ब ५९ करोड रहेकोमा यस वर्ष रु. १४ अर्ब ५२ करोड मात्र रहेको छ । कोषको लगानी ४३ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । त्यस्तै कर्जा प्रवाहका क्रममा ऋणीले प्रत्येक वर्ष आफ्नो वित्तीय विवरण कोषमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था गरे पनि अधिकांश ऋणीले लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तथा वित्तीय विवरण कोषमा पठाउने गरेको पाइएन । सहवित्तीयकरण कर्जा अन्तर्गत प्रवाह भएका ११ ऋणीको रु.५२ करोड मौज्जातको सुनिश्चितता प्राप्त भएको छैन ।

कोष र एक प्रा.लि.बीच २०६८/१२/२७ मा एक परियोजनाका लागि कर्जा प्रदान गर्ने सम्झौता भएको थियो । ऋणी कम्पनीलाई प्रवाह भएको ऋण रकम हाल खराब कर्जामा वर्गीकरण भइसकेको छ । ऋणी कम्पनी तीन वर्षदेखि सम्पर्कमा रहेको पाइएन । उक्त प्रा.लि.ले चालु आर्थिक वर्षको अन्तसम्म रु.३० करोड ७८ लाख भुक्तानी गर्नुपर्ने देखिन्छ । २०७०/१२/२० र १२/२१ मा गोरखापत्र दैनिकमा ऋणीलाई कर्जा चुक्ता गर्न ३५ दिने सूचना प्रकाशित गरेको बाहेक कर्जा असुली तथा धितो लिलामी सम्बन्धमा कोषले कुनै कारवाही गरेको पाइएन । कानुनको पालना नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१८२. **भाडा बक्यौता** - कर्मचारी सञ्चय कोष र एक भाडावालबीच लगनखेलस्थित कोषको भवन १५ वर्षसम्मको लागि मासिक रु.५४ लाख ७० हजार भाडामा दिन २०७१/१२/१६ मा सम्झौता भएको थियो । सम्झौताबमोजिम कोषले प्राप्त गर्नुपर्ने बक्यौता रु.८ करोड ८३ लाख देखियो । उक्त भवनको भाडा सुरक्षणका लागि राखिएको रु.६ करोड ५६ लाख बराबरको बैङ्क ग्यारेन्टीले नपुग रकम रु.२ करोड २७ लाख कोषलाई नोक्सान पुग्ने देखिएकोले कोषका सम्बन्धित कर्मचारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१८३. **ऋण राफसाफ** - राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको यस वर्ष रु.१ करोडभन्दा बढी कर्जा बाँकी भएका ११ ठूला ऋणीको रु.४३ करोड ९१ लाख राफसाफ गराएको छ । त्यस्तै जनकपुर चुरोट कारखानासँग रु.११ करोडभन्दा बढी लिन बाँकी साँवा ब्याज रकम असुलीको लागि उद्योग मन्त्रालय तथा अर्थ मन्त्रालयमा पत्राचार भए तापनि हालसम्म शोधभर्ना प्राप्त हुन बाँकी देखिन्छ ।

१८४. **नवीकरण दस्तुर** - नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले मोबाइल सेवाको लागि नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीलाई २०५६/१२/२९ देखि लागू हुने गरी १० वर्षका लागि रु.२१ करोड अनुमति दस्तुर र

नवीकरण गर्दा पछि प्रतिस्पर्धाबाट छानिएका सेवा प्रदायकले तिर्ने नवीकरण दस्तुर नै लिने गरी दिएको अनुमतिपत्र २०६६।१।२९ मा ५ वर्षका लागि रु.१८ करोड ९० लाखमात्र लिई पहिलो पटक नवीकरण गरेको देखिन्छ। तत्पश्चात् बोलपत्र प्रतिस्पर्धाबाट छानिएको एक प्रा.लि. ले रु.२० अर्ब अनुमतिपत्र नवीकरण दस्तुर तिर्न मन्जुर गरेको छ। सो आधारमा नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीले पहिलो पटक अनुमतिपत्र नवीकरण गराउँदा गरेको कबुलको आधारमा रु.२० अर्ब नै नवीकरण दस्तुर लिनुपर्नेमा पहिलो पटकको नवीकरण दस्तुर पूरा भुक्तानी नभएको अवस्थामा पुनः दोस्रो पटक रु.१८ करोड ९० लाख मात्र लिई २०७१।१।२६ मा नवीकरण गर्ने निर्णय भएको देखियो। नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीले आफूले कबोल गरेको शर्तबमोजिम रु.२० अर्ब नवीकरण दस्तुर भुक्तानी नभएको अवस्थामा प्राधिकरणले शर्तबमोजिमको रकम लिए नलिएको सम्बन्धमा गरेको कारबाहीका बारेमा र मोबाइल सेवा नवीकरण सम्बन्धमा जिम्मेवार पक्षलाई कुनै कारबाही भएको प्रमाण पेश गरेको छैन।

१८५. **विद्युत नोक्सानी** - नेपाल विद्युत प्राधिकरणले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार यस वर्षको ऊर्जा उपलब्धि र वितरण स्थिति निम्नानुसार छः

विवरण	उपलब्धि (गिगावाट आवर)			वितरण (गिगावाट आवर)			चुहावट प्रतिशत
	उत्पादन	खरिद	जम्मा	आन्तरिक खपत	बिक्री	चुहावट	
२०७०।७१	२२९८	२३८९	४६८७	३६	३४९६	११५५	२४.६४
२०७१।७२	२३६७	२६३९	५००६	३९	३७४४	१२२३	२४.४४
वृद्धि प्रतिशत	३.००	१०.४६	६.८१	८.३३	७.०९	५.८९	-०.८१

प्राधिकरणको यो वर्षको ऊर्जा नोक्सानी विगत वर्षभन्दा ०.२२ प्रतिशतले सुधार भई २४.४४ प्रतिशत रहेको छ। यो वर्षमात्र रु.९ अर्ब ९८ करोड ३० लाख (औसत बिक्री दर रु.८.१६) बराबरको ऊर्जा नोक्सानी रहेको हुँदा व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार गरी नियन्त्रण गरिनुपर्दछ।

आर्थिक तथा प्रशासन विनियमावली, २०६८ को विनियम ३६(६) बमोजिम व्यवस्थापनले निर्माणाधीन सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गर्ने गरेको पाइएन। नेपाल विद्युत प्राधिकरणले विगत वर्षदेखि निर्माणाधीन सम्पत्तिमा देखाउँदै आएको रु.५४ करोड ८७ लाख बराबरको १५४ आयोजनामा थप कार्य प्रगति भएको छैन। निर्माणाधीन सम्पत्तिमा लेखाङ्कन गरेको रु.१ करोड ७४ लाख बराबरको ४ आयोजनाको भौतिक अस्तित्व रहेको पाइएन। त्यस्तै निर्माणाधीन सम्पत्तिमा ऋणात्मक मौज्जात रु.७ करोड ८६ लाख छ। कार्य सम्पन्न भइसकेका रु.६९ करोड ३२ लाख बराबरका २७ आयोजनाको सम्पत्ति पुँजीकरण गरेको पाइएन।

१८६. **थप व्ययभार** - नेपाल औषधि लिमिटेडको कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०५४ मा समावेश नभएकोले अर्थ मन्त्रालयको पूर्वसहमतिबिना कर्मचारीको जीवन बीमा कोष सृजना गर्न नमिल्नेमा सञ्चालक समितिले २०६९।१।२।१८ मा कर्मचारी अवकाश हुदा वा कम्पनीबाट निवृत्त हुदा वा नेपाल सरकारले कम्पनी बन्द गराउँदा कर्मचारीहरुलाई सुरु तलबको ५ वर्षले हुने रकम खर्च लेख्ने निर्णय गरेको छ। निर्णयको कारणले कम्पनीलाई रु.१७ करोड ८० लाख थप व्ययभार परेको छ। कानुनी आधारबेगर निर्णय गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनु आवश्यक छ।

चमेलिया जलविद्युत आयोजना २०६३ पौषदेखि सुरु भई २०६८ पौषमा सम्पन्न हुनुपर्नेमा २०७२ चैत्रसम्म म्याद थप भएको छ। २०७१।७२ को वर्षान्तमा उक्त आयोजनाको भौतिक प्रगति ९४.९९ प्रतिशत रहेको छ। सो आयोजनाको अनुमानित लागत रु.८ अर्ब ५० करोड भएको तर ओभरहेड वृद्धि, मूल्य वृद्धि र भेरिएसनका कारण लागत वृद्धि भई रु.१५ अर्ब ६ करोड पुग्न गएको

छ । साथै निर्माण व्यवसायीसँग भएको करारमा प्रोलङ्गसन मूल्य दाबी व्यवस्था नभए तापनि सो अन्तर्गत २०७१/७२ मा रु.२२ करोड २३ लाख बराबरको लेखाङ्कन गरेकोले बढी भुक्तानी गरेको नियमसम्मत मान्न सकिएन ।

१८७. **चिरान ज्याला तथा मौज्जात** - बोलपत्रमा प्रकाशित परिमाणलाई टुक्राटुक्रा गरी कार्य गराउनु हुँदैन र काठ दाउराको मौज्जात यथार्थपरक तवरले गणना गर्नुपर्दछ । द टिम्बर कर्पोरेसन अफ नेपालले चिरानको काम नगरेको आपूर्तिकर्तालाई बोलपत्रमा प्रकाशित परिमाणभन्दा न्यून परिमाणको ठेक्का सम्झौता गरी रु.४४ लाख चिरान ज्याला भुक्तानी गरेको छ । साथै पशुपति लगायत ४ डिपोमा ७ हजार १०० क्विन्टल दाउरा बिक्रीको हुने रु.१ करोड ७ लाख गणनामा घटी देखिएकोमा छानबिन गरी मौज्जातको आश्वस्तता उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

● अधिकांश स्वामित्वका संस्थाको लेखापरीक्षण

१८८. **लेखापरीक्षक नियुक्तिको परामर्श** - लेखापरीक्षण ऐन (पहिलो संशोधन २०७३) को दफा ७(२) अनुसार नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा परामर्श माग गर्नुपर्ने संगठित संस्थाको संख्या यकिन छैन । यो वर्ष १७ संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गरेका छन् । समयमै परामर्श माग गरी लेखापरीक्षण नगराउने संस्थाउपर सम्बन्धित मन्त्रालयबाट आवश्यक कारबाही गरिनुपर्दछ । साथै अर्थ मन्त्रालय र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाहरुको अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । संविधानबमोजिम लेखापरीक्षक नियुक्तिका लागि महालेखा परीक्षकको परामर्श माग गर्नुपर्नेमा बटुवल धागो कम्पनी लिमिटेड र सिडिएस एण्ड क्लियरिङ लिमिटेडले परामर्श माग नगरी लेखापरीक्षक नियुक्ति गरेका छन् ।

१८९. **वित्तीय स्थिति** - परामर्श दिएका केही संस्थाहरुको वित्तीय स्थिति एवं सञ्चालन नतिजा निम्नानुसार छः

१८९.१ नेपाल टेलिकमको शेयर लगानीमात्र रहेको पुँजी संरचनामा शेयर धनीकोष गत वर्षभन्दा ६.२१ प्रतिशतले वृद्धि भई यो वर्ष शेयर पुँजी रु.५ अर्बसहित रु.८६ अर्ब ३ करोड पुगेको छ । यो कुल पुँजी तथा दायित्वको ७४.६४ प्रतिशत रहेको छ । कुल सम्पत्ति रु.१ खर्ब १५ अर्ब २६ करोडमध्ये ५३.९० प्रतिशत रहेको चालु सम्पत्तिमा नगदसहित तरल सम्पत्ति रु.५६ अर्ब ६१ करोड रहेको छ । यस कम्पनीमा नेपाल सरकारको ९१.५२ प्रतिशत शेयर रहेको छ ।

कम्पनीको गत वर्षभन्दा ३.६८ प्रतिशतले यो वर्ष आय वृद्धि भई कुल आय रु.४४ अर्ब २१ करोड रहे तापनि खास गरी स्वेच्छिक अवकाश कार्यक्रममा रु.४ अर्ब ३६ करोड खर्च हुनाका कारण खुद नाफा गत वर्षभन्दा ६ प्रतिशतले घटी भई रु.१३ अर्ब ६८ करोड कायम भएको छ । कुल आयको ९२.१२ प्रतिशत सञ्चार सेवाको आयमध्ये जीएसएम मोबाइलतर्फ गत वर्षभन्दा ७.९३ प्रतिशतले आय वृद्धि भइ रु.२२ अर्ब ६४ करोड तथा सीडीएमएतर्फ ६.९३ प्रतिशतले आय वृद्धि भइ रु.१ अर्ब ३६ करोड पुगेको भए तापनि प्रति ग्राहक औसत आय गत वर्षभन्दा जीएसएमतर्फ ८.४९ प्रतिशत र सीडीएमएतर्फ ३.२४ प्रतिशत घटी भएको छ ।

त्यस्तै गत वर्षभन्दा ईन्टर कनेक्शन र टेलिफोन सेट लगायतका सामानको बिक्रीतर्फ क्रमशः २.०३ प्रतिशत र २८.४१ प्रतिशतले आय घटी यो वर्ष रु.११ अर्ब ४४ करोड र रु.२

करोड आय रहेको छ भने आधारभूत टेलिफोन सेवातर्फ १.१९ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भई आय रु.५ अर्ब २७ करोड प्राप्त भएको छ । खुद नाफा घटेकोले प्रति शेयर आमदानी गत वर्ष रु.९७०४ रहेकोमा यो वर्ष रु.९१।२१ रहेको छ भने पुँजी लगानीमा प्रतिफल गत वर्ष १५.२१ प्रतिशत रहेकोमा यो वर्ष १३.८७ प्रतिशत हुन पुगेको छ ।

१८९.२ नेपाल आयल निगमले गत र यो वर्ष समेत खुद नाफा रु.३४ अर्ब ४० करोड आर्जन गर्नाका कारण शेयर धनीकोष गत वर्ष रु.१४ अर्ब ६९ करोडले ऋणात्मक रहेकोमा यो वर्ष शेयर पुँजी रु.२९ करोडसहित शेयरधनी कोष रु.१ अर्ब ८९ करोड कायम भएको छ । सरकारको शेयर स्वामित्व ९८.३७ प्रतिशत रहेको छ ।

विक्री आय गत वर्षभन्दा ३०.१९ प्रतिशतले घटी भए तापनि गत वर्षभन्दा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा पेट्रोलियम पदार्थको खरिद मूल्यमा आएको गिरावटले करिब १० प्रतिशत विक्री लागत कम हुनु, ऋण भुक्तानी गर्नाले ब्याज भुक्तानीमा कमी हुनु र मूल्य स्थिरीकरण कोषमा खर्च कम हुनाका कारण खुद नाफा २८.७० प्रतिशतले वृद्धि भई रु.१९ अर्ब ३६ करोड कायम हुन पुगेको छ । सोमा शंकास्पद लगानी रु.७८ लाख, असुरक्षित आसामी रु.१ करोड २६ लाख तथा अग्रिम भुक्तानी, पेशकी, अन्तरशाखा हिसाब मिलान समायोजन गर्दा हुने सम्भावित नोक्सानीलाई समायोजन गर्ने हो भने निगमको नाफा रकम र शेयरधनी कोष घटी हुने स्थिति रहेको छ ।

१८९.३ कृषि विकास बैङ्कको शेयरधनीकोष गत वर्षभन्दा १२.५१ प्रतिशतले वृद्धि भई यो वर्ष अग्राधिकार शेयर समेतको पुँजी रु.११ अर्ब ५६ करोड सहित रु.१८ अर्ब १३ करोड पुगेको छ । जसमा नेपाल सरकारको शेयर हिस्सा ८१.४० प्रतिशत रहेको छ । यो वर्ष राष्ट्र बैङ्कको जोखिम भारत सम्पत्तिमा कुल पुँजीकोष अनुपात १७.१६ प्रतिशत रहनुका साथै निक्षेप दायित्ववाहेक वर्षान्तमा ऋणपत्र र कर्जा शीर्षकमा दायित्व रु.१ अर्ब ९४ करोड २५ लाख रहेको तुलनामा चालु सम्पत्ति तर्फ बैङ्क मौज्जातसहित तरल सम्पत्ति रु.१० अर्ब ८१ करोड ११ लाख रहेको छ ।

वर्षान्तमा रहेको निक्षेप रु.८७ अर्ब ३९ करोडबाट गत वर्षभन्दा १५.९१ प्रतिशतले कर्जा तथा सापटीमा वृद्धि भई यो वर्ष रु.७९ अर्ब ४९ करोड परिचालन भएको छ । बैङ्कको कुल कर्जा तथा सापटमा निष्क्रिय कर्जाको अनुपात गत आर्थिक वर्षको ५.३५ प्रतिशतमा सुधार भई यो वर्षान्तमा ४.३५ प्रतिशत कायम हुन पुगेको छ ।

बैङ्कको गत वर्षभन्दा यो वर्ष खुद ब्याज आमदानी ११.६७ प्रतिशतले वृद्धि भई कुल सञ्चालन आमदानी रु.७ अर्ब ४२ करोड कायम भएको छ । सम्भावित नोक्सानी व्यवस्था अधिको सञ्चालन मुनाफा यो वर्ष २२.१३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.३ अर्ब ६४ करोड पुगे तापनि सम्भावित नोक्सानी व्यवस्थाबाट यो वर्षको फिर्ता रकम गत वर्षभन्दा रु.२ अर्ब ३८ करोडले कम हुनाका कारण गत वर्षभन्दा यो वर्ष खुद नाफा २९.३८ प्रतिशतले घटन गई रु.२ अर्ब ४६ करोड कायम भएको छ । खुद नाफामा कमी र शेयर संख्या पनि बढ्नुका कारण प्रतिशेयर आमदानी गत वर्ष रु.१११।७७ रहेकोमा यो वर्ष रु.६२।५९ रहेको देखिन्छ । यो वर्ष थप भएको रु.५ करोड ५६ लाखसहित कुल गैरवैकिङ्ग सम्पत्ति रु.२० करोड ८ लाख पुगेको छ । यस स्थितिमा निष्क्रिय कर्जालाई असल कर्जामा परिवर्तन गर्न र सोको जोखिम न्यून गर्न नियन्त्रण वातावरण प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

१८९.४ नेपाल बैङ्क लिमिटेडको २०७२।७३ मा शेयरपुँजी रु.६ अर्ब ४६ करोड, जगेडा तथा कोषहरु रु.२५ करोड, निक्षेप दायित्व रु.८९ अर्ब ४१ करोड र भुक्तानी दिनुपर्ने बिलहरुसहित बैङ्कको कुल पुँजी तथा दायित्व रु.१ खर्ब ३ अर्ब ४८ करोड रहेको छ । जसमा नेपाल सरकारको शेयर हिस्सा ६२.२१

प्रतिशत रहेको छ। सम्पत्तिर्फ कर्जा सापटी तथा बिल खरिद रु.६१ अर्ब २५ करोड, लगानी रु.१२ अर्ब ८४ करोड, अन्य सम्पत्तिमा रु.८ अर्ब ४३ करोड र नगद तथा बैङ्कहरुमा मौज्जात रु.१५ अर्ब ६१ करोड रहेको छ। बैङ्कको नेट वर्थ ६ अर्ब ७१ करोड रहेको छ।

बैङ्कको गत वर्षको खुद नाफा रु.४८ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ८८ करोड पुगेको छ। नाफा उल्लेख्य रुपमा बढ्नुको कारण गैर सञ्चालन आम्दानी हो, जुन गत वर्ष रु.६ करोड भएकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ७४ करोड रहेको छ।

१९०. **नियन्त्रण वातावरण** - परामर्श दिएका केही संस्थाको नियन्त्रण वातावरण मूल्याङ्कन स्थिति देहायमा उल्लेख गरिएको छ:

१९०.१ नेपाल आयल निगमले अधिकांश डिपोहरुमा क्यालिब्रेसन टावर तथा वेइङ्ग ब्रिज प्रयोगमा नल्याएको, ग्यास उद्योगहरुलाई निर्धारित कोटाभन्दा बढी परिमाण ग्यास वितरण गरेको, कर्मचारीलाई दिएको ऋणको म्याद समाप्त भए तापनि हिसाबलाई फरफारक नगरेको, प्रयोजन पूरा भएको पेशकी रकम फछ्यौट नगरेको, अन्तरशाखा हिसाब मिलान गर्न रु.६ करोड ५२ लाख ब्याज खर्च लेखाङ्कन गरेको, पेट्रोलियम पदार्थको नोक्सानी हुन सक्ने सीमाभन्दा रु.१ करोड ५० लाख थप क्षति व्यहोरेको, सम्पत्तिको सम्भावित नोक्सानी हुनबाट बच्न पूर्णरूपमा बीमा नगरेको, कानूनबमोजिम वितरण गर्न नमिल्ने अवस्था हुँदाहुँदै रु.२ अर्ब ३६ करोड वोनस व्यवस्था गरेको, विटुमिन ब्यारेल उद्योग सरकारले बिक्री गरिसकेकोमा निगमले लगानी गरेको रु.६६ लाखलाई शेयर रकममा लगानी देखाएको, पेट्रोलियम पदार्थको वर्षेनी माग परिमाण १२ प्रतिशतका दरले बढेकोमा भण्डारण क्षमता विस्तार नगरेको र कारोबारलाई विविध क्षेत्रमा विस्तार नगरेको व्यहोरा देखिएका छन्।

१९०.२ नेपाल टेलिकमले भ्वाइस सेवामा ४७.७२ प्रतिशत र डाटा सेवामा ५५.१५ प्रतिशतमात्र बजार हिस्सा ओगटेकोमा समयानुकूल बजार हिस्सा वृद्धि नगरेको, सबै क्षेत्रमा डिजिटल लाभांश पुग्ने गरी कार्य अगाडि नबढाएको, राजस्व, आश्वस्तता तथा प्राविधिक परीक्षणलाई पालना नगरेको, सस्पेन्स इन्भेन्ट्री खातामा रहेको रु.१४ करोडको हिसाब मिलान नगरेको, विभिन्न पक्षलाई भुक्तानी गर्न बाँकी रु.१५ अर्ब १८ करोड फरफारक नगरेको, कम्पनीको जीएसएम र सीडीएमएका कुल ग्राहक संख्या १ करोड ७३ लाखको तुलनामा साइटको उपयोगकर्ता न्यून रहेको, कम्पनीले लगानी गतिविधिमा आबद्ध गरेको पुँजी घटाउँदा बचत नगद प्रवाह रु.६९ करोड ९९ लाखले ऋणात्मक रहेको, कम्पनीको १२ प्रतिशत पुँजी लागतको अनुपातमा लगानीको न्यून प्रतिफल प्राप्त भइरहेको र वाणिज्य बैङ्कमा राखेको मुद्दती रु.१ अर्ब ५८ करोडको म्याद नाघी सकेपछि कल एकाउन्टमा नराखी निष्क्रिय राख्नाले रु.२ करोड ८९ लाख ब्याज आय गुमाएको आदि व्यहोरा देखिएका छन्।

१९०.३ अग्राधिकार शेयर पुँजीबाहेक २०७४ आषाढ मसान्तसम्म नेपाल राष्ट्र बैङ्कले कृषि विकास बैङ्कको चुक्ता पुँजी रु.८ अर्ब पुऱ्याउने निर्देशन दिएकोमा रु.५ अर्ब ६ करोड २४ लाखले न्यून भएको, गैरबैंकिङ्ग सम्पत्ति रु.२० करोड ८ लाख रहेकोमा बैंकिङ्ग सम्पत्तिमा परिणत गर्न नसकेको, अवकाश कोषमा रु.५ अर्ब ६६ करोड ५३ लाख लगानी देखाएकोमा सोको प्रतिफल पाउने गरी सम्भौता नगरेको साथै विभिन्न संघसंस्थामा रु.७ अर्ब ६६ करोड ९४ लाख लगानी गरेकोमा सोबाट प्राप्त हुने लाभांश स्थिति कमजोर देखिएकोले उचित रुपले पोर्टफोलियो व्यवस्थापन गरी बैङ्कको दिगोपनामा पुँजी वृद्धि तथा सम्पत्तिलाई अधिकतम लाभको क्षेत्रमा जोखिम न्यूनीकरण हुने गरी परिचालन नगरेको, शाखा हिसाब डेबिटमा रहेको रु.१३ करोड ९४ लाखको चारित्रीकरण नगरेको आदि व्यहोरा देखिएका छन्।

१९०.४ नेपाल बैङ्क लिमिटेडले नेपाल प्रतिवेदनमान अनुसार आफ्नो वित्तीय विवरण तयार गरेको छैन । बैङ्कले अन्तर शाखा हिसाब मिलान हुन नसकी दिनुपर्नेतर्फ रु.४८ अर्ब २१ करोड र लिनुपर्नेतर्फ रु.६७ अर्ब ६६ करोड रहेको छ । जसमा ३ वर्षभन्दा पुराना बक्यौता दिनुपर्नेमा रु.११ अर्ब ३३ करोड र लिनुपर्नेमा रु.११ अर्ब ६१ करोड रहेकोले त्यस्ता हिसाब समयमा नै मिलान गर्नुपर्दछ । साथै बैङ्कको काठमाडौं शाखामा रु.१० लाख ४६ हजार नगद कम देखिएको छ । त्यस्तै बैङ्कले वर्षान्तसम्म रु.२ अर्ब ७३ करोड ऋण अपलेखन गरेको छ, जसको ब्याज असुल हुन बाँकी रु.३८ अर्ब ८ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.११ करोड २५ लाख असुल भएकोले बाँकी असुल गर्न आवश्यक कारवाही गर्नुपर्दछ ।

बैङ्कको सञ्चित नोक्सान रु.४ अर्ब ५१ करोड रहेकोमा २०६९।७०, २०७०।७१ र २०७२।७३ मा खुद मुनाफाको ८ प्रतिशतले हुने रु.३७ करोड व्यवस्था गरेको पाइयो । त्यस्तै बैङ्कले पेस गरेको विवरणमा आन्तरिक राजस्व विभागबाट २०६९।६२, २०६८।६९ र २०६९।७० मा रु.४८ करोड कर निर्धारण गरेकोमा सर्वोच्च अदालतबाट फैसला भई नसकेकोले उक्त रकम बराबरले थप व्ययभार पर्न जाने देखिन्छ । त्यस्तै सुरक्षण नरहेका बैङ्कउपर दाबी गरेको तर बैङ्कले स्वीकार नगरेको दायित्व रु.१० करोड ६५ लाख रहेको देखिन्छ । बैङ्कको कमसल सम्पत्ति रु.२ अर्ब ४४ करोड रहेको सम्पत्तिको ३.१० प्रतिशत हुन आउँछ । कमसल सम्पत्ति घटाउनेतर्फ व्यवस्थापनले आवश्यक कारवाही गर्नुपर्दछ । बैङ्कले रु.१४ करोड गैरबैकिङ्ग सम्पत्ति समयमै सकार गर्नुपर्नेमा गरेको पाइएन ।

अधिकांश संगठित संस्थाहरूले समयमा लेखापरीक्षण नगराउने, लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका व्यहोराउपर समयमै फरफारक एवं कारवाही नगर्ने, प्रारम्भिक प्रतिवेदनउपर प्रतिक्रिया समेत नदिने, तालुक मन्त्रालयबाट संस्थाहरूको अनुगमन नहुने, सरकारी कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने रकम जम्मा नगर्ने, निष्क्रिय रहेका कतिपय संस्थाहरूलाई प्रशासनिक खर्चको लागि समेत सरकारी ऋण प्रदान गरिएको अवस्था छ । समग्रमा संगठित संस्थाको वित्तीय व्यवस्थापन कमजोर देखिएको छ । सरकारले गरेको शेयर एवं ऋण लगानीको अभिलेख व्यवस्थित नहुनाको साथै लगानी भएको सबै ऋणको साँवा ब्याज उठ्ने स्थिति पनि छैन । त्यसैले संगठित संस्थाहरूमा आर्थिक अनुशासन तथा जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्नु जरुरी हुन्छ ।

● बेरुजू फछ्यौट

१९१. **फछ्यौट स्थिति** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ र नियमावली, २०६४ ले बेरुजूको लगत राख्ने, फछ्यौट गर्ने एवं सम्परीक्षण गर्ने गराउने कार्यविधि र जिम्मेवारीसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक कारोबारको जवाफदेहिताका लागि जिम्मेवार व्यक्ति र लेखाउत्तरदायी अधिकृत रहेका छन् । उक्त व्यवस्थाअनुसार विभिन्न सरकारी निकायले बेरुजू फछ्यौटको स्थिति देहायबमोजिम छः

यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराउपर ३५ दिनभित्र र म्याद थप भएकोमा थप म्यादभित्र फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउन सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति एवं अन्य संस्थाहरू समेतको यो वर्ष अनुसूची ९ र १० मा उल्लेख भएबमोजिम रु.१ खर्ब ६ अर्ब ४१ करोड २८ लाखको प्रारम्भिक बेरुजू पठाइएकोमा सो अवधिभित्र कार्यालयहरूले रु.८ अर्ब ९७ करोड ५९ लाख (८.४३ प्रतिशत) मात्र फछ्यौट गरेका छन् । फछ्यौटमध्ये रु.१२ करोड ९ लाख असुली भएको छ ।

१९२. बेरूजु फछ्यौट - यो वर्ष बेरूजु फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको स्थिति निम्नवमोजिम छः

(रु.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरूजु	समायोजनबाट थप (घट)	फछ्यौट तथा सम्परीक्षण	चालु वर्षको लेखापरीक्षण बेरूजु	अद्यावधिक बाँकी बेरूजु
सरकारी कार्यालय	१,१२,४१,३८	१७	३३,७७,८७	८८,८५,५९	१,६७,४९,२७
संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था	५०,४०,४९	-	४,५८,६९	८,५८,९०	५४,३९,९८
जम्मा	१,६२,८१,८७	१७	३८,३६,५६	९७,४३,६९	२,२१,८९,२५

विगत वर्षको बेरूजु रु.१ खर्ब ६२ अर्ब ८२ करोड रहेकोमा यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराउपर ३५ दिनभित्र र म्याद थप भएकोमा थप म्यादभित्र रु.३८ अर्ब ३६ करोड ४८ लाख फछ्यौट भएको र चालु वर्ष फछ्यौट नभई बाँकी बेरूजु रु.९७ अर्ब ४४ करोड ६९ लाख थप गर्दा कुल बेरूजु रु.२ खर्ब २२ अर्ब रहेको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची ९ र १० मा छ । प्रतिवेदन २०६१ सम्मको तत्कालीन बेरूजु फछ्यौट समितिलाई हस्तान्तरण गरिएको रु.१० करोड १७ लाख यसमा समावेश छैन ।

● सुधारका क्षेत्रहरु

१९३. **बेरूजु अनुगमन** - बेरूजु फछ्यौट सम्बन्धमा अनुगमन एवं मूल्याङ्कनका लागि मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा समिति गठन भई क्रियाशील रहेको छ । समितिले चालु वर्षको लेखापरीक्षणबाट तोकेबमोजिमको सीमाभित्र बेरूजु अड्डा कायम गर्न र साविकको बेरूजु फछ्यौट गर्न लक्ष्य निर्धारण गरी लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल भए नभएको अनुगमन गर्ने गरेको छ । समितिको क्रियाशीलताबाट बेरूजु फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउने कार्यमा वृद्धि भए तापनि अपेक्षित प्रगति हुनसकेको छैन । हाल बेरूजु फछ्यौटको अनुगमन बेरूजु अड्डालाई आधार मानी गर्ने गरिएको छ । बेरूजु फछ्यौट गर्ने तर सो प्रकृतिको घटना वा व्यवहारमा सुधार नगर्ने अवस्था छ । जसले गर्दा एउटै प्रकृतिको बेरूजु बारम्बार दोहोरिरहेको देखिन्छ । लेखापरीक्षणबाट दिइएका सैद्धान्तिक एवं नीतिगत सुझावउपर अनुगमन हुने नगरेबाट बेरूजु फछ्यौटमा संख्यात्मक प्रगति देखिए तापनि नीतिगत एवं गुणात्मक सुधार हुन सकेको छैन ।
१९४. **कानुनी कारबाही** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४५ ले अधिकार प्राप्त अधिकारीले सरकारी रकम निकास दिँदा वा खर्च गर्दा नियमित, मितव्ययी, दक्ष, प्रभावकारी र औचित्यपूर्ण तवरले गर्नुपर्ने र गरेका कारोबारमा आन्तरिक जाँच गरी वा गराई ठीक छ भने कुरामा विश्वस्त हुनुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त कानुनी व्यवस्था पालना नभएको कारणले नै बेरूजु हुने गरेको छ । अतः बेरूजु कायम भएपछि फछ्यौट गर्नेतर्फभन्दा बेरूजु आउने नदिने व्यवस्था गरिनु आवश्यक छ । यसका लागि आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ मा उक्त ऐनका व्यवस्था उल्लङ्घन गर्नेलाई पचास रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्थालाई परिमार्जन गरी जरिवानाको रकम वृद्धि गर्ने, जरिवाना नगर्ने लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई महालेखापरीक्षकले जिम्मेवार बनाउनसक्ने व्यवस्था गर्न एवं बेरूजु तथा फछ्यौटलाई कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्न आवश्यक छ ।
१९५. **लेखा** - नेपालको संविधानले लेखापरीक्षण गरिने सबै निकायको लेखाको ढाँचा महालेखापरीक्षकले तोक्ने व्यवस्था गरेको छ । हाल विभिन्न निकायले आ-आफ्नो निकायका लागि लेखासम्बन्धी अलग अलग सफ्टवेयर निर्माण गरी लागू गरेका छन् । लेखासम्बन्धी काममा एकरूपता र नियमितता ल्याउन एकै प्रकारका लेखापद्धति अपनाएका निकायका लागि एउटै सफ्टवेयर बनाई यस कार्यालयबाट स्वीकृत गर्ने व्यवस्था गरिनु आवश्यक छ । नेपाल सरकारले २०६६।५।३० मा

सार्वजनिक क्षेत्रको लागि नगदमा आधारित लेखामान कार्यान्वयन गर्ने निर्णय गरेअनुरूप तयार भएका वित्तीय विवरणको ढाँचा समेत यस कार्यालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

१९६. **महालेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता** - सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) को सन् २००७ को मेक्सिको घोषणाले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूलाई संवैधानिक एवं कानुनी व्यवस्था, पदावधिको कानुनी सुनिश्चतता, जिम्मेवारी पूरा गर्न आवश्यक अधिकार, सूचनामा पहुँच, जुनसुकै बखत प्रतिवेदन गर्ने स्वतन्त्रता, प्रतिवेदनको समय र विषयवस्तु निर्धारण गर्ने स्वतन्त्रता, आफूले दिएको सुझाव कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने अधिकार र प्रशासकीय एवं वित्तीय स्वायत्तता हुनुपर्ने उल्लेख गरेबमोजिम महालेखापरीक्षकलाई प्रशासकीय तथा वित्तीय स्वायत्तता प्रदान गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

१९७. **लेखापरीक्षण दायरा** - नेपालको संविधानअनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण गर्ने जिम्मेवारी महालेखापरीक्षकलाई तोकिएको छ । यसबाट लेखापरीक्षणको दायरा विस्तार भई तीन तहको लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन गर्नुपर्ने भएको छ । लेखापरीक्षण र प्रतिवेदन गर्ने कार्यमा सघाउ पुऱ्याउन संगठन संरचना तयार गरी क्षेत्रगत आधारमा कार्यालय स्थापनाको लागि २०७३।१।७ मा अर्थ मन्त्रालयमा प्रस्ताव गरिएको छ । सोअनुरूप आवश्यक जनशक्ति, बजेट व्यवस्था एवं कार्यविधि तर्जुमा गर्न नेपाल सरकार लगायत सबैको सहयोग आवश्यक छ ।

संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितिको लेखापरीक्षण विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/मिकायको नाम	लेखापरीक्षण		प्रतिवेदन		लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम	बन्धौता वर्ष
		गर्नुपर्ने	सम्पन्न	अन्तिम	प्रारम्भिक		
१	व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	१		१	०	
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	११	११		११	१६५६२७४६	०
३	अर्थ	८	६	४	२	१३९०६४७०३६	२
४	आपूर्ति	६	३	०	३	११७५३५४	
५	उद्योग	३४	९	६	३	११५३२९०३	२५
६	ऊर्जा	२	१	१	०	२१५,२३३,२५९	१
७	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	५	५	१	४	१६५३८९	०
८	कृषि विकास	९	९	२	७	८४८३३०६	०
९	गृह	५	५		५	२६६८६३७९	०
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२४	२०	१	१९	२२,७१३,६७१	४
११	पशुपन्छि विकास	३	३	१	२	२,४६१,८८२	०
१२	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२	१		१	०	१
१३	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	९	०	०	०	०	९
१४	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५	५		५	५७३८२२	०
१५	युवा तथा खेलकूद	१	०	०	०	०	१
१६	रक्षा	६	६	६	६	३७६८१८५१	०
१७	वन तथा भू-संरक्षण	४१	४०	२	३३	३९५३५२४	१
१८	वाणिज्य	४	४		४	३८४८४४	०
१९	विज्ञान तथा प्रविधि	२	२		२	४६८५६३	०
२०	जनसंख्या तथा वातावरण	१	१		१	३३१५३	०
२१	शिक्षा	६४३	२५८	२५८	२५८	३९६५००५२	३८५
२२	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१	१		१	२७२८५२	०
२३	सामान्य प्रशासन	३	३		३	१८४०३७८	०
२४	सूचना तथा सञ्चार	१४२	१४०	३	१३७	८६४८२२३४	२
२५	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	६४	६४		६४	१२३४२८२	०
२६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१२२	१२०		१२०	१८२८०१५७	२
२७	शहरी विकास	३३	३३	१	३२	९००२९४४	०
२८	खानेपानी तथा सरसफाई	८	५	२	३	२५७८३८१६	३
२९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	१		१	२१५८	०
	जम्मा:	११९५	७५६	२८८	७२७	१९२१३०६५५५	४३६

सरकारी निकायको पेशकी बाँकी विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी						जम्मा	
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म			यो वर्ष				
				मोविलाइजेसन	प्रतितपत्र	अन्य	मोविलाइजेसन	प्रतितपत्र	अन्य		
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०	४८६५८	०	०	०	०	०	०	४८६५८
२	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	५०२०	०	०	०	०	०	०	०	०	५०२०
३	सर्वोच्च अदालत	५५०३	२८१९८	२३४४८	०	०	०	७८९३५	०	८४७०	१४४५५४
४	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	०	२०५	३९७३	०	०	०	४७५२	०	०	४४६७०
५	लोक सेवा आयोग	२८७	०	३४०९	०	०	०	२३४७	०	०	६०४३
६	निर्वाचन आयोग	२२५०	९८	७९०	०	५२६५	०	२२३०	०	०	१०६३३
७	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	०	०	४०२६५	०	०	०	२०८४१	०	०	६११०६
८	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	३५५९	१७६१	१०२८	१३९७०	३५१२	०	८००	०	०	२४६३०
९	अर्थ	०	६११	१२४५८६	०	०	०	२९४८२	०	१३०	१५४८०९
१०	उद्योग	१८३०	५६४	०	०	८५०९८	०	७५१६९	०	२३७	१६२८९८
११	ऊर्जा	४६७	०	८९९९७	०	१६९९४४	०	१००९२५	०	०	३५३३३३
१२	कृषि विकास	१७६८६	१९८५९	०	०	१३३८१९	०	७८०९	०	४५०४५	२२४२१८
१३	गृह	१३७०३०२	१३०२	८८४६३	४६९६७४	२६८८२२८	०	२२५९३०८	१२३३७०	५६७९७	७०५९४४४
१४	परराष्ट्र	१४०८५०	३११५०	०	५०८९९	०	०	०	१४५७५९	१५५४२	३८४२००
१५	पशुपन्छि विकास	०	४४७४	०	०	०	०	३८४०८	०	१९५९२	६२४७४
१६	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	७८१७	१७९१	०	०	११६९४४	०	४८५५१	०	२५९७	१७७७००
१७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	६९९८	३७९६	३०३३०	०	१०४२६५	०	३२३४९	०	१७३६६	१९४८७४
१८	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२९६०७	५७०९	५६५२९२२	४४५९५३	४७५४५७	०	९०१७०६५	२८६५०४	३८६०३२	१९९९८३८९
१९	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	७८२९	५	२७२५७	०	३६७०३	०	४१५७९	०	११३३७३	११३३७३
२०	युवा तथा खेलकुद	११४८५	२९०	०	०	०	०	५३९६५	०	६५७४०	११३३७३
२१	रक्षा	१२६०६	८५५८	०	२४८५०७५	११५३७२१	०	२०५१३९४	०	२५४६२६	६०६५९८०
२२	वन तथा भू-संरक्षण	२५१५९	२३८६७	०	०	१६५९८२	०	४०१०१	०	४०१०१	२५५१०९
२३	वाणिज्य	८६३	४०	०	०	१२५	०	०	०	१०९	११३७
२४	आपूर्ति	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२५	विज्ञान तथा प्रविधि	०	०	०	०	०	०	४१९	०	०	४१९
२६	जनसंख्या तथा वातावरण	२००	०	३३६६६३	०	९५९४	०	०	०	१८५०	३४८३०७
२७	शान्ति तथा पुननिर्माण	२६११	०	११६२८	०	२४६११३	०	०	०	३८५१	२६४२०३
२८	शिक्षा	१०५०२९	३९९२२	०	०	११११८७६	०	२२७१२३	०	१४८३९५०	१४८३९५०
२९	श्रम तथा रोजगार	०	२८४९	९८६	०	६४३९८	०	१६००५	०	८४२३८	८४२३८
३०	सामान्य प्रशासन	३५०	०	०	०	४३९२	०	०	०	४५१	५१९३
३१	सिचाई	१८०९८	३०२७	२९६७५८	०	२८६६९२	०	१९२३१६६	४००	१२६९	४४००२००
३२	सूचना तथा सञ्चार	१८८८	९५०	१२६७१	०	११७७७०	०	९०१	०	४६९५	१३८२७५
३३	सहरी विकास	७८७४	३८३४	७३६५६३	०	११९२२	०	७८२२४	०	०	१५२२४७७
३४	खानेपानी तथा सरसफाई	१४४१०	७८७	२२१३४३	०	८७०२	०	१२८७०७२	०	२०८१६९	१७४०४८३
३५	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	१५२६८५	१५२६११	७४७६३३	३४८७९५	६९६२८९५	०	८६०४५४	१३०७१२	२४३४९८८	११७९०३४३
३६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१६६९०१	७०२०९	४६८७४	५२८३५	१४५३४६	०	४९९००	२४५४६२	१६०३९९	९३७९२६
३७	सहकारी तथा गरिवी निवारण	४	१२१६	४५९१	०	५१८४	०	१४१९३	०	५६०	२५७४८
३८	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	०	१४३८	०	०	०	०	०	०	९००	२३३८
	जम्मा	२१२०१६८	४०९१२१	१०४५७३६६	३९६७२०१	१७८०४४८७	०	१६६१७२६०	२९८५६०१	४००१८२८	५८३६३०३२

संगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति र जिल्ला विकास समितितर्फ
बेरजू फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	यस कार्यालयबाट भएको सं.प.सम्बन्धी विवरण							गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५४ वौं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरजू
		गतवर्षसम्मको बाँकी	समिति हस्तान्तरण	बाँकी २०६२ प्रतिवेदनवेधि	समायोजन	सं.पं.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नभिलेको			
१	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	४८३३		४८३३					०	४८३३	४८३३
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	१०३२६०		१०३२६०		७०५७४	७०५७४		०	३२६८६	३९०३५
३	बर्षा	७७४४४०		७७४४४०		१२९६०८	१०२३०६	२७३०२	०	६७२१४	९०७६६९
४	उद्योग	१३४५४७		१३४५४७		१३३	१३३		०	१३४४१४	१७७८५३
५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३५०९		३५०९					०	३५०९	३५०९
६	कृषि विकास	२२८३३६		२२८३३६		१०५६	१०३	९५३	०	२२८२३३	२५९९२९
७	गृह	१२६११८९		१२६११८९		३३४५७	२५२०१४	८२५६१	०	१००९१७	११२३८४८
८	पशुपन्छ विकास										
९	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३७८२३७		३७८२३७		६६२९२	५७८८३	८४०९	०	३७२४४८	४१६२६९
१०	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	५४९		५४९					०	५४९	५४९
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२५१०११		२५१०११			०		०	२५१०११	२५१०११
१२	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	३४०३३३		३४०३३३		१२८८४१	२०२७६	१०८५६५	०	३२०५७	४२०१६२
१३	युवा तथा खेलकूद	७६५९३८		७६५९३८		५२८४	०	५२८४	०	७६५९३८	७६५९३८
१४	रक्षा	१०१५२८७		१०१५२८७		३६९७७१	२९४६१३	६३५६७	११५५१	७२०६४	६५४४९१
१५	वन तथा भू-संरक्षण	६९०९०५		६९०९०५		५७२३०	४३६६३	१३५६७	०	६४७२४२	६९०९१५
१६	वाणिज्य तथा आपूर्ति	११९९२४		११९९२४		२३६०	२३६०	३११७	०	९६०८१	१४३४००
१७	विज्ञान तथा प्रविधि	१२८१९		१२८१९		४७१८	४७१८		०	८१०१	१४६०९
१८	जनसंख्या तथा वातावरण	४३३९		४३३९		३८९७	३८९७		०	४४२	२१६२
१९	शिक्षा	३८४१८२१		३८४१८२१		७९९४०९	७५८१११	४१२९८	०	३०८३७०	६८७६२९
२०	श्रम तथा रोजगार	६०२		६०२					०	६०२	६०२
२१	सामान्य प्रशासन	५४८९६		५४८९६		४६८४९	४९५९९	२५०	०	५२७७	१२१३७
२२	सिंचाई	७६४२६६		७६४२६६					०	७६४२६६	७६४२६६
२३	सूचना तथा सञ्चार	११७५७२		११७५७२		१३३००	४६८९	८६११	०	११७५७२	११७५७२
२४	सहरी विकास	१२१८९८७		१२१८९८७		१६१७८९	१५७७४७	४०४२	०	१०६१२४०	१०५१७८५
२५	खानेपानी तथा सरसफाई	५८३३७९		५८३३७९		४१९१६८	४१९१६८		०	१६४२११	२८१६८६
२६	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	१०४४७५		१०४४७५		३९७०४	३९९३८	५६६	०	१०४६६२	३७८३६
२७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४४२५३०५		४४२५३०५		१२७०६९०	८६४३४१	४०६३४९	०	३५६०९६४	६९५८७८
२८	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	२१०००		२१०००					०	२१०००	२१०००
२९	पोखरा विरव विद्यालय	२३४२७२		२३४२७२		१०८३६७	१०८३६७	०	०	१२५९०५	४९१९७
३०	नेपाल संस्कृत विरव विद्यालय	३५०३७३		३५०३७३		०	०	०	०	३५०३७३	७१७५०
३१	त्रिभुवन विरव विद्यालय	१४९५६८७७		१४९५६८७७		१३८७०७	३९६२२९	९९०८५०	०	१४५६०५८	२१०३९५१
३२	लम्जिनी बौद्ध विरव विद्यालय	१९६३		१९६३		०	०	०	०	१९६३	६९०६
३३	मध्यपश्चिमाञ्चल विरवविद्यालय	१६५९४२		१६५९४२		१०२	१०२	०	०	१६५९४०	४५९९०
३४	सुदूरपश्चिमाञ्चल विरवविद्यालय	१६५४७		१६५४७		४६१	४६१	०	०	१६५४७	२०४५९
३५	कृषि तथा वन विरवविद्यालय	३६८८०		३६८८०		०	०	०	०	३६८८०	४९४६३
३६	जिल्ला विकास समिति	११६१३५७		११६१३५७		९६६२८९	९०९६००	५६६८९	०	१०७०३७७	१७७२२४४
३७	स्थानीय विकास कोष	४०४१२१		४०४१२१		४४९४	४४९४		०	३९९६२७	३४२१७
	जम्मा	५०४०४७	०	५०४०४७	०	६४९६०६	४५८६६९	१८२१९८०	११५५१	४५८६६८२	८५८१०१०
	बेरजू फछ्यौट समितिमा हस्तान्तरण	१०६०१६	१०६०१६								

* वार्षिक प्रतिवेदन, २०६१ सम्मको बेरजू लगत बेरजू फछ्यौट समितिमा पठाइएकोमा बाँकी लगत यकिन भई नसकेकोले समितिबाट फछ्यौट जनाएको रकमलाई समायोजनमा देखाई लगत कट्टा रकमलाई सम्परीक्षण रकममा उल्लेख गरिएको छ ।

